De Vlaamsche Gids. Jaargang 10

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 10. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1914-1920

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001191401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

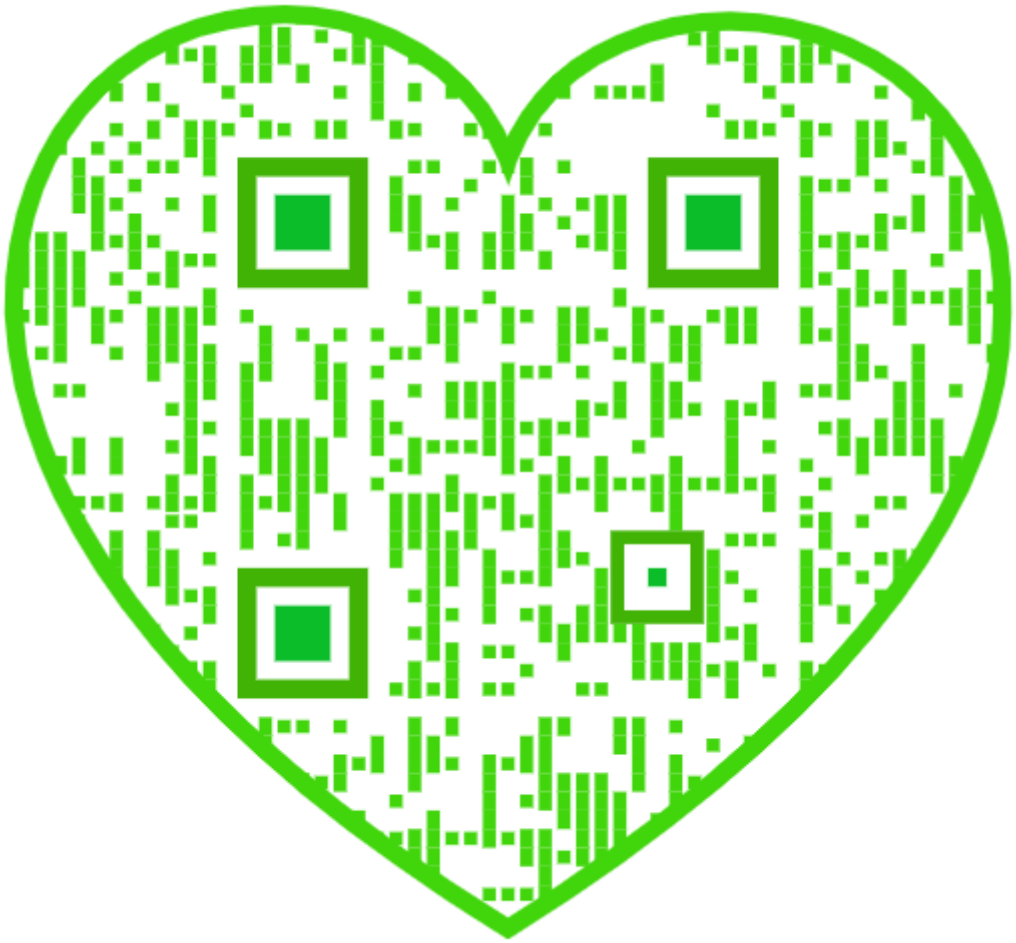

De Finnen en hun Cultuurstrijd.

Meer dan eens reeds werd de belangstelling van westelijk Europa opgewekt door de miskenning van Finland's eeuwenoude politieke rechten in het zoogezegde staatsbelang van het Russische Keizerrijk. In de twaalf laatste jaren hebben tijdschriften en dagbladen ons herhaaldelijk op de hoogte gebracht van den strijd, dien het Finsche volk tegen de Russische autocratie te leveren heeft voor het behoud zijner grondwettelijke rechten.

Er wordt echter een nog hooger strijd gevoerd in Finland. Men ziet er een bloeiende cultuur, onder westelijk Europeesche invloeden ontwikkeld en tot bloeien gebracht, ondermijnd en tegengewerkt worden. Niet alleenlijk zijn de Finnen slachtoffers van rechtsmiskenning, maar hun hoogstaande cultuur is in gevaar en dat is wel de ergste ramp, die hen bedreigt. De eer en het recht op bestaan der kleine volkeren ligt in hun cultuur. Hoofdzakelijk om wille van hun cultuur hebben zij recht op onafhankelijk, eigen staatsleven. Waar de cultuur bedreigd wordt, worden de eerste en innigste levenskrachten van een volk bedreigd.

Om de waarde hunner nationale beschaving in Europa beter bekend te maken, hebben enkele Finnen, onder leiding van Werner Söderhjelm, leeraar aan de hoogeschool te Helsingfors, een boek uitgegeven in den aard van *Vlaanderen door de eeuwen heen*, te onzent onder bestuur van Max Rooses verschenen. Bedoeld werk, *Finlande et Finlandais* (Parijs, Armand Colin), is veel bescheidener van omvang en veel eenvoudiger van inkleeding dan het Vlaamsche prachtboek, maar het is in denzelfden geest opgevat.

Het boek wil een leidraad zijn voor degenen, wier blikken thans op Finland gericht zijn, om de politieke crisis te volgen, welke dit land op dit oogenblik doorworstelt. De uiteenzetting der toestanden is niet volledig, maar zij is afwisselend en veelzijdig genoeg om ons voldoende op de hoogte te brengen van Finland's leven en recht op leven.

Het boek behandelt de aardrijkskunde, de ethnographie, de politieke lotgevallen, de beschavingsgeschiedenis, de schilderkunst, de muziek, het feminisme, de nationale sportoefeningen, de hygiëne en de ontwikkeling van nijverheid en landbouw. Het ligt niet in onze bedoeling, die heele stof hier te bespreken. Wij wenschen vooral belangstelling te wekken voor de merkwaardige cultuurontwikkeling, die zich in Finland gedurende de 19e eeuw voordeed, en om deze beter te doen begrijpen hebben wij ook eenige inleidende bijzonderheden over land en volk en geschiedenis aan W. Söderhjelm's boek ontleend.

Land en volk.

Alhoewel Finland ginder in het hooge Noorden ligt, is het toch geen Labrador. De Golf-Stream maakt er het klimaat heel draaglijk. De Zomer is er frisch, de Winter gewoonlijk zeer koud, doch niet zoo koud als in de middelkom van de Wolga, die nochtans veel zuidelijker ligt. In het hartje van den Winter duurt de klare dag er enkel zes uren; 's Zomers, omstreeks St-Jansdag, duurt hij achttien uren.

Finland beslaat eene oppervlakte van ongeveer 370.000 vierkant kilometers. Het tiende gedeelte van deze oppervlakte wordt door water ingenomen, in de eerste plaats door ongeveer 100.000 meren, waaronder er zeer schilderachtige zijn. Bijna de helft van het land is bedekt met wouden, een derde met boschachtige meren en rotsen. Een tiende deel van het land slechts bestaat uit landbouwgrond en weiden.

Finland's schoonheid ligt niet in de grootsche lijnen van het landschap; daarvoor is de bodem eenerzijds te

heuvelachtig en anderzijds niet hoog genoeg om een majestatischen indruk te weeg te brengen. Het is enkel in het Noorden van het land, dat men hooge bergtoppen aantreft, van waar het oog groote uitgestrektheden omvatten kan. En toch is het land rijk aan mooie hoeken. De ontelbare meren, die te droomen liggen in het groen der naaldboomen en fijne zilverberken; de lachende inhammen en golven; de schuimende watervallen, die onder de donkere pijnboomen neerdonderen; de eenzame groote vlakken, die men er aantreft, geven aan het heele land een stille, droomerige poëzie.

De bevolking, die zich in den loop van een eeuw verdriedubbeld heeft, telt nu 3.000.000 zielen, wat ongeveer 8 personen per vierkant kilometer vertegenwoordigt.

De hoofdstad Helsingfors bevindt zich op een landengte, die zich in de Golf van Finland uitstrekt. Haar ligging is prachtig, maar de stad op zich zelf maakt geen gunstigen indruk. Er is geen harmonie in haar bouwtrant. Voor de eene helft bestaat Helsingfors nog uit lage houten hutten, voor de andere uit moderne huizen. De stad telt 150.000 inwoners. Vóór honderd jaren waren er slechts 5.000; vóór veertig jaren 30.000.

De andere voornaamste steden van Finland zijn Abo; Viborg, weleer de machtigste vesting van Zweden; en Tamerfors, een nijverheidsstad, die zich ook vlug ontwikkelt. De overige steden - enkele tientallen - zijn te vergelijken met groote dorpen, - stille, haast idyllische plaatsen met lage houten huisjes.

Wat de geloofsbelijdenis betreft, vertoont Finland een bijna volledige eenheid. Meer dan 98 percent der bevolking behoort tot den lutheriaansch-evangelischen godsdienst. Tot den Grieksch-orthodoxen godsdienst behoort 1 ½ percent der inwoners. Een onbeduidende minderheid belijdt andere godsdiensten.

Dezelfde eenheid bestaat niet op taalgebied. Het Finsch wordt gesproken door de 7/8 - en het Zweedsch door 1/8 der bevolking. Russen, buiten de soldaten der

verschillende garnizoenen, treft men er enkel aan in de verhouding van 1,5 percent. Men treft er ook een klein aantal Zigeuners, Duitschers, Laplanders en Israelieten aan.

De Finsche taal behoort tot de groep der Oeralisch-altaïsche talen, maar in de laatste jaren heeft men ze onder de Indo-Europeesche talen willen rangschikken. De naastbij met het Finsch verwante talen zijn het Esthlandsch, dat in het Zuiden van de Golf van Finland gesproken wordt, en eenige andere talen uit Europeesch Rusland, hoofdzakelijk uit het Wolga-gebied. Verwant met het Finsch, doch in verderen graad, is ook het Hongaarsch of Magyaarsch.

De Finnen staan bekend om hun geduld en volharding, hunne neiging voor bespiegeling, hun dichterlijke en muzikale gaven, waarvan hun talrijke en mooie volksliederen een treffend bewijs geven.

Tot op het einde der vorige eeuw was het Zweedsch de gebruikelijke taal der begoede standen, maar sedert dien is deze toestand zeer veranderd ten voordeele der Finsche taal. En groot gedeelte der leidende klasse is bij voorkeur de Finsche taal gaan gebruiken en vele families uit de volksklasse, waar het Finsch steeds in eere werd gehouden, hebben rang genomen onder den leidenden stand. Heden spreken meer dan de twee derden van de studenten aan de hoogeschool te Helsingfors het Finsch.

Geschiedenis.

In de 12^{e} eeuw was Finland nog een wild, onbebouwd en heidensch gewest. Zijn bewoners hadden het in opzicht van sociale inrichting nog niet verder gebracht dan tot de familiëngroepeering. In deze voorwaarden hing hun toekomst geheel af van de staten, die zich ten Westen en ten Zuiden van hun grondgebied zouden vormen. Die staten waren Zweden en Rusland.

Omstreeks 1157 ondernam koning Erik een veldtocht tegen Finland, om er het Christendom te verspreiden en de

Zweedsche heerschappij te vestigen. Zoo kwamen de Zweden in het zuidelijk gedeelte van Finland, doch het duurde nog langen tijd vooraleer zij dit gewest als een veroverd grondgebied mochten beschouwen. Mettertijd nam de verovering van Finland door Zweden het karakter aan van een veldtocht tegen Rusland.

Omstreeks 1240 viel Rusland, dat destijds in verscheidene prinsdommen verdeeld was, in de macht der Tartaren. De eenige Russische staat, die om zoo te zeggen onafhankelijk bleef, was die van Novgorod, die ten Oosten en ten Zuiden van Ladoga en de golf van Finland ligt. Het was deze staat, die toen aan de Zweden het bezit van Finland betwistte. Uit het Westen kwamen dus voor dit land de Roomsch-katholieke godsdienst en de Zweedsche invloed, uit het Oosten de overheersching van Novgorod en de orthodoxe godsdienst.

De Russische en de Zweedsche belangen kwamen hier spoedig met elkander in botsing, doch de Zweden behielden langen tijd de bovenhand en de vestingstad Viborg, die zij tegen de Russen oprichtten, hield deze laatsten langen tijd in bedwang.

De Hervormingsleer drong spoedig in Finland door. Onder de regeering van Gustaaf I van Zweden maakte de kerk zich daar los van Rome. Het is omstreeks dien tijd, dat de bisschop Michaël Agricola de grondslagen wierp van de Finsche literatuur. Hij vertaalde belangrijke gedeelten van den Bijbel in het Finsch en schreef in die taal enkele godsdienstige tractaatjes.

De Russische invloed verdrong den Zweedschen onder czaar Peter den Groote. In 1710 viel de aloude vesting van Viborg in de handen der Russen en in 1714 was heel Finland door hen veroverd. In 1721 werd tusschen de beide oorlogvoerenden wel vrede gesloten, doch Rusland behield het grootste deel van Finland in zijn bezit.

In 1788 werd de normale ontwikkeling van het land weer onderbroken door een veldtocht tegen Rusland. De

koning van Zweden, Gustaaf III, wilde den Russisch-Turkschen oorlog benuttigen om een deel van de verloren Finsche provinciën terug te veroveren. Hij slaagde daar echter niet in. Het *status quo ante* werd behouden.

Onder Napoleon I viel diens bondgenoot, de Russische keizer Alexander I, den Zweedschen vorst Gustaaf Adolf IV, die met Engeland de Fransche macht nog bleef tarten, in Finland aan. Zoo werd dit gewest geheel door Rusland ingepalmd, wat Zweden in 1809 te Fredrikshamm moest goedkeuren.

Alexander I sloot met den rijksdag van Finland een overeenkomst, die het land met het keizerrijk verbond, de inwendige vrijheid en de Finsche grondwet waarborgde.

Het parlement.

De inrichting van den Finschen rijksdag dagteekende van 1617, evenals de voornaamste wetten, die in het land in zwang waren.

De nationale vertegenwoordiging was verdeeld in vier standen: den adel, den geestelijken stand, de burgerij en den boerenstand. Deze indeeling was logisch en beantwoordde zeer goed aan de sociale behoeften van het land. De adel was de machtige stand der krijgers en beambten, de werkzame stand op politiek gebied. Het was ook geen gesloten caste, want voortdurend kwamen er nieuwe krachten bij, personen aan wie de vorst, om op het slagveld of in het staatsleven bewezen diensten te beloonen, adelbrieven schonk. De geestelijkheid had recht op vertegenwoordiging om haren intellectuëelen en zedelijken invloed op de bevolking. De burgerij vertegenwoordigde de steden, handel en nijverheid, en de boerenstand stond de landelijke belangen voor.

De wet van 1617 had noodzakelijk zekere wijzigingen ondergaan in den loop der tijden, doch in hoofdzaak waren hare voornaamste bepalingen nog geldig, toen in 1809 Finland bepaald Russisch wingewest werd.

De overblijfselen van het Finsch leger waren de Zweedsche vlag steeds trouw gebleven en hadden de wapens niet neergelegd. Deze omstandigheid was van groot gewicht bij de onderteekening van het vredeverdrag. Verstandige raadslieden drongen bij Alexander I aan, opdat hij met de Finnen een minnelijke schikking zou treffen en daartoe besloot hij dan ook. De Finsche leden van den Zweedschen rijksdag werden als afzonderlijk corps vereenigd in de hoofdkerk te Bargo, op 29 Maart 1809 en daar werd de beroemde Finsche *Magna Charta* als grondslag van het rijk door den keizer en door de staten bezworen.

De staten kroonden toen Alexander I als groot-hertog van Finland en zwoeren hem getrouwheid.

In den beginne bracht deze nieuwe politieke toestand weinig verandering mee. Sociale inrichting, rechtsmacht, taalgebruik (het Zweedsch was de officiëele taal van het land), alles bleef gelijk het vroeger was. Wat het binnenlandsch bestuur betrof, was Finland wellicht onafhankelijker dan onder de Zweedsche regeering; wat de buitenlandsche politiek aanging, was het maar een deel van het Russische rijk.

Het parlementaire leven bleef na 1805 echter meer dan een halve eeuw stil. Alexander I en zijn opvolger Nicolaas II riepen het Finsche parlement niet bijeen. Het was eerst in 1863, dat Alexander II het politiek leven daar weer opwekte. De staten kwamen weer regelmatig bijeen om de drie jaar en tal van goede wetten werden gestemd. Dit duurde tot in 1905.

De algemeene werkstaking, die aan Rusland in dit jaar zijne grondwet schonk, had een kieshervorming in democratischen zin voor gevolg, ook voor Finland. De staten, bijeengeroepen in 1906, schonken in eens aan dit land het radicaalste en meest democratische stelsel van volksvertegenwoordiging van de heele wereld. Dat was geen geleidelijke evolutie, maar een wilde sprong, zooals er alleen een kan gemaakt worden in bewogen omstandigheden. Het was de plotse overgang van de aristocratische vertegenwoordiging der standen, die sedert eeuwen vermolmd was, naar de

volksvertegenwoordiging met één Kamer, met algemeen stemrecht voor mannen en vrouwen, zonder eenige beperking berustende op geslachtsonderscheid, verschil van inkomen of van verstandelijke ontwikkeling. Ook de evenredige vertegenwoordiging werd toegepast. Wat kan men meer verlangen?

Hoe heeft deze nieuwe volksvertegenwoordiging gewerkt?

Ten gevolge van de zeer logische en rechtvaardige indeeling der kiesomschrijvingen en de toepassing der evenredige vertegenwoordiging, beschikt elke partij juist over het haar toekomende getal Kamerleden. Geen enkele partij heeft de volstrekte meerderheid. Slechts door tijdelijke overeenkomst van verschillende partijen kan een meerderheid bereikt worden. Daar de keus der kiezers meer geleid wordt door de groote lijnen der verschillende partijprogramma's dan door hun persoonlijk oordeel over deze of gene vraag, die aan de dagorde staat, zijn de plotse kenteringen der meerderheid niet te vreezen. De toestand der partijen is, na elk der vijf verkiezingen, die sedert 1906 plaats grepen, om zoo te zeggen onveranderd gebleven.

Al de partijen tooien zich met de leuze ‘liberale en democratische hervormingen’, alhoewel ze alle daaraan wellicht een verschillende beteekenis hechten. Daarbuiten heeft de *Zweedsche Volkspartij* op haar programma drie belangrijke punten: de verdediging van de grondwet tegen de Russische aanvallen, - de verdediging van de maatschappelijke orde tegen onberedeneerde hervormingswoede en revolutionairen geest, - de verdediging van de rechten der Zweedsche taal tegen de aanvallen van het Finsche nationalisme. De *Jong-Finsche partij* is het met de Zweedsche volkspartij eens, behalve op de taalkwestie. De *Oude Finsche partij* is de conservatieve nationale groepeering. Voor de verdediging der Finsche grondwet leggen hare aanhangers een zekere koelheid aan den dag en in sociaal opzicht zijn zij ook het meest behoudsgezind. De *Sociaal-democratische partij* is zeer

machtig. Zij verdedigt krachtdadig de politieke democratische hervormingen. In de taalkwestie blijft zij volgens haar programma onzijdig, doch daar zij voor het grootste gedeelte uit Finnen bestaat (een of twee Zweden op tachtig socialistische vertegenwoordigers), vindt het Finsche nationalisme meermalen steun bij haar.

Hoe vinnig al deze partijen elkander ook bevechten, toch zijn ze innig vereenigd wanneer het geldt de grondwet van het land, die zij als het Finsch palladium en de eerste voorwaarde van volkswelvaart en ontwikkeling beschouwen, tegen de Russische willekeur te verdedigen.

Taaltoestanden. - Intellectueele ontwikkeling.

Alhoewel maar 1/8 gedeelte van de Finsche bevolking het Zweedsch als moedertaal spreekt, zooals wij hooger zegden, tegen 7/8, die van den huize uit Finsch spreken, is de invloed van het Zweedsch thans nog zeer groot in Finland.

Gedurende de vele eeuwen, dat Finland bij Zweden behoorde, waren de Finsch-sprekenden in het heele rijk een kleine minderheid, en de Zweedsche overheersching had voor gevolg, dat al de Finnen, die in de hoogere sociale sferen geraakten, het Zweedsch als gewone omgangstaal aannamen, evenals de leidende standen in Vlaanderen deden met het Fransch. Dit verloochenen der Finsche moedertaal gebeurde vooral op het einde van de Zweedsche overheersching, toen in het hooger onderwijs het Latijn als voertaal de plaats ruimde voor het Zweedsch. Deze handelwijze van de hoogere standen was oorzaak van den lagen trap van ontwikkeling, waarop het Finsch ras zich als geheel bij den aanvang der 19e eeuw bevond.

Zoolang de Finnen minderheid waren in het rijk, viel die toestand zoo niet op; maar na 1809, toen Zweden van Finland gescheiden werd, en de verhouding tusschen Zweedsch- en Finsch-sprekenden daardoor ineens omkeerde, voelden de

verlichtste geesten in Finland, dat het Finsche volk *door middel zijner moedertaal* tot de hoogte van een modern volk moest opgevoerd worden.

In het begin der 19e eeuw schreef een Finsch politieker: ‘Wij zijn geen Zweden meer, wij kunnen geen Russen worden, wij moeten dus Finnen zijn.’ En van dit oogenblik begon dan de Finsche taal- en cultuurbeweging, die zulke treffende punten van overeenkomst met onze Vlaamsche volksbeweging vertoont.

De Finnen waren tot de overtuiging gekomen, dat zij, om een modern volk te worden, de middelen moesten gebruiken, die de natuur daartoe tot hun beschikking had gesteld. Het Finsche ras moest wakker worden, het moest zijn zelfbewustzijn veroveren en op rationeele wijze aan zijn verstandelijke ontvoogding gaan werken. Om dit doel te bereiken moesten er uit den schoot van het volk mannen opstaan, die in gevoelsgemeenschap bleven met de duizenden, die hun ras uitmaakten, en tevens in verstandelijk opzicht hoog genoeg stonden, om ze te leiden in de richting der moderne beschaving. Bovendien was er een gemeenschappelijk ideaal noodig, zoowel voor de armen als de rijken, de geleerden en de ongeletterden, voor àllen, iets dat ging wortelen in de oude overleveringen van het volk, maar tevens den weg wees naar de toekomst.

Totnogtoe was de vaderlandsliefde van de groote massa der Finnen enkel een liefde voor den geboortegrond. Het complexer modern begrip van het vaderland, als synthesis van alles wat het bijzonder karakter van een natie uitmaakt, bezaten zij nog niet, omdat zij van het hooger leven der natie, door eeuwenlange wantoestanden op taalgebied, waren verstoken gebleven. Doch dit alles ging veranderen.

Als men over Finland's moderne wedergeboorte spreekt, is de eerste en vaak eenige naam, die ons op de lippen komt, die van J.L. Runeberg. Nochtans schreef deze dichter uitsluitend Zweedsch en de Finsch-sprekenden kunnen alleen zijn werk in vertaling genieten. Het is slechts door den inhoud

van zijn werk, dat Runeberg een Finsch nationaal karakter heeft. Hij bezingt en beschrijft wel het Finsche land en volk, verheerlijkt wel heldenfeiten uit de Finsche geschiedenis, zooals in zijn *Verhalen van den Vaandrig Stol* (1848), maar doet zulks in de taal van 1/8 van de bewoners van het huidige Finland. Dit toont ons aan hoe groot de invloed van het Zweedsch omstreeks het midden der 19e eeuw in Finland nog was. Runeberg is voor Finland wat b.v. Ch. De Coster en andere Fransch-schrijvende Vlamingen voor hun land zijn. Om de massa der Vlamingen van De Coster's *Uilenspiegel* te laten genieten, moest men dit werk ook vertalen. Evenals De Coster's werk is dat van Runeberg wel nationaal in zijn wezen, maar niet in zijn vorm en daardoor ook niet volledig in zijn werking.

Veel grooter was de invloed van de *Kalewala*, die in 1835 door Lönnrot werd uitgegeven. Dit was een echte openbaring. Dit oude volksepos, vol mythologische en heidensche rasoverleveringen, vol grootschheid en teederheid tevens, vol droomerigheid en lyrisme als het Finsche volk zelf, werd een voorwerp van stamtrots en de grondslag van een zuiver Finsche literatuur, nationaal van stof èn van taal.

In de *Kalewala* vonden de Finnen hun taal, zooals ze in den loop der eeuwen was gegroeid. Ze sprak toen nog alleen dichterlijk over de grootsche eenvoudige dingen van natuur en leven. Maar sedert de *Kalewala* hebben zij die taal ontwikkeld en verrijkt, zoodat ze heden ook gebruikt wordt in werken over allerlei wetenschappen, in diepgaande, fijne psychologische ontledingen, in al de uitingen van den meest modernen geest.

De ontdekking der oude Finsche volkspoëzie was een hoogst belangrijke gebeurtenis in de ontwikkeling van de Finsche beschaving, doch stellig zou het werk van Lönnrot niet voldoende geweest zijn om een groote nationale beweging te doen ontstaan. De nederige geleerde leefde ver verwijderd van de politiek en zijn vreedzaam, schuchter karakter maakte hem als volksleider ongeschikt.

De strijdende voorman van de Finsche nationale beweging was J.V. Snellman. Toen hij nog studeerde, trok hij reeds de grondlijnen van het programma, dat hij later als staatsman ging verwezenlijken. Hij voorzag, dat zijn volk een moeilijken strijd ging moeten leveren om zijn zelfstandigheid te behouden, en de eenige schilden, die hij in dien strijd voor doelmatige verweermiddelen hield, waren hoogere beschaving en nationaal gevoel. Deze twee factoren moesten geschapen worden. Het was niet voldoende, schreef hij, dat er in het land een hoogere stand was, door de taal gescheiden van het volk, klein in getal en het monopolie der cultuur voor zich houdend. Er was behoefte aan een natie, één in gedachten en gevoel. Het was de plicht der ontwikkelde standen zich tot het volk te richten, zich zijn taal eigen te maken en aldus een werkelijk nationale beschaving tot stand te brengen, waarvan de heele Finsche gemeenschap de vruchten zou plukken.

Deze gedachten bevielen niet aan de toenmalige leiders, die zich inbeeldden J.V. Snellman's groeienden invloed te fnuiken door hem in een klein provinciestadje, als hoofd eener lagere school, af te zonderen. Doch uit zijn verloren hoekje zond Snellman in 1844 het blad *Saïma* over Finland. Met buitengewone helderheid van doorzicht en slagvaardigheid verdedigde bij in zijne artikels allerlei sociale hervormingen, maar vooral herhaalde hij onophoudend, dat de heele beschaving moest genationaliseerd worden en dat zij als voertaal de Finsche moest gebruiken.

De *Saïma* werd door de censuur lastig gevallen en in 1846 zelfs geschorst. Haar taak was evenwel volbracht. Snellman's denkbeelden waren tot de jeugd gekomen en begonnen hun invloed te doen gevoelen. Met vurige geestdrift sloten zich de studenten bij hem aan en stelden zich aan het werk om zijn programma te verwezenlijken. Hun streven werd met schitterenden uitslag bekroond.

Toen, bij de troonbeklimming van Alexander II, een wind van vrijheid en verjonging over de Finsche bestuurlijke wereld blies, werd Snellman in 1856 tot leeraar aan de hooge-

school benoemd en in 1863 werd hij zelfs minister van geldwezen.

Zoo het nationalisme van Snellman de geestdrift van een deel der natie opwekte, kwam er van een ander deel ook verzet. Vooral onder de hoogste standen werd beweerd, dat het intellectuëel peil van Finland moest dalen, indien de onvoorbereide lagere volksklasse tot de hoogere cultuur toegang verleend werd en indien de Finsche taal, die niet geschikt is als band tusschen de Scandinaafsche beschaving en Finland, algemeen als landstaal aangenomen werd.

Deze verkeerde redeneering der Zweedschgezinde Finnen staat heel dicht bij die der Vlaamsche ‘vulgarisateurs.’

Naarmate de Finsche beweging veld won, groeide het antagonisme tusschen de twee groepen aan en ontstonden er twee politieke partijen, wier programma's vlak tegenover elkander staan wat de taalkwestie betreft. De Finschgezinden streden voor de verovering van de politieke en sociale rechten der Finsche taal in het belang van de massa der Finsche bevolking, die geen Zweedsch kent. De Zweedschgezinden strijden voor het behoud van de suprematie, waarop zij krachtens de historische overleveringen en hun intellectuëele meerderheid meenen recht te hebben.

De geschiedenis der Finsche taalbeweging in de tweede helft der 19^{e} eeuw is voor ons Vlamingen bijzonder belangrijk.

Aanvankelijk waren de Finschgezinden klein in getal, arm aan strijdmiddelen, doch rijk aan geestdrift en geloof in de toekomst. Ze werden uit de hoogte behandeld, bespot als ijdele droomers en de rechten, die ze vroegen, werden hun geweigerd. Maar hun getal groeide aan, vooral van 't oogenblik, dat de pas gestichte Finsche volksscholen hun studenten naar de hoogeschool zonden. Een nieuw geslacht trad op, hoofdzakelijk samengesteld uit mannen, behoorende tot de Finsche volksklasse.

Deze jonge geleerden beperkten er zich niet bij zich zelf te ontwikkelen, maar, vol wilskracht en vaderlandsliefde,

gingen zij tot het Finsche mindere volk, tot de boeren, en maakten propaganda voor hun zaak.

De Finsche beweging werd ook krachtig begunstigd door de inrichting van het lager onderwijs op gansch moderne grondslagen, in 1864, het jaar na Snellman's benoeming tot minister.

Er werden ook vereenigingen opgericht, die zich vooral toelegden op de ontwikkeling van het volk door middel van zijn moedertaal. Vergaderingen en feesten werden ingericht, waar, naast het bezielde woord der propagandisten, nationale zangen weerklonken. Bij duizendtallen werden goedkoope wetenschappelijke werkjes over allerlei onderwerpen in de volkstaal opgesteld en over heel Finland verspreid. Een algemeene drang naar kennis openbaarde zich onder het volk. Dichters en prozaschrijvers rezen als het ware uit den grond. Een nationaal tooneel werd, nu zoowat dertig jaar geleden, opgericht. Schilders en toondichters, bezield door de heerlijke *Kalewala*, stuurden hun kunst in de nationale richting. 't Was een echte nationale ontwaking, die het heele volk naar hooger en mooier leven bracht.

Nu waren de Finschgezinden geen minderheid meer. Dat werd men op politiek gebied dadelijk gewaar. Al de rechten, die ze vroegen, werden hun toegestaan. Eén voor één veroverden de Finschgezinden al de politieke zetels in het Finschsprekend gedeelte van het land en thans zijn ze daar volkomen meester. De Finsche taal, die in het midden der 19e eeuw nog uit de rechtbanken verbannen was, troont er nu met onbetwist gezag en ook in het onderwijs en in bestuurlijke zaken is haar gebruik thans overwegend.

Op de eenige hoogeschool van het land, te Helsingfors, worden de leergangen in het Finsch en in het Zweedsch gegeven. Verscheidene professors doceeren beurtelings in een van die twee talen. De examens moeten afgelegd worden in de moedertaal van den student.

De meeste ontwikkelde Finnen kennen verscheidene talen: het Finsch, het Zweedsch, het Russisch, dat hun thans

opgedrongen wordt, en een of andere moderne taal, waarin ze zich ook aan de hoogeschool in de philologische faculteit volmaken kunnen.

De nationale beweging in Finland ging gepaard met een verbazenden ondernemingsgeest op gebied van handel en nijverheid en vooral op intellectuëel gebied.

De Zweedsche letterkunde vond er, na Runeberg, nog flinke beoefenaars, zooals b.v. de lyrische dichter Z. Topelius en den realistischen verteller K.A. Tavaststjerna, doch de Finsche letterkunde vooral mocht zich in een ongemeenen bloei verheugen. De knapste der Finsche romanschrijvers, Alexis Kivi, gestorven in 1872, gaf heerlijke, hoogst oorspronkelijke tafereelen uit het landelijk leven. Op hem volgde de romanschrijver Juhani Aho, die uitmunt door natuurzin en fijne zielsontleding. Het is bij tientallen, dat men de hedendaagsche Finsche schrijvers telt, en onder hen treft men zelfs enkele echte landlieden aan, die met treffenden werkelijkheidszin hun leven en omgeving schilderen.

Ook de Finsche schilderkunst kreeg talentvolle vertegenwoordigers, die het nationale beginsel hoog hielden. Stond Edelfeldt nog sterk onder Franschen invloed, vooral onder dien van zijn vriend Bastien Lepage, evenals de landschapschilder Järnefelt, - de oerkrachtige schilder Gallen daartegen is door en door nationaal in zijn werk. Hij stond reeds bij zijn optreden onder den invloed der *Kalewala,* waaruit hij verscheidene episoden in grootsche fresco's vertolkte. De mystiek der eenzame Finsche vlakte en meren en het heele naiëve, oorspronkelijke volkskarakter ligt in zijn gevoelvolle landschappen en boerentypen. Wij zouden hier andere namen kunnen opsommen, doch beperken ons bij de voormannen der beweging.

Het is wellicht in de muziek, dat de moderne nationale Finsche kunst haren schitterendsten en meest bekenden vertegenwoordiger vond. Jan Sibelius is een naam, die zich in de laatste jaren aan alle groote orkestleiders in heel Europa opdrong. Het is de naam van den Finschen Peter Benoit.

De eerste vertegenwoordiger van de muziek in Finland in de 19e eeuw was de Duitscher F. Pacius, die bij de formules van Mendelssohn en Spohr stil bleef en niets van het gemoed, de poëzie en de natuur van Finland vermocht te vertolken.

Na hem waren het echte Finnen, die de leiding der muzikale beweging in handen namen: Martin Wegelius, leeraar van Sibelius, en Robert Kajanus. Deze laatste ging het eerst de nationale richting op. Hij liet zich voor zijn orkestwerken bezielen door de Finsche poëzie en door de Finsche volksmuziek. Sibelius zou echter de volledigste en geniaalste vertegenwoordiger dier muzikale richting worden.

Hij is een meester die uitmunt door oorspronkelijkheid van rhythmus en harmonie, door zijn wondere wijze van behandelen der melodie en door zijn technische vaardigheid. Hij begon met kwartetten te schrijven, doch vooral met zijn eerste symphonische werken, geïnspireerd door de poëzie der *Kalewala,* openbaarde hij zich als vertolker van het nationale gemoed. Niemand heeft voortreffelijker dan hij de stemmingen weergegeven, die de Finsche natuur te weeg brengt. In zijn grootsche compositie *Finlandia* en in zijn tweede symphonie heeft hij den heelen strijd van het Finsche volk als het ware gesymboliseerd.

In dit artikel kunnen wij niet uitvoeriger over het werk van Sibelius handelen; wellicht wijden wij aan dien merkwaardigen kunstenaar een afzonderlijke bespreking; doch wij meenen er thans genoeg over gezegd te hebben, om hem in ons overzicht op de beweging der Finsche wedergeboorte de plaats te geven, die hem toekomt.

Wij houden het voor overbodig te wijzen op de menigvuldige punten van overeenkomst tusschen de Finsche taal- en cultuurbeweging en ons eigen streven tot opbeuring van ons volk door eigen taal en kunst, door eigen beschaving. De lezer zal het parallelisme tusschen de beide volksbewegingen wel zelf trekken en uit zich zelf inzien welk belang de kennis der Finsche toestanden ook voor ons kan opleveren.

Zoo wij de aandacht vestigden op het boek van Werner Söderhjelm en zijn medewerkers, dan deden wij dit niet enkel uit sympathie voor het flinke volk, dat ginder in het hooge Noorden zoo voorbeeldig strijdt voor eigen ontwikkeling, maar ook om de Vlamingen aan te zetten zich op de hoogte te brengen van den Finschen taalstrijd, die voor hen menige leering bevat.

MAURITS SABBE.

Het goede, schoone Leven[1].

't Was in die goede, oude tijden; zeer lang voor de tegenwoordige menschen bestonden.

Toen leefde er hier in Vlaanderen een kabouterkens-stam, die uit het Noorden gekomen was, omdat er daar te veel dwergen waren. Ze hadden honderden dagen gereisd en kou en honger geleden, tot ze eindelijk kwamen in een heel vlak land met bosschen allerhande. Ze kropen door geboomte en heestergewas en ze geraakten ten leste vôôr het grootste woud, dat ze in die streek hadden gezien; toen sprong hun koning vooruit: zijn oogen flikkerden, zijn roode bolwangen fonkelden, zijn gouden kroon waggelde en de koning wees het woud en riep: ‘Daar moeten we zijn! Het land is schoon en rijk! En er wonen veel menschen.’ De kaboutermannekens stormden in 't bosch en na lang onverdroten klimmen en rennen waren ze er midden in, geschaard rond hun koning, die een aanspraak hield.

Ze groeven hun holen in de aarde, onder de heesters en braamstruiken. Dat duurde lang, maar de kerelkens werkten voort, dat het zweet op hun rimpel-voorhoofdje biggelde en bolde in hun baard, en de vrouwkens zochten rond, en maakten 't eten gereed, en naaiden kleeren voor de borelingskens, die komen moesten.

Vader en moeder Krikkel verwachtten een telg, en hun geburen en beste vrienden, vader en moeder Pompernikkel, zagen ook de komst van een kabouterken te gemoet. De twee families waren vol zoete, bedeesde blijdschap en,

(1) Uit *Bloeikens,* ter pers bij Delille, Maldegem.

toen hun huizekens onder de aarde klaar waren, zaten ze dikwijls langen tijd bijeen, malkander hun hoop aan 't vertellen.

Moeder Krikkel had reeds vroeger een kindeken gehad, maar dat was gestorven, en zoo ook was gestorven het kindeken van moeder Pompernikkel. Maar man en vrouw noemden elkaar nog altijd vader en moeder en zagen met hoop de toekomst in.

't Borelingsken kwam in de twee huishoudens op denzelfden dag: 't waren allebei flinke bollekens; de Krikkels hadden een meisken en dat noemde men Krikkeltje en de Pompernikkels hadden een jongen en dien noemde men Pompernikkeltje. De vreugde was groot; men dronk bier en wijn den ganschen dag door en 's avonds zag men de twee vaders, omarmd, waggelen tegen malkaar van te veel te hebben gedronken. Ze zongen een liedje van hun trant; hun puntig mutsje stond scheef op hun zingende koppeken, dat blonk van plezier in den maneschijn.

* * *

Stil, stil moest moeder Krikkel zijn, want men mag nooit storen iemand, die slaapt; en een dwergje is in zijn sluimer misschien zoo ver weg, dat het zonde zou zijn, het weerom te roepen.

In de wieg, die een uitgeholde tak was, lag Krikkeltje te droomen, zachtkens. De oogskens toegeloken voor alle dingen van beneden moesten ginder hoog, in de streek der sterren en den hemel der zeer kleine kinderen, wondere dingen zien, want een glimlachje trok om het mondje, dat open stond, als een zeer kleine, bloeiende, vochtige roos. Om het voorhoofd krinkelden eenige zachte, blonde haarvlechtjes.

Lang stond moeder Krikkel te droomen, en 't werd haar zoo wonnig in de borst, omdat ze nu een kleintje had.

En soezend schoof, door een opening boven, het licht

in het hol der kabouterkens binnen, het licht der blinkende zonne. En 't was waarlijk leutig, al die rondekens op den grond, ze schenen allemaal te zinderen van simpel geneuchte omdat ze zoo rond waren en zoo klaar.

Dan kwam een liedje neuren van buiten. Moeder Pompernikkel wiegde haar zoon met dwergenrefreintjes, en nu zong moeder Krikkel heel lijzekens mee, en ze dacht aan Pompernikkeltje, dat misschien ook verre weg was in zijn droomen en speelde met Krikkeltje tusschen de sterren.

Daar verdonkerde het en ze hoorde trage voeten binnensleepen.

- Grootmoeder, zei ze - want ze zei grootmoeder tegen haar moeder, - grootmoeder, wat ben ik toch blij!

- We hebben alletwee te veel gevoel, sprak de oude. Men heeft het ons al dikwijls gezeid en de koning wil van geen gevoel hooren. Hij zegt, dat we moeten werken en eten en drinken.

En de goede, oude dwergin zuchtte diep, en haar gezicht rimpelde erg, want kabouters hebben diepe rimpels.

* * *

Het was onder dat dwergenvolk streng verboden uitbundig te gevoelen. Als een dwergje van de eerste broek weende, dan kreeg zijn arm eerste broeksken schoppen buitenmate, en lachte hij te luide, dan trokken de ouders een zuur gezicht en bekeven het kabouterken deerlijk. Zoodat alle kabouters in diepen ernst hun gezichtje plooiden en daarom hebben ze zooveel rimpels.

Dat was nu een zonderlinge gewoonte, zult ge zeggen, maar een menschje begrijpt niet altijd alles. Hoe komt het, dat de zoo geprezen bijen geen compassie kennen? En zijn de groote menschen zelf niet altijd stug, met zware plooien in 't voorhoofd, en ernstig gelijk bij een begrafenis?

* * *

Dan kwam de tijd vol zorgen van de eerste tanden en van de mazelkens.

En grooter werden stilaan Krikkeltje en Pompernikkeltje en ze waren veel bij elkaar, omdat hun moeders malkander veel bezochten. Maar hoe meer de kinderen groeiden, hoe meer de ouders zagen, dat dit geen gewone kabouterkens waren. Ze konden langen tijd stillekens blijven zitten, met denkende oogen, als droomers en filozofen, en dan plots zoetjes beginnen lachen zonder reden. Of soms gingen ze aan 't schreien, zonder dat hun moeders wisten waarom; maar eigenlijk weet men nooit goed waarom iemand weent, newaar? en zoo ging het ook met Krikkeltje en Pompernikkeltje, die 's avonds bijtijds zaten te traanoogen, als de zon onderging tusschen de boomen en een vogelken heel zachtekens zong het laatst verzonnen lied.

En zoo zag vader Pompernikkel een keer, dat de twee gastjes malkander aan 't kussen waren en snottebellen schreiden van 't danig verdriet.

- Wijf, zei hij, die hebben te veel flauwe manieren, die twee.

En hij kuchte zwaar, wat teeken is van gezag.

* * *

Vader Pompernikkel was bakker van beroep. Van 's morgens zeer vroeg stookte hij een kleinen oven met het hout, dat in 't bosch werd opgeraapt door grootmoeder Krikkel. De oven was onder de aarde; tot schouw diende een holle eikentak, die van onder al geheel verbrand was. Moeder Pompernikkel kneedde den deeg en maakte kleine, ronde brookens gereed. En die brookens waren zoo lekker, dat iedereen ze pompernikkels noemde, en die naam is bewaard gebleven tot heden ten dage.

Vader Krikkel was een schrijnwerker, want hij had een schaaf en een zaag en een beitel en een hamer. Hij arbeidde den godganschen dag om te maken kasten, die het eten

en de tellooren en de kleeren van de dwergen moesten bevatten, en hij vervaardigde tafels, ronde en vierkante, en bedden en nog veel andere zaken, tegen een goeden prijs.

En zoo had ieder volwassen kabouter een stiel, en er was maar een, die niet werkte, en dat was de koning; die dronk bier en wijn den heelen dag door en die at rijstpap met een zilveren lepel, juist gelijk in den hemel der menschen.

Onze twee vriendjes vonden er hun plezier in, alles ga te slaan. Wanneer vader Pompernikkel zijn smakelijke brookens bakte, en het vuur van den oven rood beglom zijn oogen en zijn opgeblazen gezicht, stonden ze met eerbied te kijken van verre en ze voelden vloeien in hun mond het treiterend water der begeerte. En wanneer vader Krikkel schaafde, buitelden zij in de schavelingen met kreten van vreugde en hun haar was na 't spel vol schoone, houten krullekens.

* * *

Toen kwam de tijd, dat Pompernikkeltje kreeg zijn eerste broek en een spannende jas, juist zooals de volwassen kabouters met diepe oogen en langen baard, en een rood mutsken met een plezant bolleken, dat bengelde langs den kant, waar hij zijn kop verroerde.

En moeder Krikkel schonk haar dochter een mooi kleedje met platte plooien en ze deed haar maken een paar lage schoenen met blinkende knoopkens en een rood kabotseken, zooals Roodkapken er een had in den tijd.

De twee vriendjes stapten fier rond, wel gewaar wordend, dat ze groot waren geworden, echte kabouters!

Grootmoeder Krikkel bewonderde ze, en haar oogen schoten vol tranen, als ze die twee jonge, schoone bloeikens zoo preusch zag wandelen, zoodat ze wegliep om niet flauwhertig te schijnen.

En in hun nieuwe plunje begonnen ze hun eerste echte wandeling in 't bosch. Ze hoorden zingen de hooge boomen en fluiten de merels en een geheimzinnig geruisch

aldoor blijven neuren in het ronde. Ze trokken hun oogen open zoo ver ze maar konden om te bekijken de stevige tronken en de zware takken der eiken. Ze stapten langs de smalle wegels met bedeesden eerbied. Graspijltjes waren behaaglijk aan 't bij zen en aan de stekerige bramen bloeiden aandoenlijke roosjes.

* * *

De andere dwergjes vonden plezier in loopen en ketsen en de oude kabouters leelijke poetsen te bakken, maar Krikkeltje en Pompernikkeltje waren altijd heel zoet en stil en ze glimlachten van simpele goedaardigheid, tot ze soms in een hoeksken kropen om malkander te kussen, want gevoelig waren ze buitenmate. Ze wandelden met hun tweetjes deftig rond de woonst der ouders of gingen dwergen aan hun werk bezoeken of stapten langzaam voor hun eerste keeren het woud in, waar ze veel vreugde hadden aan dieren en planten.

Ze gingen de oude, gebrilde Pinkepikkel zijn pekdraad zien trekken en op schoentjes kloppen en ze praatten met hem in den diepsten eerbied, want Pinkepikkel was een wijsgeer, die zijn studies niet had mogen voortzetten, omdat geleerdheid voor dwergen niet past. Pinkepikkel pinkte een oogsken toe, trok een bedenkelijk gezicht, speekelde eens in een hoeksken en begon te vertellen van God, de Zon, en de heiligen, de Boomen. En, als de Zon er niet is, zijn de Boomen niet gelukkig en ze laten hangen hun breede takken vol droef misbaar.

- Mogen de Boomen dan treuren om iets schoons en wij niet? vroeg Pompernikkeltje.

Pinkepikkel krabde achter zijn ooren en sprak:

- Te klein zijt gij, om dat te vragen, - en hij wou niets meer vertellen.

Doch, niettegenstaande al hun eerbied, waren die twee niet tevreden met dat bescheid.

En kleermaker Prikkel wou uitleggen waarom het medelijden verboden was.

- Het gevoel doodt. Het werkelijke leven is alles, droomen is niets. Hebt altijd het nuttige vóór de oogen.

Maar dat gaf hun geen vrede.

- Ik zie het schoone liever dan het nuttige, zei Pompernikkeltje.

En Krikkeltje sprak:

- Ik zie het goede liever dan het nuttige.

Maar Prikkel trapte die twee goddeloozen buiten en ging zijn beklag maken bij de vaders en de twee goddeloozen kregen oorvijgen meer dan genoeg, omdat ze zoo drollig deden en veel te wijs wilden spreken voor hun luttelen leeftijd.

* * *

Dan gingen Krikkeltje en Pompernikkeltje maar liefst bij de beesten en de planten en heel de roezemoezende wereld sprak met hen op zeer vertrouwelijken toon, zoodat onze kameraadjes meestal op wandel waren onder de struiken en tusschen de bramen.

Soms kwamen ze een dwergje tegen, dat grinnikte, toen het hen zag en zijn tong uitstak en met klonten aarde wierp, maar ze lieten het onverlet en gingen huns weegs.

Ze hadden kennis gemaakt met een gansche familie kevers. Die leefden in een ouden wilg nabij een waterplas en ze hielden er hun huis met zeer nette maniertjes. Wanneer de twee kabouterkens dan door een spleet in den vermolmden boom keken en goedendag zeiden, ging heel de wilg blijde aan 't zoemen van den welkomsgroet van alle kevers en kevertjes. De dikste van allen had veel werk en liep bedrijvig overal rond, hij groette eens eventjes met een pootje naar boven en was dan weer aan 't loopen. Hier moest hij een gezichtje afwasschen en hij deed dat met rasse gebaartjes van voorpooten; daar moest hij den neus snuiten van een piepjong kevertje. Dan liep hij naar een hoek, waar in een stuksken uitgehold hout een borelingsken lei en hij wiegde het wat en men kon duidelijk het wiegeliedje hooren. De twee kabou-

terkens wisten, dat die dikke de moeder was, en ze hadden veel vreugde met haar doening midden in de krevelende kevers na te speuren. Ze konden er langen tijd blijven stil zitten en bij oogenblikjes verpoozing stonden ze met belangstellende, gespitste oorkens te luisteren naar de moeder, die van haar danig moeilijk huiswerk vertelde. Ze bleven er soms zoo lang, dat ze hun eigen thuis vergaten en ze plots door het bosch, op een langgerekte wijze, het welbekende en gevreesde gefluit van vader Pompernikkel hoorden weergalmen.

Ze waren zeer eerbiedig voor een veelkleurigen fazant, die zoo verwaand was, dat hij er scheef van liep en hinkend. Maar de schoone groote vogel had hun eens zijn nest eieren getoond en hij was daarbij zoo ontroerd geweest, dat de dwergjes wel voelden, hoe de fazant goed was van herte.

En ze kenden het vlugge eekhorentje, dat zijn nootjes zoo zot wist op te peuzelen, en een paar vroolijke, zeer jonge haasjes, die bartelden in de zonnerondekens.

Op een avond kwamen ze gezapig van een wandeling, waar ze met grashalmpjes en paaschblommekens hadden getaterd, toen Krikkeltje al met eens bleef stilstaan. Ze wees aan heur vriendje een vinksken, dat rustig, met scheef-hellend kopje, te droomen zat op een taksken.

- Die zit zeker verzen te maken, zei Pompernikkeltje.

En plots opende de vogel het beksken en het liedje begon, met maat en rijm en muziek, en het tongsken klepperde zoo rap, dat men het niet volgen kon:

- Tu, tu, tuo! zong het vinksken, tu, tu, tuo, wat is de avond schoon! En wat ben ik toch zoo blij, omdat ik het zien kan met mijn kleine oogskens en al dat schoone en zoete ook voor mij mag zijn. Tu, tu, tuo! Tu, tu, tuo! En ik ben zoo schamelkens en de avond is zoo wijd. En mijn herteken is, acherme, toch zoo klein en 't wou zoo groot zijn, dat al de zachtheid van den goeden avond er in kon huizen. Tu, tu, tuo!

En zoo zong het vinksken voort, maar veel schooner dan ik het u kan vertellen. Het zweeg, bleef stillekens zitten, met scheef-gebogen kopje, en droomde voort.

- Wat een zoet dichterken, zei Krikkeltje na een lange poos, met bevende, stille stem.

* * *

En zoo leefden ze in die woud-wereld, gelukkig, en zoo groeiden ze, tot Pompernikkeltje een zwart puntbaardje kreeg en Krikkeltje zeer schoon werd, als een heel klein juffertje, met malsche wangen en schitterende oogskens en een mondje, steeds open in verwondering om al 't schoone van 't bosch, een mondje, liefelijk als een ontloken bloem.

En nu werd het tijd, dat Pompernikkeltje den stiel leerde van vader Pompernikkel; hij kon weldra kneden en den oven heeten en 't brood juist van pas bakken. Maar nu was hij veel minder bij het lieve Krikkeltje en hij treurde wel somwijlen als hij aan haar dacht. Hij maakte na eenigen tijd brookens, die men pompernikkels noemde, zoo goed als zijn vader dat kon, en ook mocht hij soms wel eens 't verzorgdste werk beproeven: uit het fijnste tarwemeel lichte koeken bakken voor den koning.

Hij vroeg zich af, vanwaar het meel en de gist kwamen, doch vader Pompernikkel gaf daarover geen bescheid en zei enkel, dat daar later zou over gesproken worden.

Maar een nacht, dat de kleine wakker lag te droomen, hoorde hij gerucht aan de opening van hun huizeken.

Hij stond op en ging kijken wat er was. In de manekleerte, die in 't ronde zeefde, zag hij zijn vader met wel twintig dwergen rond een grooten zak meel dansen. Ze waren allemaal heel en gansch witbestoven.

- Of de mulder naar zijn meel zal mogen zoeken! lachte er een.
- Dat hij op zijn plunje klopt, daar zit domst genoeg in, spotte een tweede.

En vader Pompernikkel trok veel rimpels in zijn gezicht en hij zei:

- We hebben er toch veel moeite mee gehad. Geluk-

kig, dat het bootje van den veerman weer in de Schelde lag, nooit stalen we zooveel meel ineens.

Pompernikkeltje ging zachtekens in zijn hoek liggen.

Hij had er nog niet over nagedacht, dat er aan 't bosch een einde was en dat er misschien zooveel geschiedde buiten zijn wete, waar iets anders bestond als beesten en boomen en planten allerhande.

't Werd nu ook klaar in zijn hoofd: meel, bier, wijn, leder, laken, 't werd allemaal bij de menschen gestolen; zijn gemoed kwam vol bij die gedachte en hij droomde lang van die groote, geheimzinnige wezens, die zeer boos op de dwergen moesten zijn.

Toen hij 's anderen daags aan Krikkeltje vertelde, wat hij gezien had, sprak deze:

- Later moeten we naar menschen zoeken, opdat wij ze 't goede zouden kunnen doen uit al onze macht.

En Pompernikkeltje, dit hoorende, werd zeer ontroerd over de zachtheid van zijn vriendinnetje.

* * *

Dan werkte zich het hert van de twee kabouters eerst wel uit. Ze zouden goedheid en schoonheid brengen. Maar ze botsten op de stugheid der dwergen, niemand konden ze tot hun gedachten keeren en, waar ze 't goede voor 't kwade gaven, lachte men ze vierkant uit, zeggende, dat ze onnoozel waren.

En stilaan kregen ze een zeer slechte faam van gevaarlijke opstandelingen; ze wilden nochtans niets anders dan iets heel moois, newaar? en, dat ze niet begrepen werden, was hen een groote smert.

Grootmoeder en moeder Krikkel werden bevreesd voor wat er omging met die schamele, betrouwvolle bloeikens; ze namen ze alletwee dicht bij zich en ze poogden zich kwaad te maken, maar in hun oogen streelde een zoete verteedering en de twee vriendjes werden wel gewaar, dat grootmoeder en moeder Krikkel waren als zij.

Dat deed hun goed, maar langzamerhand begonnen ze in te zien, hoe er onder den kabouterkensstam voor hen neits te doen was, dat de kaboutermannekens altijd even hard zouden blijven en voortspotten met al wat hoog en edel is. En ze konden zelfs hun hert niet schenken uit simpele goedheid, ze vonden geen gelegenheid daartoe.

- Vroeg of laat, Krikkeltje, vroeg of laat zullen wij naar de menschen gaan om daar het goede te doen zooveel wij kunnen.

Maar bij deze gedachte werden zij droevig, omdat ze zouden moeten scheiden van hun ouders, en grootmoeder Nikkel, en den fazant, het eekhorentje, de hazen, die nu oud werden, de kevers, gansch hun lieve bosch met het grillige spel van licht en donker, het aangenaam getater in prettige hoekskens.

* * *

En de dagen gingen snel voorbij.

Na een Winter, dat de sneeuw had gewogen over heel het bosch, dat hel wit en zwart lag en gansch verlaten onder den perelgrijzen hemel, werd stillekens aan een nieuw voorjaar geboren.

Heel het leven van kevers en torren roezemoesde onder de schorsen en in de boomen en tusschen de struiken hing het schuchter liedje der vogels.

't Kleine gedoe van den groei van blommekens en plantjes allerhande kreeg zijn gang. Rilde pijltjes gras schoten op, plezierig groen, en wit-en-roze anemoontjes, lekker-gele sleutelbloemen, kleine braamrooskens stonden overal te lachen van jeugd en sappigheid. Er waren plekken in 't bosch, waar de grond heelemaal blauw stond van wilde jacinthen, die hun kelkjes biezebijsden op ronde, rilde stengelkens.

Stillekensaan kregen de struiken bruinbekopte botten en als de zonne daar op stoofde vielen de schubbekens het een na 't ander en piepjonge, gevouwde blaerkens bespikkelden alles met lichtend groen. En een siddering jong leven ging van tak tot tak, heel verre.

Nog nooit hadden Krikkeltje en Pompernikkeltje zooveel plezier gehad van het voorjaar. In hun herteken beefde een groote, deugdelijke blijdschap, als ze soms, bij rusturen, rondgingen met hun tweetjes in heel die heerlijkheid.

Zoo waren ze eens naast malkander ver in 't bosch gestapt en ze werden moe en ze gingen liggen op wat jong gras. Pompernikkeltje lag juist aan den bemosten voet van een eik, en hij keek naar boven, heel hoog, waar de wild-ineengeslinderde takken lichtelijk bewogen. De zonne begoot den boom ten volle, goud vloeide langs alle twijgen lijk een rijkelijke schoonheid.

- Krikkeltje, sprak hij, kijk eens naar de zonne, die in ons bosch alle leven wakker kust.

Maar ze konden het gelaat van de zonne niet zien, hun oogskens deden pijn. Ze zaten weer, heel stillekens. En ze voelden allebei, in die heerlijkheid van de Lente, een zaligheid gemengd met een kleinen schrik, en hun asem begon te jagen. Er moest iets geschieden, dat ze sinds lang verwachtten.

Toen stond Pompernikkeltje plots op, en ging zijn vriendinneken een smaksken geven, heel zacht.

Meer gebeurde er niet, maar nu wisten beiden, opeens en voor altijd, dat ze malkander gaarne zagen. En een groote blijdschap golfde over hun gemoed.

Plots hoorden ze vleugelgefladder dichtbij en ze zagen, op een tak, het vinksken, dat vroeger eens zoo schoon had gezongen. En het vogelken floot nu, heel ontroerd, een jubelend liefdelied.

Lang ging de schoone muziek. En de twee kabouters weenden in stilte. Hun hert was een putteken van geneuchte. De zonne smolt langzaam weg, heel verre.

En over de boomen en struiken, over de twee kabouterkens, die zwijgend zaten en het vinksken, dat aan 't droomen was van een nieuw liedje, hing zachtekens de avond, als een zuivere goedheid.

* * *

's Anderen daags zat moeder Pompernikkel bij de Krikkels om een beetje te babbelen. Pompernikkeltje kwam opeens tusschen, zeer bloode, en hij vroeg, of hij met zijn vriendinnetje mocht trouwen, den Zomer, die komen ging. 't Werd toegestaan, met groote blijdschap en zoete verteedering; wat later kwamen de vaders er bij, die bejaden, en 't was volop feest bij de Krikkels, tot laat in den nacht.

En in zijn ouders' oogen zag Pompernikkeltje een groote zachtheid lichten en hij was gelukkig bovenmate, dat toch zijn familie en die van Krikkeltje goed van herte waren.

En 's nachts, in zijn hoeksken, kon hij zijn tranen niet weerhouden van danige weelde.

* * *

't Jaar ging vooruit en nu kwam al meteen over 't bosch het geweldig gedoe van een laaienden zomer.

De braamstruiken werden ros gelijk in het najaar en het gras verzengde van dag tot dag; op sommige plekken schoot het plots van zelf in brand. De beken droogden uit. Ook de boomen leden van de hitte; de blaeren hingen te verslensen; soms voer de heete zonneasem in een schroeienden wind door het woud en dan kloegen ze even en bleven stil, gelaten, zeer ziek.

De vogels zwegen. De beesten lagen ievers, zonder één beweging. En de dwergen hadden hun jaskens uitgedaan; ze lagen te snakken naar asem de heele drukkende dagen lang en het zweet bolde in dikke perels langs hun gezicht.

* * *

Een nacht lag Pompernikkeltje te woelen in zijn bed. Als hij op zoo iets begon te peinzen terwijl hij slapen ging, riep de eene gedachte de andere en een beeld een tweede vôôr den geest, zoodat aan het wakker-blijven-droomen

geen einde kwam. En de warmte woog bijna zooals gedurende den dag.

Daar hoorde hij zacht gefluit dichtbij buiten, een ander antwoordde en plots floot het bosch zonder ophouden en overal in 't ronde hetzelfde luttel deuntje. Pompernikkeltje stond voorzichtig op en keek naar den hoek, waar vader en moeder sliepen. Vader was daar niet! Dat was zeer vreemd. 't Dwergje ging stillekens naar buiten naar een plek in 't bosch vanwaar het gefluit nu kwam. Hij verstak zich achter een struik. De maan lei alles in hellen schijn rondom de woonplaatsen der dwergen. En zie, daar naderden van alle kanten kaboutermannekens, met heel omzichtige bewegingen en zendende naar malkander het deuntje van daareven. En steeds kwamen kabouters aan, nooit had Pompernikkeltje gedacht, dar er zooveel waren.

Ze gingen zitten in een open plek, die beplast stond met maanlicht; ze hadden gewichtige houdingen en spraken geen enkel woordeken. En daar geschiedde opeens veel beweging onder hen; ze stonden op in koortsachtige bedrijvigheid en keken naar éénzelfde plaats in 't bosch. Ginder kwamen dwergen afgeloopen in alle haast; ze waren zeer schoon gekleed, met roode en witte stoffen, die glansden en diepe, donkere plooien maakten. En dan verschenen nog andere zulke kabouters, die droegen in een schitterende witte koets een ouden dwerg met schoonen grijzen baard, en die op het voorhoofd een gouden kroon had. Meteen wierpen alle kabouters hun puntmutsken in de lucht en vingen het op hun kopken en ze juichten luide ‘leve de koning!’

De witte koets werd gedragen tot in 't midden der dwergen, die zich met diepe buigingen in 't ronde schaarden. De koning stond recht; hij had een schuimenden pot gersten in de blanke hand en hij sprak: ‘Heil het dwergen volk!’. Hij dronk. En spoedig hadden de schoon-gekleede kabouters aan iedereen een potteken gegeven en ze goten het bier in haastige, sierlijke bewegingskens. Ieder dronk en de mooie knechten hadden veel moeite om overal in te schenken,

want alleman vroeg maar steeds naar verschen drank. Dan werden de pottekens weer te gaar gehaald en de koning sprak met statige stem: ‘Kabouters, danst!’ En zoo ineens werd het een wild gekrioel van wirrelende lijvekens, de beentjes sloegen in de lucht, de mutskens werden naar omhoog geworpen en de dwergen zongen en riepen blijde kreten op maat. Dan sprak weer de koning; ‘Luistert nu!’ En 't was plots zeer stil; een dwergje dat nog voortdanste, omdat het hem zoo een leute gaf, werd neergetrokken door de anderen en moest zoo blijven liggen.

De koning zei: ‘Dezen nacht hebben wij u bijeengeroepen, klein en moedig dwergenvolk, om u te zeggen, dat wij een gewoonte van vroeger hier in dit bosch zullen invoeren. De oudsten van den stam moeten morgen levend begraven worden. Onze schrijver zal u de namen lezen van wie moeten in den grond gestopt worden, omdat ze eten zonder bijna te werken en opdat ze plaats zouden maken voor de jongere dwergen.’

Een kabouter, dien Pompernikkeltje nog niet had belet, kwam nu te voorschijn. Hij droeg een langen, zwarten rok; op zijn neus stond een bril en achter zijn ooren stak een groote penne. Hij ontrolde een lang blad en las met luide stemme de namen af. Plots schrok Pompernikkeltje.

‘Vrouw Schrikkel, schoonmoeder van Krikkel, den schrijnwerker.’

Hij luisterde niet verder. Hij stond verbijsterd. Wat zou Krikkeltje zeggen? Waren die lieden daar zoo ongevoelig?

En ineens rechtte hij zich en kwam naar de vergadering, maar daar ontstond een hevig gewoel. ‘Wat komt gij hier doen?’ riep de koning in woede, ‘gij zijt nog te jong om hier te luisteren! Wie zijt gij?’

Pompernikkkeltje bezag ze allemaal, keek den koning vlak in de oogen en sprak sidderend:

- Wat ik hier kom doen, koning? Zeggen, dat gij slecht zoudt handelen met dwergen alzoo te vermoorden.

Luide kreten de kabouters van verontwaardiging;

ze herkenden hem, en ze wilden hem te lijf, maar Pompernikkeltje sprak voort tot den koning, die hoog rood zag van ingehouden woede:

- Wie ik ben, koning? Pompernikkeltje, zoon van Pompernikkel, den bakker, en ik zeg u nog, dat gij een slecht dwerg zoudt worden, ja, een moordenaar, gij, die zoo goed zoudt moeten zijn. Iedereen, koning, heeft recht op het leven, het schoone leven vol zonneschijn en bloemen en gezang, - het blije leven.

Hij stokte. Hij weende. En men greep hem vast en snoerde hem aan een nabijen boom. De koning liet zich tot hem dragen en zei: ‘Tot morgen!’ en spuwde hem in 't gelaat. En alle dwergen gingen één vôôr één staan vôôr Pompernikkeltje en ze bespuwden hem. Vader Nikkel en vader Pompernikkel kwamen de laatsten.

- Arm jongetje! spraken ze.

En ze keken rond. Alle dwergen waren verdwenen... En die twee kusten het manneken waar de anderen hem bespuwd hadden. En ze bleven daar.

De nacht was groot en het maanlicht hing overal.

* * *

't Werd heel lijzekens-aan dag.

Ze hadden beproefd Pompernikkeltje in 't geniep te verlossen, maar de ruwe koorden waren te vast gebonden.

Moeder Pompernikkel kwam afgeloopen en toen ze 't nieuws wist, werd ze zeer bleek en ze ging met slepende voeten wat dieper 't bosch in. Krikkeltje kwam, en zoende heur vriend op beide wangen, en bleef nevens hem staan. Heur oogen schitterden.

De zon kwam hooger en 't bosch stond weer als alle dagen vol lichtgespeel en hitte.

Van lieverlede kwamen de kabouters aan, nu met vrouw en kinderen; ze bespraken met luide verontwaardigde woede het gedrag van dien jongen waanzinnige en de heel kleine dwergjes wezen hem aan malkander en grinnikten.

Sommige kabouters waren hier en daar putten aan 't graven. Vader Pompernikkel ging weg en kwam na langen tijd terug met een heel bord melkbroodjes, het fijnste werk, dat hij maakte, dat was 't koningsvoedsel, dat Pompernikkeltje wel ook al eens had gebakken.

Dan schaarden zich de oude vrouwen en mannen samen. Grootmoeder Krikkel was ook bij hen. Het waren de veroordeelde kabouters. Ze kwamen bij Pompernikkeltje en begonnen hem uit te jouwen en ze zeiden, dat ze met hun lot zeer tevreden waren en vrij mochten levend begraven worden als ze hun koningbroodje hadden verorberd.

En grootmoeder Krikkel sprak hem zachtekens aan, met een groote teederheid lichtend in heur oogen: het was zoo de gewoonte en niemand vond ze slecht.

Plots kwamen weer de schoone, witte en roode dwergen aangereden en de koning verscheen. Hij bekeek Pompernikkeltje met vlammende oogen.

- Geef aan ieder, die moet begraven worden, een melkbroodje, sprak hij daarna.

Vader Pompernikkel deelde de broodjes uit en de oude dwergen schenen nu zeer tevreden. Ze aten met smaak en dan stapten ze monter elk naar een put. Daar liet men ze neerzinken.

Opeens ontstond er gewoel. Pompernikkeltje wrong met wanhopige kracht in zijn boeien, maar kon zich niet bevrijen. Iedereen keek naar hem. Krikkeltje was zoo wit als een madeliefje.

- Kabouters, mijn broeders, voelt ge dan toch niet, hoe ge slecht doet?

Een luide lach galmde en de dwergen zetten hun werk voort.

Doch plots sprong Krikkeltje vôôr den put waarin men haar grootmoeder zou laten zakken en ze hield met heel heur kracht haar goed oudje vast en ze riep: ‘Neen, grootmoederken, neen, ge moogt niet!’ Maar men sleurde haar weg en bond haar nevens haar vriendje aan denzelfden boom

en eer 't gedaan was waren al de oude mannekens en vrouwkens verdwenen en de dwergen dansten op de gevulde putten.

Thans keerde de koning zich naar de twee opstandelingen.

- Om u te straffen voor uw roekeloosheid, wordt gij verbannen uit onzen stam en uit dit bosch. Men doe ze naakt vertrekken. Uw kleeren kunnen aan anderen ten goede komen. Zoo willen wij het.

De twee vriendjes werden losgemaakt en gansch ontkleed. En toen ze in hun schamelheid stonden, met blauwe linken, waar de koorden hadden genepen, jouwden al de dwergen hen uit. Ze keken naar hun ouders; dezen naderden en moeder Krikkel zei zachtkens en heel bedrukt:

- Gaat en hoopt, mijn kinderkens.

En zoo vertrokken zij, gansch naakt, door het uitgedroogde bosch, met achter hen het hoonend getier der dwergen, hun broeders.

* * *

En ze stapten lang, tot ze dachten, uit het bereik te zijn van hun stam. Ze gingen zitten en ze weenden bitter.

- Pompernikkeltje, sprak Krikkeltje na een lange poos, we hadden ze misschien tot goedheid kunnen bekeeren, onze ouders waren toch goed! En nu moeten we weg, uit het bosch. Is het groot, uit het bosch? En wat gaan we toch doen? Is het leven wel schoon, Pompernikkeltje?

- Er moet zooveel schoons zijn, Krikkeltje, dat wij, kleine kabouters, zoo weinig nog kunnen vatten. En van het schoone, dat we begrijpen kunnen, heeft onze omgeving met zijn verkeerde gedachten en bekrompen oordeel zooveel bevuild, dat wij, die toch gelukkig leven willen, alles moeten leeren bij ons zelf, met onze eigen oogen en ons eigen hert. En 'k ben blij nog zoo jong te zijn, nog zoo een kind te zijn, - en gij ook, newaar? - om te zien met klare, open oogen en te voelen met warm hert het goede, schoone leven.

En ze hadden nu moed en vertrokken. Ze gingen heel,

heel lang, altijd rechtdoor, om uit het bosch te komen. En ze wilden de zon bekijken gelijk vroeger; ze pinkten met de oogen om de goede zonne in 't gezicht te zien, maar te sterk was de gloed en meewarig zei Pompernikkeltje:

- Wij zijn nog te veel gewend aan duisternis en half licht, we kunnen het groote Licht, dat alles beschijnt, nog niet bekijken.

En de twee kabouterkens waren daarover nu weer zeer bedroefd.

* * *

De avond daalde, maar 't was nog zoo warm en aan 't bosch wou geen einde komen. Ze hadden honger en dorst. Overal op hun lijf hadden de braamstruiken bloedige streepkens getrokken.

Ze hoorden plots een welbekenden zanger en hun hert werd nu ineens zeer week bij 't hooren van 't zoete vooisken.

- Ons vinksken van vroeger!

En meteen kwam de kleine vogel op den grond gevlogen en hij sprak tot hen: ‘Ik heb alles gehoord op de dwergenvergadering. Gij zijt allebei goede kabouters en 'k wil u den weg toonen om snel uit 't bosch te geraken. Volgt mij.’

En de vogel fladderde en zong lustig boven hun kop. Ze vonden onder zijn geleide een paar zijwegels, maar 't werd nu opeens donker en de maan zou eerst veel later opkomen, wist de vink te vertellen. Ze stapten toch moedig verder en plots stonden boomen en struiken minder dicht.

- We zijn uit het bosch, riep de vink.

- Is 't bosch niet grooter? riepen de twee dwergjes.

Ze zagen een breed water en hoog boven hen den wijden, blauwen hemel, die reeds vol witte sterren stond bebloesemd. En 't werd zeer stil. Ginds verre pinkelde 't een en 't ander lichteken in de duisternis.

- Daar wonen de menschen, sprak de vogel.

En de twee kabouterkens stonden zwijgend en diep ontroerd vôôr de groote, wijde wereld.

Daar klotste het water beneden hen en er rees zachtekens een schoone, jonge vrouw uit. Heur haar, lang en bleek, vlotte een poosje nog op de kleine golven en heur oogen gaven een blauw en rustig licht in de donkerte, die haast teenemaal alles wegdoezelde. De vrouw was zeer groot voor de petieterige kaboutermannekens, ze maakte hen bevreesd. En wijl ze niet sprak en de dwergjes aldoor bekeek, zei Pompernikkeltje, met in zijn stem een lichte beving van vreesachtige ontroering:

- Schoone, groote vrouw, zijt gij een mensch?

Heur lach galmde klaar in den stillen nacht.

- Neen, ik heb maar de vormen van den mensch, kabouterkens, maar ik ben vrijer: ik ben een nymf van de Schelde. Ik vaar door het trage water naar de diepe kristallen en gouden paleizen, waar 'k woon. Kan ik u helpen?

- O, ja, schoone nymf, breng ons dichter bij de menschen, draag ons over den stroom!

De schoone vrouw nam Krikkeltje onder den eenen arm, Pompernikkeltje onder den anderen, ze gleed heel lijzekens door het water en ze zong een schoon, schoon liedje, dat de dwergjes zeer trof.

- En nu, kaboutermannekens, sprak ze, na hen te hebben gebracht aan den anderen oever, luistert eens goed: gij kunt hier wat blijven en, mits gij u versteekt, zult ge straks de vergadering zien van de feeën, elven en nymfen, en ook die van de tooverheksen.

Ze vertrok. De dwergjes dankten en stopten zich langs den dijk. Het vinksken was vertrokken. Als ze zoo een lange poos hadden geluisterd naar de stilte, bamde plots in de verte een slag en dan nog een en dan nog en, als er zoo twaalf slagen hadden getampt, ging de maan ineens van uit de boomen op en ze bevloeide met heur licht de groote weide nevens de Schelde. En daar kwamen nu één vôôr één schoone nymfen aan met druipende, lange haren; ze hielden toegeloken waterlelies in de sierlijke vingers en ze zoemden een gouden liedeken van hooge blijdschap. Een blij vleugelgeklepper

wekkerde in de lucht: het waren de elven, met lange witte vleugels of met lichte, blauwe sluiers, en die ook naar de weide zich begaven. Dan kwamen van links en rechts de feeën, schoone vrouwen met prachtige kleeren, die schitterden in de maan en ze droegen op hun hoofd een gouden kroontje met fonkelende gesternten. Toen ze allemaal bijeen waren, keken ze naar de maan en zie: langs een straal kwam een vrouw aan, de schoonste van allen, verblindend van blankheid en licht. Op aarde gekomen, bogen al de anderen, de heele vergadering, zeer diep en boven de hoofden hing zachtjes een welkomsgroet te klingelangen. Ze dansten dan in reien voor de schoonste der feeën en 't werd opeens een sierlijke, nooitgedroomde versmelting van zang en lijn en kleur. De nymfen wierpen bloemen in de hoogte en plots kwam er een blanke kleerte uit de zwevende kelken en nu wierpen feeën en elven ook op maat lichtende bloemen in de lucht, van alle kleur en vorm, rozen en leeljen en tulpen.

Dan zei de schoonste der feeën: ‘Wat gebeurde er sedert de laatste vergadering?’

Iedereen sprak: ‘geen nieuws’; maar de nymf, die de kabouterkens over 't water had gedragen, vertelde:

- Eergisteren nacht was ik langs de Schelde aan 't rusten. De maan hing zilverigzacht en de rietjes fluisterden heel lijzekens, tot opeens ik op den stroom een blanke gedaante zag. Ik zwom er heen: een jonge vrouw dreef op het water. Heur gelaat was zeer bleek, heur neus heel fijn en heur kin lang en sierlijk afgerond; de oogen keken verre, zeer verre, met een vreemden blik. En heur blanke schoone voolen, gelijk ze daar op het water lagen, maakten de vreemde jonkvrouw tot een mooie, groote waterlelie.

Zoo dreef ze voorbij, zonder een gerucht, en 'k heb lang gestaard naar den omdraai, waar ze verdween.

En, toen ik terugkwam naar mijn plaats, kloegen de rietjes heel zacht: ‘Ophelia, Ophelia...’

De droeve geschiedenis van het arme prinsesje werd verhaald aan eenige jonge nymfen, elven en feeën, die ze

nog niet kenden. Dan werd ieder ingetogen voor die schoone smert van menschen en zwijgend ging elkendeen aan. De elven zoefden door de lucht en de mooiste aller feeën keerde, op een straal, naar de stille maan weerom.

Dan schetterde plots de lucht, vol wilde kreten, en in een woeste jacht kwamen afschuwelijke vrouwen op de weide. Het waren de tooverheksen.

- Hoe is 't met de schoone Slaapster in 't bosch? Nog altijd gevangen?

- Ja. En hebt gij nog altijd de blauwe vogels van het ideaal der menschen in uw ijzeren kooien?

De leelijkste van alle werd zeer omringd; ze was met een stemme, krassend als een raaf, kwade poetsen aan 't verhalen en telkens riepen de anderen: ‘Leve onze koningin Wanne Thecla!’

Dan begonnen ze te dansen, maar 't was zoo gemeen, dat de twee kabouterkens zich omdraaiden.

En daar zagen ze boven het bosch een rooden gloed, omwemeld met dikken, gelen rook en ze werden zeer benauwd voor dat vreemd verschijnsel. De gloed werd heviger, naderde, en plots kwamen konijntjes en hazen en reeën met groote angstkreten uit het bosch geloopen tot vóôr de Schelde en ze stonden daar gevangen in uitersten nood tusschen het geheimzinnig gevaar uit het bosch en het water van den stroom. En thans kreten de tooverkollen op hun weide luide en wild van vervaardheid en ze sprongen in alle haast op hun bezemstokken en reden gillende de lucht in.

Plots kwamen patrijzen gevlogen en merels en tarijntjes en vinken en nachtegalen, verkenbaar aan elk zijn eigen angstgeroep en te midden fladderden groote, leelijke boschuilen met lichtende boloogen, en ze dachten er niet eens aan, de kleine vogels te vangen. Arme beesten vlogen verwilderd met den kop tegen de laatste boomen en vielen neder aan den wortel. Andere vogels geraakten uit 't woud en boven 't hoofd der twee verschrikte kabouters vloog thans een wanhopige zwerm het land in. Meer en meer dieren kwamen aangerend en liepen van onraad in de Schelde.

De gloed kwam nader, met gekraak van vallende takken en een wijd gesis, dat onophoudend luider werd.

- Het bosch is in brand! Het bosch is gansch in brand! En onze ouders! En de anderen! weende Krikkeltje.

Dichter kwam de vlammengordijn, met bollende wolken vuilen rook er rond; dikke takken vielen met ontzaglijk lawaai en opspettering van afschuwelijk schoone vonken. Nu was de brand heel dicht, de hitte werd onuitstaanbaar. Eenige haaskens liepen, teenenmale den kop kwijt van onraad, naar het vuur toe, en kwamen huilend van schrille pijn in 't water gerend, waar ze nog wat ronddwarrelden en verzonken. Vlammende takken en gensters waaiden ver over de Schelde en verbrandden elk oogenblik de twee dwergjes, die op vlucht waren in de meerschen. Eindelijk kwam het vuur tot aan den stroom, vond geen spijs meer, krinkelde en bolde in reusachtige woede en verging in 't koele water.

't Was gedaan.

't Bosch stond nog kleer van lekkende vurige tongskens overal; brandende gensters vlogen verre weg, maar vielen in nattige weiden, waar ze gedoofd werden.

En thans hoorden de benauwde kabouters, verdoken liggend in 't gras van een meersch, dezelfde slagen van straks, maar zwaar en onheilspellend: de klokken riepen brand in heel die vlakke, Vlaamsche streek. En nu ineens kwamen zwarte vormen snel nader en de dwergen zagen voor de eerste maal menschen. Dezen liepen voorbij; nu en dan spraken ze een somber woord, en ze gingen naar 't bosch, waar zwarte boomen omflikkerd stonden met levende vlammekens.

- Onze ouders! En de anderen! sprak Pompernikkeltje.

Maar Krikkeltje kwam heel dicht bij haar vriend, lei 't hoofd op zijn schouder.

En de twee arme, naakte kaboutermannekens, afgebeuld van pijn en vermoeienis, sliepen hun eersten nacht in de wijde wereld der menschen.

* * *

In de morgenschemering stonden Krikkeltje en Pompernikkeltje vóór de Schelde, tot de goede nymf aangezwommen kwam en heur spijt vertelde, den vorigen avond ze niet geholpen te hebben; zij was dan juist in heur onderwatersche, blauw-groen kristallen paleis. Ze zette de kabouterkens over 't water, want ze wilden zien, hoe het met hun ouders was vergaan.

Ze stapten. Benauwelijk spookten de groote boomen, zwart-gebrand en de blaeren vuil-berookt. Beneden lag het heestergewas gansch tot een heete, grijze assche verbrand, waarin verkoolde takken en lichaampjes van beesten ontbloot werden door het gaan der dwergjes, die maar beenden, de voeten verzengd; ze hoestten van het opgejaagde gestuif der assche en hun hert woog zoo zwaar als een steen van verdriet.

En wanneer ze, dood-moe, na lang strompelen en wanhopig stappen, tegen den avond onverwachts kwamen, waar de dwergenstam moest wonen, dan zagen ze niets, dan assche over de woningen en ze groeven en groeven met de handen en maakten plots het doode lichaampje bloot van schoenmaker Pinkepikkel. En ze groeven voort, weenende van angst, dien bloedigen avond, in het verbrande woud, tot ze den ganschen dwergenstam ontdekten. Het was een afgrijselijk gezicht, die arme, bijna verkoolde lijkjes. De zon spetterde haar laatste stralen uit op de plek waar Krikkeltje en Pompernikkeltje zochten naar hun ouders, betastend de doode lichamen van de kabouters. Pompernikkeltje herkende het eerst zijn ouders. Hun gelaat was zeer zacht. Ze schenen niet te hebben afgezien. Seffens daarna vond Krikkeltje de hare.

En, vóór die vernietiging van alle leven, vóór de groote, onbegrijpbare Dood, bleven de twee uitgeweende kabouters lang staren, zeer lang, tot de nacht alles duister maakte.

* * *

Ze werden wakker, het hoofd zeer zwaar, afgepijnd. De zonne was reeds hoog aan 't wielen in den hemel. Krikkeltje,

de lijken ziende van haar ouders en de andere dwergen, bestrooide die zacht met assche. Dan kwam ze tot haar vriend weer en sprak:

- Wat nu, Pompernikkeltje? Waarheen? We hadden later de dwergen kunnen goed doen worden. Onze ouders waren goed.

- Krikkeltje, wij zijn nog bitter jong. En we gaan naar de menschen terug. Daar zullen wij 't goede stichten.

En ze stapten door het woud, een heelen dag, tot ze aan de Schelde kwamen. Daar zwom de goede nymf met hen over 't water, troostte hen, en gaf hun wat te eten en te drinken. Dan gingen de twee kabouters in 't breede dal, waar de menschen woonden.

De nacht had gansch zijn stille donkerte gespreid over de wereld en ze waren bang in die oneindigheid, maar toch gingen ze, altijd voort, door meerschen en akkers; ze slopen door bosselkens, waar oude wilgen aan 't glimmen stonden in de donkerte. In de verte huilde een hond zijn verlatenschap uit. Een uil fladderde hun plots voorbij; zijn fosfooroogen stonden zeer verwonderd en hij vroeg: ‘hoe? hoe?’ met grove stem.

De kabouterkens sidderden, maar Pompernikkeltje antwoordde kloekmoedig: ‘Wij hebben u geen rekenschap te geven, ouwe.’

Ze stapten voort, immer voort. En ze kwamen aan de slapende huizen der menschen.

Ineens zagen ze een lichteken, hoog in de lucht. Ze naderden. Er was een trap om naar het licht te gaan. Ze klauterden met al hun krachten, want de treden stonden zeer verwijderd van elkander. Eindelijk geraakten ze boven. De deur stond op een kiertje, het lichteken vlamde hel en de kleerte doezelde door de deur weg in den nacht.

Te midden der wit-bestoven plaats stond een oude, grijze man, gansch blank van het meel. In de hand schudde hij een groote zeef en fijne domst straalde en sprietelde.

- Dat moet de molenaar zijn, fezelde Pompernikkeltje, de molenaar, dien de kabouters bestalen.

Zeer gebogen was de man en uit zijn wit haar en op zijn voorhoofd perelde zweet. Zijn oogen stonden diep ingezonken. Hij werkte nog wat voort, doch weldra liet hij de zeef vallen van vermoeienis. Hij draaide het lichteken uit. De kabouterkens schoven terzij, toen hij uit den molen kwam en kreunend de trap afsukkelde.

- Pompernikkeltje, hij kreeg zijn werk niet af, alhoewel het zeer laat is. Wij moeten den ouden man helpen.

- Ja, Krikkeltje!

Meteen galmden twaalf slagen heel dichtbij.

Ze duwden 't deurken open.

En zie, daar kwam de maan op en door een molengat belichtte ze gansch in 't zilver het nederig werk van de kabouterkens. Dezen hadden de zeef opgeraapt en zeefden nu het meel met danig veel zorg, zooals ze het den ouden man hadden zien doen. En de nacht was bijna over eer 't werk gedaan was en in den maneschijn, die nu kwam uit het geopend deurken, alles weer in orde gesteld werd. Doch, daar zagen ze nu een brooken liggen, dat de mulder zeker vergeten had en van den honger verorberden zij het gansch. Dan gingen Krikkeltje en Pompernikkeltje onder den molen in een struik, om te slapen. En ze waren zeer tevreden, omdat ze met hun kleine krachtjes een mensch hadden geholpen.

* * *

Over dag bleven ze gedoken in hun struik, maar 's nachts om twaalf uur gingen ze weer naar den molen. Het broodje lag gereed, ze aten het op en dan gingen ze weer aan 't werk. Plots kwam vóór de deur een schaduw, maar het duurde niet lang en alleen Krikkeltje had het gezien; doch ze dacht, dat ze mis was en sprak er niet over.

En den derden nacht, toen ze binnenkwamen, vonden ze tot hun groote verbazing een plunje voor elk van hen. Krikkeltje begreep de roerende attentie van den molenaar seffens. Ze aten het broodje op en werkten zeer lang. Vóór

ze vertrokken speelden ze de plunje aan. En, als ze in hun struik lagen, zei Pompernikkeltje:

- Weet ge wat, Krikkeltje? Wij hebben nu den molenaar geholpen; morgen gaan we verder, in vollen dag, om anderen dienstig te zijn. Ons geslacht heeft veel kwaad bedreven, maar ze wisten niet beter, 't is voorzeker hun schuld niet. Wij moeten anders leven; wij zullen den stam kabouters stichten, die behulpzaam zal zijn aan de menschen en die leven zullen in simpele goedheid.

- O, ja, Pompernikkeltje!

En ze waren zeer wonnig van herte.

En ze sliepen zachtekens in, dicht tegen malkander.

En ze droomden van schoone dingen, die komen zouden.

* * *

Een zoet gezang, dat hij wel kende, maakte Pompernikkeltje wakker.

- O, ik dank u, lief droomerken, zei hij ontroerd tot den kleinen vink, die hen hier was komen opzoeken.

Daar ontwaakte ook Krikkeltje.

- Had ik daar niet ons verzenmakerken gehoord?

Toen floot het beestje zijn mooiste wijzen uit loutere tevredenheid.

Een mist hing over het land en kleurde rozig in de zonne. Zwarte boomengestalten en menschenhuizen doezelden hier en daar ten halve op.

Dan zeiden de twee kabouterkens vaarwel aan den kleinen vogel. Krikkeltje weende.

- Neen, ik ga met u, zei de vink, de wereld rond.

En zoo vertrokken ze, de twee dwergen, met boven hun hoofd zijn blije gefladder.

Ze stapten betrouwvol, hand in hand, het nieuwe leven te gemoet - het goede, schoone Leven.

FRANZ DE BACKER.

[Schetsen]

Op het Scheldeterras.

Zacht en zwoel, glimmend van stergeflonker en melkwitte manestralen, deze warme Juliavond.

Mals-kabbelend klotst het Scheldewater tegen het arduin van de kade.

Groene, rode en witte lichten schuiven lam-zwijmelend door het ruim, hoog aan de mast, van traag voorbijvarende schuiten, of klieven snel door de lucht, in top van dampende stomers. De twee plompe, sombere, zo breed als lange boten, die voortdurend de stroom oversteken, met in hun donkere balg een gemengde, luidruchtige menigte, lijken een paar breedgerugde watermonsters, die snuivend en hijgend elkaar ontvlieden. Een roskleurige gloed, als die van een verre woudbrand, hangt over de noch-wakende grote stad. Een soort gegons, geschapen door het leven en doen van de mensen en door het rollend en roffelend gedreun van elektriese trams, auto's en wagens, is als een soort van bas-begeleiding bij het klare, luchtige beiaardslied, dat vrolik uit de hoge torenspits klinkt. Daar brult op eens, met loeiend stiergeluid, machtig en lang, een misttromp; midden in de zilver-geschubde stroom, als een drijvende sprookjesstad, nadert traag en statig een reusachtig zeekasteel. Blank glimt het in de blankblinkende maan. De vier verdiepingen van het dek zijn *a giorno* verlicht en een groep muzikanten in helrode jassen spelen met brio de dansdeuntjesachtige Brabançonne.

Twee heren wandelen vóór mij uit. - Beiden met Oosterse ogen en royaal geneusd. - Ze ontbloten hun pikzwart-gehaarde hoofden en blijven zo, vol respekt, tot het

liedje uit is. Dan zegt de ene: ‘Ça vous remue quand même, l'air national! ..’

‘*B*rofondemment,’ stemt de andere toe.

Beiden hadden reeds de kleine ‘naturalisatie’, ziet ge, en ‘Monzieur le Deputé’ kwam juist voorbij.

Sture Lente.

Geschud en gezwiept door de nijdige bries, kraken en plooien de donkere takken, de verwrongen takken van een heel oude appelboom.

Legioenen hoog-roze, bolvormige knopjes, heel harde knopjes, botten weelderig en met overmoed uit de sombere bast.

Trillend en bibberend, gluren week-jonge blaadjes uit ruwe, mat bruine kronkeltwijgen.

'Zouden we durven of noch wachten?' schijnen ze, ritslend, te ruisen. 'De lucht is zo guur, en we zijn noch zo broos! Wel is het Lente! De tijd is daar! Maar moeder de Zon is het zeker vergeten en sluimert noch in haar vlammenpaleis. En uit het Oosten blaast de wind zo bar, zo kil! Hij warrelt stuivend, dol en schraal door de grimmig-grauwe lucht, schroeiend en zengend ons pas ontvouwen gebloemt en geblaart. We beven! We sidderen! Wat hebben we koud! O, heerlike alles verkwikkende zon! Heb erbarmen met ons teder bestaan. Werp van uit uw wolkenwoon de koesterende stralen van uw duizenden blikken, van uw moederlike blikken op al wat leven en groeien moet!'

Zo ritselen bevend de piepjonge blaadjes van de heel oude appelaar, die stenend kraakt en bukt in het machtig gezucht van de wind uit het Oosten.

April 1913.

Wolkenvlucht.

Waarheen, gij ijlende, vliedende wolken? Waarheen? Gij donzig-luchtige, met kant-omzoomde, witte-blanke? Gij, tere-zijdefijne, met paarlemoerglans? Gij, loodgrijze, zware, die als een donker duin zijt, en log-loom voorschuift? Gij, gindse hagel-klare, die als een sneeuwhoop wech-smelt en u herschept in een doorschijnende sprookjeskudde, die op zijn beurt uiteenstuift, - daarna ineenkrimpt, - en verdwijnt?

De broze kant- en zijdewolkjes zijn verzwonden; een schaar somber-indigoreuzen komt aangestormd; ze hebben monstergrote koppen en rompen en veranderen plots in lange, krokodilvormige gedrochten, die op laagslepende pansen voortbewegen en zich vermenigvuldigen, terwijl ze van gedaanten verwisselen.

Uit het oranje-rood Westen komen wolkenwonderen aangerammeid, rotsend voorwaarts als hollende paarden; 't zijn schimmen van paarden, waarop schimmen van ruiters, die, trots en recht, met zwaard en lans ten strijde rukken.

Waarheen, waarheen, gij ijlende, vliedende wolken?

Brugge.

Wat heb ik u lief, gij schoon en dromerig Brugge! - Ware ik binnen uw groene wallen geboren, in de schaduw van uw Belfort of aan de zoom van uw kalm-stille waterstraten, niet meer dan nu kon mijn hart voor u open staan!

't Is een wonderbaar gevoel, een gevoel van tederheid en bewondering beide, dat me zacht overmeestert, zodra ik in uw midden toef.

Iets vrouwelik-fijn en afgemat, iets fier en toch week, iets van tanende wangen en bleke lippen, iets van blonde haren, die grijs worden op een noch jeugdig hoofd, iets treurig-weemoedig dn diep melankolies, toch flauw glimlachend, iets wechstervend en weer herlevend in meer fijnheid, zo schijnt ge me toe in het roos en paars beneveld licht van deze zonnige najaarsdag.

Goud-blonde blinkende blâren zwijmelen, voortdurend, nauweliks ritselend, uit hoge, breedgekruinde bomen, die in uw gladde wateren hun somber-stijve geraamten spiegelen. Als late, kwijnende vlinders, die, van koude rillend, zwakjes neerzijgen, zo vallen de blâren, de goudblonde blâren, in het rimpelloos doorschijnend nat, waarop grote zwanen, nobel en statig, langzaam voortglijen.

Klokjes kleppen, klokken luiden en de beiaard speelt, terwijl vreedzaam en zacht de avond daalt.

Dromend aanschouw ik de Halletoren, die, alvorens in het nachtelik zwart te verdwijnen, zich noch eenmaal voordoet, angstwekkend somber, reusachtig dreigend, fabelachtig groot, terwijl hij met zijn bronzen longen de uren galmt.

Nu schijnt het me opeens, alsof duizende schimmen, scharen en legers van schimmen, zich op het marktplein verdringen.

Getrappel van hoeven en wapengeklingel vullen de lucht, overrompelen de tonen van het helder beiaardslied.

Breidel en de Koninck staan niet meer op hun voetstuk, bewegen zich in het schimmenheir...

Groeninghe! Groeninghe! Vlaanderen de Leeuw!

Weer hoor ik de beiaard vreedzaam en klaar. Het vizioen is heen. Alles is donker. Ros en rond daagt aan de kim de vol-ronde maan, groot en fantasties, beneveld en dof.

Najaar 1912.

ELLEN CORR.

Naar drie Schilderijen van Emiel Claus.

Lentemorgen.

Over 't wieglend Leiëwater
Hangt, in trillend zacht geklater,
Vol geheim natuurgetoover,
Zich te spieglen boomenloover.

Luchtge wolkenvlokjes droomen
Aan de verre hemelzoomen,
En in blijde, gulden wonne
Daagt de speelsche Lentezonne!

In de frissche weiden, geuren
Gras en bloemen rijk aan kleuren.
Duizend diamanten kralen
Flikkren in de morgenstralen.

Wijl de bonte koetjes grazen,
Vogeltjes op vlinders azen,
Bietjes vrije vlucht genieten,
Vischjes uit de diepten schieten,

Stijgt een zoet geluid naar boven:
Gansch de schepping is een loven
Van het heerlik, vrije leven,
Waarnaar alle krachten streven!

Prachtig landschap, o uw luister
Houdt de schuchtre ziel in kluister,
Door uw roerend licht gevangen!
Eeuwge jeugd vol jong verlangen!

Zomerpracht.

De garven staan te branden,
Te gloeien op het veld,
Dat fonkelt en dat splijtert
Van 't zonnevuurgeweld.

De korenaren knettren;
Het stroo, dat knapt en kraakt,
Spat vonken om zich henen
En schittert, glanst en blaakt.

Wit is de lucht, doorschijnend,
Alsof er geene waâr.
Geen zefier, die hier ademt,
Geen minste koeltje maar.

Verblindend licht straalt open
Aan elken horizon,
Als ware heel de hemel
Een enkel, groote zon!

Een gloed van goudgesprankel
Daalt van het zenith neer
En strooit op de aarde weelde,
De Zomer-Vrouw ter eer!

Herfstavond.

Boomen en Leië,
Velden en weië
Baden zich in d'avondgloor.
Trillende stilte,
Frisschende kilte,
Dringen 't heele landschap door.

Vol van genoegen,
Moe van het zwoegen
Trekken de oudjes naar hun steê,
Eenzaam en zwijgend,
Grondewaarts neigend,
Leiden zij hun schaapjes meê.

Loomige boomen
Hangen vol droomen
Met hun gele herfsteblaân;
Wis, ze beklagen
Zomersche dagen,
Die zoo ras zijn heengegaan.

Zie aan de kimmen
Schemerlicht glimmen.
Aarde en hemel vloeit in een.
Hoog aan de transen
Sterrekens dansen,
Lachen pinkend naar beneên.

Klokkengeruchte
Hangt in de luchte,
Talmend over 't Leiëdal,
Drijft uit het harte
Kommer en smarte.
Vrede en zegen overal!

PROSPER LEFLOT.

Apothéose quelconque.

De dag staat stil. Het land is beroerd.
De vlaggen flappren in den wind;
Trompetten schettren, stoeten gaan:
gezang, gedans, gejoel, getoet:
het vorstelijk Volk viert feest.

Daar staat de gevierde. 't Wordt stil alom.
Hij zal wat zeggen, horkt... - Hoe mooi!!
Geroep, gejuich, getier, gehuil,
trompetten schettren, stoeten gaan...
- ik voel me verbleeken, verbloeden, vergaan.

De vlaggen flappren in den wind;
trompetten schettren, stoeten gaan;
de huizen zijn vol, de straten staan vol:
het vorstelijk Volk viert feest.
Geen kommer nu, geen zorgen. Op!
Wij vieren Hém! ... (hoe heet ie ook weer?)
- En wacht ons morgen de oude karwei -
van kommer vrij, van zorgen vrij!
- En hongert de vrouw en fluimt het kind -
wie heeft er zijn huis het mooiste gepint?
Zes dagen werken, maar 's Zondags niet;
zes dagen slaaf, maar nu?

- Het Diet!

- Hoerra!
Geklonken, gedronken te zijner eer:
Hém vieren we, Hém! ... (hoe heet ie ook weer?)

De vlaggen flappren in den wind;
de trommels slaan, de stoeten gaan,
de stoeten gaan, de trommels slaan, ...
de roes!
de roes!

Ik voel me zoo arm nu, ik, de rijke,
ik voel me zoo zwak, zoo klein, zoo leeg...
en niemand, die me helpen kàn!
- Zie! Zarathustra tiegt voorbij... -
Daar is een groot geweld in mij.

M.B. LEDEGOUWER.

Liedjes.

I.

Weet jij, waarom zoo zacht deze avond
op al mijn oude smerten is,
en hoe een vrede uit blauwe luchten
een schrijn spreidt om mijn droefenis?

Want ik ben zacht nu als een kindje,
dat vèr van huis was, met verdriet
van eenzaam-zijn, en dat ten avond,
- ten lichten, - alles weder-ziet.

Want ik ben jong nu van mijn liefde,
o! blijde kind! o, mijn lief licht!
dat in de weelde van mijn droomen
steeds neigt je lachend aangezicht.

II.

Mijn blanke duive, wiek nu zacht...
over de landen in den nacht;
kom langs mijn open venster-klein,
stil in mijn stemmig kamerlijn...

Mijn blanke duive, 'k luister lang,
of 'k niet het zachte ruisch-gezang
van kleine vlerkjes hoor, die zacht
naar mij heen-wieken in den nacht.

Mijn blanke duive, 'k ture wijd
of je uit die donkre oneindigheid
niet wuivend aanwiegt op den wind
naar je verlaten, treurig kind.

III.

Maak mij, mijn kind, heel sterk voor 't harde leven;
ik wou zoo groot zijn... en mijn vele smert
maakte mij klein... Ik wou een koningsziel
van scherpen, harden trots voor mijn zwak hert...

O! kom, mijn kind, met om je blijden mond
een woord van vreugdë en een liefde-lach:
ik - zwakke - torste al mijn kommer gansch
alleen den langen, vreugdeloozen dag.

Met zachte stappen schrijden mijn gedachten
door mijn droef hert, dat, als een Winter, koud
is van ellenden... Kom, mijn lachend kind,
ik weet dat je me juublen leeren woudt.

En als ik dan een sterke ben, die in zijn hert
de weelde van een wil weet en een kracht:
dan tors ik jou, mijn kind, mijn blijde bruid,
licht over 't land des levens met een lach.

IV.

De wereld, kind, lijkt nu zóo lief, zóo licht...
een schoone droom van diepe, onroerbre rust!
Zie nu... de nacht is blauw, en week en licht
van 't teere maangezicht.

De landen liggen diep, en, wondre wacht,
wandlen de rustge starren... Voel nu, kind,
des weemoeds zoeten lust... zoo zacht, zoo zacht
in dezen droom van nacht.

De wereld, kind, lijkt nu zóo lief, zóo licht...
de wereld... o! dat zijn de gouden starren,
de bloemen, en dier oogen rustig licht
in uw lief aangezicht.

JOS MAVILLE.

Fransche Letteren.

Het verschijnen eener nieuwe oplage van *Happe-Chair* en *L'Hallali* (Edit. Louis Michaud, Paris, fr. 3.50) van Camille Lemonnier maakte het aandenken aan den onlangs overleden kunstenaar (hij stierf den 13^{n} Juni 1913) weer levendig im mij wakker.

De Fransch-Belgische letteren konden geen grooter verlies ondergaan, - niet alleen omdat hij een harer beste en heerlijkste schrijvers was, maar ook en vooral omdat hij de Wekker was van het jonge geslacht. Werken als *Un Mâle, Le Mort, L'Hallali, Le Vent dans les Moulins, Au beau Pays de Flandre* en zooveel andere behooren tot de wereldliteratuur en maken het land groot waar zij geschreven werden. Als schrijver is hij onsterfelijk, - ook als mensch zal hij onvergetelijk blijven. Hij ontving zijn jongeren, las ernstig hun werken, kritikeerde met kieschheid en prees hartelijk; ook had hij een bij de schrijvers zoo zeldzame grootmoedigheid, die hem toeliet geestdriftig toe te juichen als zijn gelijken of zijn jongeren hem tijdelijk voorsprongen. Hij kende geen nijd: hij was een groot en goed man. Wij Vlamingen zullen eeuwig moeten betreuren, dat wij een man als Camille Lemonnier niet voor onze zaak konden winnen, doch dat zal ons nooit mogen beletten het aandenken van den grooten schrijver eerbiedig te bewaren.

Wat zal ik nog zeggen, wat men niet reeds weet over die alombekende romans *Happe-Clair*, dien men vaak Lemonnier's *Germinal* genoemd heeft, en *L'Hallali*, zoo somber en stevig en indrukwekkend?... Niets meer dan een woord van aanbeveling bij de jongeren, die deze boeken nog niet kennen. Zij mogen verzekerd zijn, dat deze romans nog immer vèr boven het gemakkelijk geschrijvel van veel nieuwbakken beroemdheden staan.

En mag ik ook een woord wijden aan de nagedachtenis van mijn goeden vriend Léon Tricot, die - pas negen en

dertig jaar oud - met heldenmoed op 't ziekbed gestorven is? ... De lezers van *Le Matin* (Antwerpen), *La Chronique* (Brussel) en *La Belgique artistique et littéraire* weten, dat deze bladen in hem hun pittigsten, hun knapsten medewerker verloren hebben. In Belgische bladen werd geen Fransch geschreven zoo zuiver en zoo rijk als het zijne. En slechts zelden werden de Vlamingen en de Vlaamsche Beweging door een Waal zoo goed begrepen en zoo eerlijk verdedigd als door Léon Tricot.

Wij mogen dit wel gedenken, en dankbaar. Tricot was ook een dramaturg van talent; zijn *Peau de Lion* en *L'Echéance* zijn werken, die met bijval opgevoerd werden en nog lang, vooral het laatste, de planken zullen houden. Ook hij zal niet vergeten worden...

* * *

Le Crime du Bouif van J. de la Fouchardière (Librairie des Lettres, Paris, fr. 3.50) is een politieroman, waaraan ik veel plezier beleefd heb. De vreeselijkste dingen worden er op zoo'n luchtigen, prettigen toon verteld, dat men ze geen oogenblik akelig kan vinden.

L'Enfant chargé de Chaînes door François Mauriac (Bern. Grasset, Paris, fr. 3.50) is de geschiedenis van een jongeling, wiens ziel opgepropt is van mysticisme en literatuur. Hij gaat meehelpen om het godsdienstig gevoel in de jongelingschap herop te wekken, doch wordt al spoedig gewaar, dat hij niet meer is dan een dilettant; daarom werpt hij zich in het Parijzer nachtleven, waarvan hij trouwens spoedig walgt. Nog tijdig wordt hij gewaar, dat hij een nichtje bemint, die hem ook liefheeft, wat den schrijver een zeer gelukkig einde bezorgt. Een vreemd, maar van talent getuigend werk.

Meer aandacht verdient een alleszins merkwaardige roman van Reynès-Monlaur, *Le Songe d'Attis* (B. Grasset, fr. 3.50). Met een volledige meesterschap, die zich van de eenvoudigste middelen bedient, laat de schrijver ons de bekeering beleven van een Grieksche vrouw en haar man tot de leer van den wonderbaren Chrestos, die toen pas een twintigtal jaren gestorven was. Een Grieksche tegenhanger van *Quo Vadis*? zal men vragen. Eenigszins; doch *Le Songe d'Attis* is het werk van een philosoof en een dichter, van een zuiver kunste-

naar, - hoedanigheden waarop het zoo populaire werk van Sienkiewiez niet zoozeer kan bogen.

Boven deze twee werken verkies ik echter een bij denzelfden uitgever verschenen roman van Eugène Montfort, die vooral met zijn *Maîtresse Américaine* en met het door hem alleen opgestelde tijdschrift *Les Marges* te recht vermaardheid verwierf. Thans ligt voor mij *Les Noces folles.* Het eerste deel van dit boek is het romantische verhaal eener passievolle liefde tusschen een jong te Napels verblijvend Franschman en een Napelsche schoone van adel, die samen in den echt treden. Eenmaal getrouwd, gaan zij naar Parijs wonen en daar wordt de roman bijna zoo banaal, - den stijl en den trant niet te na gesproken - als de meeste Parijzer romans. Zij vervelen zich; mijnheer heeft weldra een minnares; de passievolle, maar deugdzame Italiaansche, die zich niet te Parijs kan thuis voelen, komt dit te weten, wreekt zich in denzelfden zin en keert terug naar Napels. Het eerste deel van dezen roman is in alle opzichten een heerlijk kunststuk en zou zeer wel een afzonderlijk verhaal uitmaken. Verder mist het werk het aantrekkelijke van de Napelsche atmosfeer en men blijft niet meevoelen met de helden van het boek, die zoo heerlijk hun liefde wisten te veroveren en niet in staat zijn ze te bewaren. En toch is dit een zeer mooi boek, dat mij een diepen indruk heeft gegeven.

Weet gij, lezer, wie Joe Trimborn is? Dat is een Amerikaansch miljardair, koning der naaimachienen, maag- en zenuwlijder. Hij kan noch eten noch drinken, en gaat in behandeling bij een Parijzer geneesheer, die hem aanraadt, zich van al zijn schatten voorloopig te ontdoen, en zijn genezing te zoeken langs Gods wegen. Dat doet hij, - en met een orgeltje op den rug trekt hij van dorp tot dorp door Frankrijk en Vlaanderen... En hij geneest inderdaad, maar niemand wil hem gelooven als hij over zijn land en zijn miljoenen spreekt, zelfs Stijn Streuvels en Hugo Verriest en Cyriel Buysse niet... Wat onze Vlaamsche schrijvers in die geschiedenis komen doen? ... Ja, lezer, dat moet ge zelf eens trachten te weten, evenals het einde van dit verhaal: hoe Joe Trimborn met een Vlaamsche herbergierster trouwt en baas wordt in den Anker te... Ingoygem... Dit en nog andere novellen, even typisch, aangenaam en humoristisch verteld, maar met een philosophischen zin onderlegd, zult ge vinden in *Joe Trimborn, Nouvelles par Grégoire Le Roy* (E. Figuière

& C°, Paris, Bruxelles - 1913; fr. 3.50). Met dit boek heeft de schoone dichter van *La Chanson du Pauvre en La Couronne des Soirs* zich doen kennen als een prozaschrijver van eerste gehalte.

Dit is wat nieuws: een jong ingenieur, die den romanvorm gekozen heeft om zijn uitvindingen, - in zijn verbeelding of in zijn laboratorium gedaan, - om 't even, - op onderhoudende wijze aan 't publiek mede te deelen. *La Lumière, ou La Prodigieuse Histoire de Trois Inventeurs* van Jean-Marie Defrance (E. Figuière & C°, Paris-Bruxelles, 1913; fr. 3.50) is dan ook een geschikt roman voor jongens van 14 à 18 jaar. Als debuut is dat den jongen schrijver meegevallen. Dat sommige bladzijden wel naïef zijn en andere doen glimlachen is begrijpelijk. Maar dit neemt niet weg, dat de lezing van dit boek een gemakkelijk en aangenaam tijdverdrijf is. Den inhoud hoef ik u niet te vertellen, niet waar, lezer? ...

Mifanwy, *par Allan Raine, adapté de l'Anglais par E. Philippi* (Pon-Nourrit & C°, Paris, fr. 3.50) is een tamelijk bewogen idylle uit het land van Wales. Een herderinnetje, dat zingt ‘à voix de sirène’, zooals Villon zegt, over de vlakken van Wales, komt er toe, dank haar wilskracht en de minzame medeplichtigheid van eenige brave zielen, den man van haar hart te trouwen. De waarheid der beschrijvingen, de sprekende oprechtheid der personen, die de helden dezer idylle omlijsten, geven den indruk van een treffende evocatie en het innig gevoel, waarvan het werk doordrongen is, doet soms denken aan de zuiverste en beste bladzijden van George Sand's landelijke werken. - De vertaling is in een vloeiende, sierlijke taal geschreven. Voor niet-Engelsch lezenden een aanbevelenswaardige uitgave.

Zeer sympathiek is een roman van Jules Roux: *Léon Chatry, Instituteur* (E. Figuière & C°, 1913; fr. 3.50). Het leven van dien gemeenteonderwijzer van nederige afkomst wordt hier treffend en boeiend verteld en ik stel me voor, dat onderwijzers, vooral zij, die in kleinere gemeenten werkzaam zijn, dit werk gretig zullen lezen en er een goeden indruk van bewaren. Het zij hun dan ook warm aanbevolen.

Enkel vermelden kan ik een lijvigen roman van J. Séré: *Monsieur Ferdinand* (E. Figuière & C°, fr. 3.50), die, zooals de hel, geplaveid is met goede inzichten en ook met

goede beloften. Intusschen is *Monsieur Ferdinand* niet kwaad en kan gelezen worden.

* * *

De reeds rijke en degelijke verzameling *La Vie anecdotique et pittoresque des grands écrivains* (Editions Louis Michaud, Paris, fr. 2.25) is weer met twee werken vergroot: het een over *Villiers de l'Isle-Adam* door Fernand Cerget, en het andere over *Lamartine* door Gabriel Clouzet en Charles Fegdal. Vooral het levensverhaal van dien vreemden, genialen Villiers, dien Franschen Edgar Poe (hij meer dan Beaudelaire) heeft me geboeid en doet me verlangend uitzien naar de volledige uitgaaf zijner werken, die de *Mercure de France* gaat ondernemen. Thans liggen die werken hier en daar verspreid; van sommige bestaan slechts enkele exemplaren, en, wij moeten het erkennen, weinigen der huidige generatie kennen *L'Eve future, Le Nouveau Monde, Axel.* - Het boek over Lamartine lezen was mij eerder een uitspanning, een verkwikking. Deze eenmaal zoo gevierde dichter schijnt wat in de schaduw van het verleden teruggedrongen te zijn. Zeker is het, dat nog weinig van hem gelezen wordt, en men veel van hem zal vergeten. Maar zijn leven en zijn karakter zullen steeds voorbeelden zijn, eerbied en ontzag, ja, vereering en liefde afdwingen.

Voor vele bewonderaars van Paul Claudel en voor de talloozen, die dezen modernen dichter tot nog toe slechts bij naam en faam kennen, zal de geestdriftige studie van Georges Duhamel: *Paul Claudel*: *Le Philosophe. - Le Poète. - L'Ecrivain. - Le Dramaturge* (Mercure de France, 1913; fr. 2.50) een welkome gast zijn. Het is niet mogelijk hier in een paar regels de kunst van dien nieuwen dichter te kenschetsen. Hij is te veelzijdig en voor den on voorbereiden lezer te vreemd om zoo maar in eens verklaard te worden. Ik verwijs naar het uitstekend boekje van M. Duhamel en raad zelfs aan dezes aanwijzingen, betreffende de orde waarin Claudel's boeken best gelezen worden, te volgen.

De philosoof Jules de Gaultier zond een nieuwe studie in 't licht, onder den titel *Le Génie de Flaubert* (Mercure de France, 1913; fr. 3.50), waarin hij zijn vroeger werk over het Bovarysme gedeeltelijk herneemt en uitbreidt. Ondanks den zuiveren, helderen stijl van M. de Gaultier behoort dit werk

eerder tot de wijsbegeerte dan tot de letterkunde en slechts zij, die van Flaubert een bizondere studie maken en hem reeds door en door kennen, kunnen dit nieuwe boek ten volle genieten.

Daarentegen liggen de *Etudes et Recherches* van Albert de Berseaucourt (Mercure de France, 1913; fr. 3.50) open voor ieder ernstig lezer. Zij zijn het werk van een zoeker, een overvloedig lezer, een scherpzinnig kritieker, die alle documenten uitpluist en vergelijkt en toetst aan het reeds bekende, en zijn bevindingen en commentariën meedeelt op een eenvoudige, boeiende wijze. Zoo spreekt hij over Balzac en diens 'Revue parisienne', vergelijkt hij Samain en Maeterlinck, maakt hij ons bekend met de 'Bibliothèque d'un homme de goût du XVIIIe siècle' en met bijna ongeweten, of tot hiertoe verkeerd meegedeelde feiten uit het leven van Voltaire, Villiers, Lamartine, Hugo. Niets in dit boek moet ongelezen blijven.

In geheel anderen trant, maar even belangwekkend, is het boek van Ernest Dupuy: *Poètes et Critiques* (Hachette & Co, Paris, 1913; fr. 3.50), dat o.m. artikels bevat over Jean Richepin, Maurice Boucher, Hégésippe Moreau, A. Bellessort, Victor Giraud. De belangrijkste studie in dit werk is nochtans *L'Evolution poétique de Paul Verlaine*, - studie, die de schrijver steunt op een schrijfboek met handschriften van Verlaine. De daarin geschreven gedichten werden bijna alle in verschillende dichtbundels verspreid, zoodat het werkelijk slechts door middel van dit schrijfboek was, dat men zijn dichterlijke evolutie gedurende zijn 'gevangenissen' in België kan bestudeeren. De Heer Dupuy geeft de nauwkeurige beschrijving van dit cahier en voegt daaraan eenige zeer verklarende bedenkingen bij over de vorming van dien wonderbaren kunstenaar Paul Verlaine, over de duistere genesis en de heldere veropenbaring van zijn intieme oorspronkelijkheid. Deze studie is allermerkwaardigst.

Vermoeid van het drukke lezen, ging ik eenigszins met weerzin de *Figures d'Evocateurs* van Victor-Emile Michelet (E. Figuière & Co, Paris, 1913; fr. 3.50) bekijken. Doch weldra bleek het mij, dat ik een buitengewoon werk ter hand had, het werk van een dichter over dichters en, ik beken het gaarne, lezer, ik ben geheel opgegaan in de heerlijke bladzijden die de Heer Michelet geschreven heeft over Baudelaire als 'Le divinateur douloureux', Alfred de Vigny

als ‘Le désespérant’, Barbey d'Aurevilly als ‘Le croyant’ en eindelijk over Villiers-de l'Isle-Adam als ‘L'initié’. Wie deze figuren, - wel de moeilijkste der Fransche letterkunde, - zóó weet uit te beelden, dat ze in de volle klaarte hunner onzegbare schoonheid vóór u staan, is zelf een ‘évocateur’ van ongemeen talent. Deze vier studies bestaan, en dadelijk blijken ze onmisbaar te zijn voor de grondige kennis der dichters die ze behandelen. Dat is ongetwijfeld de grootste lof, dien men over een boek kan uitspreken, maar hij is niet overdreven. De studie over Baudelaire, om slechts de eerste te noemen, behoort tot het schoonste, het diepste, wat ik over den dichter van *les Fleurs du Mal* ooit gelezen heb, - en dat is niet weinig. *Figures d'Evocateurs* hoort thuis in alle boekenverzamelingen waar aan Fransche literatuur een plaats wordt ingeruimd.

Nog een mooi boek, maar van geheel anderen aard, is dat van Mev. Jacques Trève: *Du rôle de la femme dans la vie des héros* (E. Figuière & Co, Paris, 1913, fr. 3.50). Dit boek is voor de vrouwen een spiegel, waarvan de weerschijn in de harten der mannen zal dringen. Het lijdt geen twijfel, dat de vrouw een zoo sterken als geheimzinnigen invloed op de handeling der helden uitoefent:

> Ce qui fut en nous confusion vague, rêverie désordonnée, en un esprit mâle, issu de nous, prendra forme vivante. Toute réalisation personnelle nous paraît interdite. C'est à nos fils, à nos époux, d'agir notre pensée. Mais c'est à nous d'élever cette pensée si haut que toute action puisse leur sembler inférieure à nos rêves.

Door deze hooge inzichten geleid, gaat de schrijfster de rol van eenige beroemde vrouwen tegenover mannen na: Omphale en Dejanire; Andromache; Penelope en Sita; Cornelia; Beatrix; de Keizerin Joséphine. Dit echt-vrouwelijk boek is vol leven, gloed en passie en trilt van de innige emotie der schoonheid. Mev. Jacques Trève doet dikwijls aan Carlyle denken.

Aan *Paroles devant la vie* van Alexandre Mercereau (Eug. Figuière & Co, fr. 3.50) dank ik mijn eerste kennismaking met dezen dichter-philosoof, die met Paul Fort het tijdschrift *Vers et Prose* bestuurt. Die kennismaking was een zeer aangename en zal door mij niet zoo gauw vergeten worden. *Paroles devant la vie* is het werk van een dichter, die het leven ernstig en hoog opneemt, zich voor menschen en

feiten stelt en ze aanspreekt en ondervraagt, doch, als de echte wijze, het antwoord schuldig moet blijven. Het hoofdstuk ‘Paroles devant la fiancée’ is een heerlijk prozagedicht, waarin de dichter zich ook als een superieur karakter voordoet. Een goed mensch en een schoon mensch, - dat zijn niet eens alle dichters...

Henri de Régnier, de voorname dichter van *Le Miroir des Heures*, en fijne feuilletonist van het *Journal des Débats*, heeft zijn dagbladartikels bijeengegaard en geschikt, en geeft ze ons thans als *Portraits et Souvenirs* (Mercure de France, 1913; fr. 3.50) in een lijvig boekdeel. Die vluchtige literatuur is werkelijk vol bekoring en het mededeelen van deze en gene herinnering aan Mallarmé, Goncourt, Leconte de Lisle, Moréas en anderen, heeft de aantrekkelijkheid van een intiem onderhoud met die kunstenaars. In den Zomer heeft Henri de Régnier andere landschappen aanschouwd, tusschen Venetië en Stamboul, tusschen Messina en Damas, en de daaraan gewijde bladzijden lezen, - geschreven ‘Pour les mois d'hiver’ - is die landschappen en steden voor zich zien oprijzen. Weer eens doet Henri de Régnier zich voor als een kunstenaar van fijnen smaak en hooge distinctie. Daarom ook schenkt dit boek den lezer zooveel genot.

* * *

Ik behoud de dichters gewoonlijk voor het einde, - ook bij het lezen. Na de vermoeiende studie-lectuur en het veelal onaangename romans-doorwaden, gevoelt men zich met hen weer eens eindelijk zichzelf. Men wandelt door de welige landouwen hunner verbeelding, waar de bloemen geuren en de vogels zingen, waar de hemel blauw is en de weiden heldergroen, waar een fee, of een vrouw, of zelfs maar een kind het landschap verheerlijkt. Dan rijzen aan de kimmen de eigen gedachten en droomen en beelden, en de eigen vogels kwinkeleeren. En men is den dichter zoo dankbaar voor het doen heropleven in de eigen ziel, als voor de schoonheid, die hij schonk...

Zoo was het mij te moe, toen ik de nieuwe uitgave doorlas van Maurice Gauchez's *Jardin d'Adolescent* (Collection ‘Junior’, Librairie Moderne, Bruxelles, fr. 0.95). De nog jonge dichter heeft zijn eersten bundel met liefde behandeld: hij deed er de fouten en onschoonheden uit verdwijnen

en voegde er eenige onuitgegeven verzen bij, - dit alles ingeleid door Emile Verhaeren. Zoo vangt de Meester aan:

> Mon cher Poète, votre livre de débutant bien doué que vous rééditez aujourd'hui, sarclé de mainte tare et de mainte gaucherie, est plein de fleurs, de parfums et de souvenirs. Vous le nommez à juste titre: *Jardin d'Adolescent.* Je m'y suis promené quelques fois à l'ombre, le plus souvent dans la clarté. J'ai noté mainte louange bien dite et aux roses et aux femmes. Je recommencerai ma promenade avec joie, car ce 'jardin', vraiment, vous révèle bon et vrai poète.

Die waardeering van hooger hand is ten volle verdiend. Slechts een waar en goed dichter kan een vers schrijven als dit:

Les horizons.

J'aime les Horizons emplis de cuivres roux
Où palpitent les pleurs d'une cloche endormante,
Lorsque la lune d'or sur les bois de chez nous
Dépose en frissonnant un doux baiser d'amante.

J'y vois passer soudain les étranges remous
D'un immense océan où règne une tourmente
De nuages sanglants, capricieux et fous,
Pareils, dans les lointains, à la vague écumante.

Mais j'y contemple aussi l'idéale Beauté,
Superbe vision, suprême majesté,
Du soir tumultueux terrassant la Lumière,

Pour la plonger d'un choc dans l'horreur du néant;
Et puis, j'y rêve enfin d'un avenir géant
Illuminé d'un coup dans la nuit coutumière.

Vreesde ik niet, hier te veel plaats te beslaan, ik schreef nu een gedeelte van *Sappho* af, een goed stuk erotische poëzie, of *Le Corbeau*, of *Ma peine s'est assise*, of een ander, misschien beter gedicht, dat ik thans bij een eerste lezing voorbijging... Laat me enkel nog zeggen, dat tusschen dit boek en het laatste van den Heer Gauchez reeds een afstand ligt, zoodat wij van het volgende, dat ons voor weldra beloofd wordt, nog meer goeds mogen verwachten.

Een ander dichter van het zuiverst alooi is Louis Payen, die met zijn nieuwen bundel *Le Collier des Heures* (Mercure de France, 1913; fr. 3.50) weer op de sympathiekste wijze de aandacht op zich vestigt. De uren, die hem vruchtbaar waren, bracht hij door ‘Au jardin de la vie’, ‘Au jardin d'Amour’, ‘Au jardin de la mémoire’ en vormen thans een sierlijk, oog-streelend snoer, wiens schakels glanzen in 't licht en als men ze aanroert bekoorlijk klinken gelijk een kleine beiaard van zilveren klokjes:

> Pour charmer notre attente ou pour la décevoir,
> pesantes de désir, de tendresse, d'envie,
> une aube après une aube, un soir après un soir,
> coulent entre nos mains les heures de la vie...

In een der mooiste gedichten van den bundel, *Vitrail*, vindt men treffende beelden als dit:

> Ecarte le vantail du temple et tu vas croire
> que tu glisses, rapide, au calice d'un lys,
> tant le silence est frais parmi cette oasis,
> tant le vol des encens y met d'ombre illusoire...

Ik ben met dit boek niet verder dan een eerste kennismaking, dat beteekent, ik heb wat gelezen in 't begin, in midden, aan 't eind, weer eens terug en weer eens verder, - en waar ik ook stil bleef, zag ik fijn-gesneden verzen, hoorde ik deinende rhythmen, voelde ik de uiting eener diep-menschelijke ziel... Ik zet voorloopig het mooie boek naast mijn geliefde dichters en stel mij voor het nu en dan door te nemen.

Wie houdt van de geurige, bloemige schoonheid, getemperd door een minzame wijsheid, van de Oostersche dichtkunst, zal een onverdeeld genoegen smaken in den *Boomgaard* van den grooten Saâdi, dien de Heer Franz Toussaint ons onder den titel *Le Jardin des Fruits* (Mercure de France, 1913; fr. 3.50) aanbiedt. Wij kenden reeds *Le Jardin des Roses*, het meesterwerk van den beroemden middeleeuwscken dichter van Sjirâz. In den *Boomgaard* vindt men al de hoedanigheden van het meesterwerk terug, vooral de pittigheid en bondigheid van den stijl. Ziehier

een van de kortste gedichten, dat een denkbeeld van Saâdi's kunst kan geven:

La danseuse.

> Une danseuse, aussi belle qu'une péri, ondulait dans la musique d'un orchestre de virtuoses. La flamme d'une bougie - ou, plutôt, les flammes des coeurs qui se consumaient autour d'elle - embrasèrent son écharpe. Pour calmer sou effroi et sa fureur, un de ses admirateurs lui dit:
> - Calme-toi, mon amie! Ton écharpe, seule, a été endommagée... Considère, je te prie, que je brûle tout entier!

Alvorens deze kroniek te sluiten, moet ik nog een drama in verzen van G. Duhamel vermelden: *Le Combat.* Hoewel wat lang gerekt, is het stuk goed opgetimmerd. Alleenlijk snap ik niet, waarom de schrijver zijn stuk in verzen zette. Slechts in den tweeden akt is er een tooneel van eenige lyrische vlucht, doch voor het overige zie ik de noodzakelijkheid van verzen, zelfs niet van blanke verzen, in. Op enkele uitzonderingen na, wordt in het stuk steeds gesproken zonder intensiteit en is noch de innerlijke noch de uiterlijke handeling aangrijpend. Overigens geeft de Heer Duhamel hier een dier ‘gedachtendramas’, die nog zeer zeldzaam zijn in de Fransche letterkunde, en waarvan de Duitsche reeds stilaan terugkomt.

Over de zeer schoone *Psyche* van Gabriel Mourey spreek ik een volgende maal.

September 1913.

LEO VAN RIEL.

Duitse Letterkunde.

Een der belangrijkste en der mooiste fieguren uit de Duitse schrijverswereld is zeker wel Clara Viebig en haar loopbaan een goed voorbeeld van een harmoniese, volledige ontwikkeling. Ik had reeds de gelegenheid haar werk op bondige wijze te schetsen, er op te wijzen hoe zij, van haar optreden af, dat meer dan een belofte was, vooruit is gegaan in haar kunst en hoe zij met elk boek een nieuw en telkens duideliker bewijs heeft geleverd van haar bewonderenswaardig talent. Haar laatste roman *Das Eisen im Feuer* (Fleischel, Berlijn; ing. 5 M., geb. 6 M.) is het schoon volgroeide werk van een kunstenaar van eerste gehalte.

Evenals met haar voorlaatste roman ‘Die vor den Toren’. dat hier ook werd besproken, heeft zij een greep gedaan uit het Berlijnse leven der vorige eeuw. Met de omwenteling van 1848 vangt het aan: eerst de ‘Kartoffelkrieg’, de opstootjes met de uitgehongerde arbeidersbevolking, die markten en winkels plundert, daarna de strijd op de barriekaden.

Een volledige beschrijving van de omwenteling wordt niet gegeven, de oorzaken en het verloop er van worden niet aangetoond; men ziet alleen het beeld dat de massa, het volk zich van de omwenteling vormt, de indrukken van de jonge smid Henze, van het gezin van de winkelier-herbergier Schulze en van een paar personen van het tweede plan. En toch, hoe levendig zijn deze bladzijden, hoe goed ziet men er in op welke meesterlike wijze Clara Viebig de massa weet uit te beelden! Een episode uit de barriekadenstrijd, met de dood van de jonge Luise, en de optccht van de arbeiders, die hunne doden aan de koning gaan tonen, behoren tot de mooiste brokken van het boek en laten een onuitwisbare indruk na.

Maar de kalmte volgt op de strijd en van uit de massa, die de werkelike heldin van het boek scheen te zijn, treedt

één fieguur op het voorplan, die van de smid Henze, en hij wordt de hoofdpersoon.

Hij is een krachtig-gebouwd jonge man, zinnelik, uiterlik ruw, maar toch goedaardig. Buiten de jonge Minne Schulze, die hij liefheeft, maar niet weet te winnen, heeft hij slechts één ideaal: als werkman aangenomen te worden in de 'Hofschmiede', op de Belle-Allianceplaats. Deze wens wordt hem vervuld; hij wordt de rechterhand van zijn ziekelike patroon en meer nog, hij weet de gunst te winnen van zijn mooie, trotse vrouw, tot wie hij in nauwe betrekking treedt. Na de dood van zijn meester, huwt hij deze vrouw en bekomt aldus de smis, wat voor hem wel de hoofdzaak is. Maar het huwelik is niet gelukkig; hij past niet goed samen met zijn fijn opgevoede echtgenote, het verleden kwelt hen, hij zoekt troost en vermaak in de herbergen en bij andere vrouwen, zij leeft eenzaam met haar dochter. De jaren vergaan en brengen berusting voor de vrouw, stillen het wilde bloed van de man en brengen beide weder samen.

Op het einde verbreedt zich weer het verhaal. Men schrijft 1866; na de lange reeks jaren vrede en rust schijnt weer gisting te komen in de massa; men voelt een groter tijdperk dat komen gaat, de lucht is zwanger van vrijheidsgeest, de oorlog dreigt.

En dit is de verklaring van de tietel 'Das Eisen in Feuer'. Want scheen het eerst dat hij alleen betrekking had op de hoofdpersoon, de smid, thans merkt men dat in algemener zin ook het volk bedoeld wordt: hoe de natie gesmeed, hoe het Duitse rijk gevormd wordt.

Clara Viebig heeft in dit werk haar meesterschap bereikt. In de samenstelling van het verhaal, in de uitbeelding der massa zoekt zij haar gelijke; niet genoeg kan ook de plasticiteit en de levensechtheid bewonderd worden, waarmede zij elke persoon weet voor te stellen; zonder psychologiese uitrafeling wordt elk karakter weergegeven en elke fieguur staat levend voor ons, met kloppend bloed en met eigen uitzicht. Onvergeetbaar zijn de meeste dier fieguren; buiten de hoofdpersoon zijn daar de kostelike winkelier-herbergier Schulze met zijn vele, mooie dochters, de tragiekomiese huisknecht Gottlieb, de schone, strenge fieguur van de moeder van de smid, de oude vroedvrouw Witten en vele andere.

Uit het gehele werk stijgt de atmosfeer van de tijd,

die het voorstelt. Het beduidt werkelik een der hoogste punten van de Duitse romanliteratuur.

Als tegenhangster voor Clara Viebig wordt door het katholieke Duitsland graag Enrica von Handel-Mazzetti genoemd. Zij bezit een eigenaardig talent en ik bewonder bijvoorbeeld zeer haar mooie roman 'Die arme Margaret' (cf. Vlaamsche Gids, 1910, n. 6.).

Thans verscheen haar eerste werk, dat nooit uitgegeven en nu omgewerkt werd en de tietel draagt *Brüderlein und Schwesterlein. Ein Wiener-Roman* (Kösel, Kempten; ing. 4 M., geb. 5 M.).

Het is onbetwistbaar dat in dit werk de sporen van een groot talent aanwezig zijn, doch spijtig genoeg zijn het alleen sporen gebleven; als eersteling is het zeer goed, maar nu wij van deze schrijfster reeds andere werken kennen, die oneindig veel hoger staan, is het betreurenswaardig dat dit boek thans nog verscheen.

Een roman uit het hedendaagse Wenen, zegt de tietel, maar deze woorden beloven te veel; want alleen een klein gedeelte van het Weense leven leert men kennen: de financiewereld en dan nog schijnt het me toe alsof dit een zeer biezondere groep van deze wereld moet zijn, want ik zou mij nooit alle financielui uit Wenen op deze wijze durven voorstellen.

De hoofdpersoon van het boek is Rita, de enige dochter van de Kürschners. Haar hovardige, domme moeder wil haar met Armin von Forenzen, een verdorven aristocraat, doen huwen, maar de dochter wil liever naar het klooster; een smerige erfenisgeschiedenis komt daarbij en het leven in het ouderlik huis wordt een hel voor het meisje, tot een ongeval haar redding brengt: de dood. Verwonderlik naïef is dit werk: Rita is een engel, die onberoerd door al het vuil, dat rondom haar is, door het leven gaat en droomt en dweept met het kloosterleven; en de andere personen: haar ouders, verloofde, grootvader, alle zijn duivels. Bij de lezing heb ik dikwels aan onze August Snieders gedacht; wel is het werk nog naïever, maar het bezit overigens dezelfde hoedanigheden: levendige stijl, vlotte verhaaltrant, handige samenstelling.

Ik zei het reeds, het grote talent dat Enrica von Handel-Mazzetti onbetwistbaar bezit, verlochent zich niet geheel; hopen we dat een volgend werk, zo goed of beter als haar vorige, de enigszins slechte indruk zal uitwissen, door dit boek nagelaten.

Ook de zo snel beroemd geworden Oostenrijker Rudolf Hans Bartsch liet een omgewerkte herdruk van zijn eersteling verschijnen: *Der letzte Student* (Ullstein, Berlijn; geb. 1 M.). Toen dit werk in 1905 verscheen, zonder de naam van de schrijver, onder de tietel ‘Als Oesterreich zerfiel... 1848’, bleef het volkomen onbekend; naar aanleiding van deze omwerking werd de auteur in sommige bladen zelfs hevig aangevallen, omdat hij te veel aan het werk veranderd had, en niet altijd in goede zin. Ik ken de vroegere uitgaaf niet en heb me dus alleen te bekommeren om de vorm, waarin de roman thans geboden wordt. En deze vorm is niet slecht.

De handeling grijpt plaats te Wenen, in 1848, en de hoofdpersoon is een jong student, die een werkzaam aandeel aan de omwenteling van dat jaar neemt en er in ten onder gaat. De goede samenstelling van het verhaal, de knappe typering der personen en de vlotte schrijstrant maken de lezing zeer aangenaam.

Van een ander Oostenrijker, Karl Hans Strobl, verscheen een zeer mooi werkje: *Das Wirtshaus zum König Przemysl* (Staackmann, Leipzig; ing. 2,50 M., geb. 3,50 M.). Het brengt ons in de strijd, die voor enige jaren in Praag gevoerd werd tussen Duitsers en Tsjechen, strijd die zeer hevig was en waarin biezonder de studenten een grote rol speelden. Tussen een Tsjechies meisje, Ludmilla, de dochter uit de herberg ‘Zum König Przemysl, en een jong Duits student, de verteller zelf, ontstaat een liefde-idylle, die een treurig einde neemt. Met wonderbare innigheid en verrassende soberheid wordt deze idylle verteld; de bladzijden bijvoorbeeld waarin Ludmilla de haar nog vijandige student voor de woede der Tsjechen redt en hem in haar kamer verbergt, behoren tot de aangrijpendste die ik ken. Het is een boekje om er de schrijver, die overigens reeds een goede faam verwierf, zeer dankbaar voor te zijn.

Dit is insgelijks het geval met de laatste roman van Hermann Stegemann: *Ewig still* (Fleischel, Berlijn; ing. 4 M., geb. 5,50 M.). Ik had reeds de gelegenheid met biezondere lof te spreken over twee van zijn vorige werken, ‘Theresle’ en ‘Thomas Ringwald’, waarmede hij een aanzienlike plaats tussen de Duitse romanschrijvers heeft veroverd. Dit zijn laatste boek stelt de verwachtingen, die op hem gebouwd werden, geenszins te leur.

De tietel is het begin van een vers van Schiller, dat wel als motto op het boek mocht staan: ‘Kwig still steht die Vergangenheit’. De hoofdpersonen van deze roman lijden alle aan hun verleden en er behoeft een lange strijd voor hen eer zij leren inzien dat geen berouw helpt, dat het gebeurde niet ongebeurd kan gemaakt worden, eer zij sterker geworden zijn als hun verleden. Uit deze strijd treden zij als gerijpte persoonlikheden en zo vinden zij het nodige evenwicht weer en het geluk. Maar niet alle zijn overwinnaar, een vrouw gaat ten onder en zoekt redding in de dood.

De handeling grijpt afwisselend plaats in een kleine stad, waar de hoofdpersoon leeft en een afgelegen dorp in het gebergte, waar hij zijn jeugd heeft doorgebracht, waar zijn ouders begraven liggen en waar ook de vrouw woont, die in zijn jongelingsjaren zijn geliefde was. Zijn aldus stad en dorp innig verbonden, ook tussen de personen, die er wonen, loopt menige band. Deze afwisseling en deze samenhang geven de schrijver gelegenheid tot meesterlike natuurbeschrijvingen; ook zijne verschillende karakters worden met zijn gewoon talent voorgesteld en de boeiende, frisse verhaaltrant maakt de lezing van dit boek ten zeerste aantrekkelik.

Onze biezondere aandacht verdient het werk van Rudolf Heubner: *Juliane Rockox. Ein Roman aus der Niederländischen Renaissance* (Staackmann, Leipzig; ing. 4,50 M., geb. 6 M.).

Het geeft ons de liefderoman en het huweliksleven van Juliane Rockox, dochter van een Antwerps patricieërsgeslacht en Cornelius Valckenisse, een der voornaams e bevelhebbers van Keizer Karel. Deze heeft zelf een werkzaam aandeel aan de handeling, evenals de personen zijner omgeving en de historiese gebeurtenissen grijpen dikwels in in het levenslot van beide helden. De achtergrond is een kleurrijke schildering van onze provincieën in deze tijden en hoofdzakelik van Antwerpen, dat met liefde en verering beschreven wordt. Alhoewel het verhaal niet vrij is van zekere langdradigheden en alhoewel het ook een beetje ouderwets is van stijl en opvatting, zal iedereen het toch met belangstelling lezen.

Minder is dit het geval met de roman *Onkel und Tante Vantee* van Georg Hirschfeld (Paetel, Berlijn; ing. 4 M., geb. 5 M.). Het is een zeer vreemd werk. Elfriede von Grosch-

kas, enige dochter van een verarmd adelsgeslacht, leert op rijpe leeftijd, als zij alleen in het leven staat, Gerson Vantee kennen, die in zijn jeugd a s anarchisties redenaar in verschillende anden, doch biezonder in Rusland, een rol had gespeeld, maar nu, na de dood van zijn vader, stil en eenzaam in Potsdam leeft. Dit zonderlinge paar krijgt elkaar lief; doch daar zij weten dat hun beste jaren voorbij zijn en Elfriede overigens reeds de eerste tekens voelt van een ziekte, die haar nog slechts enkele jaren zal gunnen, besluiten zij de fortuin, die Gerson bezit, op tien jaar te verdelen, volop het leven te genieten en zich daarna te zelfmoorden. Hetgeen zij doen.

Alle fieguren uit dit boek blijven abstract; zij zijn de levenloze draagsters van ideeën, die zij verdedigen in langdradige gesprekken en gelukken er daardoor niet in ons te boeien. Het werk is naar mijn mening volkomen mislukt en de bekendheid, die de schrijver bezit, niet waardig.

Een paar novellenbundels liggen voor me, die rijper kunst bieden; het is voornamelik de verzameling van Wilhelm Hegeler: *Eros* (Fleischel, Berlijn; ing. 3 M., geb. 4 M.). Eros, de god der liefde, beheerst alle novellen, die deze bundel uitmaken; van daar wel de algemene tietel. In alle toont Hegeler een fijne opmerkingsgave; de personen worden goed gekarakteriseerd en een fijne humor verlevendigt de meeste verhalen.

De schoonste dezer novellen is ongetwijfeld de eerste, ‘Eros’, waarin het eerste ontwaken der zinnen in een jong kunstenaarsgemoed wonderlik kuis en fijn wordt beschreven. Het ontstaan der liefde in jeugdige harten is eveneens het motief van ‘Idol’ en van de studentengeschiedenis ‘Frühling’.

Biezonder aantrekkelik zijn de novellen ‘Malchen’ en ‘Die letzte Gefährtin’, waarin de humor tot zijn recht komt in het voorstellen van eenige zonderlingen; ook de realistiese verhalen ‘Der Junge aus dem Walde’, ‘Der Taler’ en ‘Die beiden Vagabunde’ verdienen alle lof.

Een echt kunstenaarstemperament spreekt insgelijks uit de novellen, door Hermann Wagner onder de tietel *Aus der Tiefe* verenigd (Fleischel, Berlijn; ing. 3 M., geb. 4 M.). Ook hier worden voornamelik erotiese onderwerpen behandeld, doch elk onderwerp wordt zodanig verdiept en met zulke kiesheid aangevat, dat zelfs gewaagde stoffen, als bijvoor-

beeld in de zeer mooie ‘Komödie’, er geheel onschuldig en rein uitzien. Buiten de tietelnovelle ‘Aus der Tiefe’ hebben me biezonder bevallen ‘Die Kette’, ‘Ein Frühjahrsausflug’ en ‘Der Verführer’.

Van een gans andere aard zijn de lustige schetsen *Zweimal ein Bub* van Fritz Müller (Fleischel, Berlijn; ing. 2 M., geb. 3 M.). Eens was de schrijver een kleine jongen, een ‘Bub’ en als hij zelf kinderen had, herleefde hij nog eens met hen zijn jongenstijd. Uit deze dubbele kindsheid zijn de meeste onderwerpen dezer schetsen genomen; het zijn vrolike verhalen van jongensstreken en herinneringen uit de kinderjaren, die zonder gezochtheid, met frisse humor en een groot vertellerstalent zijn neergeschreven. De grote gevaren van dit genre: gemaaktheid en valse sentimentaliteit, werden door de schrijver gelukkig vermeden. Het is een boekje dat men in donkere uren immer graag ter hand zal nemen.

Ook van de toneelschrijver Karl Schönherr, wiens dramatiese werken ‘Glaube und Heimat’ en ‘Erde’ een grote vermaardheid verwierven, verscheen in de goedkope Ullstein-Bücher een deeltje *Tiroler Bauernschwänke* (geb. 1 M.). Dit zal wel een verpozing geweest zijn voor zijn ernstige arbeid; het zijn anecdoten en kluchten uit het Tiroolse boereleven, die uitmunten door een gezonde, drastiese humor; toch kunnen zij geen aanspraak maken op hogere kunstwaarde.

Een der voornaamste fieguren uit de jonge dramatiese schrijverswereld is Herbert Eulenberg, die stuk na stuk heeft geleverd en door de een opgehemeld, door de andere heftig werd aangevallen. Als novellist, als dichter en voornamelik als fijne essayist - zijne ‘Schattenbilder’ en ‘Neue Bilder’ zijn echte juweeltjes - geraakte hij insgelijks gunstig bekend. Met zijn laatste stuk *Belinde. Ein Liebesstück* (Kurt Wolff, Leipzig; ing. 2,50 M., geb. 3.50 M.) behaalde hij de ‘Volksschillerpreis’ en bekwam aldus de eerste algemene erkenning van zijn niet alledaags talent.

Een lange ontleding zou nodig zijn, om te wijzen op de vele schoonheden van dit stuk. Laat mij enkel drukken op de prachtige taal, de meesterlike karaktertekening en de fantastiese humor, die door het gehele werk gaat. Van alle jonge toneelschrijvers in Duitsland is Eulenberg wel degene, die de meeste hoop geeft op een grote toekomst.

‘Belinde’ werd biezonder mooi uitgegeven door de

firma Kurt Wolff, te Leipzig, (voorheen Ernst Rowohlt), die zich door haar prachtige uitgaven een der eerste plaatsen tussen de Duitse uitgevers heeft veroverd. Waar de meeste hunne beste zorgen wijden aan de zogenaamde bibliofielendrukken, die zeer mooi, maar ook zeer duur zijn, ging deze firma van het beginsel uit, dat de grootste schoonheid in de boekkunst niet onafscheidbaar is van een beperkt aantal exemplaren en dat bij hogere oplagen werkelike prachtdrukken konden geleverd worden tegen billike prijzen en aldus in het bereik gebracht ook van de minder bemiddelde. Zo begon de uitgave van de *Drugulin-Drucke*, aldus genoemd omdat zij door de beroemde firma Drugulin, in Leipzig, gedrukt worden, waarin de meesterwerken der wereldliteratuur in de oorspronkelike taal zullen verschijnen, in een vorm die tot nog toe alleen bij kostbare prachtwerken werd geboden, en die nochtans slechts enkele Mark kosten voor het gebonden exemplaar. Van de verschillende werken, die in deze serie verschenen, wil ik alleen de mooiste opsommen: van Goethe 'Tasso' (3,80 M.), 'Iphigenie (3,80 M.) en 'Briefgedichte' (2,80 M.); van Platen de 'Venezianische Sonette' en de 'Sonette an Freunde' (elk 2 M.); van H. Eulenberg 'Deutsche Sonette' (6,50 M.). Om wille der volledigheid wil ik wijzen op de Engelse uitgave van de 'Sonnets' van Shakespeare (3,80 M.) en op de biezonder mooie Franse werken: Verlaine 'Vers' (12 M.), Baudelaire 'Fleurs du mal' (8 M.) en Prévost 'Manon Lescaut' (6,50 M.). Liefhebbers van smaakvolle boeken mogen niet nalaten prospectussen over de Drugulin-Drucke aan te vragen; ze zullen dadelik deze heerlike boeken willen aankopen.

Met een enkel woord wil ik nog gewag maken van een paar werken, die niet tot mijn gewone rubriek behoren, maar mij door de vriendelike uitgevers werden toegezonden en misschien voor ons publiek een zeker belang zullen hebben. In de eerste plaats de studie van Emile Verhaeren over *Rubens* (Insel-Verlag, Leipzig), een tegenhanger voor zijn Rembrandt-boek, dat in dezelfde vorm verscheen. Het is geen techniese studie; een dichter is aan het woord, die de lezers kunstwerken wil naderbrengen, die hij zelf bewonderde, die hun de mens en de kunstenaar Rubens wil leren begrijpen. 'Het werk van deze meester is een geweldige ode aan de vreugde', deze inleidende woorden geven de grondgedachte aan van het boek. Het is versierd met 95 voortreffelike afbeeldingen en kost gebonden slechts 3 Mark.

Van het meesterwerk van Georges Rodenbach ‘Brugesla-Morte’ verscheen insgelijks een Duitse vertaling van F. v. Oppeln-Bronikowski, onder de tietel *Das tote Brügge*, waarvan ik alleen wil zeggen dat ze de schoonheid van het oorspronkelik werk zeer dicht nabij komt en door de firma Kurt Wolff, te Leipzig, zeer mooi werd uitgegeven (prijs geb. 3 M.).

FRANS DELVAEN.

Engelse Letterkunde.

Marmaduke Pickthall, *Larkmeadow* (Chatto and Windus).

De boeren van Engeland, die b.v. door George Eliot nog in een gunstig daglicht worden gesteld, varen slecht onder de pen van de hedendaagse romanschrijvers. Reeds vroeger, naar aanleiding van andere romans, wezen wij op dit zonderling feit. *Larkmeadow* is niet van aard om ons een betere dunk te geven van die grote en kleine pachters, die nochtans in vroegere eeuwen veel bij droegen tot de grootheid van Engeland.

De schrijver draagt zijn werk op aan ‘a Suffolk village’, maar zijn ondertitel luidt: ‘A novel of the Country Districts’. Wel beschrijft hij ons meer bepaaldelik het dorpsleven in ‘East-Anglia’, maar schijnt dit eenvoudig te willen nemen als een voorbeeld van de Engelse boerenmentaliteit in 't algemeen. Misschien is dit wat gewaagd, want in Engeland hebben de boeren van Norfolk en Suffolk de naam van bizonder onhandelbaar te zijn, zoals de held van de roman, de heer Harraby Vasey, een rijkgeworden ‘solicitor’ uit konden, ondervindt.

Wanneer zijn prachtig buitenverblijf ‘The Grange’ te Larkmeadow gebouwd is, en hij het komt bewonen, zijn de dorpelingen nieuwsgierig, meer niet. Maar als hij een zekere aanpalende heidegrond met bos, die hij medegeërfd heeft, wil afsluiten, om er een park van te maken, verandert de nieuwsgierigheid eerst in verbazing en spoedig daarop in verontwaardiging en woede.

De nieuwe eigenaar, in konden geboren en gekweekt, kent van Larkmeadow en zijn boeren en hun gedachten en gewoonten niets. Hij vindt het dus natuurlik zijn eigendom van een omheining te voorzien.

Maar de vorige eigenaar liet iedereen over de heide en door het bos gaan; er was zelfs een pad dat er dwars door

een nu in onbruik geraakte molen voerde. Daaruit besluiten de boeren dat die grond ‘gemeenschappelike grond’ is, wat niet waar is. Als de omheining een paar maal 's nachts vernield is geworden, aleer ze voleindigd was, stelt Harraby Vasey zelf voor, op een openbare vergadering zijn goed recht uit te leggen. Voor de drie of vier aanwezigen die redeneren blijkt dat recht dan ook zonneklaar. Maar als de brave rentenier zijn betoog met behulp van officiële stukken en plannen tot een goed einde meent gebracht te hebben, roept er een woedende stem van uit zijn publiek: ‘That's common land!’ en die roep heeft meer sukses dan zijn gehele redevoering.

Als hij de zaal verlaat moet hij door de politie beschermd worden tegen de stijgende woede van die mensen, en heeft nu voortaan noch rust noch duur.

Hij die van plan was iedereen tot vriend te maken, heeft bijna iedereen tot vijand. Hij houdt vol, en een der belhamels, Dodman, wordt tot gevangenis veroordeeld, om zijn bos in brand te hebben gestoken. Maar de oorlog woedt te heviger tussen hem en de verdedigers van het ‘common land.’ Op alle manier wordt hij getergd, benadeligd, bespot; een politieke candidatuur die hij aanvaard heeft, lijdt er door; zijn eigen familie is verdeeld in twee kampen; hij kan niet meer zonder gevaar buiten zijn huis komen; tot dat hij eindelik overmand is, van zijn politieke rol afziet, van zijn goed recht ook, en gevaarlik ziek te bed ligt ten gevolge van al die zorgen en plagerijen. Door de voorzitter van de gemeenteraad laat hij aan de bevolking weten dat hij de betwiste grond aan de gemeente schenkt, op het ogenblik dat zijn tegenstrevers, door berouw getroffen bij het nieuws van zijn dodelike ziekte, op het punt waren *hem* te gaan zeggen dat zij daarvan afzagen.

Intussen is echter Dodman, de brandstichter, uit de gevangenis geraakt, en dezelfde nacht brandt het gehele buitengoed af.

Het zal echter herbouwd worden, en de heer Harraby Vasey zal zich voortaan laten leiden door zijn neef, die hem van het begin af had aangeraden anders te handelen, en door zijn zoon Jerry, die de boeren heeft leren kennen. Nu weet hij dat men, als nieuw ingezetene, zich niets mag veroorloven tegen bestaande gewoonten, terwijl Lord Mells, b.v., die sedert lang te Larkmeadow woont, alles mag doen.

Dit is de hoofdzaak, waarrond allerlei andere bizonderheden van belang gegroepeerd zijn.

Zo leren we ook dat Engelse dorpen wel een gemeenteraad hebben, maar dat de: zo goed als nutteloos is, omdat de eigenlike macht in handen is van de 'provincieraad' (county-council), die alleen over de gelden beschikt.

Een merkwaardig, wel getypeerd karakter is juist de voorzitter van de gemeenteraad, Catchpole, een gewezen politieman te Londen, die streeft naar eigenbestuur voor zijn dorp.

Met dit alles zijn een drietal boeiende liefdesgeschiedenissen op behendige wijze saamgevlochten, die eveneens aan de schrijver gelegenheid verschaffen tot scherpe karaktertekening.

Te prijzen is ook zijn onpartijdigheid; de twee geestestoestanden van de rijke Londenaar en van de dorpelingen worden objectief voorgesteld, zodat de stedeling niet in alles gelijk krijgt.

Maar de slotsom is toch, voor wie het voor en het tegen weegt, dat die boeren uit East-Anglia nog veel beschaving nodig hebben om op zelfbestuur aanspraak te mogen maken. Of zou het zelfbestuur juist het middel tot beschaving zijn?

In elk geval heeft ons Marmaduke Pickthall hier een flinke, boeiende dorpsroman geschonken.

Eden Phillpotts. ***The Forest on the Hill*** **(John Murray).**

Deze roman zal er niet veel toe bijdragen om de wel gevestigde en welverdiende faam van Eden Phillpotts te vergroten. De karakters, zoals te verwachten was, zijn krachtig getekend, maar het boek is veel te lijvig voor wat het eigenlik aan handeling bevat en vermoeit door lange gesprekken, die met het hoofdonderwerp slechts weinig te doen hebben. Een gebrek dat wij ook, doch in dragelike mate, in vorige werken van dezelfde schrijver opmerkten, heeft hier toegenomen: de ellenlange beschrijvingen van landschappen, die de lezer ten slotte toch niet duidelik ziet, en die hem intussen ongeduldig maken. Ook is er een personage in, die wel iedereen onwaarschijnlik zal voorkomen: een jong, eerlik, onbaatzuchtig meisje, die eerst haar geliefde verzaakt, omdat diens rijke oom hem met onterving bedreigt,

en die hem alle uitlegging weigert uit vrees dat hij haar edelmoedige zelfopoffering zou dwarsbomen; daar zij echter het verlies van de geliefde man niet kan verdragen, poogt zij zich te zelfmoorden, wordt gered, geneest en... bemint nu een ander aanbidder aan wie zij gedurende jaren standvastig alle hoop had ontzegd. Wordt hier niet wezenlik te veel gevergd van de goedgelovigheid der lezers? Vooral daar de jonge vrouw in den beginne niet als een wispelturig, maar als een zeer edel en standvastig karakter wordt voorgesteld. Gelukkig kunnen wij er van overtuigd blijven, dat Eden Phillpotts beter kan, en dus weldra een nieuwe roman zal schrijven die zijn vorige uitstekende werken zal evenaren, zo niet overtreffen.

A Peer. *The Ordeal of Silence* (Long).

De onbekende schrijver, die reeds verschillende romans 'A Peer' heeft ondertekend, steekt hier eigenlik een oud thema in een modern kleed.

Een oom, die een zeer wilde jeugd heeft gehad, is nu zo wijs geworden dat hij zijn voogdkind voor de gevaren van zijn eigen voormalig leven wil behoeden. Tot zijn 21^{e} jaar wordt de jongen zeer kort gehouden. Geen de minste omgang met om het even welke vrouw, behalve een oude voedster, wordt hem toegelaten. Romans, muziek, schilderijen, beeldhouwwerk, kortom alles wat aantrekkelik is wordt met meer dan puriteinse angstvalligheid geweerd. Intussen nadert het een-en-twintigste jaar van deze voorbeeldige jongeling, en ziet hij eindelik een vrouw: het meisje, door de oom tot zijn echtgenote bestemd. Tot grote teleurstelling van zijn voogd weigert echter de jongen hardnekkig dat huwelik aan te gaan, voelt zich eindelik vrij, en maakt van die vrijheid gebruik om in Parijs en Londen een tweede, veel vermeerderde uitgave te leveren van de jeugdgeschiedenis van zijn oom. Die periode van 'Sturm und Drang' bereikt haar toppunt door een huwelik met een zeer 'undesirable' exemplaar van het zo lang geschuwde vrouwelik geslacht. Opdat de roman toch een bevredigend einde zou hebben, geraakt hij van zijn eerste huwelik los en kan nu trouwen met een fatsoenlike vrouw, die hem en de lezer gelukkig maakt.

Dit is misschien het zwakke punt; maar anders is de geschiedenis levendig en boeiend verteld.

* * *

Sedert onze voorgaande kroniek is de officiële dichter van Engeland overleden en door een ander officiële dichter vervangen, zonder dat dit dubbel feit veel invloed heeft gehad - noch zal hebben - op de ontwikkeling van de Engelse dichtkunst.

Is de tijd, toen Tennyson te gelijker tijd 'Poete Laureate' en een groot dichter kon zijn, voor goed heen?

Men zou geneigd zijn het te denken. Het is immers overbekend dat alleen politieke redenen de keus van de toenmalige regering op Alfred Austin hadden doen vallen, en dat die officiële dichter bij de genade der Tory-partij geen dichter bij God's genade was.

Sedert enkele maanden is nu in zijn plaats getreden Robert Bridges, een verdienstelik man, maar alweer geen ware dichter; hij is vooral bekend als de geleerde schrijver van verhandelingen over de verskunst der Ouden en als vertaler van Griekse gedichten in de oorspronkelike versmaat. Eigen werk heeft hij ook wel geleverd, zoals zijn 'Poems in Classical Prosody'. Deze munten echter vooral uit door vaardige toepassing der oude metrums op de Engelse taal en populair zullen zij wel nooit worden.

Toen Austin werd gekozen, leefde Swinburne nog, en was in volle kracht; maar de bezielde dichter van de 'Songs before Sunrise' was te republikeins om officieel te worden, zelfs indien men het hem voorgesteld had.

Nu was er Rudyard Kipling, die wel populair is, en juist de glorie van Engeland heeft bezongen in tal van zeer patrioties gekleurde liederen. Een ogenblik werd zijn naam vooruitgezet; maar hij was blijkbaar niet 'officieel' genoeg van aard, wat hem niet zal beletten langer in het geheugen van het Engelse volk te blijven leven dan zijn gelukkige mededinger.

Dit alles eenvoudig ter inlichting, eer we de drie bundels gedichten beschouwen, die wij ontvangen hebben.

W.H. Davies. *Songs of Joy and others* (Fifield).

Van deze schrijver verschenen vroeger bij dezelfde

uitgever *Nature Poems and others*; *Farewell to Poesy*, *and other Pieces*; en *The Autobiography of a Super-tramp.*

Dit laatste werd met een voorrede van Bernard Shaw de wereld ingezonden. Wij kennen die eerste bundels niet, maar de dichter schijnt in sommige kringen een zekere achting te genieten. Ook zijn *Songs of Joy* werden door de kritiek nog al gunstig onthaald. Tot onze spijt kunnen wij ons bij die lof niet aansluiten. De meeste stukken uit die bundel zijn wel verzen, maar geen poëzie. Men krijgt de indruk dat Davies ze op zijn gemak en zeer koeltjes bedacht en neergeschreven heeft, zoals men doet met alledaagse reflecties over kleine zaken en gebeurtenissen, die een ogenblik de belangstelling wekken, zonder enige aandoening te veroorzaken. Meer dan eens ontmoet men zelfs het tegenovergestelde van kunstgevoel: wansmaak. In een gedicht van vijf strophen vertelt ons de dichter van een schipper, die achttienhonderd schapen van Baltimore naar Glasgow moest brengen, en daarvoor 50 shillings kreeg. Maar de schapen waren zo onrustig en snoven zo angstig naar de verloren weiden, dat hij er medelijden mee had en niet kon slapen. En dan komt, tot slot, het volgend berijmd proza:

> They sniffed, poor things, for their green fields,
> They cried so loud I could not sleep:
> For fifty thousand shillings down
> I would not sail again with sheep.

The Power of Music wordt ook op zeer tamme wijze beschreven; maar het ergste is de indruk, door weemoedige muziek op hem gemaakt:

> I hear thy moans and think me of poor cows
> That miss at night the calves they licked by day.

Aan een ‘rich lady’, die een groot huis bezit, zegt hij:

> Still would I ask for no more space
> Than where two bodies could embrace.

Een andere dame is te engelachtig schoon voor de aarde, zodat onze dichter haar het volgend fijn complimentje toestuurt:

> Thy form, tied like a silk balloon,
> Full of sweet gas, straining to rise
> From common earth, and sail those skies...

Als men enige zulke dingen ontmoet heeft, verwacht men niets meer van zo een dichter. Toch is er één mooi stukje, dat des te meer verrast daar het een oud onderwerp op eigenaardige, treffende wijze behandelt; en hier is de eenvoud vrij van alle platheid en alle wansmaak; het heet

The Little Ones.

The little ones are put in bed,
And both are laughing, lying down;
Their father, and their mother too,
Are gone on Christmas-eve to town.

'Old Santa Claus will bring a horse,
Gee up,' cried little Will, with glee;
'If I am good, I'll have a doll
From Santa Claus' - laughed Emily

The little ones are gone to sleep,
Their father and their mother now
Are coming home with many more -
They're drunk, and make a merry row.

The little ones on Christmas morn
Jump up, like skylarks from the grass;
And then they stand as still as stones,
And just as cold as stones. Alas!

No horse, no doll beside their bed;
No sadder little ones could be;
'We dld some wrong', said little Will -
'We must have sinned', sobbed Emily.

Het is waarschijnlik dat stukje - en misschien nog een paar andere - die zekere tijdschriften als het anders zo strenge *Athenaeum* welwillend gestemd hebben. Maar ze zijn zo zeldzaam in de bundel!

John Masefield. *The Everlasting Mercy* (Sidgwick and Jackson).

Toen wij in ons vorig artikel de verschijning van dit boek aankondigden, zeiden wij reeds dat het tussen November 1911 en Augustus 1912 niet minder dan zes uitgaven had beleefd.

Geen wonder! Het is het machtigste en het eigenaardigste gedicht dat sedert lang in Engeland het licht zag.

In ongeveer 1650 verzen vertelt daarin de held, Saul Kane, hoe hij. de meer dan liederlike kerel, de vagebond, de wildstroper, tot een eerlik man bekeerd werd.

Eerst komt een korte beschrijving van zijn kindsheid, toen hij reeds niet wilde deugen. Dan komt zijn jeugd:

> From '51 tot '61
> I cut my teeth and took to fun.
> I learned what not to be afraid of
> And what stuff women's lips are made of;
> I learned with what a rosy feeling
> Good ale makes floors seem like the ceiling,
> And how the moon gives shiny light
> To lads as roll home singing by't.

Dan zijn ‘rijper’ leeftijd:

> From '61 tot '67
> I lived in disbelief of heaven.
> I drunk, I fought, I poached, I whored,
> I did despite unto the Lord.
> I cursed, 'would make a man look pale,
> And nineteen times I went to gaol.

Het is na zulk een leven, trots al die zonden op zijn kerfstok, dat hij door de genade getroffen werd:

> Now, friends, observe and look upon me,
> Mark how the Lord took pity on me.

De hand Gods raakte zijn hart voor het eerst door middel van een gemene bokspartij.

Met zijn vriend Bill, een kerel van dezelfde soort, had hij het gebied verdeeld waarop ieder op de verboden jacht zou gaan. Eens ontmoet hij Bill bezig strikken te leggen; hij verwijt hem - ten onrechte, zoals hij weldra inziet - op ‘zijn’ gebied te jagen. Van daar twist en een tweegevecht, dat echter wordt uitgesteld omdat Bill's rechter duim ontwricht is. Als de twee eindelik voor elkander staan, dringt de eerste sprankel van het goede in zijn hart: Bill was zijn vriend, en hij, Saul, heeft ongelijk. Hij is op het punt het hem te zeggen; maar het ‘menselik opzicht’ weerhoudt hem en zij vechten. Saul is bijna overwonnen, maar gedurende de laatste ‘round’ geraakt Bill's duim weer ontwricht en Saul behaalt een onverdiende zegepraal, die hem innerlik walgt.

Er volgt een nacht van slemperij in een gemene dorpskroeg, om zijn victorie te vieren met zijn even deftige trawanten. Als allen stomdronken hier en daar liggen te slapen, in dat ‘varkenshok des duivels’, opent hij het venster:

> I opened window wide and leaned
> Out of that pigstye of the fiend
> And felt a cool wind go like grace
> About the sleeping market-place.
> The clock struck three, and sweetly, slowly,
> The bells chimed Holy, Holy, Holy;
> And in a second's pause there fell
> The cold note of the chapel bell,
> And then a cock crew, flapping wings,
> And summat made me think of things.

Zijn vroegere woeste onbezorgdheid is heen; hij is ontevreden over zich zelf en de wereld en begint na te denken ‘of things’.

Maar zijn reflecties zijn vooral gericht tegen de maatschappij: zij heeft van hem een verworpeling gemaakt; de deugdzamen hebben het goed en bekreunen zich niet genoeg om de ‘eenzamen’ die door een slechte opvoeding gevallen zijn en door wat medelijden zouden kunnen opstaan:

> All the lonely ones of God,
> Those poor lonely ones who find
> Dogs more mild than human kind.
> ‘For dogs’, I said, ‘are nobles born
> To most of you, you cockled corn.
> I've known dogs to leave their dinner,
> Nosing a kind heart in a sinner...’

Hij zelf heeft dat eens ondervonden:

> Poor old Crafty wagged his tail
> The day I first come home from jail,
> When all my folk, so primly clad,
> Glowered black and thought me mad,
> And muttered how they'd been respected,
> While I was what they'd all expected.
> (I've thougt of that old dog for years,
> And of how near I come to tears.)

Plots slaat zijn mijmering over tot een ongehoorde woede, die aan waanzin grenst. Hij rukt zijn kleren van zijn

lijf, loopt zo, spiernaakt en met een paar herberglampen in de handen, de verlaten straten op, roept ‘brand, brand!’, gaat de stormklok luiden, zet het geheel dorp in rep en roer. Pompiers, politie en volk komen toegelopen en vinden niets dan een naakte man, die tegen de gehele maatschappelike orde uitvaart, zeggende dat er maar een brand is losgebarsten, de brand der hel! Dan gaat hij op de loop, te vergeefs vervolgd door de politie, en gooit hier en daar de vensters der deftige lieden uit. Maar die van de dominee spaart hij, omdat die hem eens een oranjeappel gaf als hij klein was:

> But parson's glass I spared a tittle.
> He give me a orange once when little,
> And he who gives a child a treat
> Makes joy-bells ring in Heaven's street...

Langs een omweg geraakt hij weer veilig in de kroeg, slaapt er uit, herneemt zijn kleren, verschijnt weer op straat en herbegint zijn zonderlinge preek, die een anarchist niet zou verloochend hebben. Maar ditmaal staat hem iemand te woord: de oude dominee, die hem eens een oranjeappel gaf, en die hem twee dingen doet opmerken. Ten eerste dat de maatschappij niet *gemaakt* is door hem en anderen, maar langzaam *gegroeid* is tot wat ze nu is, en waarmee zij en hij wel voorlief moeten nemen en er uit halen wat er uit te halen is. Ten tweede dat mannen van goede wil die maatschappij moeten trachten te verbeteren, maar dat dronkaards zoals Saul Kane daar in elk geval niet veel zullen toe bijdragen. De andere toehoorders lachen en Saul Kane is weer tot nadenken gestemd. Hij dwaalt rond in de velden en geraakt 's avonds weer in het dorp, waar hij, voor een winkel, een klein kind ontmoet, dat weent omdat zijn moeder binnen is en het buiten liet. Hij geeft het kind een peer, die hij onderweg geplukt heeft, en poogt het te troosten met een vertelselken. Hij slaagt daarin, wanneer de moeder buiten komt en hem met scheldwoorden en verachting overlaadt: hij, Saul Kane, de schande van het dorp, haar kind bezoedelen door zijn gezelschap!

Is hij dus gedoemd om een verworpeling te blijven? *Mag* hij zelfs niet een goede daad doen zonder verschopt te worden? Woeste wanhoop drijft hem eens te meer - voor de laatste maal - naar de kroeg en de drank.

Tegen middernacht komt Miss Bourne binnen, de

ijverige Quakeres, die de mannen van de drank poogt af te keren. Saul tergt haar met een vuile kwinkslag. Zij neemt koudbloedig zijn glas ‘gin’ van de tafel en giet het uit op de grond, en zegt hem op zachte toon dat ieder druppel daarvan hem van God verwijdert. Maar, voegt zij er bij, hij is uw vriend, en wacht tot *gij* aanklopt.

En weer is er een ommekeer in hem. Hij voelt zich verlicht, en elk ogenblik gelukkiger. Iemand heeft zijn kwaad met zachtheid beantwoord. Hij stapt de nacht in, voor zich uit, altijd verder, tot de dageraad verschijnt; velden en bossen en huizen en dieren, alles is nu schoner. Hij ontmoet een man, die zijn eigen ploeg leidt; hij wil ook werken, ook vrede genieten, zoals de gehele wereld rond hem werkt en vreedzaam is. Hij gaat tot de boer en ploegt in zijn plaats, om zich te voelen werken. Het goede, dat steeds in hem was, is voor immer ontwaakt, de ‘eeuwige genade’ heeft hem getroffen; hij zal voortaan voortploegen op Gods akker.

Wie met *Piers the Plowman* heeft kennis gemaakt herkent hier die symboliese ploeg als een verre weerklank uit de veertiende eeuw.

Wij zullen over de inhoud niet verder uitweiden. De lezer zal er nu zelf wel de verdienste van inzien.

Maar ook de vorm munt uit door stoute eigenaardigheid. Immers, daar de verworpeling zelf aan het woord is, laat hem de dichter gedurig de slordige, grove, onkiese taal, vol taalfouten, van zijn stand spreken; en toch is die taal niet alleen op maat en rijm, maar ook poëties. Juist zoveel beeldspraak als natuurlik is bij zulk een verteller, wordt aangebracht; maar de beelden zijn telkens nieuw en treffend. De dichter heeft gepoogd de zuiverste poëzie in een grove, ongeleerde, gemene mond te plaatsen en is daar meesterlik in geslaagd. Alleen een kunstenaar van eerste rang kan zulke stoutheden aandurven.

James Stephens. *The Hill of Vision* (Dublin, Maunsel).

De nog jonge schrijver van *Insurrections* had daardoor een glanzende belofte gegeven, die hij in *The Hill of Vision* gehouden heeft, met dit voorbehoud dat zijn symbolisme niet overal even duidelik is.

Meer dan een van die dichterlike vizioenen blijven raadselachtig, gelijk *The Sootherer* en *Danny Murphy.*

Maar vele ook maken op machtige wijze aanschouwelik een gedachte, die meestal volkomen nieuw en altijd zeer stout is. In die ware opstandelingsgedichten herkent men de schrijver van de *Insurrections*, ofschoon de toon wat minder geweldig is. Aan een vast filosofies stelsel moet men niet denken; meer aan de afwisselende stemmingen van de mens, wiens geloof, gelijk dat van Multatuli, hierin bestaat dat hij niet weet wat hij moet geloven. Soms ontmoet men, in uitstekende natuurbeelden, dat vaag pantheïsme van de dichter, die zich in het leven van bomen, planten, landschappen kan invoelen; dan schijnt hij alle gewone moraal, evenals alle godsdienst, over boord te werpen.

Maar een oogenblik later plaatst hij zich op een deïsties standpunt en oordeelt over goed en kwaad; nu eens vloeit zijn poëzie over van een geestdriftig optimisme, dan weer is de stemming uiterst sarkasties en somber.

Hoofdzaak is hem blijkbaar de vraag: wat is er *schoons* te maken met die of die gedachte? En dat problema lost hij gewoonlik met verrassende kracht op, omdat een buitengewoon frisse, persoonlike fantazie hem ten dienste staat.

Die inspiratie, die de beste dichter soms vergeefs zoekt en die hij dan onverwachts ontmoet als hij daartoe geen poging deed, verbeeldt Stephens in zijn ‘Prelude’ als een ‘rendez-vous’ met het Lied, op liefelik idyliese wijze.

Lied! roept hij haar toe, ik ben blij dat ik u eindelik ontmoet; ik dacht dat gij uw beloften hadt vergeten,

> Those binding promises, that you would be
> Under the slender interlacing boughs
> Waiting for me.

Ik heb u overal gezocht en eindelik bij toeval gezien:

> You came to me I do not know from where:
> I stood and saw you not, I turn and see:
> Have you Sprung to me from the sunny air?
> Or in the long grass did you curiously
> Watch while I wandered, laughing as you lay
> Waiting for me?

In een wel wat paradoxaal gedicht, *Under the Bracken*, ligt ergens het lijk van een man, die zulk een zondig leven heeft gehad, dat de engelen, ‘die de doden voor het leven

uitrusten', hem niet willen naderen. Daarop komen al zijn zonden uit de hel gestegen en doen het werk der engelen: zij reinigen hem zo, dat hij volkomen zuiver is; en dan beweren de engelen dat *zij* het werk deden:

> They cleanéd him more white than snow,
> They purgéd him of every stain,
> Fouling their own bodies so
> They might not go clean again:
> But when the living from the dead
> Arose again the angels said,
> Behold, our work was not in vain.

Sommige zijner meestal bittere fantazieën op godsdienstig gebied zullen meer dan een rechtgelovige krenken. In *What the Devil saw* hoort God een zwakke schreeuw en zoekt lang vergeefs door het heelal waar dat geruchtje van daan kwam; als Hij eindelik ergens op aarde, in een gracht, een uitgehongerde moeder ontdekt, over haar pas gestorven kind gebogen, is het te laat; hij keert mistroostig terug naar Zijn Hemel en hoort van op Zijn troon van goud en ivoor de honende stem van de duivel: 'O thou unhappy God!' Van dezelfde aard is *The Fulness of Time*, een kort en eenvoudig, pakkend vizioen:

> On a rusty iron throne
> Past the furthest star of space
> I saw Satan sit alone,
> Old and haggard was his face;
> For his work was done and he
> Rested in eternity.
>
> And to him from out the sun
> Came his father and his friend
> Saying, now the work is done
> Enmity is at an end:
> And he guided Satan to
> Paradises that he knew.
>
> Gabriel without a frown,
> Uriel without a spear,
> Raphael came singing down,
> Welcoming their ancient peer,
> And they seated him beside
> One who had been crucified.

Die neiging om God te vermenseliken, als onvolmaakt

voor te stellen, bespeurt men ook in *The lonely God.* Hier dwaalt de Heer mistroostig door het Aards Paradijs, treurend over het heengaan van Adam en Eva. Zijn almacht, de lofzangen der Engelen, de eeuwigheid zelf is hem te last, en hij wenst de man en de vrouw terug te zien: van daar dan de menswording en de hemelvaart van Maria.

De tonen van *Chopin's Funeral March* hebben hem een zijner schoonste gedichten ingegeven, hoewel het onderwerp oud is en b.v. reeds in Goethe's wel bekend stukje ‘Ueber allen Gipfeln ist Ruh’ en elders beroemde uitdrukkingen heeft gevonden.

> Yea, ye shall rest, O be sure that your sleep will endure:
> Through the daylight, the dusk, and the dark, while the moon and the sun
> Rise successive and fail and die down when the journey is done:
> Ye shall rest, taking heed of no thing that shall come or shall go:
> Ye shall sleep through the thunder nor heed when the hurricanes blow:
> When the strong trees are felled and the rocks topple down from the height:
> While the mountains dissolve into sand and the valleys upright
> Climb stark into mountains again, ye shall hear not a sound,
> Secure in the sleep that I give in the heart of the ground:
> Till the earth like a mote through the spaces falls into the sun,
> And the work of all things that have been is a work that is done.

Hier zijn gedachte, beeld en rhythme zo machtig versmolten tot een indrukwekkende, plechtige zang, dat het stuk zou volstaan om Stephens te stempelen tot een groot dichter, die zich nog kan en zal ontwikkelen, maar nu reeds bekwaam is om voldragen, ware kunst te leveren.

* * *

In de laatste tijden heeft de dood vreselik gemaaid onder de beoefenaars van de Geschiedenis der Engelse Letterkunde; en men mag gerust zeggen dat de afgestorvenen op het veld van eer zijn gevallen, want aan allen werd als het ware de pen uit de hand gerukt: daarvan getuigen de boeken die kort na hun dood het licht gezien hebben of in druk zijn.

Edward Dowden, hoogleraar te Dublijn, de bekende schrijver van een uitstekend werk over *Shakspere*, *his Mind and Art*, heeft een bundel gedichten nagelaten, die eerlang het licht zal zien.

Edward Arber, die door het herdrukken van zeldzame oude werken aan de wetenschap kostbare diensten heeft

bewezen, vooral daar zijn *Reprints* altijd voorzien waren van uitstekende inleidingen, werd in November l.l. te Kensington door een taxicab gedood. Hij was 76 jaar oud en was bezig aan een groot bibliographies werk over de Engelse boeken van na de Restauratie.

Walter W. Skeat, de maker van het eerste grote Etymologies Woordenboek der Engelse taal, en van de monumentale uitgaven van Chaucer en van Eangland, bereikte in Oct. l.l. zijn 77e en laatste jaar. Door talrijke werken heeft hij zich een eerste plaats veroverd, zowel op taalkundig als op litterair-histories gebied. Hij was reeds ziek toen van hem in de Clarendon Press verscheen *The Science of Etymology* een popularisatiewerk in de goede zin; en pas na zijn dood verscheen een nieuwe uitgave van zijn *Complete Works of Chaucer* (Clarendon Press), die al de verdiensten van de eerste heeft, maar zo gecondenseerd is dat zij maar 1 sh. 6 pence kost.

Ook Swinburne, die nu en dan eens optrad als criticus, heeft een werk nagelaten, dat nu verschenen is bij Chatto and Windus: *Charles Dickens*; het is een klein boek, waarin de dichter zich een meer geestdriftige en welsprekende bewonderaar dan een strenge criticus van Dickens toont. De uitgave er van werd bezorgd door zijn oude vriend Watts-Dunton.

Andrew Lang's *History of English Literature from Beowulf to Swinburne* was pas bij Longmans verschenen, of het nieuws van zijn afsterven bereikte het publiek, schier te gelijk met de aankondiging van een ander boek, dat nog moest verschijnen, en nu in November l.l. van de pers is gekomen (Longmans).

Daarin bespreekt hij na - en vóór - zoveel anderen de vraag van *Shakespeare, Bacon, and the Great Unknown.* Hij verwerpt alle ander auteurschap dan dat van Shakespeare en zijn bewijsvoering is verpletterend; maar of hij daarom eindelik voor goed de weg heeft versperd aan toekomstige boeken, die nog eens zullen onderzoeken of Shakespeare, ja dan neen, Shakespeare's werken heeft geschreven, is meer dan twijfelachtig. Immers, sedert dien zijn nog verschenen: J.M. Robertson, *The Baconian Heresy, a Confutation* (Herbert Jenkins) en R.W. Leftwich, *Bacon is not Shakespeare*, *a reply to Sir Edward Durning-Lawrence* (Simpkin and Marshall).

Eindelik overleed te Wallingford, Pensylvania, in zijn 79e jaar, Dr Horace Howard Furness, die een leven van

onverdroten arbeid heeft besteed aan diezelfde Shakespeare. Zijn *Variorum Edition* van diens werken is een echt monument van geleerdheid, waarvan de schrijver de voltooing niet heeft kunnen zien, maar toch verzekerd heeft. Immers de Lippincott Company kondigde onmiddellik aan dat het 17e deel, bevattende *Julius Caesar*, binnen kort zou verschijnen en dat de uitgave zou voortgezet worden door de zoon van de aflijvige, die dezelfde voornamen als zijn vader draagt, en deze laatste jaren lang bij dat reuzenwerk hielp.

* * *

Zonder op volledigheid aanspraak te maken, wensen we nog de aandacht te vestigen op enige werken van belang op het gebied van de letterkundige geschiedenis van Engeland.

Van de grote *Cambridge History of English Literature* verschenen delen VIII en IX, waardoor de periode van Pope en Swift bereikt wordt.

Zeer geprezen wordt een veel minder omvangrijk werkje: F. Sefton Delmer, *English Literature from Beowulf to Bernard Shaw* (Berlin, Weidmann), dat slechts 232 bladz. beslaat en 2.60 Mark kost, maar reeds een tweede uitgave beleefde. Welkom is vooral het feit dat men hier over nog levende schrijvers levensbizonderheden kan vernemen, die anders moeilik op te sporen zijn.

Er is een prijsbaar streven om de oude letterkunde, die, wegens de verouderde taal, moeilik te lezen is, nader tot het grote publiek te brengen.

Zo kregen wij van J. Lesslie Hall (die ook *Beowulf* vertaalde) een modern Engelse vertaling van *Judith*, *Phoenix and other Anglo-Saxon Poems* (Harrap).

In de goedkope *Everyman's Library* is een vereenvoudigde en gemodernizeerde uitgave verschenen van Langland's beroemd werk: A. Burrell, *Piers Plowman*, *the Vision of a People's Christ.*

Evenzo verschaften John S.P. Tatlock en Percy Mac Kaye een *Complete Edition of Chaucer's Works*, met illustraties, in modern Engels proza vertaald (Mac Millan). In dit verband vermelden wij gaarne de Nederlandse vertaling van het Proloog tot de Canterbury vertellingen, door de heer Barnouw geschreven in de Maartaflevering van *Onze Eeuw* (1912).

Het werk van Emile Eegouis over *Chaucer*, dat merkwaardig is, werd nu uit het Frans in 't Engels vertaald door L. Lailavoix (Dent).

Als deel IV van de *Schriften der Deutschen Shakespeare-Gesellschaft* verscheen een boek van Prof. Ch.W. Wallace over *The Evolution of the English Drama up to Shakespeare*, *with a History of the First Blackfriars Theatre* (Berlin, Reimer). Schrijver kondigt op zijn titelblad aan dat hij steunt op oorspronkelike documenten, ‘now for the first time published’, om de geschiedenis van de bekende Londense schouwburg op te maken. Dit werd hem in *the Athenaeum* betwist door Prof. Feuillerat, die beweert dat *hij* het eerst die documenten zag en dat Prof. Wallace dat wist. Wat er ook van zij, verschillende belangwekkende feiten zijn daardoor aan het licht gebracht.

Een aantrekkelik werk aangaande Shakespeare is G.H. Cowling's *Music on the Shakespearian Stage* (Cambridge University Press); welke instrumenten, welke muziek op het toneel gebruikt werden in de 16e eeuw, en *hoe* die werd te pas gebracht, wordt hier nauwkeurig onderzocht.

Ethel Colbun Mayne heeft een biographie geschreven van *Byron* (Methuen). Daarin bespreekt ze o.a. de geheimzinnige redenen van de echtscheiding van Byron. Zij haalt brieven aan van Augusta, de halfzuster van de dichter, welke de bekentenis bevatten van ‘an incestuous liaison.’

Vermelden wij nog: W. Stöcker, *Pinero's Dramen* (Marburg, 1911), een academies proefschrift; John Drinkwater, *William Morris, a critical Study* (Martin Secker); E.B. Reed, *English lyrical Poetry* (Yale University Press); Myra Reynolds, *The Treatment of Nature in English Poetry between Pope and Wordsworth* (Chicago University Press) en eindelik twee Engelse vertalingen van Keltiese poëzie: Eleanor Hull, *The Poem Book of the Gael* (Chatto and Windus) en Alfred Perceval Graves, *Welsh Poetry*, *old and new*, *in English verse* (Longmans).

Al wie weet hoe moeilik de Keltiese letterkunde in de oorspronkelike taal te lezen is, en van welke invloed die letterkunde op de Engelse, ja op de Europese kunst is geweest, zal de waarde dier pogingen niet onderschatten.

September 1913.

M. BASSE.

De Proeftijd (Probation) of de Vrijheid onder Toezicht in het Stelsel der Kinderbescherming.

Verleden jaar, den 15^{en} Mei 1912, werd in België eene wet ingevoerd, welke genoemd wordt ‘De wet op de Kinderbescherming’. Zij is bestemd om veel goed te weeg te brengen; maar men mag niet overdrijven en zich gaan inbeelden dat het stemmen eener wet voldoende is om verderfelijke toestanden te doen eindigen. Integendeel, wij moeten zelven, feitelijk en persoonlijk, ingrijpen om het goede dat de wet voorspelt, te voorschijn te doen treden en ten uitvoer te brengen.

Wie moet de kinderen beschermen? Wie moet verhinderen, niet alleen dat kinderen mishandeld worden, maar ook dat zij misdaden bedrijven? De ouders in de eerste plaats; en, wanneer zij het niet kunnen of niet willen, wie dan? De Staat alleen? De wet van 15^{en} Mei 1912 heeft een ander antwoord gegeven; zij heeft gezegd: Wij allen te zamen, Regeering en Volk, wij zullen het verhoeden, want wij zullen voor die kinderen zorgen.

Wat bedoelt eigenlijk onze wet?

Wanneer, in 't algemeen, gesproken wordt van Kinderbescherming, dan stelt men zich voor stille, weemoedige wezens, met gebukt hoofd en terneergeslagen oogen, die bedeesd opkijken, wanneer men hun toespreekt, die, bang en verlegen, beducht zijn voor slagen en verwijtingen. Deze kinderen behooren tot de groep, die geheeten wordt: de mishandelde, de feitelijk of zedelijk verwaarloosde jeugd. Op deze alleen past de uitdrukking ‘Bescherming’; en de wet heeft inderdaad voor doel deze kinderen te behoeden

tegen het misbruik der ouderlijke macht, tegen de verwaarloozing waaraan zij blootgesteld zijn. Dat geschiedt door de ontzetting uit de ouderlijke macht, door de overdracht dezer macht aan particulieren of vereenigingen. aan wie de schrale jongentjes en de bleeke meisjes toe vertrouwd worden, om ze tot een beter lot op te leiden.

Doch men wachte zich voor éénzijdigheid: Nevens deze ongelukkige wezens, die aan ontaarde ouders ontrukt worden, zijn er andere, die vooreerst niet dienen beschermd te worden, tegen wie de maatschappij zich integendeel dient te beschermen. Doch, door zich zelve te beschermen, beschermt de maatschappij tevens de kinderen, die van het kwaad afgehouden worden. Er heeft aldus eene wederkeerige werking plaats; en in dezen zin is de uitdrukking ‘Kinderbescherming’ hier insgelijks gewettigd. Deze tweede groep bevat de misdadige jeugd[1].

Er zijn tal van jeugdige booswichten, die zich tegenwoordig zoodanig beschermd voelen, dat zij het niet ontzien de ergste misdaden te begaan.

Henry ROBERT, de beroemde Fransche advocaat, herhaalde op eene voordracht te Brussel de geschiedenis van die twee moordenaars, die hun slachtoffer stonden af te wachten, en waarvan de een, de minderjarige, tot den ander, den volwassene, zei: ‘Raat mij begaan; ik kan immers niet ter dood veroordeeld worden’.

Meent nu niet dat dit geval alleen aan het Fransche

(1) Baron van ZUYLEN DE NYEVELT, *Le sauvetage de l'enfance*, in het *Bulletin de l'Office de la Protection de l'Enfance*, avril 1913, p. 126, zegt: ‘Quand on parle d'enfants et de protection de l'enfance, on évoque d'instinct l'image d'un être frêle, débile, pitoyable, peut-être espiègle, pas méchant et dans tous les cas, malheureux, et digne de compassion. Cette conception est fourrée d'inexactitude. Elle est presque toujours réelle, en ce qui concerne l'enfance abandonnée; quant à l'enfance que nous appelerons délinquante, il y a lieu d'en rabattre... Sous l'ancienne loi, les agents de l'autorité, gardes champêtres, gardes-chasse et gardes forestiers, agents de police et gendarmes, avaient à faire à des gaillards de 13, 14, 15 ans, qui maniaient le fusil en braconniers experts, commettant, en bande, la menace à la bouche et le geste soulignant la menace, de vastes déprédations dans les champs, dans les vergers et dans les bois où ils faisaient à coups de serpe, des provisions de fagots.....

volk eigen is, dat wij tegen zulke toestanden bevrijd zijn. Neen, wij hebben ook vroegtijdige misdadigers onder onze bevolking. Ik heb mij o.a., in het afgeloopen rechterlijk jaar, te bemoeien gehad met een jongeling van 15 1/2 jaar, die verdacht was van bestialiteit, die het *crimen carnis* op een jong meisje had gepleegd en het daarna den hals bijna had afgesneden. De wetsdoctor verklaarde mij dat het slachtoffer als bij mirakel aan zijne beide verwondingen was ontsnapt.

In onze verdere beschouwingen zullen wij nader zien in welken zin de uitdrukking 'Kinderbescherming' op deze jeugdige misdadigers te pas komt. Terloops worde hier gezegd dat de Nederlanders en de Engelschen eenvoudig de woorden 'Kinderwet' en 'Children Act' bezigen.

Maar, behalve den verkeerden indruk, dien de kinderen door den titel onzer wet zouden kunnen verkrijgen, doet de naam niets tot de zaak. Wij moeten de inrichting die tegenover de kinderen in het leven werd geroepen, zelve nagaan.

Het grootste getal misdadigers treffen wij aan tusschen den leeftijd van 21 tot 25 jaar en van 25 tot 30 jaar (in 1911, 6755 en 7612 mannen; 1521 en 2092 vrouwen). Het vraagstuk is dus: Hoe zullen wij beletten dat de jeugd zich aan het plegen van misdrijven schuldig make? Hoe zullen wij de criminaliteit voorkomen?

Om het kwaad tegen te gaan, moeten wij er de oorzaken van kennen. Waaraan is de bandeloosheid der jeugd toe te schrijven? Hoe komt het dat zoovele jongelieden 'verloopen', den slechten weg opgaan, dat er nooit iets goeds van hen te verwachten is, dat zij hun leven doorbrengen in vadsigheid en zedelijke onmacht, dat zij tot niets anders bekwaam zijn dan het plegen van misdrijven, zonder in zich zelven den moed te vinden om de handen uit de mouwen te steken, om te werken en zich een eerlijk bestaan te verschaffen?

De maatschappehjke oorzaken, die daartoe leiden, zijn, naar mijne bescheiden meening, het schoolverzuim, het gemis aan vakonderricht dat stiel en ambacht aanleert, het verspreiden van onzedelijke geschriften, verderfelijke ver-

tooningen, waar roovers en stroopers verheerlijkt worden, de kansspelen; daarnevens ook het alcoholismus der ouders, die de abnormaliteit der kinderen en afstammelingen tot gevolg heeft, het ontbreken van gezonde, heldere, gezellige woningen, waar de familiebanden toegehaald worden, verre van ontbonden te worden, enz., enz.

Aan deze sociale misstanden moet, zooveel mogelijk, verandering toegebracht worden, om te verhinderen dat het kind zich schuldig make aan strafbare feiten; maar wanneer het nu toch gebeurt, wat dan gedaan?

Het gaat niet aan de gewone straf, die de eenvoudige berooving der vrijheid medebrengt, op de kinderen toe te passen. De gevangenisstraf, in eenzaamheid doorgebracht, deugt voor de jeugdige misdadigers niet, wel tijdelijk, maar niet op den duur. De vergelding voor het bedreven kwaad, de straf, moet nu aangepast worden aan het jeugdige wezen, dat zich tegen de maatschappij en hare voorschriften heeft vergrepen.

De straf is eigenlijk een leed, dat den schuldige wordt opgelegd wegens het door hem gepleegde misdrijf en zij bestaat meestal in de berooving van de vrijheid.

Volgens hare tenuitvoerlegging kan zij eenen weldadigen invloed op den misdadiger uitoefenen, hetzij door onschadelijkmaking voor langeren of korteren duur, hetzij door afschrikking, hetzij door verbetering.

Op den voorgrond treedt de verbetering bij kinderen: hun gemoed is vatbaar voor goede indrukken; het is kneedbaar, vervormbaar, het kan ten goede gericht worden.

Tegenover kinderen past dus niet, over het algemeen, de strenge opsluiting, die wel voor eene reeks jaren de maatschappij tegen den jeugdigen booswicht beveiligt, maar die hem onverbeterd aan zijn midden teruggeeft en die, verre van hem af te schrikken, hem wraakzucht inboezemt. Hoe kunnen overigens de ledige uren, die de gevangene in zijne cel doorbrengt, het slecht aangelegde kind tot beterschap keeren?

Hieruit besluiten wij dat de straf, op het kind toege-

past, op zulke wijze moet worden geregeld, dat er een ommekeer bij hem wordt toegebracht, dat het van het kwade tot het goede ommeslaat en dat het niet meer *wil* misdoen.

Deze eigenaardige werking wordt verkregen door de *opvoeding*, die aan het misdadige kind wordt verstrekt. De vraag is dus niet, ten opzichte van de misdadige jeugd, *of* er gestraft wordt, want de straf is de noodzakelijke uitdrukking der afkeuring van de maatschappij, duidelijk den wil openbarende om het verbroken evenwicht te herstellen, om te beletten dat, in het vervolg, daden van denzelfden aard geschieden, om aan den dader en aan hen, die geneigd zouden zijn hem na te volgen, het peil van het geoorloofde en het ongeoorloofde te doen voelen.

Doch de vraag is alléén *hoe* er gestraft moet worden tegenover kinderen; want in het straffen zit het hooghouden van het peil; de vraag hoe gestraft wordt is eene levenskwestie, zoowel bij volwassenen als bij kinderen.

Daarom worden bij de jeugdige wezens, die vatbaar zijn voor verbetering, de gebruikelijke strafmiddelen, bestaande in opsluiting zonder meer, niet toegepast, maar wel dwangopvoeding.

Dat is de grondgedachte van de nieuwere wetgeving, die in Amerika is ontstaan en die van daar is overgeplant naar Engeland en Canada, Nederland, de Scandinaafsche Rijken, Hongarije, Australië, Duitschland, België, Frankrijk en Zwitserland.

Men trachte te voorkomen, te beletten dat kinderen misdaden begaan doordat zij bekeerd worden, doordat hetgeen verkeerd is recht gemaakt wordt; en deze ommekeer wordt teweeggebracht door de dwangopvoeding.

Daaruit volgt dan ook de behandeling der strafzaken door bijzondere rechtbanken, Kinderrechtbanken, *Juvenile Courts*, die zich met geene andere strafvervolgingen bezighouden dan alleen die gericht tegen de minderjarigen.

Niet alleen de inrichting der Kinderrechtbank verschilt van die der overige rechterlijke colleges, maar ook de wijze waarop zij te werk gaat.

Hierdoor heb ik in korte woorden aangewezen de drie hoofdpunten der wet van 15en Mei 1912: de enkele rechter ter zake van kindermisdrijven, de bijzondere rechtspleging die zoowel in het vóór- als in het eindonderzoek gevolgd wordt, en, *last not least*, de eigenaardige bestraffing der jeugdige misdadigers.

Laten wij nu in enkele bijzonderheden treden.

Bij ons is de Kinderrechter een alléén zetelende rechter; hij is niet de *politierechter* die ook alléén uitspraak doet, doch een rechter gekozen onder de leden der rechtbank van eersten aanleg en benoemd voor drie jaar door den Koning.

Deze rechter heeft de opdracht gekregen om te beslissen over al de misdrijven, die door de kinderen beneden den leeftijd van 16 en somtijds van 18 jaar gepleegd worden en om zoodanige maatregelen te nemen, die het best geschikt schijnen om het plegen van verdere misdrijven te verhoeden.

Door deze eenheid wordt bereikt dat de rechter zich van zijne taak weet te kwijten, dat hij de noodige kennis, de vereischte ervaring erlangt, dat hij op de hoogte van zijne roeping, van zijne zending komt.

Hij leert de jeugd kennen en begrijpen, hij wint haar vertrouwen, hij weet hare ondeugden op te sporen en bloot te leggen, hij verkrijgt bekentenissen, uitdrukkingen van leedwezen, beloften van beternis; dit alles omdat hij meer als een familielid dan als een streng beoordeelaar handelt. Maar de barmhartigheid belet niet het bezigen van dwangmiddelen: tegenover onrecht staat bestraffing, en al worden op de kinderen geene eigenlijke straffen meer toegepast, niettemin wordt het onrecht, door hen gepleegd, krachtig tegengewerkt. In naam is de dwangopvoeding geene straf, inderdaad is zij het wel; zij berooft de minderjarigen van hunne vrijheid tot hun 21e jaar, zij is dus oneindig strenger dan de kortstondige gevangenisstraf.

Daarenboven wordt een nieuw beginsel in onze wetgeving ingevoerd; de minderjarigen zijn steeds aansprakelijk voor de gevolgen hunner misdrijven; zij worden veroordeeld

niet alleen tot de kosten, maar ook tot de teruggaven en schadeloosstellingen en met hen worden aansprakelijk gesteld, zij die de ouderlijke macht uitoefenen.

Deze bepaling beschouw ik als eene der meest ingrijpende der nieuwe wet: de ouders en voogden zijn verantwoordelijk met hunne kinderen en pupillen; zij dragen er de schuld van dat hunne ondergeschikten kwaad hebben bedreven; in hen is de oorzaak van het misdrijf gelegen; zonder de verwaarloozing hunner plichten, zonder hun gebrek aan toezicht ware het veelal niet gepleegd; zij zijn, om zoo te zeggen, de daders met den geest en, evenals de werkelijke daders, zijn zij gehouden aan de benadeelden de hun toegebrachte schade te vergoeden, ze schadeloos te stellen.

Welke betere maatregel kon voor ons volk getroffen worden? Het leed dat de straf, of datgene wat er mede gelijk gesteld wordt, met zich brengt, moet den dader van het misdrijf op het gevoeligst punt treffen; en wat is voor den Belg gevoeliger dan het aantasten van zijnen geldbeugel? De gevangenisstraf is voor sommigen niemendal, maar de betaling eener schadevergoeding aan de tegenpartij is iets verschrikkelijks. Ik houd het er dus voor dat, behalve uitzonderingsgevallen, de ouders en voogden altijd met de minderjarigen dienen gedagvaard te worden, en dat hunne hoofdelijke veroordeeling tot de kosten, herstellingen en schadevergoedingen een krachtig middel zal zijn om de ouders op te wekken tot beter oppassen. De opvoeding blijft nochtans de voornaamste maatregel, die tegenover de misdadige jeugd behoort genomen te worden.

De jeugdige kwaaddoeners, wanneer zij niet meer deugen willen, wanneer zij bedorven zijn, moeten onttrokken worden aan het midden, waarin zij verkeeren en dat voor hen niet geschikt is. Zij zullen alsdan toevertrouwd worden of wel aan particulieren, of wel aan privaat- of Staatsinstellingen.

Gezinsverpleging is in sommige gevallen aangewezen: wanneer familieleden het kind wenschen te verzorgen, er toezicht willen over houden; wanneer derde personen deze

taak op zich nemen en het kind als het hunne beschouwen, in deze omstandigheden en in gevallen van denzelfden aard is gezinsverpleging aanbevelenswaardig. Daarnaast komt plaatsing in vrije gestichten, waar de jeugdige misdadigers opgenomen en ten goede opgeleid worden.

Doch in beide gevallen - gezinsverpleging en opneming in particuliere instellingen - kan ik mij niet voorstellen dat de maatregel op zich zelf voldoende zij.

Mijns inziens moet er toezicht over de plaatsingen uitgeoefend worden. De vrije gestichten, even zoo goed als de particulieren, moeten tegen de contrôle bestand zijn; zij moeten er tegen kunnen dat de verzorging der hun toevertrouwde opvoedelingen door den Staat en zijne ambtenaren nagegaan worde; dat het onderwijs, hetwelk de kinderen aldaar genieten, onder de leiding der opzieners van het lager onderwijs gesteld worde; dat de geheele inrichting van het gesticht aan de goedkeuring van den Kinderrechter en van den Staatsinspecteur onderworpen worde.

Immers de Staat betaalt voor eiken opvoedeling eene dagelijksche toelage en het is, in die omstandigheden, aangewezen dat de Staat wete wat er van zijne toelage wordt. Dit is geen inbreuk op de vrijheid, want als men geen toezicht wil, dan neemt men ook geene subsidie aan. Subsidie en toezicht zijn onafscheidbaar; toezicht is onmisbaar.

Men werpe niet tegen, dat zelfstandigheid en samenwerking met de Regeering onvereenigbaar zijn. Neen, de leus zij: Blijf u eigen zelf, maar tegelijk aanvaard bewust het geheele modern leven en verwerk het in u; scheur u niet los van den ouden wortel, doch verdraag niet alleen de nieuwe eeuw, maar doorleef ze zelf en neem ze in u op.

Beschouwen wij het geval van abnormale misdadigers: het is niet genoeg ze met de meeste verkleefdheid, met de grootste toewijding te verzorgen tot wanneer deze ongelukkigen hun 21ste jaar bereikt hebben, men moet trachten ze te genezen, ze geschikt te maken om hun eigen brood te verdienen. Er is meer noodig dan zuivere liefdadigheid, dan

een gevoel van menschlievendheid, van godsdienstigheid: het lichaam en het verstand moeten vervormd worden; de genees- en heelkunde moeten tusschenkomen, de opvoedkundige begrippen moeten te pas gebracht worden, de wetenschap, in haren ganschen omvang, moet bijdragen om de afwijkingen van het lichaam, van het verstand en van het gemoed te doen verdwijnen.

Behalve de gezinsverpleging en de verpleging in particuliere gestichten, kan de Kinderrechter bevelen dat de minderjarigen in Rijksinstellingen opgenomen worden. Hier hebben wij eene groote verscheidenheid. De maatregel zal niet telkens dadelijk ten uitvoer gelegd worden: een proeftijd kan bepaald worden. Valt de proef uit ten voordeele van den minderjarige, dan is hij ontheven van de straf; integendeel, gedraagt hij zich niet goed, vervult hij de voorwaarden niet, waaraan hij verbonden was, dan wordt de maatregel toegepast, waarvoor hij ter beschikking der Regeering werd gesteld.

Eene tweede bepaling is de eenvoudige terbeschikkingstelling zonder eenige verdere aanduiding: in dit geval is het feitelijk de Minister van Justitie die bepaalt wanneer en waar de beslissing haar beslag zal krijgen.

Een verdere maatregel is de plaatsing van den jeugdigen misdadiger in eene tuchtinrichting. Maar het kan ook voorkomen dat de kwaaddoeners, al zijn zij min dan 16 jaar oud, zware, zeer zware misdrijven plegen, die voor den volwassene dwangarbeid of zelfs de doodstraf zouden meebrengen: in die omstandigheden zal de terbeschikkingstelling zich niet bepalen tot de minderjarigheid van den dader, doch zich zelfs uitstrekken tot twintig jaar later, tot het 41ste jaar. Dat is geen maatregel van opvoeding meer; en door er dien naam aan te hechten, verwart de wet zelve de begrippen aangaande hetgeen op het onrecht moet volgen. Hier hebben wij te doen met eene wezenlijke, eene eigenlijke straf, want de opvoeding kan toch het heele leven lang niet duren; en er dient op aangedrongen te worden, dat misdadige kinderen wel degelijk tot straf veroordeeld worden, dat het zware onrecht, hetwelk zij

gepleegd hebben, moet vergolden worden door eene straf, die niet uitblijven kan. De gerechtigheid vereischt het, en de ervaring leert ons, al is zij slechts van korten duur, dat wij het concept van straf, toegepast op de misdadige jeugd, niet kunnen missen.

Gij ziet het ruime veld, waarin de Kinderrechter werkzaam is: hij kan vergeven, zich genadig, goedertierend toonen, de kinderen laten heengaan met eene eenvoudige berisping, ze aan hunne ouders teruggeven met aanzegging aan dezen er beter voor te zorgen; hij is een oudere broeder, een liefderijke vader, aan wien de op het dwaalspoor gebrachten toeroepen: Ontferm u onzer, en wij zullen ons bekeeren. Hij is een almachtige beschermer, hij ontheft de kinderen uit de omgeving waarin zij misleid of verleid werden; hij steunt ze en wekt ze op tot beterschap, hij bezorgt hun daartoe de noodige middelen. Hij is toegerust met eene onbegrensde macht, welke hem toelaat alles te doen wat ten voordeele der verdoolden kan strekken.

Op den Kinderrechter weegt eene zware verantwoordelijkheid; van hem zal het afhangen of de criminaliteit van de jeugdige personen boven het 21ste jaar zal verminderen of toenemen; aan hem zal rekenschap gevraagd worden of hij met beleid, met kennis en doelmatigheid, zijne taak heeft vervuld.

Maar het is niet alleen op den Kinderrechter dat eene zware verantwoordelijkheid rust: zij drukt op u allen, vrouwen en mannen, die mij aanhoort; zij drukt op de geheele natie, die krachtig moet meêwerken om datgene te bereiken wat de wetgever zich ten doel stelt: de verbetering van de misdadige jeugd. Gij allen zijt geroepen om daarin mede te doen: gij allen kunt de medehelpers van den Kinderrechter worden.

Ik heb ze aan het werk gezien, die edele, hooghartige vrouwen, die in Engeland het hunne bijdragen om de misdadige jeugd te redden, om ze uit het verderf te verheffen. Van de hoogste tot de laagste standen, zij ontzien het niet om de

schurftige schapen te verzorgen, naar lichaam en ziel gezond te maken.

In de ‘Children Courts’ zijn die vrouwen aanwezig, om den Kinderrechter te verzoeken haar de kinderen toe te vertrouwen, waarvoor zij in de toekomst willen zorgen; en geene week gaat voorbij of de Hertogin van Bedford bezoekt de gevangenis van Aylesbury, waar, nevens de suffragettes, de misdadige meisjes opgenomen worden.

Ook de mannen blijven niet ten achter. Ik heb de verslagen gehoord van hen, die de jeugdige misdadigers bezochten en er toezicht over hielden.

Maar wat is het dan dat uwe medewerking toelaat, dat u den plicht oplegt om meê te doen tot de verbetering der misdadige jeugd? Welk is het nieuwe rechtsinstituut dat u allen de bevoegdheid verleent om het goede werk de hand toe te steken?

Ditmaal komt het voorbeeld niet uit Frankrijk, maar wel uit de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Daar is geboren het stelsel dat den naam van ‘probation System’ draagt en dat de aansprakelijkheid van de geheele natie teweegbrengt. Het bestaat in niets anders dan hierin: de kinderen op proef te stellen onder het toezicht van eenen ‘probation officer’, van eenen offervaardigen persoon, die een van u allen kan zijn.

Het kind dat misdaan heeft, dat zich zwaar tegen de maatschappij heeft vergrepen, wordt door uitspraak van den Kinderrechter aan zijn midden ontheven en in eene nieuwe omgeving geplaatst. Maar wie zal het kind steunen? Wie zal het troosten en moed inspreken? Aan wien zal het raad vragen in zijne beproevingen? De ‘probation officer’, de kinderambtenaar, treedt in de plaats van de ouders of voogden, die hunnen plicht verwaarloosd hebben.

Waar ook het kind zich bevindt, hij zal het bezoeken en het gadeslaan; indien zijn beschermeling nog schoolplichtig is, zal hij er op aandringen dat de school geregeld bezocht worde; is het kind reeds ouder, dan zal voor het aanleeren

van een ambacht of stiel gezorgd worden. Luiheid, ledigheid, slecht gezelschap, dronkenschap, twist- en vechtpartijen, baldadigheden en straatschenderijen zullen geweerd worden.

Maar hoe zal de ‘probation officer’ den noodigen invloed verkrijgen om van een misdadig aangelegden knaap een voorbeeldigen jongman te maken? Vergeet niet dat het hier eene proef geldt, dat de rechter aan zijne eerste uitspraak niet gebonden is, dat hij ze te allen tijde kan wij zigen, dat hij de opgelegde proef als niet geslaagd kan beschouwen, zijne vorige beslissing kan intrekken en er eene in de plaats stellen, die veel strenger, veel onaangenamer zal zijn voor den jeugdigen misdadiger.

De vrijheid onder toezicht is het minste leed, dat den schuldige wordt opgelegd; gedraagt hij zich niet goed, voldoet hij niet aan de voorwaarden, die hem gesteld werden, dan wacht hem een strengere maatregel. Zijdelings, onrechtstreeks houdt dus de vrijheid onder toezicht eene vermaning in, dat de schuldige goed moet oppassen: zoo niet, dat hij zijne vrijheid zal verliezen. Het zwaard van Damocles hangt hem boven het hoofd en bedreigt hem, indien er het minste op zijn gedrag valt aan te merken.

De ‘probationer’, de onder toezicht gestelde, zal dus luisteren in de meeste gevallen, - wij hopen het toch, - naar de raadgevingen, die hem toegestuurd worden; in het tegenovergestelde geval doet de ‘probation officer’ verslag aan den Kinderrechter, die, naar gelang van de omstandigheden, eene nieuwe uitspraak verleent.

Ieder van u kan als ‘probation officer’ benoemd en aangesteld worden; ieder van u bezit daartoe de noodige bekwaamheid. Want wat wordt er vereischt? Niets anders dan offervaardigheid, toewijding om een jong schepsel uit het verderf te helpen, het bij te staan, het goeden raad te verschaffen, het op het rechte pad te behouden. Heeft het kind gezondigd, dat is nog geene reden om het dadelijk aan te klagen. De Kinderrechter moet geduld oefenen en trachten den zondaar op te beuren en hem allengskens van het kwaad af te houden.

De kinderambtenaar moet goed humeur toonen. Het hem toevertrouwde kind zal somtijds mistroostig zijn, wanhopen; want het is niet gemakkelijk een wanordelijk leven in een werkzaam, ordentelijk bestaan om te keeren. De leeg- en landlooper, de vroegere boos- en kwaaddoener zal somtijds struikelen, vallen en daarna treuren om zijn droevig lot, dat hem niet eens toelaat in zijne goede voornemens te volharden. Maar dan zal de kinderambtenaar komen en den berouwhebbende opbeuren, moed inboezemen, hem van de vertwijfeling redden, hem volharding aanprediken, hem van de verleiding afhouden en weêr tot eene nieuwe proef aanwakkeren.

De kinderambtenaar mag niet zwartgallig zijn; hij moet eenen opgewekten geest hebben en vertrouwen in zijne eigene werkzaamheden bezitten. Wat zou het baten dat hij zich met misdadige kinderen bezig hield, indien hij zich vooraf ging inbeelden, dat zij nooit zullen deugen? Het jeugdig gemoed is als een deeg, dat kan gekneed worden; het kind is dus vervormbaar, en, al zijn er nu uitzonderingen, de kinderambtenaar zal zich nooit laten ontstemmen door opwellingen van oude driften en heropwekkingen van vroegere ondeugden.

De kinderambtenaar moet takt bezitten. Hij dient te beoordeelen wanneer hij behoort in te grijpen; doet hij het ten ontijde, dan wordt het kind gramstorig, achterdochtig; doch weet hij op gepasten tijd tusschen te komen, dan zal het kind inzien dat het wel een vriend is die toezicht uitoefent, maar dat die vriend tevens plichten te vervullen heeft, om zijnen beschermeling tegen strafbare herhaling te vrijwaren.

Maar al die eigenschappen zijn samen te vatten in één enkel woord: sympathie.

Wie geene sympathie voor het kind bezit, bemoeie zich met den vrijgelatene niet; en, bovendien, moet hij sympathie gevoelen voor het kind, dat onder zijn toezicht wordt gesteld. Maar als dit medegevoel met zijn beschermeling bestaat, dan zal alles gemakkelijk worden. De kinderambtebaar zal zich zijne zelfopoffering niet beklagen; hij zal juichen

dat hij een jeugdig wezen naar lichaam en ziel zal redden, dat hij een werk der liefde heeft verricht en zich als mensch nuttig en verdienstelijk heeft gemaakt. Vervult hij met sympathie zijne bezigheden, dan zal hij al gauw in het leven en het gemoed van het kind doordringen en alzoo alles leeren wat hem dienstig kan zijn.

Maar hoe kan er sympathie aangekweekt worden, indien er geene persoonlijke betrekkingen bestaan tusschen den beschermer en den beschermeling?

Daartoe moet het dus komen: er moet, om zoo te zeggen, een familieband aangeknoopt worden tusschen beiden; de 'probation officer' worde de oudere broeder van den vrijgelatene, een broeder, die meer ondervinding heeft en hem van het kwaad afkeerig maakt.

Ik ben er van overtuigd dat er, veel meer dan tot hiertoe, gebruik moet worden gemaakt van de toelating om de misdadige kinderen onder toezicht te plaatsen; doch '*Probation is what the officer makes it*'; het geheele stelsel hangt van den kinderambtenaar af.

Wat zien wij inderdaad in de hoogere standen? Daar wordt het kwaad, dat de kinderen hebben bedreven, verzwegen, verdoken; en alle opvoedkundige middelen worden beproefd om de weerbarstigen en de slecht aangelegden te verbeteren, zonder dwangmaatregelen uit te lokken vanwege de rechterlijke macht.

De nieuwe wet laat toe dezelfde houding aan te nemen tegenover kinderen van de lagere standen, mits de toewijding van het publiek. Het onder toezicht gestelde kind wordt onttrokken aan zijne omgeving, krijgt een raadgever, en nu begint een nieuw leven onder de bewaking van den 'probation officer'.

Het 'probation system' is de hoeksteen van het gansche gebouw.

In de Vereenigde Staten van Amerika, waar het 'probation system' geboren werd, heeft het zich in verschillende richtingen ontwikkeld. De regeling welke te Indianapolis

aangenomen werd, schijnt ons hier te lande navolging te verdienen, ten minste in volkrijke arrondissementen.

Te Indianapolis of voor het 'Marion County Juvenile Court' vinden wij onder de leiding van eenen 'chief probation officer', welke bezoldigd is, een geheel leger van vrijwillige ambtenaren. De hoofdambtenaar kent de eigenschappen van allen die onder hem staan, en hij duidt, in ieder voorkomend geval, aan den rechter dengene aan, dien hij best geschikt acht om in al de behoeften te voorzien. Doch dit is alleen eene vingerwijzing; de ervaring zal leeren wat er bij ons te doen is.

Niet alleen aan de particulieren legt de wet van 15^{en} Mei verplichtingen op, maar ook aan de openbare besturen. Inderdaad, de Kinderrechter kan de misdadigers toevertrouwen aan privaat- of wel aan openbare instellingen, die aan het doel der wet beantwoorden; en de wet voegt er bij dat de opdracht tot verzorging plaats heeft 'met eerbiediging van de godsdienstige en wijsgeerige overtuiging der gezinnen, waartoe de kinderen behooren'. Om daaraan voldoening te geven, zal het noodig zijn dat de provinciën en de burgerlijke godshuizen gestichten oprichten, waarin rekening gehouden worde met de wenschen, welke door ouders of voogden worden kenbaar gemaakt, omtrent de godsdienstige verzorging der aldaar verpleegden.

Zooals gij het ziet, kan de samenwerking van de openbare besturen met het volk, van de Regeering en hare vertakkingen met het publiek, die één der kenmerken is van de nieuwe wet, er veel toe bijdragen om haar te doen gelukken, om de criminaliteit der jeugd te voorkomen, om eene betere toekomst te doen intreden. Het gerecht kan niet alles doen, zich niet alles aantrekken; het heeft de vrijwillige diensten noodig van de bijzondere vereenigingen, die in hun vaandel dragen de heerlijk klinkende leus: Kinderbescherming, alsook van de particulieren, die zich bereidvaardig verklaren om het peil der zedelijkheid onder de jeugd te verhoogen.

Er is nog iets waarop ik uwe aandacht wensch in te roepen en waarvoor de medehulp van het publiek ook vereischt

wordt. Wanneer de verpleegden uit de privaat- of uit de Staatsinstellingen ontslagen worden, dan dient er nog een wakend oog hen gade te slaan.

De overgang tusschen het gestichtsleven en de ongetemperde vrijheid is te lastig, te moeilijk; tal van gevaren, bekoringen, verleidingen wachten het jong schepsel, dat onder gestadige waakzaamheid heeft gestaan, en dat, van den eenen tot den anderen dag, aan zich zelf wordt overgelaten. Daarom moet de bescherming van particuliere genootschappen zich nog uitbreiden tot de na-zorg, de *after-care*, ten einde den vrijgelatene te helpen, hem bij te staan, hem goeden raad en tevens eene broodwinning te verschaffen. In Engeland heeft de Regeering aan de gemeente-overheden voorgeschreven de oud-verpleegden tijdelijk te verzorgen, wanneer zij hunne plaats verloren hebben of anderszins werkeloos zijn geworden, en wanneer zij zich bij haar aanmelden; de verzorging heeft plaats totdat het Beschermingscomiteit een nieuw onderkomen voor zijne beschermelingen heeft gevonden.

Is ons volk rijp om het edel werk, waarvan ik gesproken heb, te ondernemen? Zijn wij opgewassen om deze daad van barmhartigheid, van liefde en toewijding krachtdadig aan te vatten? Veel wordt er gevorderd, maar ook veel kan er gewonnen worden.

In Engeland schat men op 82 per honderd de misdadige kinderen die gered worden, wanneer zij de ‘Borstal Institutions’ verlaten, d.w.z. de gestichten waar de slechtsten onder hen opgenomen worden.

Indien wij er ook zoo velen bekeeren die den verkeerden weg waren opgegaan, hebben wij dan geene reden om ons tevreden te verklaren? En zal deze uitslag de krachtinspanning niet loonen, die wij ons opgelegd hebben?

Bedenkt het nut, het voordeel, de besparingen die wij daarmee op elk gebied zouden bekomen: minder misdrijven, minder benadeeling toegebracht aan de slachtoffers der misdrijven, afschaffing van gevangenissen, of ten minste mindere kosten in deze helaas! noodzakelijke inrichtingen.

Laten wij het beste hopen! Dat alle standen van de bevolking medewerken om de kinderen, de toekomst van onzen stam, van het verderf en van den zedelijken ondergang te redden, te bevrijden.

H. DE HOON.

Van het Baronesken en van den jongen Graaf.
(Herinnering uit de kinderjaren.)

Grootmoeder had talrijke kleinkinderen, jongens en meisjes, waar ze veel van hield en die natuurlijk ook veel van haar hielden, omdat zij eene hartelijke grootmoeder was, maar vooral omdat zij zoo goed kon vertellen.

Zoodra er eenige kleinkinderen rondom haren zetel vergaderd waren, was het altijd van: Toe, Grootmoeder, vertel ons nog eens wat!

- Maar, kinderen, ik ben uitverteld... Gij kent al mijne historietjes.

- Neen, neen, Grootmoeder. Gij vertelt er nog altijd nieuwe. En de oude zijn ook goed....

- Welnu, omdat gij zulke brave kinderen zijt, vertel ik van 't Baronesken en van den jongen Graaf. Dat kent gij nog niet.

- O ja, Grootmoeder!

En de oogen blonken en de voetjes trippelden van blijdschap.

- Er waren eens twee kasteelen aan de twee oevers van de Eeie. En in die twee kasteelen woonden twee families van hoogen adel, die sedert langen tijd in bittere oneenigheid leefden.

De baron van 't een kasteel was de gezworen vijand van den graaf van 't ander kasteel. De barones en de gravin bezagen elkander als rotte visch, wanneer zij elkander ontmoetten. Zelfs de knechten en de meiden der twee kasteelen leefden op voet van oorlog.

De baron en de barones hadden maar één kind: het baronesken. De graaf en de gravin hadden ook maar één kind: den jongen graaf.

Die twee werden opgevoed in den wederkeerigen haat der twee families. Zij mochten te zamen niet spelen, elkander noch aanspreken, noch groeten. En zij wisten niet waarom.

Zoo groeiden zij op tot groote menschen en zij beeldden zich in, dat zij elkander haatten; maar zij beminden elkander zonder het te weten....

- Hoe is dat mogelijk, Grootmoeder? riep het oudste der luisterende meisjes onnadenkend.

- Ja, dat is zeer wel mogelijk, kind. Dat gebeurt meer, geloof mij.

- Toe, zwijg! riepen al de anderen. Gij moogt Grootmoeder niet onderbreken.

- Ik zei dus, kinderen, dat het baronesken en de jonge graaf op elkander zeer verbitterd waren; zoo meenden zij ten minste, omdat zij dat van kindsbeen af van hunne ouders, van de knechten en van de meiden geleerd hadden.

Als zij elkander te paard of te voet te gemoet kwamen, keerde het baronesken met opzet haar hoofd af en de jonge graaf bezag haar strak, terwijl hij zijnen hoed diep over zijne ooren trok.

Doch dat zou wel veranderen.

Hens kreeg men op de twee kasteelen de groote maar, dat een suikeronkel van Kortrijk, een gemeenschappelijke bloedverwant, gestorven was. Daar de twee families er volgens 't testament van Mononkel moesten erven, werd besloten, dat vader en moeder en kind van ieder kasteel naar Kortrijk gaan zouden om den plechtigen lijkdienst in St-Martenskerk bij te wonen.

Zoo gezegd, zoo gedaan. De twee koetsen werden ingespannen en reden de baan op naar Kortrijk. Onderwege geraakten de twee koetsiers bijna slaags, daar de koetsier van den baron, die achteraan kwam, den koetsier van den graaf wilde voorsteken. Maar dat gelukte niet, ondanks

al de zweepslagen op de paarden en zelfs naar den anderen koetsier.

Te Kortrijk was er maar één groot hotel, *Het Damberd*, op de Markt, bij het Stadhuis. Daar stapten de twee vijandige families af; en ondanks hunnen bitteren rouw herbegonnen van weerskanten de kleine en groote plagerijen.

Toen het uur van de uitvaart van Mononkel aanbrak, was het baronesken nog niet gansch gekleed. De coiffeur had haar doen wachten om Mevrouw de Gravin's grijs haar eerst in krullekens te leggen.

De jonge graaf wist het en lachte er zich krom om. Telkens dat de kamermeid van het baronesken, door haar gezonden, boven op de trap verscheen en ongeduldig met haar piepstemmeken riep: ‘Coiffeur, coiffeur, waar blijft gij?’ schoot de jonge graaf in eenen luiden schaterlach en schonk hij zich een nieuw glas rooden wijn in. Hoeveel hij er aldus gedronken had, heeft niemand geteld.

Maar toen het baronesken eindelijk geheel gekleed in haren plechtigen rouw boven op de trap verscheen en zich met waaiende rokken naar beneden spoedde om niet al te laat in de kerk aan te komen, was de jonge graaf door den wijn zoo opgewonden, dat hij eenen ongehoorden inval kreeg.

Hij plaatste zijn boordevol groot wijnglas in het midden van eene der onderste treden van de trap en hij riep het baronesken uitdagend toe:

‘Pas op! Wie mijnen wijn stort, stort mijn bloed, en ‘zal het mij betalen!’

Het baronesken beet zich op de lippen en werd vuurrood van gramschap. Zij bleef sprakeloos staan, terwijl de jonge graaf, zelf verschrikt over zijne daad, ook beweegloos aan den voet van de trap stond.

Maar het baronesken was een koppig en hoogmoedig ding. Zij wilde noch terugdeinzen noch buigen. Zij bedacht zich één enkel oogenblik en nam zonder aarzelen een koen besluit: met eenen krachtigen zwaai harer twee bevallige armen raapte zij vlug al hare rokken op tot aan hare beide knieën....

- Och! maar, Grootmoeder, toch! riepen de twee oudste meisjes, terwijl allen een algemeen gemor van ontzetting lieten hooren.

- Ja, ja, kinderen, zoo is 't gebeurd. En het baronesken raapte hare rokken zelfs nog al hoog aan hare beide knieën op; want anders had zij de trap niet kunnen afkomen zonder den wijnroomer te doen omvallen en den wijn van den jongen graaf te storten.

Deze stond als van de hand Gods geslagen over zooveel mannelijke koenheid bij dat jong blond baronesken en ook over dat paar zoo mollige beentjes en billekens....

- O Grootmoeder! riepen de meisjes blozend; maar de jongens zwegen en bloosden niet.

- En weet gij wat de jonge graaf deed?

Hij knielde beschaamd vóór het baronesken neder en bad haar heel eerbiedig en heel nederig om vergiffenis.

En deze werd zoo bleek als haar witte onderrok en zij voelde op eens iets in haar hart loskomen.

En tot verbazing hunner ouders traden beiden weldra hand aan hand St-Martenskerk binnen om de uitvaart van Mononkel met popelend hart en met blozende wangen bij te wonen.

Korten tijd nadien zijn zij natuurlijk getrouwd en hadden zij vele kinderen, die van 't een kasteel op 't ander mochten gaan spelen bij hunne twee grootvaders en grootmoeders.

En tierelierelui, mijne historie is uit.

HIPP.

[Schetsen]

Mademoiselle Louise.

Eens was ze een prachttype van een Rubens-schone geweest, degene, die nu noch, onder de naam van '*la belle Flamande*', de vreselike slavenstiel verrichtte in een van die hoge donkere huizen, met immer gesloten blinden vóór de bemorste ruiten, in de 'Oude Haven-buurt' te Marseille. Hoe ze tot daar geraakt, of liever 'gerold' was, weet ze zelf amper. Alles dwarrelt zo dooreen in haar door alkool verstompte zinnen. Brussel, Parijs, Bordeaux, Marseille, Port-Saïd en weer opnieuw Marseille; ja, zo was't, in die volgorde... en, altijd en overal dezelfde dierlike, liederlike gemeenheid. De steden hadden andere namen, de klanten andere kleur en taal..., maar haar leven en doen waren overal dezelfde geweest... Bah! Ze kon zelfs niet meer walgen, alleen noch hunkeren naar een dag of enige uren rust, ja, rust van dat alles! Zoals nu, niet hoeven te spreken, noch te lachen, noch te drinken, noch... al het andere. Zo stil zitten, de handen in de schoot, de ogen toe, niet denken... vooral niet denken.

'Mlle Louise! Mlle Louise!' klinkt het, gebiedend, hard en schril in de donkere trap. En de moede slavin richt zich onmiddellik op, werpt een blik in de doffe, door vliegen bevuilde spiegel, bedekt haar vette wangen onder een laag gemeen, naar muskus geurend poeder, vrijft rode zalf over de flepse lippen en gaat met zware, logge schreden naar beneden. Een blonde, hooggekleurde, forse kerel wacht op haar in een soort gelagzaal en onthaalt haar massieve verschijning op de in 't Vlaams geuite roep: 'G.V.D. wat een merrie!!!'

Mlle Louise wordt eerst bleek, dan rood, maar gaat toch glimlachend naar haar landgenoot toe, en zet zich heel dicht nevens hem, terwijl ze hem in 't Frans om een verversing vraagt.

‘Als gij *la belle Flamande* heet, moet gij maar Vlaams spreken,’ zegt bars en dwars de half dronken zeeman; ‘zo niet, trek ik er uit!’

En tot zijn grote verbazing sprak plots de vrouw hem toe, heel zacht, als ware ze beschaamd geweest, in haar eigen taal. 't Was als muziek dat hem de oren koosde, hem, die in jaren de spraak van zijn land niet meer had gehoord.

Eensklaps was hij nuchter en hij voelde zich gelukkig en zo zonderling te moede. Iets kinderlik-fris overrompelde hem gans.

Wat er in 't gemoed van Mlle Louise omging was onbeschrijfelik zalig. Ze voelde zich opeens veel jonger en in haar geboortestad verplaatst. Ze hoorde de Schelde klotsen tegen de kademuren. Ze zag de heerlike O.L. Vrouwetoren en hoorde 't vrolik Rubenslied door de beiaard spelen! En ze zag zich zelf in haar zeventienjarige, noch reine schoonheid, boven op een praalwagen de ‘Maagd van Antwerpen’ verbeelden! En de toejuichingen en bewonderingskreten van de luidruchtige mensenmassa klonken haar helderklaar in de oren...

‘Waart gij dat?’ vroeg haar de Vlaming, aan wie zij 't vertelde; ‘waart gij dat beeldschoon meisje met lang wit kleed en rood fluwelen mantel, waarop een twede mantel van lange goud-blonde haren wuifde? Ik zie haar noch, paalrecht boven op de hoge wagen, tussen vlaggen, groen en loof, als een koningin zo trots voorbijrijden! 't Was in Augustus 93! Waart gij dat? Gij? Ja, nu ik u goed bezie, is het toch mogelik! In 19 jaren loopt er veel water door de... Schelde!’

‘Mlle Louise! Mlle Louise, er is iemand’, klonk het weer schril.

‘Neen, zulle! G.V.D.,’ vloekte wit van woede de Vlaming. ‘Gij blijft hier bij mij! Wat denken ze wel!... De Maagd van Antwerpen!’

Juli 1912.

St. Anna-ter-Muiden.

Sint-Anna-ter-Muiden! Ter zijde van een lange, eentonige en kaarsrechte steenweg ligt het heel klein dorpken gedoken in het schaduwdonker van zijn plompe, klompvormige grote toren, waarrond honderden krassende kraaien toeren. De immer ledige kerk schijnt verpletterd door die sombere stenen reus, die op haar drukt; de aardige puntgeveltjes van de ouderwetse huisjes, die een reidans maken rond het met bomen overlommerd dorpsplaatsken, zijn speelgoed bij de donkere steen-massa van het huis Gods.

't Is najaar! De lucht, fijn wazig-blauw, schijnt strak-gespannen mollig-matte zijde, waarop, als in een foedraal, de bleke teer-gele Oktober-zon, een reuzendiamant gelijk, flikker-straalt uit millioenen kunstig geslepen facetten.

Oranje en geel, somber-bruin en donker-rood, gelig-groen en donker-groen, krakend, ritselend, wemelend, dwarrelend en uiteenstuivend, vreemdsoortige verschrikte vogels gelijk, zijn de saploze gevallen blâren onder de reeds half onttooide bomen. Door de groene hekjes van de eenvoudige boeren-tuinen komt een helder kleurenfeest het oog verlustigen.

Reeds overal de metalen herfsttonen: goud, brons, koper....

Als edelgesteenten, in juwelen gevat, flikkeren, in 't gelend loof, de najaarsbloemen in ongewone tintenglorie.

Daar, tegen een witte muur, een late bloedrode stokroos: die is als een staf, versierd met robijnen; nevens haar, een met stralen-omgeven negershoofd gelijk, een monster-grote, goudkleurige zonnebloem, op heel dikke stam, recht op, heel hoog! ...

Ginds, nabij dat blauwe hekje, een grote struik met vroege chrysantemums, kleine purpere sterretjes, noch half gedoken in donker loof...

Daar, rechts, het aardig helder-wit-gekalkt achter-geveltje van het ‘Hollands Koffiehuisje’. Een wilde wijngaard slingert prieelvormig langs de ramen, en vormt een bloedrood wemelend gewelf over de lage bank nevens de deur.

Op de regenput ligt een grote drie-kleurige kat te spinnen, tussen een omgekeerde gras-groene melkkan en een korenbloem-blauwe emmer.

Met aangeboren deftige statigheid treedt een oude vrouw uit het huisje en zet zich rustend op de bank.

Haar ernstig vol gelaat, waarin kalm-verstandige, grijs-blauwe ogen, bloost noch jeugdig in de hagel-witte linnen kornet; de brede heupen zijn onder talrijke, wijde, dichtgeplooide rokken geborgen; een donker blauw, heel fijn linnen schort beschut het zwart-wollen kleed. Haar sombere massieve silhoeët is in de schaduw.

De zon zakt haastig als met schokken wech; opeens staat het minuskuul Zeeuws-Vlaams dorpken in laaiende vlammengloed door de apotheoze van het Westen, terwijl in het Oosten de wolken duisteren, somber opeens van vroegtijdige nacht.

October 1912.

Meimiddag.

Zonnegejoel in sprankelend getintel, geel zilverig wit; malse roomblanke wolkenjacht langs effen azuur, vliedend en glijend als zwanenblank op zuidelike meren.

Het bomenhout-sprok, noch winterachtig dof, op nieuw gekleed in klaargroene teerheid, in zijachtig week, fijn loversieraad...

In zachte harmonie van lila en malve pronkend, recht overeind met zware trossen op buigende struiken, seringen in bloei.

Schuim-witte bloesems sneeuwen van kruinen, die vruchten beloven.

Lichtende kringen wemelen en kruipen over het heel nieuw gras, dat door een kinderzucht-zoeltje zich neervlijt en weer opricht met insecten-geritsel...

Uit nesten piept, met brede bekken, open en geel, hongerig, onbepluimd gevogelte.

In bochten van gratie zwieren staal-blauwe zwaluwen, nu laag, dan hoog, langs het lint-smalle beekje, dat kristal-blauw herkaatst het hemelazuur en in kabbelend gefrazel kronkelt en draait door 't smaragd van de velden en 't mals van de weiden.

Bruin-purper de akkers, in losse klompen, als door mollen bewerkt.

Vlak en wijd, in lichte golving, doezelt ginds de horizon, en westwaarts dreigt een bos van schouwen, pal en hoog, uit de wallen van de stad.

Nevelwaas van roet verduistert boven hun gapende muilen het bleek-blauw lentelucht-azuur en omvaamt het rozig Westen in een floers van rook en smoor.

Viervoetersgetrippel dreunt holklinkend naderend. Een grote vlek van vachten beweegt. Vetruggig en dik gewold vee verdringt elkaar, vlug trappelend en blatend kerend stalwaarts. Eenvoudig-fris klinkt het geschuifelde deuntje van de jonge schaper, die, hoog-gebeend, met reigersgang het wol-vee volgt.

Op jong-mals gebladert van stekelige hagen dommelen kevers. Bruine wijfjes, glimmend gepolierd; en grotere, met bloem bepoederde mannetjes. Door het grillig geblekker van het slootjesnat schuiven kleine donkere schaduwen in pijl-vlugge, vliedende bende voorwaarts, plots hoekig wendend, allen te saam, naar rechts of links.

Vlinders, nauw aan de larve ontsnapt, fladderen en zwenken met praalzieke lust, in dartel gedoe en koket vertoon van hun nieuw gewaad.

Bijen, met fluwelen broekjes, dommelen en gonzen ronken-snorrend door het ruim.

Padden met uitpuilende parelogen wippen zwaar met nat-kwabbig geluid, langs groenende wegen, waar ros-vochtige slakken lui-voortbewegen, na zich latend een spoor van kleverig nat.

Ginds rust een kasteel, in blanke stille, te midden van water, waarop, adelik trots, in witpluimige vraagtekens, slanke zwanen hun halzen krommen, en minachtend wechschouwen van 't burgerlik spektakel van een troepje eendjes, dat snaterend duikelt.

Weerspiegelend in de effen plas, treuren aan de zoom knoestige wilgen, rakend met hun laaghangende twijgen het vijvernat aan, waarin hun spits, grijs-groen gebladert badend doopt.

Geel-bebloemde losse trossen schommelen aan somberdorre takken, en laten ontvallen, glimmende muntjes van glanzend goud, een regen van bloesems.

Grote blaren, rond en groen, waarop in het midden een wijd-open bloem rust, liggen zacht schommelend op de vijver.

Uit bosjes van somber, zwaardvormig gebladert schie-

ten, recht en hoog, op stijve stengels, de purper en gele iris-bloemen, rustende vlinders van het zachtste fluweel.

Als een brokje hemel zo blauw, met mauve-rozige knopjes, gluurt uit het gras het vergeet-mij-niet.

En hoog in de lucht, immer hoger en hoger, kwettert jubelend de leeuwerik zijn lied aan het Licht.

ELLEN CORR.

In Memoriam.
D[r] Julius Sabbe.

Wij dwaalden op een grauwen dag in Brugge.
...Ik spon ‘haar’ in de sagen en legenden,
Die trouw met wintergroen en wilden wingerd
Om brokkelsteen en roestig ijzer ranken.
Ik deed de schimmen der gevierde helden
Uit de eeuwenoude perkamenten treden
En droomend door de droeve lanen wandlen.
Bijwijlen schermde ik met een kleurig versje,
Waarin mijn grijze leeraar de innigheden,
De milde pracht der sprookjeslieve wijken
Met beeld en melodie had vastgetooverd.

Mijn leeraar! ... De oude dichter, de oude strijder...
Wat ben ik, hemel! hem al niet verschuldigd! ...
Mijn hand ontgleed de hare... Ei, ik wilde...

- Hoor, 'k ga den grafsteen van den man bezoeken.
- Ik vergezel, dat spreekt. Met enkle bloemen.
En in een naasten winkel kocht zij rozen.

Langs hier... Wij spreidden ze op den milden boezem,
Die zóoveel blijde liedren had gejubeld,
Die zóoveel strenge woorden had gedonderd,
- Nog heden moeten zij de stad door huivren, -
En die de harten van zijn jonge vrienden
Zóo machtig met zijn geestdrift kon doorlaaien, -
Vooral, o God! in onze donkre scholen!

Ben ik een strijder voor mijn Dietsch geworden,
Hij is het, die mij driftig recht deed springen.
Noem ik de kunst een zegen in het leven,
Zijn voorbeeld leerde mij de handen vouwen.
Die uren van de reinste zielewijding,
Die ik in feesthal, boekzaal en museum
En in de Vlaamsche prachtnatuur mocht smaken,
Zij hadden zonder hem, dat lijdt geen twijfel,
Zoo rein geen hemels helpen openblauwen,
Zoo zoet geen honigbeken leeren vloeien.

De liefde voor het lied, het Vlaamsche volkslied,
Die 't doelwit worden zou van heel mijn leven,
Heeft hij ze mij niet in de borst gezongen?
De liefde voor ons pasgewekte Psyche,
Die met haar vlam ook ùwen droom doortrilde,
Ook ù deed smelten in de zoetste weelde, -
o Liefste, kus de rozen, streel de blaren,
Die uit uw blanke handen nedervlokken:
Hij is het, die ons wegen heeft doen kruisen,
Hij, die de gouden snaren onzer zielen
Een levensblijden tweezang heeft doen juichen,
Ons liefdevlammen leerde samenlaaien!
Hij is het, die, vóór 't beeld der goede Muze,
Ons handen door elkander heeft gestrengeld,
En in ons woon, rond beelden en rond boeken
En rond ons trouwen, zwartgewiekten Pleyel,
De rijkste zieleweelde heeft doen bloeien!

Dat zalig vlindren door het liefste sprookje,
Dat met zijn torens en zijn tooverwouden
Ooit voor een menschenpaar kon openlanen;
Dat onbekommerd zweven boven kolken
Van bange zorgen en van bange kwalen;
Dat duizlig klimmen in de reinste extaze,

Omzwermd, omwolkt door blijde leeuweriken,
Dat alles, o dat alles heeft zijn liefde,
Zijn heerlijk milde goedheid ons geschonken! ...

Kniel dankbaar neder, kind, ...en laat ons bidden...

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

Liedjes.

I.
Liedje van verlangen.

...'t lied der moeden die rusten gaan.
(*Ellen*).
FR. VAN EEDEN.

O! lieveken lief, wat je hebt gedaan,
met plots van je kindeken heen te gaan! ...
Nu moet ik wel weenen van groot verdriet,
omdat je zoo droef mij alleene liet.

Hebt al mijne bloemekens dood gedaan,
die, slens nu en treurend, te kwijnen staan,
in 't eenzame hoveken van mijn hert,
door gruwzamen Winter van liefde en smert.

Nu kan ik niet slapen den langen nacht
bij der bloemekens bittere, bange klacht,
want hoe ik ze zorgen en troosten mag,
ze treuren, ze treuren met droef beklag.

Ze sluiten hun slense bloem-hoofdjes niet,
maar fluisteren immer hun droevig lied...
Dat traant dan zoo triest door dë eenzaamheid
en sterft in de nachten, zoo wijd, zoo wijd...

Nu kan ik niet slapen gaan van de pijn,
om der bloemekens klagende referein.
En steeds moet ik weenen en peinzen aan
mijn lievekens droevige henen-gaan.

O! lieveken! 'k heb je zoolang gewacht,
en wou je niet komen, dees stillen nacht?
De bloemekens klagen hun trieste lied...
O! lieveken, lieveken, kom je niet?

II.

O! die lucht van je geurige lokken,
die nog niet van mijn wangen verzwond! ...
die beroert me zoo droef in den avond-stond.

O! die bladers van slensige bloemen,
die ik mooi om je hoofd had getooid! ...
zie, ze liggen in smert, nu daar neergestrooid...

O! die droom van mijn vreemde gepeinzen,
o! die droom aan mijn lieveke-zacht,
die mij niet wil verlaten deze avond-nacht.

O! die pijn aan mijn treurende ziele,
en die tranen van smert op mijn wang! ...
o! die doen me wel treuren mijn leven lang!

III.

Ik ben je stille kindje,
dat, in zijn vrome ziel,
den grooten schat van zachtheid sluit,
die uit je woordjes viel...

Ik ben je stille kindje,
dat zóo gerust is bij
zijn moe, en zoete droomen zegt,
peinzend aan hare zij...

Ik ben je stille kindje,
dat nu den ganschen dag
zoo bij je zijn wou, in die rust...
gansch zonder leed en lach...

IV.

O die nacht en die wind en dat regen-geruisch!
dat zoo droef op de venster en tokkelt!
en die stemmen, die smert en die weemoed, in huis
met den regen traag binnen-gevlokkeld.

O dat wuiven van kreunende boome' in den nacht,
dat beroert zoo bevreemdend mijn hart!
en die Droomen! die houden als spoken de wacht
in mijn kamer, van smerten zoo zwart.

O die wind in die boome' en dat regen-geruisch!
die verhalen van liefde en verdriet,
en, waar ik ook dole in mijn eenzame huis,
ze zwijgen, ze zwijgen er niet...

V.

...sur le printemps qui naît, pourquoi jeter une ombre?
M.L. BERNARD.

Nu is de Lentë in mijn ziel gekomen,
ze slaapt er zacht,
en al de stilste Droomen van mijn hart
houden er wacht...

Nu is de Lentë in mijn ziel gekomen,
nu heb ik rust,
want al mijn smerten heeft ze moeder-zacht
in slaap gesust...

Nu is de Lentë in mijn ziel gekomen
ten morgen-stond;
nu bloeien zachte liedekens van vrêe
op mijnen mond.

VI.

O! kom nu hier, mijn lieve, zachte lam,
dat zóo alleen was vele lange dagen...
als 'k eenzaam langs zoo droeve wegen ging,
heb ik je hooren klagen.

Kom je tot mij? ... ik wil je leiden nu...
kom nu, mijn lam, ik voel me sterk en groot,
ik wil je bouwen een hoog huis van rust,
in al dien droeven nood.

Zoo je me liefhebt, vin je er zoeten vrêe
en misschien wel een glimlach, en geluk;
ik zal steeds waken, dat geen droefnis op
je zieke herte drukk'.

O! kom nu... kom nu, lieve, zachte lam...
ik wil je leiden heel mijn leven lang;
o! mijn lief lam, kom, luister stille naar
je herders zachten zang.

VII.

De menschen gaan zoo blijde nu
voorbij mijn stille huis;
ik ben zoo eenzaam en zoo droef
in mijn verlaten kluis.

En toch! ik kan de Lente niet
uit mijne kamers sluiten;
ze bloeit en juicht en jubelt er
en straalt door mijne ruiten...

O! Lente, o! menschen, die zoo blij
langs mijne woning gaat;
o! weet dat hier een zieke hert
vol groote smerten slaat!

JOS. MAVILLE.

Het Natuurgevoel bij Keats.

Er is een feit, dat een ieder treft, die aandachtig de ongemeen snelle ontwikkeling volgt van dezen jongsten der Engelsche romantische dichters: dat is zijn zucht naar oorspronkelijkheid en zijn onverschilligheid voor den toenmaligen politieken toestand van zijn land.

Vele van zijn brieven getuigen van die zucht naar persoonlijkheid.

Hij heeft *zijn* gedachten over dichtkunst; hij zondert zich af van Shelley 'that [he] might have [his] own unfettered scope'[(1)]; hij geeft - tot óns groot leed - zijn *Hyperion* op omdat hij er te veel Miltonismen in ontdekt[(2)]; vroeger, reeds, had hij Hunt's verderflijken invloed afgeschud. De onafhankelijkheid van zijn geest openbaart zich in honderd kleine feiten.

Geen enkele van zijn groote tijdgenooten, - Wordsworth, Coleridge, Byron, Shelley, - ontsnapte aan de ziekte van de eeuw; hun verzen zijn gezwollen met den weedom van den tijd.

Het zuiver artistiek gevoel van Keats deinsde terug voor zooveel geweld. Wel vinden we, in zijn werk, eenige zeldzame zinspelingen op de toenmalige gebeurtenissen; maar deze waren het niet, die zijn aandacht op zich trokken. Hij richtte zich tot de Natuur en ried er *de* Schoonheid, die het Begin en het Einde, - die Waarheid was.

Ook zijn tijdgenooten waren van de natuur uitgegaan;

(1) H.B. Forman-uitgave van Keats' werken, vol. IV, p. 38.
(2) id., vol. V, p. 93.

maar Wordsworth had zijn schoonheidsgevoel verloren in God; Coleridge had er de overtuiging uit gehaald van het bestaan eener metafyzieke wereld, die hij laat vermoeden door hetgeen hij niet zegt; Shelley het geestdriftig geloof in een schooner werkelijkheid. Byron, door zijn haat en zijn spot, kwam de schoonheid het minst nabij.

Keats had het *vizioen* van de Schoonheid.

Hoe nu, door de communie van 's dichters ziel met de Natuur, die Schoonheid werd tot een diep-menschelijke, zal het doel zijn dezer studie.

* * *

'Keats had almost from the outset been a close and eager watcher of nature'[1].

Hij had de Natuur lief. Zij was voor hem de uitverkoren bron van alle inspiratie. Vóor hij *Endymion* aanvatte, verliet hij zijn talrijke vrienden en vestigde zich op het eiland Wight, om dichter te zijn bij zijn groote Geliefde. Vroeger reeds had hij ons gezegd:

> what has made the sage or poet write
> But the fair paradise of Nature's light...[2]

en het was een groote vreugde voor hem

> (to) watch intently Nature's gentle doings[3].

Nog op het einde van zijn dichterlijke loopbaan hooren we hem uitroepen:

> A theme! a theme! great nature! give a theme![4]

Zijn vrienden, overigens, getuigen van die geest-

(1) Herford: *The age of Wordsworth* (1911), p. 255.
(2) *I stood tip-toe...*, 126. The poems of J. Keats, edited by E. de Selincourt (1912), p. 6.
(3) Ed. de Selincourt (1912), *I stood tip-toe...*, 63, p. 4.
(4) id. *To Fanny*, p. 251.

driftige liefde. ‘Je ne puis, rapporte Browne, oublier la joie et le ravissement de mon ami, quand tout à coup et pour la première fois, il éprouva le plein effet d'un paysage de montagnes’[1].

Van Severn weten we: ‘Nothing seemed to escape him, the song of a bird and the undernote of response from covert or hedge, the rustle of some animal, the changing of the green and brown lights and furtive shadows, the motions of the wind - just how it took certain tall flowers and plants - the wayfaring of the clouds.... Certain things affected him extremely, particularly when *a wave was billowing through a tree* as he described the uplifting surge of air among swaying masses of chestnut or oak foliage, or when, afar off, he heard the wind coming across woodlands. *The tide*! *the tide*! he would cry delightedly, and spring on to some stile or upon the low bough of a wayside tree, and watch the passage of the wind upon the meadow-grasses or young corn, not stirring till the flow of air was all around him, while an expression of rapture made his eyes gleam and his face glow till he would look *like a wild fawn waiting for some cry from the forest depths*, or like *a young eagle staring with proud joy*, before taking flight’[2].

Haydon vertelt ons: ‘He was in his glory in the fields. The humming of a bee, the sight of a flower, the glitter of the sun, seemed to make his nature tremble; then his eyes flashed, his cheek glowed, his mouth quivered’[3].

Met open oog en oor stond hij vóor de Natuur en keek toe en luisterde. Haar duizendvoudige verscheidenheid vatte hij met ál zijn zinnen.

> There was wide wand'ring for the greediest eye
> To peer about upon variety...[4]

riep hij uit, toen hij stond ‘tip-toe upon a little hili’.

(1) L. Wolff: *John Keats, sa vie et son oeuvre*, p. 334.
(2) Ed. de Selincourt (1912), pp. lxii, lxiii.
(3) id. p. lxiii (Note).
(4) id. *I stood tip-toe...*, 15, 16.

Maar in die verscheidenheid wist hij nog geen eenheid te brengen. Dat er een verborgen kracht was, onafhankelijk van al wat hij daar zag en hoorde en waaraan álles gehoorzaamde, een verborgen kracht die Wordsworth, God noemde en die Hij, later, Schoonheid zou doopen, daarvan was hij nog niet bewust.

En toch moet hij, reeds van het begin af, iets van *de* waarheid vermoed hebben.

> there crept
> A little noiseless noise among the leaves
> Born of the very sigh that silence heaves[1].

Is dat niet het raden van een door de zinnen niet te vatten wereld, die de geleidelijke en toch onafhankelijke voortzetting is van de waarneembare en ligt er niet in het fijne alliteratie-spel, dat zich losmaakt van de zacht gerhyth-meerde klank-muziek, de nog onbewuste overtuiging van een geloof in het alléen-bestaan van de eerste dezer beide werelden?

Dat waren de nog zeldzame oogenblikken, toen zijn ziel communieerde met de Natuur en zich vereenzelvigde met haar, de groote oogenblikken, dat de Natuur en een Mensch-ziel in één-klank waren en die hem de verzen deden schrijven waarvan we de echo hooren tot laat in de 19de eeuw.

Denken we niet, onwillekeurig, als Gorter deze verzen schrijft:

> maar eenmaal leek haar doel
> Een effen duinvijver, een vogelpoel,
> Die 'n zomerdag niets doet dan spiegelen
> Het kleine vee dat de lucht afweidt en
> Zich samen naar den stal beweegt waar ver
> Al zware rund'ren liggen...[2],

denken we dan niet aan deze van Keats:

> The clouds were pure and white as flocks new shorn
> And fresh from the clear brook; sweetly they slept
> On the blue fields of heaven...[3]

(1) Ed. de Selincourt (1912), *I stood tip-toe...*, 10, 11, 12.
(2) Gorter: *Mei.*
(3) Keats: *I stood tip-toe...*

Ook nog de volgende van Gorter:

schroomend deed ze een stap
En zag haar eigen blozen, voor een lap
Weerspiegelend blauw...[1]

herinneren aan Keats:

A meek and forlorn flower, with naught of pride,
Drooping its beauty o'er the watery clearness,
To woo its own sad image into nearness[2].

There she stood
About a young bird's flutter from a wood,
Fair on a sloping green of mossy tread,
By a clear pool, wherein she passioned
To see herself escap'd from so sore ilis...[3]

Emants, dien Verwey den voorlooper der tachtigers noemt, heeft een beeld dat we ook bij Keats vinden:

En als hij.....
Aan Eva's blanken boezem nederzijgt,
Valt op hun hoofden, uit demonen-hand,
Een regen neer van donk're violieren[4].

Bij Keats:

another flew
In through the woven roof, and fluttering-wise
Rain'd violets upon his sleeping eyes[5].

Het zou een genot zijn in de ontwikkeling van Engeland's literatuur, langs één lijn naar Swinburne en een andere over W. Morris naar D.G. Rosetti, den invloed na te gaan van dezen jong-gestorven dichter en op elk harer schoonste bladzijden ‘the breath and touch of Keats’ te voelen ‘like an incantation’[6].

* * *

(1) Gorter: *Mei.*
(2) *I stood tip-toe...*
(3) *Laraia*, Part. I, 179-183.
(4) Emants: *Lilith.*
(5) *Endymion*, B. II, 425-427.
(6) Miss Guiney quoted by W.M. Payne: *The greater English poets of the* 19th *Century*, p. 32.

There crept
A little noiseless noise among the leaves
Born of the very sigh that silence heaves...

Ik kan die verzen nog niet loslaten.

Zij dragen een dubbele wereld in zich, één die de dichter ziet, een andere die hij nóg niet weet, maar wier bestaan hij óns, onbewust, opdringt door de kracht van de melodie. Die tweede wereld, in verband met de eerste, kan zich ieder van ons nu voorstellen; wij gelooven er aan en we zien ze schooner dan de eerste.

Toen Keats die verzen schreef, hoorde hij van de natuur iets meer dan haar gewoon geluid; hij hoorde het transcendente geluid, de melodische stilte die de voortzetting is van alle geluid, stilte die geluid is, iets schooners dat zich losmaakt van iets schoons en, over dit laatste zegevierend, alleen bestaat.

In de hooger-opgegeven verzen ligt de kiem van het ontwikkelings-proces van Keats' geest. Hij gaat experimenteel te werk: eerst op de natuur, dan op de met haar in innig verband levende menschheid en houdt deze laatste een levensbeschouwing voor, die de zijne is. Ten bewijze daarvan haal ik dezen zin aan uit een brief aan B. Bailey: ‘Scenery is fine - but human nature is finer’(1) en ik voeg er ter toelichting bij dat die brief geschreven werd den 13^{en} Maart 1818, dus toen *Endymion* ter pers was en hij ‘fit for verses fit to live’(2). De eerste stanza's van *Isabella* waren reeds geschreven.

Van het begin af had hij geraden dat de Natuur en de Menschheid één waren en hij sprak van de éene in woorden, ontleend aan de andere. Met vorschende aandacht de betrekkingen nagaande tusschen de *levenlooze* wezens, stelde hij vast dat ze dezelfde waren als die tusschen de *levende*:

A.

The ripples seem right glad to reach those cresses,
And cool themselves among the em'rald tresses;
The while they cool themselves, they freshness give

(1) H.B. Forman-uitgave, vol. IV, p. 84.
(2) Preface of *Endymion.*

And moisture, that the bowery green may live:
So keeping up an in ter change of favours,
Like good men in the truth of their behaviours(1).

Het innig verband tusschen natuur en menschheid dat zich doordrijft tot een volkomen versmelting geeft hij weer in de volgende verzen:

B.

In the cairn grandeur of a sober line,
We see the waving of the mountain pine;
And when a tale is beautifully staid,
We feel the safety of a hawthorn glade...(2).

Immers, we hebben in de verzenreeks B twee vergelijkingen, waarvan telkens het eerste lid experimenteel aan de Menschheid is ontleend en het tweede, door de verbeelding van het gevoel, aan de Natuur. In de verzenreeks A grijpt het tegenovergestelde plaats. Het eerste lid is weer experimenteel ontleend, maar ditmaal aan de Natuur en het andere door de verbeelding van het gevoel aan de Menschheid.

De proef is dus volledig en telkens komt de dichter tot denzelfden uitslag: waar stof is komt zich geest voegen; stof en geest zijn in innig verband en manifestaties van één zelfde kracht. Hoe een welgeordend verstand als dat van Keats die kracht zal noemen, is nu licht te raden. Hij ziet de Natuur en ziet ze schoon; zoo ook de Menschheid. Die éene eigenschap die hij in beide ziet zal hij abstraheeren, haar een eigen-bestaan inblazen, dat van den geest is en die nieuwe wereld zal hij Schoonheid noemen. Maar die Schoonheid, van den geest zijnde, zal ook van de stof zijn en een plastisch bestaan hebben. De dichter ziet de Schoonheid. Hij heeft het visioen van de Schoonheid.

Schrijvende over Wordsworth zegt J. Darmesteter: ‘le monde flotte double devant ses yeux comme le cygne dans le lac tranquille de St-Mary:

The swan on still St-Mary's Lake
Float double; swan and shadow!(3)

(1) *I stood tip-toe...*, 81-86.
(2) id., 26-29.
(3) J. Darmesteter: *Essais de littérature anglaise*, p. 233.

Hetzelfde kan men van Keats zeggen; maar de schaduw van de wereld werd voor hem een nieuwe wereld, even klaar als de eerste. Tusschen die twee werelden in staat de dichter. Hij *ziet* de eerste en op hetzelfde oogenblik *voelt* hij als wezenlijk-bestaande, de andere - en *zingt* van deze.

> So while the poet stood in this sweet spot
> Some fainter gleamings o'er his fancy shot;
> Nor was it long ere he had told the tale
> Of young Narcissus, and sad Echo's bale[1].

Zoo zijn de dichters de stichters van den godsdienst.

Daar is dus een innig verband tusschen het zien, het voelen en het zeggen wat Shelley noemt ‘the relation subsisting first between existence and perception and secondly between perception and expression’. De grootste dichter is dus hij, die, tegelijkertijd, het scherpst ziet, het fijnst voelt en het best zegt. Dat verband noemt Shelley ‘the true and beautiful, in a word the good’ en ‘to be a poet is to apprehend the good which exists in [that] relation[2]’. En als we nu in Vol. IV, pp. 28, 29 van H.B. Forman's uitgave (Aldine edition, 1901) van Shelley's werken lezen: ‘I have employed my poetical compositions simply as the instruments of that sympathy between myself and others, which the ardent and unbounded love I cherished for my kind incited to acquire’, dan zal het ‘good’ in den mond van Shelley wel beteekenen: ‘the good for mankind’; - een dichter moet dus in hoofdzaak een goed mensch zijn[3]. Dat acht ik het beste commen-

(1) *I stood tip-toe...*, 177-180.

(2) Shelley: *A Defence of Poetry*, ed. R.H. Shepherd, 1912, vol. II, p. 4.

(3) Ik beweerde en beweer nog, dat de dichter niets anders is dan een bizonder goed mensch, een mensch in hoogsten zin, ‘the highest type of mankind on Earth’, zooals de Engelsche dichteres, Anna Kingsford, zeide, ‘der einzig wahre Mensch’ volgens Schiller's woord. (Van Eeden: *Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst*, Amsterdam, 1913; Versluys).
Poetry is the record of the best and happiest moments of the happiest and best minds.
A poet, as he is the author to others of the highest wisdom, pleasure, virtue and glory, so he ought personally to be the happiest, the wisest, and the most illustrious of men.
(Shelley: *A Defence of Poetry*, p, 33 en p. 35).

taar op de verzen 211-243 die het eerste gedicht uit Keats' 1817-bundel sluiten. Maar bij Keats zal de goedheid, schoonheid worden. Het eng verband tusschen goedheid en schoonheid ligt reeds in den aanhef van *Endymion*:

> A thing of beauty is a joy for ever;
> Its loveliness increases; it will never
> Pass into nothingness; but still will keep
> A bower quiet for us, and a sleep
> Full of sweet dreams, and health and quiet breathing.

Keats' heele leven, overigens, illustreert op prachtige wijze wat daareven gezegd werd.

* * *

Het heele werk van Keats is één zekere opstijging van 's Dichters ziel naar de eeuwige Schoonheid.

De lijn volgens dewelke die opstijging gebeurt is duidelijk zichtbaar. Hij liep door het leven met een groote gedachte vóor zich, waarin hij zijn vrijheid vond en het doel van de poëzie(1).

Slechts tien jaar vroeg hij, om die gedachte werkelijkheid te doen worden.

> O for ten years that I may overwhelm
> Myself in poesy; so I may do the deed
> That my own soul has to itself decreed(2).

Daar bleven er hem maar vier meer over. En gedurende die vier jaar ontwikkelde hij zich tot volkomen meesterschap.

Er is inderdaad in hem, duidelijk zichtbaar en gemak-

(1) there ever rolls
A vast idea before me, and I glean
Therefrom my liberty; thence too I've seen
The end and aim of Poesy
(*Sleep and Poetry*, 290-293).

(2) *Sleep and Poetry*, 95-97.

kelijk te volgen, een snelle ontwikkeling. Elisabeth Browning noemt hem wel

> the man who never stepped
> In gradual progress like another man,
> But, turning grandly on its central self
> Ensphered himself in twenty perfect years
> And died...[(1)];

maar als we de waarde van zijn laatste gedichten met die van de eerste vergelijken, dan aarzelen we niet ons aan de zijde te stellen van L. Wolff, die zijn studie ‘on Keats's treatment of the Heroic Rhythm and Blank verse’, met deze woorden besluit: ‘The ripening of Keats's power as an artist in prosody shows the same steady, sure, conscious and rapid progress as that of his mental and moral faculties, and accords with it’.

Om die snelle ontwikkeling te kunnen volgen mogen we het nauw verband niet vergeten dat bestaat tusschen Natuur en Menschheid. En hier is nu de plaats om, door 's Dichters persoonlijke visie van dit verband, zijn natuurlijke voorliefde uit te leggen voor de Grieksche legenden.

Hoe ging de Griek te werk? Hij nam de Natuur als het voorwerp van zijn bespiegeling. Achter de reëele wereld voelde hij de werking van wezen-lijk bestaande, geheimzinnige machten, waaraan de natuurlijke dingen gehoorzaamden, die hij begon te vreezen, te eerbiedigen, te aanbidden, die een eigen, nieuwe wereld uitmaakten: de vergoddelijking, als veelheid, van de eerste. Die wezen-lijk bestaande machten, die hij voelde werken achter de natuur, gaf hij, daar zijn menschelijk intellect beperkt was - het wezen van menschen.

Wat, nu, doet Keats?

Hij ook nam de natuur als het voorwerp van zijn bespiegeling.

(1) *Aurora Leigh.*

Hij ook geloofde in het bestaan van een ‘invisible world’[1] en wat hem daarin óok trof was het geheimzinnige, het wonderlijke. Dat woord ‘wonder, wonderment’ ligt hem gedurig op de lippen. Alles wat hier op aarde gebeurde scheen hem wonderlijk toe. Wat zich losmaakt van de aarde gaat naar ‘wonderlijke koninkrijken’[2]. Van zijn liefde zegt hij dat zij is ‘as much a wonder to [him] as a delight[3]’. Hij leefde overigens op een tijdstip dat Watts kenschetste met den naam: ‘The Renascence of Wonder’.

Hij stond vóor de natuur met het gevoel van een heidene. ‘I will imagine you Venus to-night’, schrijft hij aan Fanny Brawne, ‘and pray, pray, pray your star like a Heathen’[4]. ‘L'ensemble de ses vers, joint au témoignage de sa vie’, zegt Texte in zijn studie over *Keats et le Néo- Hellénisme*, ‘prouve qu'il a été le plus païen des poètes de ce siècle’[5]. Shelley zegde het duidelijker: ‘He was a Greek’.

Voor de schoonheid der dingen voelde hij, inderdaad, den heiligen eerbied en de stille vreugde van een Griek. De hooger opgegeven lijnen, die hij schrijft aan Fanny Brawne, zijn in geenen deele de rhetoriek van een minnaar. Zij zijn de kreet van een heidensch priester, die het voorwerp van zijn aanbidding - de Schoonheid - wil bestendigen in de natuur en haar de eeuwige hulde wil brengen van zijn vrome ziel. De lezing van Keats' prachtige brieven[6] aan zijn verloofde, waarin het woord schoonheid bijna op elke bladzijde voorkomt, brengt ons spoedig tot die overtuiging.

Het verband tusschen Natuur en menschheid ziet hij

(1) *I stood tip-toe...*, 186.
(2) Realms of wonderment. - *I stood tip-toe...*, 142.
(3) H.B. Forman-uitgave, vol. V, p. 150, ketter CLVII to Fanny Brawne.
(4) H.B. Forman-uitgave, vol. V, p. 76.
(5) Joseph Texte: *Etudes de littérature européenne*, p. 142.
(6) Deze zijn te vinden in vol. V van de H.B. Forman-uitgave. Een uitstekende vertaling werd er van geleverd door M.L. Des Garets in de ‘Editions de la nouvelle revue française’, 1912.

altijd op dezelfde manier: als schoonheid. Waar hij schoonheid vindt onder de menschen, daarvan gaan zijn gedachten geleidelijk over die schoonheid naar de Natuur en de schoonheid der menschen wordt er vereeuwigd. Maar ook de tegenovergestelde werking grijpt plaats. In de Natuur wordt hij aangetrokken alleen door die dingen, welke den stempel der schoonheid dragen. Daarachter voelt hij de geheimzinnige werking van ongeziene machten, die zich uit in de schoonheid van die dingen en waarvan hij zijn in druk ontvangt. Over die schoonheid gaat hij naar de menschen en incarneert zijn indruk in hen(1). Het gevoel dat hij had van de 'invisible world' wou hij verzinnelijken. Dat had eeuwen vóor hem de Griek gedaan. En als we daar nu zijn geestdrift bijvoegen voor de antieke beschaving, ontstoken door de lezing van de dichters uit het bloeiendste tijdstip van Engeland's letterkunde, geestdrift die nog aangewakkerd werd toen Haydon hem de schoonheid der 'Elgin marbles' deed begrijpen, is het dan om ons te verwonderen dat hij, als best geschikte middelen tot het incarneeren van zijn gevoelens, de Grieksche goden en half-goden koos en met volle handen putte - van het begin af - uit den rijken schat der Mythologie, zooals ze tot hem gekomen was door den geest der Engelsche schrijvers?

* * *

De eerste gedichten van Keats zijn vol van de Natuur.

Genoeg werd reeds gezeid over de gebreken van die onder Hunt's invloed geschreven verzen, dan dat we hier nog eens zouden herhalen wat o.a. omstandig werd behandeld door L. Wolff in zijn hooger genoemde studie over 'Keats's treatment of the Heroic Rhythm and Blank Verse' en door E. de Selincourt in zijn prachtige uitgave van Keats' gedichten.

(1) *I stood tip-toe...*, 93-106.

Waar Keats echter het eerst zijn gevoel-van-het-oogenblik het best verduidelijkt is in den eersten regel van *Endymion*:

> A thing of beauty is a joy for ever.

Het beschouwen van de Schoonheid-Natuur was hem een vreugde, en de poëzie geluk. Maar dat was nog het zelfzuchtige geluk van den eenzamen genieter, die zijn leven verdroomt; dat was het geluk zonder baat voor ánderen. Wel voelde hij, van het begin af, dat poëzie niet uitsluitend geluk was voor zich zelf, dat haar wezenlijk zijn rust op het verband tusschen Natuur en Menschheid; want reeds in *Sleep and Poetry* zegt hij:

> Yes, I must pass them for a nobler life,
> Where I may find the agonies, the strife
> Of human hearts(1).

En reeds had hij als doel van de poëzie opgegeven,

> that it should be a Friend
> To sooth the cares and lift the thoughts of man.

Maar toch beschouwde hij den dichter als een buiten de menschheid van alle schoonheid genietend wezen. ‘O for a life of Sensations rather than of Thoughts’(3). Is dat niet de kreet van één, die de reëele wereld niet kennen *wil* en slechts begeert te leven door de verbeelding? Langzamerhand, echter, zullen we hem zien komen tot de verbeelding van het reëele leven en tot de overtuiging dat twee wezens nooit verder van elkander stonden dan een Dichter en een Droomer(4), wat Shelley in zijn geestdrift uitriep met deze woorden:

> Poets are the trumpets, which sing to battle; poets are the unaknowledged legislators of the world(5).(2)

(1) *Sleep and Poetry*, 123, 124, 125.
(3) H.B. Forman-uitgave, p. 47.
(4) *The Fall of Hyperion*, 199, 200. - Ed. de Selincourt (1912).
(5) *A Defence of Poetry*, ed. R.H. Shepherd, vol. II, p. 38.
(2) *I stood tip-toe...*, 246, 247.

Het latere werk van Keats zal inderdaad van beteekenis zijn voor de wereld. Hij was niet van de dichters, die het volk ten strijde zongen, maar een wetgever was hij; niet een, die zijn wetten oplegt als een verplichting, maar die ze schenkt, met milde hand, ten troost aan de lijdende Menschheid. Dan zal voor hem het wezen van de poëzie veranderen; hij zal ze beschouwen als een noodzakelijkheid(1), als iets dat het lijdende Menschdom derft en waar ze haar eigen smart terugvindt, veredeld in de Schoonheid der dingen. Ook de Natuur zal een ander aanzien krijgen. Zij, die vroeger de groote onwetende was(2), zal het beeld worden der opperste wijsheid en in haar rhythme zal hij de bewegingen ontdekken van zijn diepst-menschelijke zielsaandoeningen. En tusschen de Natuur en de Menschheid zal Hij staan, de Dichter, met zijn groot geloof aan de almacht van de Schoonheid, die het Begin was en nu het Einde is, en zal met droeve oogen de stijging volgen, de állerlaatste stijging van zijn schoone ziel naar het allerlaatste schoon, - den Dood.

* * *

Tusschen die twee uitersten ligt het moderne symposion, dat het werk van Keats is.

De eerste stijging van zijn ziel gebeurde naar de Vreugde in de Schoonheid-Natuur en dàt door de rechtstreeksche communie met de werkelijke wereld. Maar 's dichters ziel is in hoofdzaak een brok menschheid. Hoe grooter brok menschheid ze wordt, hoe breeder de band, die haar hecht aan de Natuur en hoe harmonischer die beide krachten samen werken tot de snellere opstijging van de ziel naar het doel.

Van zijn eerste natuurgenieten moest het leven hem weldra aftrekken ‘et elle devait se charger de le ramener

(1) *The Fall of Hyperion*, de Selincourt.
(2) *What the thrush said*, p. 258, de Selincourt.

vers un sentiment plus clair et plus net de la réalité'[1]. Daar kwam droefheid voor hem lijk voor de anderen: eerst het ziekworden van zijn broeder Tom; dan het vertrek van zijn broer George naar Amerika; de lange, pijnlijke nachten aan het bed van Tom en eindelijk diens droeve dood; dat alles gaf hem ruimschoots stof tot nadenken over den loop der dingen hier op aarde.

Daar kwam een ernst in zijn geest, waarvan de meeste zijner brieven uit dit tijdstip getuigen en die op sommige oogenblikken oversloeg tot een superstitieuze vrees van de bovennatuurlijke wereld[2]. Hij voelde zwaar op zich, den grooten last van het Mysterie[3]. Toen kwam de zucht naar kennis in hem op. Weldra voelde hij het verschil tusschen 'high Sensations with and without knowledge'[4]. En zich altijd hechtende aan de Schoonheid der dingen, vond hij er in de plaats van de Vreugde, de Waarheid. Dat was de tweede stijging van zijn ziel: de stijging naar waarheid in schoonheid.

Schoonheid is dus waarheid. Door zijn verbeelding van de werkelijke wereld had hij een nieuwe geschapen, die op haar beurt de werkelijke werd. Daarin begint hij nu te leven en van dat oogenblik voelt hij den last van het Mysterie verlicht. In die nieuwe wereld vindt hij dezelfde verscheidenheid terug als in de oude. Alle dingen leven er hun eigen leven en ondergaan er noodzakelijke veranderingen. Maar in die verscheidenheid brengt de dichter eenheid door die veranderingen te doen geschieden volgens éenzelfde wet, die eeuwig is[5]. Nu was de nieuwe wereld georganiseerd en - waarheid. Zooals vroeger op de Natuur gaat hij nu experimenteel te werk op de waarheid.

(1) Texte: *Keats et le Néo-Hellénisme*, p. 117.
(2) H.B. Forman-uitgave, vol. I, p. XXXVIII.
(3) id., vol. IV, p. 106.
(4) id., id., id.
(5) for 't is the eternal law
That first in beauty shouls be first in wight. - *Hyperion*, B. II, 228, 229.

En, rijk-glanzend, met eeuwigen luister, straalt hem, uit de Waarheid, de Schoonheid tegen, waarheen zijn verrukte ziel, blij-wiekend vloog, hooger en hooger. Dat was de derde stijging: de stijging naar Schoonheid in Waarheid[1].

Voortaan herkent de dichter de almacht van de Schoonheid en hij incarneert ze in een Vrouw, wie hij zijn liefde wijdt en, zingend, stijgt weer zijn ziel naar Schoonheid-en-Liefde,

> .....sweet home of all its fears
> And hopes, and joys, and panting miseries[2].

En

> Happy in beauty, life and love and everything[3],

stijgend zong ze en zingend steeg ze tot boven 't geluk, het geluk te gemoet, het transcendente geluk dat droefheid is[4]. Toen hoorde ze, boven zich, de zoete muziek der ongehoorde melodieën[5] en, zingend, volvoerde ze haar laatste stijging - naar den Dood[6].

* * *

Wat is nu voor Keats het ware wezen van de poëzie; waardoor krijgt zij recht tot bestaan en wordt zij een noodzakelijkheid?

Reeds in zijn eersten bundel zegt hij het ons duidelijk. De poëzie

> should be a Friend
> To sooth the cares and lift the thoughts of man.

Poëzie is dus niet uitsluitend woordkunst. Klanken

(1) *Ode on a Grecian Urn.*
(2) *Ode to Fanny.*
(3) *Lamia.*
(4) *Ode to a Nightingale.*
(5) *Ode on a Grecian Urn.*
(6) *Ode to a Nightingale.* Zie ook laatste sonnet.

en rhythmen en beelden vormen niet uitsluitend het wezen van de dichtkunst, want dan zou ze haar doel in zichzelf vinden en dat doet ze niet, volgens Keats. Zij heeft een doel buiten zich, en daardoor - en *slechts* daardoor - krijgt zij beteekenis voor de menschheid. Poëzie die haar doel in zich draagt is dood voor de wereld. Inderdaad, indien poëzie een menschelijkheid is in haar voortreffelijkste uiting en haar doel in zich opsluit, dan zal ook die menschelijkheid, 't is te zeggen de dichter, zijn doel in zich zelf gaan zoeken en worden, volgens Keats' woord, ‘a self-worshipper’[(1)], wat in zijn mond niet alleen beteekent een slecht, maar ook een gevaarlijk mensch, die moet verwijderd worden[(2)]. De verzen van die ‘self-worshippers’ noemt hij onomwonden ‘proud bad verse’[(3)]. Slechts diegenen kunnen ware dichters worden,

> Who seek no wonder but the human face,
> No music but a happy-noted voice[(4)],

die hun medemenschen beminnen tot den dood[(5)] en

> Who feel the giant agony of the world[(6)].

Wat Hij zelf worden wou was: ‘a miserable and mighty Poet to the human heart[(7)].’

Een dichter moet dus mee-lijden met het lijdende menschdom en zijn gedichten moeten de weerspiegeling zijn, in Schoonheid, ván dat lijden, zoodanig dat de mensch vreugde, geluk vindt in het aanschouwen van zijn eigen leed. Dan alleen beantwoordt de dichter aan zijn roeping en bereikt de poëzie haar doel. De natuur heeft den kunstenaar mild begaafd, maar terzelfdertijd een groote verantwoordelijkheid

(1) *The Fall of Hyperion*, 207, Edit. de Selincourt (1912).
(2) id., 204-210, id.
(3) id., 208, id.
(4) id., 163, 164, id.
(5) id., 155, id.
(6) id., 156, id.
(7) H.B. Forman-uitgave, vol. V, p. 62.

op hem gelegd: hij moet zijn gaven weten te gebruiken ten goede voor het menschdom. Doet hij het niet, dan neemt de natuur haar wederwraak en verloochent hem; doet hij het wel, dan zal de dankbare menschheid, die weet dat hij het leed geleden heeft van allen, als vergelding voor zijn zelfopoffering, zijn wezen in haar geheugen bewaren - voor altijd. Dat was wat Keats bedoelde toen hij sprak van de dingen der natuur ‘keeping up an interchange of *favours*’[1].

De taal, 't is te zeggen: de klanken, de beelden, is het *middel* dat de Natuur den dichter ter beschikking stelt tot de weerspiegeling van het menschelijk lijden. De klanken en beelden verduidelijken het gevoel dat de dichter heeft van de menschheid en zullen rechtstreeks afhangen van dat gevoel.

De waarde van een gedicht hangt dus niet af van de klanken en de beelden, vermits deze op zichzelf niet bestaan en slechts de vertolkers zijn van een gevoel. Is het gevoel nieuw, dat de dichter heeft van de menschheid, dan zullen de beelden ook nieuw zijn; de klanken-muziek zal des te rijker en dieper worden naarmate het gevoel van den dichter intenser wordt. De ongemeen snelle en gelijktijdige vooruitgang van Keats' metriek en menschelijk gevoel en hun volkomen versmelting tot een artistiek geheel is er het klaarste bewijs van.

Het hart van Keats sloeg in één-klank met dat van de menschheid; het lijden van zijn eigen hart wist hij te brengen tot op de hoogte van het algemeen menschelijke wee.

Maar den socialen rhythmus vond hij terug in den rhythmus der Natuur en door de communie van zijn ziel met haar had hij maar te luisteren naar den rhythmus van zijn ziel, om er de diep-menschelijke lijdens-schoonheid in te vinden, die hij ons te bewonderen geeft in zijn laatste gedichten.

* * *

(1) *I stood tip-toe...*, hooger reeds aangehaald.

Er blijft ons nu nog over te onderzoeken welke krachten buiten, maar bizonder *in* Keats werkzaam waren om zijn gedachten geleid te hebben naar de Natuur.

Als kracht buiten hem willen we slechts even herinneren dat hij de jongste dichter is uit de romantische school, die Rousseau's invloed onderging en met wie de Natuur-poëzie, na langen dood, herleefde. Vóor hem waren Wordsworth, Coleridge, Byron en Shelley reeds naar de natuur gegaan. Door zijn liefde tot haar was hij van zijn tijd en zijn land.

Tot die liefde, overigens, zal de lezing van Chaucer, Spenser en Shakespeare niet het minste hebben bijgedragen.

De vijf groote Engelsche dichters vonden in de Natuur een immanente kracht; maar Keats, die ver-uit het zuiverst artistiek gevoel had, staat gansch alleen met zijn wereldbeschouwing.

De reden daarvan moeten we zoeken in zijn eigen gevoeligheid. Er is misschien geen dichter die meer het woordje ‘health’ heeft gebruikt dan hij. Bij het vluchtig doorbladeren van zijn werk vinden we het in *I stood tip-toe*, blz. 116; tweemaal in de voorrede van *Endymion*; in den aanhef van *Endymion*, vers 5, in vers 100 van *The Fall of Hyperion.* In vol. V (H.B. Forman-uitgave), op bladzijde 161, schrijft hij aan Fanny Brawne: ‘Health is the expected Heaven’....; wat verder, op bladzijde 166, aan dezelfde: ‘lingering upon the borders of health [I] feel my impatience increase’.

Men zou zeggen dat hij gedurig bekommerd was om zijn gezondheid - van het begin af. Die bekommernis zal langzamerhand angstvoller worden naarmate de ziekte toeneemt. Gezondheid was hem iets onmisbaars om voort te brengen. Wanneer zij hem verlaat, wordt zijn werk minderwaardig en wanneer ze weg is, zwijgt hij en leidt wat hij-zelf noemt zijn ‘posthumous life’.

Zijn emoties hadden een stevige organische basis noodig; daarop kon zich dan het scheppende, psychologische leven vrij ontwikkelen.

Geen dichter had in zulke mate als hij het gevoel van zich zelf.

Zijn vroegen dood bijv. had hij voorvoeld van het begin zijner dichterlijke loopbaan. Een zin, gekscherend, geschreven aan zijn vriend Hunt, wordt naderhand tragische werkelijkheid[1].

Maar tot het dichten had hij een bizonder gevoel van zich zelf noodig: dat was het *aangename.* Waar, nu, ging hij dit vinden? In de Lente van het jaar 1819 roept hij de Natuur toe: 'Physician Nature!'[2]. Dat was de kreet van een die *ondervonden* had dat de Natuur op hem een weldadigen invloed had uitgeoefend.

Inderdaad, het aangename gevoel van zich zelf vond hij bij haar telkens weer.

> The evening weather was so bright, and clear,
> That men of health were of unusual cheer;
> .....
> The breezes were ethereal, and pure,
> And crept through half-closed lattices to cure
> The languid sick; it cool'd their fever'd sleep,
> And sooth'd them into slumbers full and deep.
> Soon they awoke clear ey'd: nor bumt with thirsting,
> Nor with hot fingers, nor with temples bursting:
> And springing up, they met the wond'ring sight
> Of their dear friends, ...
> .....
> And so they stood, fill'd with a sweet surprise
> *Until their tongues were loos'd in poesy*[3].

Die verzen geven duidelijk de manier weer waarop Keats' eerste gedichten zijn ontstaan: de Natuur werkt heelend op het organisme van den dichter; hij heeft een aangenaam gevoel van zich zelf en zingt zijn vreugde uit.

Keats' instinct dreef hem naar de natuur, waar hij

(1) H.B. Forman-uitgave, vol. IV, Letter X. Zie ook: note.
(2) *Ode to Fanny.*
(3) *I stood tip-toe...* - Verzen die aan deze herinneren vinden we terug in *The Fall of Hyperion.*

de gezondheid vond en door deze de scheppingsvreugde kende. Tot op het laatst zal hij ze blijven zoeken met hetzelfde doel. Maar in de plaats van zijn eigen persoonlijkheid laat hij de heele menschheid genieten van de eeuwig-weldadige werking der Natuur, waar hij spreekt van

> The moving waters at their priestlike task
> Of pure ablution round earth's human shores[1].

St Gillis-Brussel, December 1913.

JULIUS VERBRUGGEN.

(1) Keats' laatste sonnet.

Nederlandsche Letterkunde.

Harmen Riels, door René de Clercq (Amsterdam, S.L. Van Looy), is de roman van een dichter, die, niettegenstaande een voortreffelijke objectiviteit in het schilderen van zijn omgeving, steeds door zijn sterk persoonlijk lyrisch subjectivisme wordt meegesleept en dan juist de hoogste toppen van zijn kunnen bereikt. De René de Clercq van *Harmen Riels* is immers onveranderd deze van *Gedichten*, *Toortsen* en *Uit de Diepten.* Al wordt ons hier het gemoedsleven van den dichter episch ontvouwd, het zijn toch dezelfde aandoeningen, in de drie dichtbundels lyrisch uitgezongen, die den zuiversten glans op den roman werpen. Dat kon ook niet anders, want *Harmen Riels* is in den grond een autobiographie.

De levenservaringen en zieletoestanden van den schilder Riels zijn in hoofdzaak die van den dichter De Clercq. Dit is doorschijnend als klaar water voor al wie De Clercq maar eenigszins kent en de schrijver heeft er wel degelijk voor gezorgd, dat het autobiographisch karakter van zijn roman aan niemand ontsnappen zou. Voortdurend weeft hij in zijn prozavolzinnen fragmenten van zijn bekendste liederen, *Toortsen* en rouwgedichten, zoodat *Harmen Riels* op menige plaats aandoet als een gewild commentaar op de drie dichtbundels. (Zie onze bespreking van die werken, *Vlaamsche Gids*, VI, 4; VIII, 4).

Het eerste deel van den roman vertelt ons hoe Riels zich op zijn Westvlaamsch dorpje ontwikkelt tot schilder, met den steun van den grooten meester Anslo; hoe hij vrijt en trouwt met Marva, een van de dochters van pachter Theus Graeve; hoe hij naar de stad komt wonen, in de politieke democratische beweging opgaat, daar bittere ontgoocheling opdoet, en tot overmaat van ongeluk Marva, de moeder van zijn bloeiende kinderen, door den dood verliest.

Dat deel vinden wij bijzonder geslaagd. De heele

groei van Riels, door zijn jongensleven, zijn jongelingengeestdrift en zijn strijd en ontgoocheling der mannenjaren heen, is met al de bezonkenheid van het diepe, voorbije gevoel volmaakt in den waren toon gehouden. Het eerste deel zit ook volledig in de passende atmosfeer, vol locale kleur, zoowel te lande als in de stad. Rondom Riels leeft ook een heele wereld menschen van allerlei geaardheid, die De Clercq uitstekend wist te typeeren, met iets van de echt volksche oorspronkelijkheid van een Frenssen in zijn *Jörn Uhl.* De natuurbeschrijvingen zijn heerlijk en persoonlijk krachtig. Meer dan één fragment zouden wij hier willen aanstippen om zijn hooge waarde, b.v. het mooie mijmeren in de natuur in ‘naarstige luiheid’ (p. 30, 31, 32); het onweer, gezien van bij de Graeve's; den Meistoet (p. 74).

In het tweede deel zien we Riels, gebroken door levensleed en ziekte, heeling zoeken in Zwitserland. Daar ontmoet hij een soort eenzaamling, Gingolph, die, vol afkeer voor de menschen uit het dal, op de hooge bergen verblijft, buiten alle conventie óm, een louter natuurleven leidend. Riels voelt zich door dien man aangetrokken, blijft bij hem wonen en gaat zijn levenswijs en zijn beschouwingen deelen. Hij wordt verliefd op Noirette, de dochter, die Gingolph verwekt had bij Duse, een vrouw met wie hij niet getrouwd was, zooals de conventiemenschen in het dal, maar wie hij toch eerlijk trouw bleef. Noirette hecht zich in vrije overgave aan Riels en beiden leven eenige maanden het heerlijkste liefdeleven te midden van de weelderige bergnatuur, die De Clercq schildert in meesterlijke bladzijden. Na eenigen tijd ontmoet Riels spelende kinderen, die hem doen terug denken aan zijn eigen kleinen, die hij bij zijn schoonvader in Vlaanderen achterliet. De trek van het vaderhart wordt hem te sterk, hij neemt afscheid van Noirette en keert naar zijn kinderen terug.

Dit gedeelte van het werk verheft zich door zijn poëtische en wijsgeerige waarde het hoogst. Gingolph, Noirette en Duse zijn prachttypen van menschen in hun vrij en eerlijk natuurleven. Rousseau en andere haters der beschaving hadden ze niet heerlijker kunnen droomen. Veel episodisch werk is hier ook van allereerste gehalte en het geheel is ingekleed in een taalweelde, die door weinigen in Vlaanderen overtroffen zal worden.

En toch! ... De heerlijke indruk, dien dat gedeelte

te weeg brengt, wordt bij enkelen overschaduwd doordat het in de compositie en het kiezen der hoofdmotieven wel wat al te zeer aan Hauptmann's *Verzonken Klok* doet denken. Bij Hauptmann voelt de klokkengieter Heinrich het dal als het verblijf van knellende conventie en bekrompenheid, de hoogte wordt het rijk van het vrije leven naar eigen natuurtrek; Riels verlaat het 'platte, onvrije' land en vindt op de hoogte het onvervalschte natuurleven. Heinrich vindt in Rautendelein de zusterziel, die Riels in Noirette vindt. Heinrich wil op de bergen een tempel bouwen aan de zon, Riels zingt een prachtige hymne aan de zon, de Godheid, waarin hij gelooft. Als de oude, verzonken klok voor Heinrich gaat luiden, verschijnen in visioen zijn kinderen voor hem en trekken hem weer naar het dal; de ontmoeting met een groepje kinderen brengt Riels zijn kroost weer voor oogen en dezelfde trek van het oude hart doet hem ook naar het platte land terugkeeren. Zelfs de Wittichen uit Hauptmann's werk vertoont familietrekjes met Duse.

Wij zijn overtuigd, dat hier louter toeval in het spel is, en dit is niet van aard om onze bewondering voor het werkelijk heel mooie, dat De Clercq in dit gedeelte geeft, te verminderen.

In het derde deel zien wij Riels weer bij de zijnen op de hoeve van Graeve; hij geniet in de opvoeding van zijn kinderen, voelt langzamerhand weer liefde voor zijn kunst groeien, trouwt met een van zijn schoonzusters en gaat weer naar de stad wonen, gereed om den strijd voor de verheffing van zijn volk te hervatten.

Meesterlijk is in dit gedeelte de teekening van den ouden Theus Graeve en zijn worsteling tegen ziekte en dood. Dit is een echt epische, groot geziene figuur.

Harmen Riels is een zeldzame verrijking van onze prozaliteratuur. Het jaar, dat zulk boek ziet verschijnen, is een goed jaar!

Een heel blijde verrassing voor alle Vlaamsche lettervrienden was de verschijning van *Villa des Roses* (Bussum, C.A.J. van Dishoeck), roman van Willem Elsschot, deknaam van een jongen Antwerpenaar, Alfons de Ridder, die ineens naar de voorste rijen onzer Vlaamsche schrijvers doordringt. In Holland onthaalde de pers het boek met geestdrift en hier in Vlaanderen ook werd de naam Elsschot al dadelijk populair. Naar ons oordeel is Elsschot onbetwistbaar de sterkste

en meest begaafde persoonlijkheid, die hier in de laatste jaren, - sedert Teirlinck, Van de Woesteyne, De Clercq, - is opgetreden. Het boek, dat eigenlijk een verhaal is van de gebeurtenissen in een Parijsch familie-pension, in den aard van Scharten-Antink's *Huis vol Menschen*, verbaast door zijn diepe menschenkennis en zijn buitengewone vaardigheid in het sober, rake typeeren van allerlei menschen. Bij de beheerschte kunst van vertellen, het toonbeeldige doseeren van tragiek en humor, het doorgrondig kennen van het menschengemoed, die uit elke bladzijde spreken, uit elken volzin bijna, heeft men moeite te gelooven, dat *Villa des Roses* het werk van een beginneling is. Men vraagt, Elsschot, of het geen toeval is, geen spel uwer levensomstandigheden, dat dit boek zoo gaaf, zoo af is. Toe, haast u, en bewijs aan allen met een nieuw werk, dat gij wel de sterke zijt, dien wij blijde begroeten en die de Vlaamsche romankunst op buitengewone wijze gaat verrijken. Het werk is in bijzonder zuiver Nederlandsch, zonder eenigen dialectischen invloed geschreven.

In *Van Hoog en Laag* (Bussum, C.A.J. van Dishoeck), vertelt C. Buysse op de hem eigen levendige, kleurige manier hoe het koewachterken Fons, dat een natuurlijken aanleg voor teekenen openbaarde, door toedoen van jonkvrouw Elvire van op het kasteel, naar de Academie wordt gezonden en schilder wordt; hoe hij in zijn romantisch jongens-idealisme eerbiedig verliefd wordt op zijn hooge beschermster; lijdt als zij met meneer Gaëtan trouwt; tot bezinning komt en dan zelf trouwt met een meisje uit zijn stand. Een haast idyllisch onderwerp dus, een soort van ‘Hoe men schilder wordt’, dat niet in den gewonen trant van Buysse ligt. Het mooie Deielandschap glanst ons uit het heele boek kleurig malsch en vol zonnigheid tegen.

Zuivere Bronnen, een bundel gedichten van Jef Mennekens, werd voor enkele maanden vereerd met een prijs van de provincie Brabant (Brussel, Victor van Loo, Hoogstraat).

De verzen van Mennekens deden steeds aan als muziek. Ze waren steeds veel meer tot klank geworden gevoel dan kunstig mooi gebeeldhouwde gedachten. Deze muzikale gevoelswaarde bezit de bundel *Zuivere Bronnen* nog, doch hier schijnt thans ook het logisch element zich meer ontwikkeld te hebben. Voelen en denken gaan in sommige der nieuwe gedichten in mooie harmonie samen. Dat lijkt ons

de voornaamste nieuwe klank in Mennekens' werk. De cyclus *Uitersten*, die tot het beste van den bundel behoort, is stellig het werk van een denker-dichter. Evenals J. Perk in zijn Mathilde-cyclus over allerlei levensvragen van mensch en maatschappij mijmert en in zuiver wijsgeerige kalmte het daaruit groeiende gevoel tot rijke poëzie omzet, zoo overweegt Mennekens de godsdienstige en sociale verhoudingen van de menschen rondom hem heen en weet uit dit bedenken met de bezonkenheid van zijn rein dichterlijk voelen voortreffelijke gedichten te scheppen. Nieuw voor Mennekens is ook in dezen cyclus de stijging van zijn totnogtoe in hoodfzaak individualistisch voelen tot een ruim gemeenschapsgevoel, dat hem in het teeken zet van de dichters naar Adama van Scheltema's hart. De nummers IV, VI, VII, IX en X uit de *Uitersten* zijn flinke gedichten, die in hooge maat de twee opgegeven eigenschappen bezitten.

De overwegende mineur-toon van Mennekens' poëzie wordt in *ZuivereBronnen* ook meer dan eens onderbroken. Er zingt in dit werk bijwijlen een zachte toon, die nog wel weemoedig is als de innerlijke natuur van den dichter, maar die toch van stil geluk en gemoedsvrede getuigt.

> Uit oude smarten puurt (hij) schoonheid,
> uit oude smarten welt een lied;
> tot vreugde in schoonheid wordt verdriet.

Die blijde toon klinkt vooral op waar de dichter zingt van zijn *Bloeiend Brabant*, van kindekens in een *Schooloptocht*, van kinderlijke vreugd in *Zomerlied.* Dit laatste stukje is in al zijn eenvoud fijne, zonnige kunst. Men voelt het

> ...dat in (den dichter) vertrouwen
> en kracht zijn opgestaan;
> dat door (zijn) denken, bronnen
> van zuivren jubel gaan.

MAURITS SABBE.

* * *

Van 't vorig jaar bleven nog ter bespreking de drie bundels *Verzamelde Gedichten*, door Albert Verwey (Amsterdam, W. Versluys, 1911-12).

Deze heruitgave is eene goede daad: nu toch ziet ook

het allerjongste geslacht dezen veel-verguisden en veel- bewierookten dichter ten voete uitgebeeld en kan het gemakkelijk den typischen ontwikkelingsgang zijner kunst in de onderscheiden phasen gadeslaan. Thans bleef er geen enkel bezwaar meer, opdat ieder van ons in allen eerbied de vervorming dezer poëzie volge: hoe ze aanvankelijk op-end'-op 'Nieuwe Gids'-lijk was, kiemend uit bloote gevoelsopwelling en heel dikwijls het bereiken van de zuiverste, fijnste plastiek hare eenige bekommernis was; hoe ze dan na den zwijgenstijd van een leven van afzondering werd de lyriek van den nadenkende, 'die voortdurend in zijne verzen zegt de beteekenis van het leven en wat het leven voor hem is' - hoe ze sindsdien de ontwikkeling van een Idee vertoont, welke zich verzichtbaart in afzonderlijke, doch onderling verbonden gedichten, reeksen en boeken.

Desniettemin zal men het betreuren, dat de dichter zijn werk bij deze heruitgave niet tot op de kleinere helft besnoeien kón. Nu immers moeten wij hem in dubbel-gedaante voor ons zien. Want zóóals hij zich opnieuw vertoont, past het hem een goed-en-een-slecht dichter te heeten: wonder schiet de lijn van zijn zang omhoog... omlaag - in verrukkende, forsch beheerschte verzen soms, dan weer in jammerlijk verknoeide gedichten. Lovenswaardig is 't zeker, dat Verwey zoo gauw de bekrompenheid van de 'Nieuwe Gids'-kunst doorschouwde en een heerlijk pogen is zijn streven naar het algemeen dichterschap geweest. Jammer maar, dat hij bij voortduring door een allerstrengst particularistisch gevoel gedreven werd; - dat hij onmogelijk zijne betooglust kon inhouden en aldus te verstandelijke poëzie moest leveren; - jammer vooral, dat hij in den waan schijnt te verkeeren, dat de verzichtbaring in de mogelijkst ongewone, gezochte beelden van een inzicht over het leven volstaat tot het bewerken van blijvende kunst.

Vooral *Het Levensfeest* en het treurspel *Cola Rienzi* vergen onze aandacht, daar zij voor het eerst met deze 'Verzamelde Gedichten' in boekvorm opgenomen werden.

Het Levensfeest hangt allerinnigst samen met de twee voorafgaande bundels *Uit de lage Landen bij de Zee* en *Het blank Heelal*, waarin 's dichters gedachten en inzicht over het leven tot uiting komen en het gewonnen 'besef van wat blijvend is in de levensverhoudingen' wordt gevierd. Van nieuws wordt hier de blijde leer verkondigd hoe álles leeft

en waarde heeft, en dat ons bestaan als een tijdelijke, korte voorbijgang in het zonnelicht tusschen twee ondoorgrondbare, doch heldere donkerten zal wezen.

Maar zoo één titel bedrieglijk uitkwam, dan wel deze! Een droeve adem gaat door dit boek en stemt het somber; en weer viert de dichter alleen zijn eigen leven en de uiting daarvan in zij ne kunst: de apostrophe tot de geheele menschheid verhult slechts een onafgebroken onderhoud met de eigen Ikheid en, daarbij, de eenige aantrekkelijke gemeenschap blijkt het door hem zelf gedroomde toekomstvolk te zijn. Weer vinden wij hier de 'Nieuwe Gids'-lijke schuwheid voor de omringende samenleving tot zelf-verheerlijking uitgezet en weer geven deze gedichten, die der gemeenschap wilden zijn, het innerlijk leven van slechts één mensch: - van Verwey en liefst van Verwey-als-dichter, als den dichter die hij begeert en waant te wezen.

Toch mag dit verwonderend verschil tusschen conceptie en uitwerking ons niet blind maken voor de wezenlijke waarde van den bundel, waarin de dichter evenzeer als ooit toonde de geheime en schoone kunst te verstaan om den waren medesleependen toon op te halen. Zwierige, harts-tochtelijk-biddende of -lakende gedichten klinken hier tegen in voldoend getal en keer op keer vindt men hier de blijken van een scherp schildersoog en plastisch vermogen door klank en woord. Liefst van al is ons de voorlaatste reeks 'De Tijdgenoot', en bizonder de twaalf stukken van 'Het Gedicht van den Landbewoner' - fijn-geslepen parels van twee kwatrijnen rond een vijfregelige strophe kransend, waarvan wij het eerste en het laatste overnemen:

I.

Denk ik aan vrienden, hier en daar,
't Zijn allen eenzame kolonen,
Die in hun eigen landschap wonen,
Alleen of weingen bij elkaar.

En niet een enkle is onder hen
Die om zich heen een volk vereenigt;
Zie ik de warling van een menigt,
Dan voel ik dat ik angstig ben
En denk: daar wordt een vriend gesteenigd.

Wij leven stil, wij zingen zacht,
Wij zijn het liefst alleen gelaten,
Wij luistren aan de leedge straten,
Wij turen in den donkren nacht.

XXI.

Nu roep ik u, van heinde en ver,
Genooten die als ik, met tranen
Zocht naar de onsterfelijke banen
Voor 't toekomst-volk op de aarde-ster.

Wij zijn zoo weingen, zijn weldra
De menigt die wij aanstonds vreesden,
Welaan, van blinkende bedeesden
Bestoven strijders, rijst en sla
De bogen aan, de straf-bepeesden.

De boog een harp? 't Is waar, ik nijg
Mijn hand die zocht naar zuivere akkoorden -
Zingt, speelt, ik hoor naar zang en woorden:
Mijn loon zij dat ik luistrend zwijg.

Doch al te weinig teerheid is er in dit boek; al te weinig zingt het. Gloedvolle tafereelen liggen voor het grijpen, maar nooit is het beeldende één met het zangerige. Onvermoeibaar duikt de dichter naar het buitengemeene beeld, maar ééns gevonden laat hij het niet gereedelijk los. De taal ook is ongewoon, maar niet immer schoon te heeten. Hij schroomt niet haar gewelddadig te behandelen, zeker om tot de grootste kernachtigheid te komen. Maar dikwijls vervaagt dan de uiterste grens vóór zijn oog en zijn vers, nog aangedikt door uitzonderlijk-weinig gebezigde termen, wordt wel véélzeggend, doch spreekt desniettemin moeilijk tot den geest en in het geheel niet tot het hart.

Dezelfde opmerkingen gelden voor *Cola Rienzi*, Verwey's nieuw treurspel in 3 bedrijven, dat de laatste dagen van den trotschen Romeinschen dweper uit de XIVe eeuw behandelt en al even weinig ‘bühnenfähig’ lijkt als de oudere vijfakters *Johan van Oldenbarnevelt* en *Jacoba van Beieren.* Met vaste hand zijn de personaadjes van de grootste waarde uitgebeeld; inzonderheid wordt met meesterlijke kunst de verheven lijdersfiguur van den Renaissance-Italiaan naar voren gebracht, die 't licht van den nieuwen tijd over de menschheid wil doen klaren, doch zich verslagen voelt door de hoogere, heilige machten, welke - ook voor hem - het leven richten. Maar er zit te weinig handeling in en in waarheid hebben wij niet met een spel, doch met een gedialogiseerd epos te doen. Van 't begin tot het einde klinkt hier

de toon van het echt heldendicht op in mooie, maar veelmaals overfijne taal, welke, te zamen met het subtiele uitspinnen van de innerlijkheid der personen, toch eene hoedanigheid van slechts ondergeschikte noodzakelijkheid voor het opgevoerde stuk vormt.

Met al dat kunnen wij niet anders dan in Verwey een der onvergetelijkste figuren uit onze moderne dichtkunst zien. Meer en meer, naar gelang het breeder-uitdeinende gedachtenleven, zal men bevrediging vinden in zijne geestelijke kunst; want dáárin zit toch de kiem van wat, iederen dag meer, de éénig wenschelijke poëzie moet worden: zij, die zich naar het volle leven wendt.

Wij, Vlamingen, mogen hem zeker aan de Noorderbroeders benijden; vooral nu geen bundel, dien wij van onze eigen mannen weer te zien kregen, de vergelijking kan doorstaan met den arbeid van Verwey-in-zijn-goeden-dag.

Vlaanderen wacht op zijn nieuwen Dichter. We hadden Gezelle, en later Karei van de Woestijne; maar sindsdien - en er verliep al wel geruime tijd - is niemand meer onder onze zonne, door onze landouwen gegaan, uit de schalmei lokkend een ongerept-frisschen, eigen toon. Wie in den laatsten tijd de natuur verheerlijkte, zong gelijk Gezelle; wie zijn innerlijkheid openplooide, orgelde gelijk Van de Woestijne. En zóó groot is der beide meesters heerschappij geworden, dat men zich gelukkig mag achten wanneer zij door hunne volgelingen slechts ná-gedeund worden - niet ná-gevoeld en ná-gedacht.

Verrassend is daarom het optreden van P. Hilarion Thans, een Minderbroeder, die in een smakelijken bundel, *Omheinde Hoven*, zijn poëtischen arbeid over de vier laatste jaren samenlas. (Uitgave der Sint-Lambrechtsgilde van Limburg. - Leuven, De Vlaamsche Drukkerij; Hasselt, Eug. Leën, 1913). Hij toch houdt zich meestal heel verre van Van de Woestijne en zelfs van Gezelle, die anders precies onder onze geestelijken zijne gewilligste bewonderaars en leerlingen vindt; doch heel dicht sluit hij zich aan bij de voortzetters uit de jaren '90 van de ‘Nieuwe Gids’-poëzie en vooral bij den beste onder hen: P.C. Boutens. Een epigoon is hij dus op zijne beurt en daarom reeds kunnen wij - die nochtans dezen nieuwen dichter met oprechte vreugde welkom heeten - niet in het enthousiasme deelen van hen, die hem op grond van het bovenvermelde boek reeds een

meester noemden. Wel integendeel, naar het *ons* wil voorkomen, heeft hij niet eens het gekozen subtiel-besnaarde instrument geheel in zijn macht: vaak is er nog iets aarzelends in de greep zijner vingeren. En dat verhult men niet door overdadig gebruik van alliteraties en binnenrijmen; nog minder door gemaniëreerde samenstellingen, tot 3-ledige toe, die allerzinrijkst kunnen zijn, maar de spontane, echt-lyrische uitdrukking belemmeren om heel gauw tot het rhetorische te doen overlenen. Nog bleken stoplappen noodig; nog woorden, die het maar moesten doen; nog moest het vers gebroken door onnatuurlijke omzettingen of stremmende invoegingen: en dit zijn zoovele herinneringen aan beginnelingen-bandeloosheid, die bovendien ontelbare malen in de weglating der artikels en de stoutste knottingen aan den dag treedt.

Toch heeten wij Pater Thans een wezenlijk dichter, een man van groot talent, die ter dege een ‘meester’ worden *kan.* Nu al valt de gemakkelijkheid zijner berijming op; ook wel het groot aantal van waarlijk gezongen verzen, maar bovenal zijn plastisch vermogen, zeer dikwijls verhoogd door een raak, frisch beeld. Uit zijn werk voelen wij zijn breed gemoed aan, dat lieflijk rimpelt of hartstochtelijk slaat, altoos onder de bewogenheid van ware aandoening, en aldus aan zijne lyriek een alleraangenaamste verscheidenheid van toon verleent.

Men vindt waarlijk de Schoonheid in deze *Omheinde Hoven.* Maar nog niet hecht genoeg is ze: hare stem moet nog vasteren klank winnen; hare plastische lijnen moeten nog verdiept hier en daar, terwijl ze van tijd tot tijd de wee-romantische sentimentaliteit nog van zich afzwieren moet. Dan eerst krijgen wij, aan huis bij Pater Thans, niet meer als een extraatje, maar wel als iets heel gewoons, zuivere, gave gedichten, zoo het volgende sonnet er ons één lijkt:

> Een stap nog, en een zucht nog, en zijn voet
> Drukt 't hooge vlak, waar staat de vaderwoon
> Zwart op den blauwen nacht, onder een kroon
> Van sterren. - Sterren zijn den droeve zoet.
>
> Een enkel raam, - glom morgen ooit zóó schoon? -
> Zingt ver de velden in, een welkom-groet
> Van teer-zacht licht.... Is dan dat hart zóó goed
> Dat liefde er branden blijft na vlaag van hoon?

Stil sluipt hij naderbij met schuwen tred.
Hij leunt zijn voorhoofd, koelend, aan de steenen.
Oh! mocht hij gansch een eeuwigheid zóó weenen!

Geruischloos staan de deuren op-gezet,
En van den drempel valt die heerlijk zachte
Stem in den nacht: Treed binnen, kind, ik wachtte! ...

(Uit *Door de Dagen,* III. *Late Stralen,* blz. 87).

Het zou van kwaden wil getuigen, indien men zich van August van Cauwelaert afkeerde, na hem als een tweeden Van de Woestijne, min het genie, te hebben vóórgesteld. Zijn jongste bundel, *Verzen. - Nieuwe Reeks* (uitgegeven door 'Veritas' en 'Ons Volk', Antwerpen, 1913), hoort weer tot de epigonenliteratuur, maar dan van de goede - en wat de navolging van den daareven genoemden dichter betreft, tot de beste. Wel ontleent hij bij hem den vorm en den toon; maar gelukkig, zijne persoonlijkheid houdt stand in zake gevoel, dat we al eens kunnen zien overeenstemmen met dat van Van de Woestijne, maar dat er nooit identisch mee wordt.

Heel gevoelvolle bladzij den brengt ons dit verzenboek: ternauwernood zoo we een tweetal ijle gedichten aantreffen. Even weinig in getal zijn de storende feilen in opzicht van welluidendheid en ver-beelding. Men voelt hoe eerlijk dit aanleunen bij zijn model is: niet een modezucht, die straks zal voorbijgaan; maar iets, dat hem in het bloed drong. Zeer zeker, dat de meester met het grootste welbehagen op hèm mag nederblikken.

Graag luisteren we vooral naar de kortere liedjes, met gedempte, doch warm-levende stemme gezongen: in grootere stukken mangelt het licht aan den zwierigen, gerekten toon. We hoor en hem nochtans in de Fragmenten ter eere 'van de lieve Doode' moeder, die we dan ook wel zoo lief hebben als den drie-deeligen tweeden cyclus: 'Wat in de Stilte zong', waarin dit teere 'simpel liedje' van minne:

En hoort ge voor uw kamer niet
  mijn zachte schreden gaan;
en voelt ge me zoo dicht bij u,
  ik breng u bloemen aan.

De dageraad is frisch van dauw,
  die perelt in mijn haar,
er fluit een merel in de kruin
  van de' ouden perelaar.

Toon me uw gelaat: ik houd het hoofd
naar u omhoog gericht;
'k ben als de morgen en de zon
is om mijn aangezicht.

Geen ander van de bundels, die we ditmaal vóór ons hebben, reikt tot de hoogte van het reeds besproken tweetal. Evenwel hebben wij met plezier oude bekenden weergezien: *Parsifal. - Wondersage in acht Zangen*, door D. Vanhaute (Brugge, Kerlinga; 1913), zeker knap verhaald en op de beste momenten kunstig middeleeuwsch getint; alsook de *Rijmdichten* van denzelfde, waarin menig vers - en inzonderheid sommige Vlaamsch-patriotische stukken met stalen klank en natuurgedichten met een gloed als van roodend brons - van blijvende waarde is. Eveneens *De Fabelen van Esopus, Phedrus en andere beroemde schrijvers,* door Edmond de Geest *naar Jean de la Fontaine bewerkt* (Brecht, L. Braeckmans, 1902), die uiterst verdienstelijke vertalingen zijn; toch spreekt het vanzelf, dat wij den Fransch-lezende nog altijd eerst naar het oorspronkelijk werk blijven wijzen.

Nieuwe dichters zijn voor ons de heeren Martinus Timmermans, Maurits Neels en Johan Schwencke, die hun werk wederzijds *Door Hei en Klei. - Een kleine Dichtbundel* (Roeselare, Alf. Deraedt-Verhoye, 1912), *De Macht van 't Leven* (Antwerpen, Ed. Secelle, 1913) en *Van stille Dalen* ('s-Gravenhage, Tendeloo en De Man, 1913) doopten.

Bij de eerste twee - Zuid-Nederlanders, niet waar? terwijl de heer Schwencke Amsterdammer is - valt er vooral veel goeden wil te constateeren. Dit is altijd iets, maar zeker niet genoeg om dankbaar terug te denken aan de stonden, die wij over hunnen arbeid sleten. *Door Hei en Klei* van Timmermans brengt ons allerlei: van liederen en vrije sonnetten tot pantoems, een kantate op het oude motief ‘De Wind’ en een soort van dramatischen, symbolischen, philosophischen dialoog toe; en niet minder verscheiden dan de vorm der gedichten zijn de behandelde genres. Zijne Muze praat van alles en nog wat, verkoopt zelfs macabere geestigheid in grafschriften. Met de ‘moderne’ broeders in de kunst houdt de heer Timmermans het niet: veeleer laat hij met welgevallen de zweep rond hunne ooren klappen in zijn 14-verzig stuk ‘Taalkramers’. 't Is bij de dichters, die men vóór een halve eeuw op de dorpsschool feestte, dat hij aan

huis loopt. Die liefde alléén zal den heer Timmermans weinig baat bijbrengen. Geeft hij nóg een werk zonder bij een beteren meester in de leer te zijn gegaan, die de schoonheid van vorm, de waarde van beeld en klank en vooral de zuiverheid van gevoel en van voorstelling zal doen inzien, - dan blijft het even hei-schraal en klei-zwaar als het bovengenoemde.

De Macht van 't Leven is ongetwijfeld beter. Het is ten minste een schuchtere belofte: de heer Neels kan wat worden, als hij tot een klaar inzicht over zijne krachten raakt. Thans schiet hij zóó hoog de lucht in, en zijn vleugels zijn zoo zwak. Me dunkt, hij moest zich maar verre houden van de trotsche gedachtenpoëzie en simpelijk blijven bij de lyriek zonder meer, of het eenvoudig lied in den volkstrant, hoogstens met een satirischen ondertoon, die de eenige goede gedichten van zijn boekje hebben ingegeven. Een ernstig werker leert welhaast van zelf wat een zuivere vorm is en hoort dra waar de welluidendheid te kort gedaan wordt; daarom reppen we hier niet over de zeer vele feilen van klank en maat en vers, die, misschien op één enkele uitzondering na, iedere bladzijde van dit bundeltje ontsieren.

Ook in het werk van Johan Schwencke willen wij ze niet omstandig aanwijzen. Van de drie te zamen genoemde verzenbundels is het kleine *Van stille Dalen* ons het liefst, al moet er zooveel nog aan gekuischt en herwrocht worden; want onzuiver is de beeldspraak over het algemeen en de klank op verre na nog niet voldoende geproefd. Dan valt al dadelijk op hoe moeilijk de heer Schwencke met het rijm over de baan kan; 't lijkt wel een voortdurend gehengel, dat schuld heeft aan minder goede woordenkeus en lastige composita. Sommige gedichten eindigen ook zoo vreemd, dat men zich afvraagt of de dichter wist waar naar toe? Menig stukje doet innig aan; maar even vele lijken slechts ontstaan uit ‘gelezen’ gevoel: Johan Schwencke, zou men op grond van dit boekje zeggen, is een van onze moderne literaire jongelui, die veel gelezen heeft en nu het voordeel, maar ook het nadeel van zooveel lectuur vertoont. Voor niemand is het goed, dat zijn gevoel zich alleen bij 't gefezel der boeken ontplooide. Gebrek aan de noodige bezonkenheid is de hoofdfout van dezen dichterlijken arbeid. We gelooven, dat zij slechts hoeft in te treden, opdat de heer Schwencke een onloochenbaar talent aan den dag leggen zou. We durven dit meenen van iemand, die in staat is een gedicht ter eere van

de bekende Oostersche vrouw Hypatia te beginnen met een strakke, gezongen strofe, welke ik vlekkeloos zou heeten zonder het paar door mij gecursiveerde woorden:

Ik voel mijn oogen vochtig worden
Bij 't hooren van Uw naam!
Dan denk ik, hoe de wilde *horden*,
Miskennend Uwen faam,
U hoonden, als een veile vrouw,
Maar gij, Uw wil en wijsheid trouw,
Trotseerde driest hun dreigen!
Toen hebben zij U wreed vermoord!
Ik heb Uw weeke klacht gehoord
In *eenzaam-bitter* zwijgen....

In *De bloeiende Verwachting* (Bussum, C.A.J. van Dishoeck, 1913), bracht F.V. Toussaint van Boelaere schetswerk uit vroegeren en lateren tijd bijeen. Of hij daar wel heel en al goed aan deed, nu hij verleden jaar zijne faam gevestigd had met het ‘Landelijk Minnespel’? In alle stukken voelt men grooten ernst bij den arbeid, die ieder woord en elken zin doet wikken en wegen; men vindt er het schitterend vertellerstalent, dat we al kenden, in weder; vóór het oog tintelt opnieuw het vroegere fijnkleurige. Maar niettemin doet de grootere helft van den bundel te star aan, te subtiel en daardoor spoedig te killig: ik voel het als cerebraal werk, want het warm-levende gevoel dunkt me gestold onder het uiterst moeizaam arbeiden, dat de schrijver zichzelven oplei. Er zit een onloochenbare gloed aan dit tiental schetsen en novellen; maar 't is hoofdzakelijk de prachtig-beheerschte, meesterlijk-doorvoelde taal, die hem verleent.

Toch treffen wij andermaal bladzijden aan, die men Toussaint mag nadoen: 'k denk hierbij in de eerste plaats aan ‘Tommy's Uitvaart’, dat wezenlijk het groote, het tragische brengt. De psychologie van dezen genieteling is van wat andere gehalte dan het spitsvondig naspeuren van de gewaarwordingen van den zenuwlijder in het openingsstuk ‘Fragment uit een Dagboek.’ Met deze novelle stelt Toussaint zich vóór ons als een ontroerend meester in het naschetsen van den demi-mondain en zijn wereldje: 't antwoord is thans geleverd aan hen, die bij zijn ouder werk de hoop uitdrukten, dat deze schrijver zich weldra tot ingewikkelder leven dan het landelijk bestaan zou keeren.

Limburgsch Leven doopte Lambrecht Lambrechts acht samengelezen verhaaltjes (Maldegem, V. Delille, 1913) en uit geheel dezen Duimpjesbundel straalt u 's schrijvers liefde voor zijne geboortegouw tegen. Daaraan ligt het dus niet, dat we den titel in zijne beperking te weidsch moeten voelen: maar wezenlijk kon o.i. het uitgebeelde leven even zeer Brabantsch of Antwerpsch of Vlaamsch zijn als speciaal Limburgsch. Dit zegt genoeg het gemis aan locale kleur in dit boekje.

Eenvoudige gebeurtenissen in eenvoudige taal en stijl weergegeven, zijn de verhaaltjes vlot te lezen. Wellicht zijn ze zelfs wat te gemakkelijk geschreven; zelden maar komt de schrijver tot de gewenschte gedrongenheid: de taal hebben we liever kerniger, en maken kloppende overwegingen of ingevoegde détails het genot tastbaar, dat hij nog bij het na-vertellen aan zijne helden ondervindt, wij zagen ze graag weggebleven, omdat ze eigenlijk maar zijlings bijslingeren en de noodige strakheid van compositielijn losrafelen. Ook voor de wee-romantische tint hier en daar krullen wij de onderlip. Het gros van het lezend publiek zal er natuurlijk anders over oordeelen en juist daaronder vinden deze schetsen wis de graagste kennismaking. In waarheid behooren ze ook wel tot de degelijke volksliteratuur.

Mag men hetzelfde zeggen van *Wingenund of de Gedenkschriften van een Banneling*, verzameld en nagezien door Leo de Vos en uitgegeven bij H.V. Lootens, Singac, New-Jersey, Noord-Amerika, 1912? 't Staat niet een werk te beoordeelen, waarvan nog maar het eerste deel vóór ons ligt, en vele woorden zullen wij er derhalve niet aan wijden. Daarbij, wien zouden ze gelden? Afkeuringen of toejuichingen gaan feitelijk aan den heer De Vos voorbij, daar slechts de driedeelige, lange inleiding op zijne rekening komt; en Wingenund, van zijn kant, ligt vermoedelijk in de Amerikaansche woestenij, omgekomen gedurende den geweldigen boschbrand, die hem joeg uit de hut waar een Fransch hoogleeraar zijne thans gepubliceerde ‘mémoires’ ontdekte. Dan, ‘de mortuis nil nisi bene...’

Moest het anders zijn, zou ik van nu af gezeid hebben, dat dit werk eigenlijk op het kantje van de prikkelliteratuur staat, alle mogelijke onderwerpen behandelt in een stijl zoo bombastisch als 't maar kan en tevens, wonder genoeg, toch in een frissche, schoon vaak onbeholpen en dialectisch-

gekleurde taal; - dat het reeds, met dit eerste deel, het hoofd doet draaien om de kennismaking met de vele opgevoerde personen en dat het wis en zeker plezierig zal worden wanneer deze in elkaars leven gaan ingrijpen.

In een kleinen roman, die niet veel meer dan een groote novelle is, laat Lode Monteyne ons de wederwaardigheden van *Geerten Basse* medeleven (Antwerpen, Lodewijk Opdebeek; 1912). En waarachtig, op een goede manier. Men leest het in éénen adem door, hoe Geerten - een roeier-overzetter op de Schelde - zijn verlangen naar een motorbootje koestert, al heult hij aanvankelijk mede met zijn collega's tegen de beter-gestelde concurrenten. Door schrapen, bedriegen en stelen gelukt het hem ten laatste zijn droom te verwezenlijken, maar reeds bij de eerste tochten gaat zijn vaartuigje naar den kelder in een botsing met een kwaadwilligen roeier, die overigens Geerten een voetje had gelicht bij Rosse Lowis, de bazin van een welgekalandeerd ‘café’ aan de haven. Te midden van den stroom beginnen de mannen een verwoed gevecht, waarin Geerten zoo deerlijk gehavend wordt, dat hij naar het gasthuis moet worden gebracht. Eindelijk hersteld, begrijpt hij, dat het met den vroegeren Geerten gedaan is. Hij trekt weg uit zijn wijk en wordt nachtwaker op een zeilschip.

Met dusdanig gegeven is er zeker iets te maken: de noodlottige ondergang van een mensch hoort wis tot de dankbaarste onderwerpen in de literatuur. En de heer Monteyne heeft er wel degelijk iets van gemaakt; zijn werk zit vol kracht, vol leven en laat zoowel een warm gemoed als een raken waarnemingsgeest aanvoelen. 't Is een boek van interessant gebeuren met als achtergrond de groote havenstad, wier bedrijf er allervaardigst staat om heengeworpen. Men kon het best een goed werk van Lode Baekelmans heeten, maar dan van een Baekelmans, die ‘Tille’ niet zou geschreven hebben - die de lofwaardigste zelfbeheersching nog niet gewonnen had. Met de taal gaat het dikwijls buiten schreef: Monteyne kan b.v. niet alle zijne woordkoppelingen verantwoorden. Ook zijn compositie-vermogen kwam hier niet tot de gewenschte sterkte: men treft herhaling van détails aan, die slechts storend werkt, naast stremmend-lange beschrijvingen. Dan, de hoofdpersoon blijft niet altoos genoegzaam in het licht en zelfs van zijne innerlijkheid wordt ons maar een grauwe schets aan de hand gedaan. Overigens - en dit is,

me dunkt, de zwaarste fout van dit boek géén stond gevoelen wij sympathie voor hem, voor dezen bruten, harteloozen, groven, doortrapten man, die aan 't einde effenaf gemeen wordt. Licht doet dit afbreuk aan het genot, dat in der daad uit méér dan ééne bladzijde te halen is; vooral uit die prachtige vondst van het gevecht op de Schelde, ongetwijfeld het glansmoment van dit verhaal, dat met ongemeene kracht weergegeven wordt in enkele pagina's van de zuiverste epiek.

Een zeer bizonder boek in onze literatuur is *Mijnheer Jacobus Van Vollegaarde*, dat de heeren George P.M. Roose en Jan De Schuyter aanvankelijk als feuilleton in het weekblad ‘Carolus’ onder een gemakkelijk te doorgronden pseudoniem lieten verschijnen (Antwerpen, Ed. Secelle).

Kwalijk kunnen zij bij Nederlanders voorlichting gevonden hebben bij het beoefenen van dit genre; veeleer sluiten zij zich bij uitheemsche auteurs aan. bij Poe, Wells, Wilde en Hoffmann, wier namen wij overigens te gepaster ure in den bundel hooren noemen.

Het levert ons het denken, doen en voelen van den landgenoot in vroegere eeuwen en deze uitstalling van de onvergankelijke ‘ziel der ouderen’ werkt als een rechtstreeksche afstrieming van ons volk op den dag van heden.

Konden wij nu maar goeds zeggen over het kleed van *Mijnheer Jacobus Van Vollegaarde*! Maar, helaas, de taal is zoo weinig hoog - integendeel, meestal zoo gewoon, dat ze te grappig-gemeenzaam klinkt; zoo weinig gekuischt - integendeel, veelmaals onbeholpen, bedroevend slordig - dat zij er schuld aan heeft, zoo we hier toch woorden van blaam moeten spreken. Des te meer vestigen wij de aandacht op onze ingenomenheid met dit Vlaamsche werk. Die kan men het om zijne groote verdiensten niet onthouden: dadelijk treft u de wondere phantasie van deze schrijvers; dan hun algeheel zich-inleven in het verhaal, waardoor ze 't vermochten van Mijnheer Jacobus een wezenlijk type te maken. Ongetwijfeld droegen daartoe bij hunne handigheid van vertellen en hun talent in 't schetsen en schilderen, dat de ver-beelding van personen en dingen en plaatsen áf laat staan vóór ons oog. Een andere aantrekkelijkheid wint dit boek door zijn vlijmend-satirischen toon, welke alleen aan een diep-gevestigde overtuiging kon ontspringen. Wie zou willen loochenen, dat ‘de ziel der ouderen’ ter dege wel smadelijk

gescholden wordt, maar niettemin heimelijk uitgeleefd door den tijdgenoot? We verdienen dus vaak het klappen van de zweep, die de auteurs op ons laten neerkomen. Ze doen het klaarblijkelijk in alle eerlijkheid en opgaande in de aanvaarde taak, zoodanig dat hun opstandig gevoel hier en daar een bladzijde doet stijgen tot bruisende lyriek.

Zou *Mijnheer Jacobus* éénig kind zijn, heeren? Laat broer of zus maar spoedig tot ons komen. Mocht het een even gloedvol verhaal worden, maar nu in schitterende en niet meer armtierige taal - dan ware het bij ons volkomen vreugd.

Het lijkt wel, of Cyriel Verschaeve getracht heeft gedurende dit seizoen onze Vlaamsche tooneelen te bemeesteren. Althans in eenzelfde jaar liet hij ons kennis nemen van drie spelen, elk in rijnlooze, vijfvoetige iamben en in vijf bedrijven. Dat is zeker een blijk van verbazende productiviteit.

Hoort eens naar hunne titels: *De Van Artevelden I*: *Jacob Van Artevelde*; - *De Van Artevelden II*: *Philips Van Artevelde*; - *Ferdinand Verbiest* (alle drie uitgegeven door *Kerlinga*, te Brugge, 1913). Ze noemen onderwerpen, die vooruitbestemd zijn de grootste geestdrift te wekken; 't laatste vermoedelijk bij beperkter publiek, de eerste echter algemeen, in dezen tijd van steeds aangroeiend stambewustzijn in den Vlaamschen lande. 't Ligt dus geenszins aan de allerdankbaarste, handig-gekozen stof, zoo wij meenen moeten, dat géén der drie stukken bij opvoering den verhoopten bijval zal oogsten.

Ook zonder dat ‘woord ter verantwoording’, dat *Ferdinand Verbiest* inleidt, werden wij gewaar dat de bedoeling geweest is psychologische treurspelen te leveren. ‘Wat van binnen bleef moet naar buiten!’ Maar mis heeft de dichter het, wanneer hij meent dat bij hem door de ‘uitverkoren toestanden... deze aanschouwelijke en klare veropenbaring der binnenwereld daghelder aan het licht mag treden’. Alleen door het gepraat zijner personen komt hij er toe, zooverre het gaat. En dit is een eerste, en zwaarste, fout. Uitstalling van de innerlijkheid bij monde van den held zelf is wel de meest onbeholpen manier om ons met zijn zieleleven in kennis te brengen. We dulden ze niet eens, in dier mate als ze hier wordt gevierd, in roman of leesdrama; bij de

voorstelling stemt ze ons dan ook wrevelig en doet onvermijdelijk hunkeren naar het zakken van het gordijn.

Dat voortdurend gepraat over zichzelf, bizonder over zijn eigen gemoed, is ook net iets van den kleinen mensch, heeft niets held-achtigs. Noch de vader, noch de zoon van Artevelde, en ook niet de Pater, groeien dan ook vóór ons oog tot die helden, die onze belangstelling verdienen en kunnen gaande houden. Zij zijn niet eens 'helden van het stuk' gebleven: de toestanden gebeuren niet óm hen, maar veelmaals óver hen heen. 't Licht, dat alléen op hùn hoofd moest vallen, verdoolt al te dikwijls naar andere personaadjes.

Zij zijn niet eens menschen geworden met flink afgelijnd karakter. In steê van dit eenig-wenschelijke, kregen we het te vaag geschetste innerlijk leven van typen. Jacob is het type van den veel-prater over ongedane daden; Philips is een lammeling; Pater Verbiest een zwakkeling met uiterst gemakkelijk zelfbeklag. Hoe dan voor hen liefde te koesteren - liefde die doet méde-leven en deelneming wekt? Zoo komt het dan, dat we koel blijven bij enkele, waarlijk tragische momenten, die we over deze 15 bedrijven wel aantreffen, terwijl het zoo gansch anders zou moeten gaan.

Me dunkt, 't best geslaagd zijn de vrouwenfiguren in *De Van Artevelden*, al gaat Philips' echtgenoote wat te zeer een karikaturale pop gelijken. Waarlijk, de strijd tusschen Cathelijne van Artevelde en Geertrude Denys, later tusschen moeder en schoondochter, brengt ons in spanning. Jammer maar, dat bij het uitbeelden daarvan de verhouding niet in acht genomen werd. Nu is het uitgevallen, of deze patriotische spelen een bloote illustratie van het 'Cherchez la femme' zijn.

We gewagen slechts aarzelend van 'spelen' bij alle drie de stukken, die we juister heldendichten in dialogen zouden heeten, wegens het mangel aan ware handeling: te veel wordt hier verhaald, dikwerf in zware monologen, vaak zuiver lyrisch gehouden.

We hadden dit alles anders verwacht van Cyriel Verschaeve, die toch de eerste de beste niet is. 't Spijt ons ook dubbel, dat we over de taal zijner dichtstukken niet meer mogen zeggen, dan dat wij haar volmondig zouden loven bij iemand, die nog zijne sporen had te verdienen. Nu echter moeten wij er de aandacht op vestigen, hoe ze bombastisch

gezwollen, romantisch kan klinken, onnatuurlijk in den mond van menig volksch personaadje. Ze blijft ook immer hetzelfde geluid, te dichterlijk-gelijk op alle lippen, die graag smullen aan gerekte vergelijkingen en stremmende tusschenvoegingen. We zwijgen maar van foutieve beklemtoningen, die de heer Verschaeve zeker al lang zelf verbeterd heeft; zóó ging het wis ook met wanluidende opéénhoopingen van medeklinkers. Maar dit wilden wij nog vragen: meent de dichter werkelijk dat schamele woordspelingen als een element van schoonheid kunnen aangerekend worden? Mijnheer Verschaeve heeft voor zichzelf en voor ons een duchtige weerwraak te nemen; eerst daarna zullen wij kunnen gelooven aan zijne roeping als dramatisch dichter.

Zal de heer Emiel Vander Straeten op zijne beurt als dusdanig ooit naam maken? - Het historisch spel staat aan de orde van den dag en hij nu gaf ons een *Alexander*, in proza, en in 10 - zegge tien - bedrijven (Brugge, *Kerlinga*). Ik vrees voor den auteur, dat de voorafgestelde aanmerking nopens het recht van opvoering een ijdele waarschuwing zal blijken te zijn; 'k wou anders wel eens eene vertooning van dit stuk bijwonen om te zien wat het op de planken doet, wijl het bij de lectuur zoo allerzonderlingst voorkomt. 's Lezers hoofd loopt er van om en zijne aandacht kan niet blijven bij dezen Alexander, zoo gansch vreemd aan den grooten Macedoniër, die als een genie uit de tijden vóór ons rijst. Men merkt van meet-áf, dat dit spel bedoeld is als een diep gedachten-stuk; doch onmogelijk den zin er van te vatten: slechts heel, heel op 't einde meent men te mogen vermoeden, dat Alexander voorgesteld werd als een voorvoeler van Christus, ‘de(n) meester der drie werelden, de wereld die gehoorzaamt aan de wetten des levens, de wereld die geest is, en de wereld der harten, die [hij zelf] niet stichten kon...’. In geen enkel opzicht is dit werk iemand waardig, die met een snok aan de groote klok binnen het literaire Vlaanderen werd ingeluid.

Ook de faam van Ledegouwer zou weinig baat vinden bij zijne eerste proeve op dramatisch gebied: *Machteld, Dit is een Boek van Passie* (Gent, Ad. Hoste).

Helaas, de bespreking van dit werk moet plaats maken voor een necroloog. Tot ons kwam de bedroevende mare van het overlijden, in het Hôpital de la Charité, te Parijs, van M.B. Ledegouwer, met zijn waren naam Evarist Verdurme. Nog vóór zijn 20e jaar moest deze dichter sterven, die, ondanks

zijn jeugdigen ouderdom, in de letterkunde een schoone toekomst mocht vóór zich zien: zijn gewaardeerde eersteling, '*Heoos, dit is een Boek van Jeugd*' en meer nog zijn latere lyrische stukken in den 'Vlaamschen Gids' of in den 'Tijd' spraken daar borg voor. Thans past het weer den dood zoo ongenadig, onmeedoogend te heeten...

Stemmen uit het verleden zijn de *Ark van Noë*, tooneelspel in vijf bedrijven, door D. Vanhaute, een lang niet onverdienstelijk bijbelspel, schoon het hier en daar wat besnoeid mocht zijn geworden (Brugge, *Kerlinga*, 1913) en *De Kwaal des Tijds*, een tooneelspel in één bedrijf, dat het bovenvermelde tweetal George P.M. Roose en Jan De Schuyter uit den gelijknamigen roman van Hendrik Conscience getrokken hebben (Berchem, Van Rompaey en C^{o}). Zelden geeft een stuk, trouw naar een roman bewerkt, volkomen voldoening en ook van het pasgenoemde zou men 't kwalijk kunnen beweren. Veel moeite blijkt hier niet aangewend om de karakters uit te diepen, noch om den dialoog behoorlijk levendig te maken. Het werkt aan den anderen kant nog wel stuitend, op de taal, die van Conscience is, de moderne woordkunst van Roose en De Schuyter te zien kleven: daardoor dreigen de sentimenteele personaadjes en romantische toestanden tot volslagen kille karikaturen te vergroeien. Maar meenend, blijkens de besluitende dagteekening: Mei 1912, dat in dit geval de vermelde heeren de pen slechts onder den drang van de toenmalig in aantocht zijnde Conscience-viering in de hand namen, zien wij in hun werk een alles behalve te versmaden blijk van deelneming in de huldiging van Vlaanderens onvergetelijken wekker.

Rechtstreekser nog hebben zij daartoe bijgedragen: door hunne biographische schets *Hendrik Conscience*, geschreven in opdracht van het Conscience-comité te Berchem, voor de plaatselijke schooljeugd (uitgave van het Conscience-Comiteit van Berchem). Onbetwistbaar leiden zij een klaar inzicht over hunne taak aan den dag door zich hoofdzakelijk bij de treffende kinderjaren van den grooten Man op te houden en daarvan een echt-leuk verhaal samen te stellen in bevattelijken trant. Het 2^{e} hoofdstuk, 'Het Werk van H. Conscience' schijnt mogelijk wat te dor om graag te worden gelezen door onze jonge gasten. Het 3^{e} daarentegen, 'Conscience als schrijver en als mensch', zonder pretentie

geschreven, vinden wij in dit boek voor kinderen al even weinig misplaatst als de besluitende opsomming van de 'Volledige Werken', schoon wij haar liever in chronologische orde aangetroffen hadden.

Als een anderen nakomer van de Conscience-herdenking van anderhalf jaar her begroeten wij het I^{e} deel van de *Briefwisseling van met en over Hendrik Conscience uit de jaren* 1837 *tot* 1851, *met een inleiding en aanteekeningen van D*^{r} *A. Jacob*, dat onze Koninklijke Vlaamsche Academie onder hare uitgaven opnam (Gent, W. Siffer, 1913). Liever dan zelf het werk van Dr Jacob, die mijn vriend en oud-studiemakker is, te bespreken, haal ik hierbij enkele zinnen aan uit het oordeel, dat de heer Paul Kenis in het Decembernummer 1913 van de 'Witten Kaproen' uitbracht:

'Wij mogen even dankbaar zijn aan Dr Jacob, die dezen langen en moeilijken arbeid ondernam, als aan de Academie, die hem heeft uitgegeven. - Dr Jacob is leerling van professor Willem de Vreese, wat reeds als borg van degelijkheid gelden mag... Als letterkundige en als flamingant kan ik niet genoeg wijzen op de groote beteekenis van dit werk, dat in zekere opzichten slechts met Coopman en Broeckaert's Bibliographie van den Vlaamschen Taalstrijd... kan vergeleken worden. - ...Het is verbazend welk eene massa feiten hier worden aan het licht gebracht. Dit is een onuitputtelijk arsenaal, waar ieder strijdend flamingant talrijke wapens vindt; hier vinden wij bijzonderheden, die de algemeene belangstelling zullen wekken van al wie zich met de Vlaamsche Beweging bezighoudt. - De bekend gemaakte feiten spreiden een nieuw licht over de geschiedenis der Vlaamsche Beweging en de haar zoo nauw verwante letterkunde van die dagen... Dit 1^{e} deel doet ons slechts ongeduldig het volgende werk verlangen, dat ons nu de brieven van Conscience en zijne tijdgenooten brengen moet. Voegen wij er nog bij dat Dr Jacob eenen kernachtigen, zuiveren stijl bezit, dien men maar zelden bij ons, Vlamingen, aantreft.'

Te recht is de heer Julius Persijn een onzer meest gevierde critici. Nu hij weer als 'Over Letterkunde II' in *Kritisch Kleingoed (Vlaanderen)* enkele gelegenheidsreden of -artikels bundelde met vele boekbesprekingen van ouderen en jongeren datum, genieten wij andermaal van zijn stemmigen stijl en kleurige taal (Hoogstraten, J. Haseldonckx en

Antwerpen, Boekhandel ‘Veritas’, 1913). Opnieuw mogen wij zijn helderen kijk op het literaire leven merken; tevens menigen blijk van veelzijdige ontwikkeling en ook van diep gevoel, dat dan het neerschrijven van ontroerende bladzijden - als b.v. de studie over Gentil Antheunis, voor mij de beste uit dit boek - mogelijk maakt. 't Dient gezeid, dat Persijn ook voor andersdenkenden waardeering en lof overheeft, schoon toch zijne stem iets minder gemakkelijk te klinken schijnt in dat geval, dan waar de vrienden aan de beurt zijn. Desniettemin omlijnt hij ons in dezen bundel een beeld van de jongste Zuidnederlandsche letterkunde, dat we slechts hier wat meer glans hoeven bij te zetten en dáár wat verder naar den schaduw toe te draaien om het trouw en heel juist te maken.

Een boek, waarover ieder flamingant, dus elk zelfbewust Vlaming zich uitbundig verheugen moet, is de zware bundel van Ingenieur Lode wijk De Raet: *Over Vlaamsche Volkskracht* ‘*Vlaanderens Cultuurwaarden*’ (Brussel, Jan Meuwissen, 1913). Het brengt ons een herdruk van het vroeger werk ‘De Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent’, dat in 1906 reeds zoo'n ophef maakte, en daarbij nog tweemaal zooveel: al de verdere artikels en studies, die de heer De Raet tot in den jongsten tijd aan dit brandende onderwerp wijdde.

't Is een boek dat eerbied inboezemt! Daarin is de Vlaamsche strijd tot een wetenschap gemaakt. Onschatbaar van documentatie, slaat het de eerste en laatste bewering van den tegenstrever omver en het hoofdvraagstuk van de huidige Vlaamsche beweging keerend en draaiend, langs alle zijden belichtend, moet het elkeen er van overtuigen ‘waarom de vervlaamsching der hoogeschool van Gent de eenig mogelijke oplossing is’. Gemakkelijk, zelfs aangenaam te lezen is het daarbij. Altijd frisch en natuurlijk-weg geschreven, heeft het in enkele kapittels een medesleepende vinnigheid, die de toegediende afstrieming nog duchtiger maakt. - Kortom, hier zien wij het arsenaal van den strijdenden Vlaming.

Voor de vierde maal in deze Kronijk staan we vóór het tweetal George P.M. Roose en Jan De Schuyter, die alleszins blijk geven van een werkkracht, welke verdient toegejuicht en aangemoedigd te worden. Thans vragen ze

onze aandacht voor hunne levensschets van *Lodewijk van Boeckel* (Wilrijck-Antwerpen, Jos. De Scheemaeker). En waarlijk, 't wordt een plezierig kennismaken, van in zijn kinderjaren, met den wereldberoemden Lierschen kunstsmid en met zijn werk, waarvan ons een paar goedgeslaagde afbeeldingen naast zijn portret worden gegeven. Anders, het ingevoegde hoofdstuk ‘Een en ander over Smeedkunst’, lijkt ons niet broodnoodig; - en zeker niet de philosophische overwegingen, waarop de heeren biographen ons meenen te moeten vergasten in den loop hunner studie.

Alom heeft het streven van de Vereeniging tot behoud van natuur- en stedenschoon onverhulde instemming gevonden; alom dan ook zal hare uitgave, *Antwerpsche Monographieèn*, *eerste reeks*, op warme waardeering mogen rekenen (uitgegeven in 1913 door de Vereeniging, bij V. Resseler, Antwerpen). Na een pittig ‘woord vooraf’ van A.H. C[ornette] krijgen wij vijf knap-geschreven en prettig-geïllustreerde opstellen over eigenaardige gebouwen en plekjes uit het oude Antwerpen, die ook bij den niet-Sinjoor de belangstelling ongetwijfeld zullen gaande maken. Het boekje wil ons in alle geval als een doelmatig propaganda-middel voorkomen.

Wij zijn den bekenden Noordnederlandschen bouwkundige H.P. Berlage zeer dankbaar, omdat hij ons liet kennismaken, thans in Nederlandschen tekst, met *Een drietal Lezingen in Amerika gehouden* over ‘Kunst en Gemeenschap’ - ‘Grondslagen en Ontwikkeling der Architektuur’ en ‘Moderne Architektuur’ (Rotterdam, W.L. en J. Brusse, 1913). In ieder van deze opstellen geeft de heer Berlage een overtuigend pleidooi ten beste ten voordeele van de bouwkunde in het algemeen en van een nieuwe, of beter, hernieuwde architectuur - volgens de theorie ven de ‘geestelijke kunst’ - in het bizonder. Ik geloof, dat onze vakmenschen er heel wat uit leeren kunnen; aan den anderen kant mag ook de gewone man genieten zoowel van den vorm als van den inhoud dezer stukken.

Sinds enkele jaren mogen wij overigens blij zijn met het verschijnen van een aantal werken over de meest uiteenloopende onderwerpen, die puik gestyleerd blijken en zoowaar aan woordkunst offeren. Daaronder krijgt ongetwijfeld *De Grond der Dingen* (Apeldoorn, C.M.B. Dixon en C^{o}, 1913), door den heer J.A. Blok, eene verdiende plaats: in mooi-

schitterende, beeldrijke taal onderhoudt hij ons op aangename wijze over het wezen van aarde en menschheid.

Minder gemakkelijk te begrijpen voor den leek is *Mensch en Natuur* (Bussum, C.A.J. van Dishoeck, 1913), waarin Dr M.H.J. Schoenmaekers een mystische levensbeschouwing uiteenzet in zakelijke en toch eveneens schoone, degelijke taal. Desniettegenstaande wordt de lezer, die zich minder met wijsbegeerte inlaat, maar de moeite nam zich door het begin héén te werken, ras beloond voor die inspanning door de vreugde, die hij ondervinden moet aan het verrassende inzicht over het leven van den Kosmos, op zuiverwetenschappelijke wijze vóórgehouden in dit aantrekkelijk werk.

Deze laatste dagen leggen nog nieuw werk op onze leestafel: drie boekjes van Vlamingen, waar zij en wij genoegen mogen aan beleven.

Eerst het sierlijk bundeltje van Stijn Streuvels: *De landsche Woning in Vlaanderen* (Amsterdam, L.J. Veen), dat zoo schitterend van inhoud is als van uitzicht, met zijn vele, welverzorgde kiekjes van Vlaamsche hoeven en hoevetjes. Alleen een man van te lande kon daarover schrijven een dusdanig poëem van bewondering, dat de grootste liefde en een diepsten, al-omvattenden begrijpensblik aanvoelen laat. Ik geloof, dat dit boekje den minnaar van Vlaanderens bodem nog inniger schoonheid zal leeren zien in zijne streek; wij hebben maar spijt dat het binnen zoo korten tijd uitgelezen is en de tocht langs en binnen de Vlaamsche boerenwoon niet langer mag duren. Zeker is het een doorslaande motiveering voor de klacht ten einde: ‘Nu komt men dingen *maken* waar ze voortijds *groeiden.* - Adieu de schoonheid als de vakmannen er zich mede bemoeien!’

Dan, een 2^{e} *Reeks Liederen*: *Van den Minnestreel*, door den Dendermondschen schilder-dichter Herman Broeckaert (Dendermonde, J. van Lantschoot, 1913). Altijd slaan we een nieuwen bundel van dezen Vlaming verlangend op, wel wetend dat onze verwachting niet bedrogen zal uitkomen. Alle harten winnen deze luchtige, kunstige, maar ongekunstelde deuntjes van een zanger, die onbekommerd zingt, simpel-weg gelijk de leeuwerik aan de Scheldeboorden in den prillen Lentetijd. Zelfs het doodloopen van een of ander gedichtje bewijst opnieuw dat hun minnestreel maar tiereliert

het wellend wijsje zonder te vragen, wat men er wel van zeggen mag. Men kan er overigens slechts goeds van zeggen, van deze liedjes, welke op zichzelf al zingen en waarmede de componist het gemakkelijk hebben zal om er een verslingerenden, echten volkszang van te maken.

Ten slotte, nog een eersteling: *In witte Gewaden*, door Daan F. Boens, een nieuw dichter, die er nog niet is, maar op eigen kracht er degelijk en welhaast komen kan. Nu mangelt het hem nog veeltijds aan voldoende vastheid van vorm en taal; maar dat men die elders toch al aantreft bij deze gedichten zegt genoegzaam, dat hij ze immer naar vereischte zal bereiken mits de noodige zelfkritiek, mits een prijzenswaardige zelfbeheersching, die hem de verzen niet uit de mouw laat schudden. Ik houd het er voor, dat ons in dit voornaam uitgegeven bundeltje stellig eene persoonlijkheid - laat ze ook niet ongemeen sterk zijn - tegemoet treedt en zich meteen een vinder van het frissche en sierlijke beeld vertoont. Derhalve zeggen we den heer Boens in betrouwen een hartelijk ‘tot weerziens’; dát wenscht men, en niet een vaarwel ‘auf ewig’, aan een beginneling, die reeds gelijk hij, stemmingsvolle, ‘gemijmerde’ kleine en innige gebeden of herinneringen fluisteren kan.

Mechelen.

Dr ROBERT FONCKE.

Fransche Letteren.

Verleden jaar vond ik den met den Goncourt-prijs bekroonden roman zoo onbeduidend, dat ik hem hier niet eens vermeldde. Dit jaar is de uitslag al niet veel minder slecht. Den vorigen keer had men boven een middelmatig werk, - *L'Ordination*, van Jules Benda, - een onbeduidend boek verkozen. Dit jaar had de Académie de Goncourt gelegenheid één van twee uitstekende werken te bekronen; maar de Tien waren weer - als naar gewoonte - in twee kampen verdeeld, en niemand gaf toe, zoodat eindelijk een derde boek, dat reeds terzij gelegd was, terug voorgebracht werd en den prijs behaalde. Marc Elder is dus de gelukkige winner van 5000 fr. voor zijn *Peuple de la Mer*, drie proper-geschreven novellen (dus niet eens een roman, zooals de Goncourts het voorschreven!), zooals René Bazin er al meer dan genoeg bezorgde. De keuze der heeren Académiciens, - die zich al een paar jaren vreeselijk belachelijk aanstellen - had zich moeten bepalen tusschen *Le Grand Meaulnes* van Alain-Fournier en *La Maison Blanche*, van Léon Werth. De roman van Alain-Fournier is treffend origineel en getuigt van ongemeen talent, zelfs in zijn eenigszins door gebrek aan ‘métier’ zwakke gedeelten. Minder origineel, maar zeer knap en talentvol is het boek van Léon Werth. De prijs kwam Alain-Fournier toe, doch hadde Léon Werth hem behaald, niemand zou gemord hebben. Nu staat de uitspraak der Académie Goucourt beneden alle kritiek.

Laure, door E. Clermont (Bern. Grasset, 1913; fr. 3.50) is een met zorg geschreven verhaal, eigenlijk de studie van een somber karakter, waarin de Moderne Fransche romanschrijvers uitmunten. Het is de geschiedenis van een vrouw, die van jongsaf *est vouée à la douleur.* Zij laat haar geliefde aan een zuster over. Voor een poos verbergt zij haar gewond hart in een klooster; dan keert zij terug tot de wereld. Maar, als wij ze verlaten, is ze zoo geestelijk eenzaam en ongelukkig als bij onze eerste ontmoeting.

Onder den Bijbelschen titel *Bethsabee* geeft Jean de Foville (Plon-Nourrit et Co, 1913; fr. 3.50), schrijver van *Servitude* en *Les Adieux*, een zeer modernen roman, die eerst in de 'Revue de Paris' verscheen. Het onderwerp is zeer nieuw en zeer actueel: een groot toondichter wordt tot in de ziel aangegrepen door een lyrische tragoedie, die hij schrijven wil, en door een vrouw, die voor hem verschijnt als de incarnatie zijner heldin.

Jacques Savigny, zoon eener burgersfamilie, is een der meest belovende Fransche toondichters en slijt tusschen vrouw en kroost een regelmatig en vruchtbaar leven. Ben dichter heeft hem den tekst eener lyrische tragoedie - *Bethsabee* - voorgelegd, waarop hij vurig verlangt te komponeeren. Het wil echter niet vlotten in de vreedzame atmosfeer van den familiekring. De kaart keert, als hij een joodsche zangeres ontmoet, die hij vroeger gekend en bemind heeft. Deze verleidende, innemende, maar materieele, smaaklooze vrouw, zal hem zijn werk inspireeren. Zonder illusie over haar karakter, zonder liefde zelfs, offert hij haar zijn geluk en zijn rust op, omdat hij in haar kring komponeeren kan. En hij ondergaat die vreemde betoovering, tot zijn *Bethsabee* af is, en puurdere werken zijn geest boeien.

Ziedaar een op zichzelf eigenaardig psychologisch 'geval', dat den schrijver gelegenheid heeft gegeven een origineel en levendig vrouwenkarakter te teekenen. Typische beschrijvingen van de kunstmiddens te Parijs en eenige sobere natuurschilderingen zijn zooveel aantrekkelijkheden te meer voor dien boeienden roman, in een lenige, zuivere taal geschreven.

Entre deux Ames (Plon-Nourrit et Co, 1913; fr. 3.50). Die nieuwe roman van M. Delly beschrijft den strijd tusschen twee zielen van verschillend temperament, die elkaar eindelijk begrijpen en waardeeren. Een onschuldig meisje uit de provincie huwt, ten einde haar adellijke familie van den ondergang te redden, met een rijken edelman, tevens beroemd schrijver, dien zij amper kent. Deze is 'mondain', sceptisch, geblaseerd en ziet in de zuiverste gevoelens niets anders dan een onderwerp van studie en nieuwsgierigheid. Met het huwelijk vangt een langzame, harde, stille strijd aan tusschen die twee keurzielen, die zoo hemelsbreed van elkaar verschillen en onwetend tot elkaar dringen, langzamerhand elkanders waarde beseffend, begrijpend, waardeerend, om

ten slotte elkaar te volledigen. Dit is het ideale einde van een ‘mariage de raison’, waarvan niet veel goeds verwacht werd.

Ik meen in deze kronieken reeds gesproken te hebben over den jongen, maar zoo talentvollen Alfred Machard, bij gelegenheid van het verschijnen van *Les Cent Gosses*, tweede deel van de *Epopée du Faubourg.* Thans heb ik het derde boek van dit levendige, pijnlijke epos doorgelezen. *Titine* is de titel van dit werk (Mercure de France, 1913; fr. 3.50) en tevens de naam van het jonge meisje, wier treurige geschiedenis hier verteld wordt. Het is geen hartverffende lectuur, maar de schijver kan dat niet helpen. Hij heeft zich voorgenomen het leven van de Parijzer jeugd weer te geven en doet het dan ook op aangrijpende wijze en, zooals ik reeds herhaaldelijk zei, met buitengewoon talent. Niets is zoo roerend als de doop der pop van Titine, niets zoo vreeselijk als de verkrachting van het veertienjarige meisje, - en die beide tooneelen zijn des te treffender daar ze dadelijk op elkaar volgen.

Zulk boek zegt meer voor de zedelijke volksellende dan een dozijn Kamerredevoeringen, meer dan alle zedenverheffende bonden van rijke dames, die niets van het volk begrijpen.

Léon Bloy, de ondankbare bedelaar, zooals hij zichzelf noemt, die het in 't schelden tot een geniale virtuositeit heeft weten te brengen, maar toch prachtig kunstwerk leverde, geeft thans een nieuwe reeks van zijn bekende *Exégèse des lieux communs* (Mercure de France, 1913; fr. 3.50). Wij vinden hier al de hoedanigheden van den meester terug, doch - naar 't mij toeschijnt - niet overal even sterk, even levendig. Sommige hebben iets gedwongens, geforceerds, zoodat men zich afvraagt of die tweede reeks zoo spontaan geschreven werd als de eerste. Mij dunkt van niet. Ik reken dan ook dit laatste boek niet onder de beste van Léon Bloy.

Na dien vlij menden spot was de fijn-glimlachende ernst van Henri de Régnier een welkome verkwikking. Vóór enkele jaren had deze dichter eenige vertellingen op een klein getal exemplaren uitgegeven onder den titel ‘Contes de France et d'Italie’. Hij biedt ze ons thans opnieuw aan, met een paar nieuwe verrijkt en noemt het geheel *Le Plateau de Laque* (Mercure de France, 1913; fr. 3.50).

> C'est donc sur un plateau de laque, comme on s'en sert pour apporter quelque brimborion ou quelque billet, que je présente, à qui les voudra bien lire, ces brefs épisodes observés sur la vie ou inventés d'après elle, et qui n'ont d'autre prétention que de divertir par leurs figurines ou d'amuser par leur arabesque.

Door die enkele woorden van den schrijver zelf weet de lezer meteen wat hem aangeboden wordt. Als ik daar nu bijvoeg, dat M. de Régnier hier, wat taal en stijl en gracie betreft, ‘op zijn best’ is, hoewel de verhalen zelf ‘an und für sich’ niets buitengewoons aanbieden (met uitzondering misschien van den zeer fijnen *Acacia*), dan is er genoeg gezegd om dit werk te kenschetsen en de liefhebbers van schoone Fransche taal te doen watertanden.

Onder de opmerkenswaardige romans van de laatste periode van het vorige jaar moet ik *Les Coeurs farouches*, van Paul-Louis Garnier noemen (Librairie des Lettres, Paris, 1913; fr. 3.50). Een somber pijnlijk werk, niet altijd gelukkig van uitdrukking en opzet, maar meestal toch stevig, pakkend en eerlijk. Het heeft mij in zekeren zin, in mindere mate nochtans, denzelfden indruk gegeven als Camille Lemonnier's *Hallali*, zoo voor het milieu als voor de karakters. Het is allemaal anders bij M. Garnier en toch denkt men af en toe aan dat vreeselijke boek van Lemonnier.

Geheel anders, hoewel ook niet verkwikkend, is de indruk, teweeggebracht door *L'Entrave* van Colette, alias Colette Willy (Librairie des Lettres, 1913; fr. 3.50). Het boek - dat men nauwelijks een roman zou kunnen heeten - trilt van waarheid, van openhartigheid en werd geschreven met een buitengewone knapheid en meesterschap der taal. De goede trant en de eerlijkheid zijn dan ook de hooge deugden van dit boek. Veel meer belangwekkends heb ik er niet in gevonden, doch er schijnt voor het Fransche publiek meer dan genoeg in te liggen om in enkele weken een oplage van 30.000 exemplaren uit te verkoopen. Men moet dus, om van zijn tijd te zijn, Colette's laatste opus gelezen hebben.

Van ongemeene waarde, een tweede *Jean-Christophe* (van Romain Rolland), dunkt mij een roman van M. Proust, getiteld *Du côté de chez Swann* (Bern. Grasset, Paris, 1913; fr. 3.50). Meer kan ik voorloopig niet zeggen - daar ik het werk nog slechts oppervlakkig ingezien heb. Ik vraag echter verlof er in een volgende kroniek op weer te komen.

* * *

Een tweede vermeerderde uitgave van les *Prétextes* van André Gide (Mercure de France, 1913; fr. 3.50), blijft nog even belangwekkend als bij de eerste uitgave. Dit boek bevat hoofdzakelijk bedenkingen betreffende schrijvers en boeken, die steeds den stempel van Gide's persoonlijkheid dragen. Het eerste deel bestaat uit twee voordrachten: *De l'Influence en Littérature*, waar Gide bewijst, dat bijna ieder kunstenaar van het woord een kunstinvloed ondergaan heeft, en *Les Limites de l'Art.* Van de zeer belangrijke hoofdstukken *Autour de M. Barrès*, is het tweede, *La Querelle du Peuplier*, vol prettige ironie. Dit is trouwens het geval in verschillende andere hoofdstukken, en niet zelden wordt de ironie scherp, bijtend, zoo o.a. waar hij Saint-Georges de Bouhélier te pakken krijgt. Het groote gewicht van dit boek ligt echter in het laatste deel, gewijd aan Oscar Wilde, die een persoonlijk vriend van André Gide was.

De onvermoeibare zoeker Léon Séché heeft zijn ‘Etudes d'histoire romantique’ verrijkt met twee lijvige boekdeelen over *Alfred de Vigny* (Mercure de France, 1913; 2 vol., fr. 7.00). Het eerste - en belangrijkste - behandelt het letterkundig, politiek en godsdienstig leven van den grooten dichter. Heer Séché geeft hier werkelijk veel nieuw materiaal ten beste en waar hij spreekt over de dichters, die den schepper van *Stello* omringden, schrijft hij hoofdstukken, waarin bijna ongekende talenten thans pas ontdekt worden, en die reeds volledig zijn, dank zij een nauwkeurige, overvloedige documentatie. Zoo ligt in dit boek volledig materiaal om als grondslag eener studie over Emile Péhaut te dienen.

Het tweede deel - dat den onnauwkeurigen titel ‘La vie amoureuse’ draagt - doet ons de vrouwen kennen, met wie Vigny in aanraking kwam. Ook hier, zooals in 't vorige deel, is eerder overvloed dan gebrek aan documenten. Doch, wij dringen daarmee tot in 's dichters intiemste gedachten door, - en dan mogen we immers niet mopperen? ...

Tot een nadere studie van Alfred de Vigny is het werk van Léon Séché onmisbaar.

* * *

Door de zorgen van den *Mercure de France* zal, onder de leiding van Ad. van Bever, een *Anthologie de la poésie française des origines jusqu'à nos jours* verschijnen. Het eerste deel, samengesteld door Charles Oulmont, ligt thans

voor ons; het betreft *La poésie française du moyen-age*, XIe-XVe siècles. Laat me maar al dadelijk zeggen, dat uit dit eerste deel blijkt, dat deze uitgave een in de Fransche taal ongeëvenaarde dichters-anthologie zal worden. Het plan der uitgave is nieuw en bevat alles wat de student, zoowel als de leeraar, zoowel als de liefhebber vereischen kan. Het boek wordt ingeleid door een woordje van den Heer Ad. van Bever en vangt dan aan met een uitstekende bondige studie van den Heer Ch. Oulmont. De anthologie zelf bestaat uit drie afdeelingen, die de kenmerkende werken der verhalende, der lyrische en der dramatische poëzie van de XIe tot de XVe eeuw bevatten. De eerste afdeeling gaat van de *Cantilène de Sainte-Eulalie* tot *Baudouin de Sebourg*, de tweede van de oudste romances en pastoreelkens tot aan Froissart en de derde van het *Mystère d'Adam* tot aan de *Miracles de Notre-Dame.* Ieder hoofdstuk - een dichter of een gedicht behandelend - vangt aan met de opsomming der bronnen (uitgaven en studies), gevolgd door biographische of bibliographische nota's, die ernstig en nauwkeurig zijn, zooals ik voor enkele zelf kon kontroleeren. De keuze der gedichten is zeer omzichtig en onpartijdig gedaan en de lezing wordt veraangenaamd en vergemakkelijkt door talrijke vertalingen van woorden en uitdrukkingen, die steeds onmiddellijk achter ieder gedicht aangegeven worden.

Uit die enkele bijzonderhecen moge blijken, wat ik hierboven beweerde, n.l., dat dit boek uitstekend geschikt is voor allen die de Fransche Middeleeuwsche dichtkunst moeten of willen bestudeeren.

* * *

Ik las voor de tweede maal - dat gebeurt me zoo zelden met nieuwe werken! - *Psyché*, een dramatisch gedicht in drie akten van Gabriel Mourey (Mercure de France, 1913; fr. 3.50), dat ik in mijn vorige kroniek reeds aankondigde. Ik herlas het gedicht, genoot het meer nog dan bij de eerste lezing; ik ben nog onder den indruk dier pure, echte schoonheid... en kan geen woorden vinden, die treffend genoeg en volledig mijn dankbaarheid en mijn bewondering voor den schrijver weergeven. Ware 't in onze taal geschreven, ik zou tot onze beste dramatische toondichters - tot een Gilson, een De Boeck of een Schrey - zeggen: ziedaar het ideale zangspelgedicht. Want niet alleen zijn die verzen reeds muziek

op zichzelf, maar elk van hen is een aanleiding tot muziek, en daarenboven bezit het gedicht al de hoedanigheden om, als tooneelwerk, een goed zangspel te worden...

Een gedicht vertelt men liefst niet, - en ik zal dan ook niet trachten den inhoud van *Psyché* te verhalen. Ik zal mij evenmin laten verleiden tot het doen van citaten, vooreerst niet om de gewone reden: beperkte plaatsruimte, en dan ook niet om den gretigen lezer de kennismaking met Mourey's gedicht geheel aan hem zelf over te laten.

Geen modern dichter is met zulke vaste schreden tot den hoogsten roem opgeklommen als Emile Verhaeren en geen als hij voldoet zoo vorstelijk aan de hooge eischen, die hem gesteld worden. Op zeker oogenblik bekleedde Emile Verhaeren de eerste plaats tusschen de lyrische dichters der wereldliteratuur; sedertdien heeft hij die plaats weten te handhaven. Het is dan ook moeilijk thans uit te maken welk het volstrekt beste is onder zijn latere dichtwerken; de rechtvaardige tijd zal dat leeren. Dit is echter zeker, dat Verhaeren voortaan steeds superieur werk levert, werk zijn grooten naam waardig. Zóó ook *Les Blés mouvants*, dat eerst in prachtuitgave, en thans in de gewone drukken van den Mercure de France verschenen is (1913; fr. 3.50). In dien dichtbundel zijn al de hoedanigheden van den dichter van *Toute la Flandre* glansrijk aanwezig. Verhaeren wordt niet moe zijn Vlaanderen te bezingen, het land en de lieden, den hemel en de rivieren, de zeden en de liederen. In de *Dialogues rustiques*, die een aanzienlijk deel van het geheel uitmaken, spreken de boeren wel is waar de taal van Verhaeren (hoe kon het anders?), maar zeggen daarin hun eigen gevoelens, sterk en raak. En die taal van Verhaeren heeft in al die gedichten nog den bronzen klank, die in de Fransche letteren zoo vreemd deed opkijken, eenige jaren geleden, en ons, Vlamingen, ondanks de Fransche woorden, zoo gemeenzaam is. Ook de beelden zijn nog even pakkend als weleer en ik zie geen Fransch dichter, zelfs niet Jean Richepin, ook niet den jongeren Philéas Lebesgue, die zooveel aan Verhaeren te danken heeft, die gedichten zou schrijven zooals *Les Routes* - om maar dat ééne te noemen en dat aldus aanvangt:

> Comme des clous, les gros pavés
> Fixent au sol les routes claires:
> Lignes et courbes de lumière
> Qui décorent et divisent les terres
> En ce pays de bois et de champs emblavés.

Heel dit gedicht is prachtig. In *Tityre et Moelibée* zegt een oude herder al de schoonheden van Vlaanderland in antwoord op de kritieken van Zuiderlingen, die slechts genieten kunnen van eeuwigen zonneschijn en azuren luchten. *Quelques chansons du village* vormen het laatste en niet minst aantrekkelijk gedeelte van den bundel.

Kan men bij het werk van Verhaeren zijn geestdrift vrijen loop laten, dan gaat dat bepaald minder goed bij dat dat van Paul Claudel. Zijn *Cinq grandes Odes suivies d'un Processional pour saluer le Siècle nouveau* (Nouvelle Revue française, Paris, 1913; fr. 3.50), liggen nu wel in 't bereik van ieders beurs (de eerste uitgave kostte veertig frank!), maar daarom nog niet van ieders begrip. Ik bedoel niet, dat Claudel duister en ondoordringbaar is. Maar men kan moeilijk of niet samenbrengen wat hij voorschrijft en wat hij schrijft. Paul Claudel is ongetwijfeld een groot dichter, maar hij wil een nieuwen vorm gevonden hebben, die noch vers noch rhythmisch proza heet, maar wel ‘verset’. Dat hebt ge, lezer, in den Bijbel en in Walt Whitman al gevonden? ... Dat meende ik ook, doch Claudel heeft de techniek zijner kunst verklaard: ieder ‘verset’ is volledig in zichzelf en onbeïnvloed door zijn buren, omdat ieder bepaald werd door het rhythme van de ademhaling, de noodzakelijkheid adem te halen. De ‘versets’ eindigen, waar men adem moet halen; en zij verschillen dus van lengte en rhythme, omdat de verschillende uitgedrukte gevoelens ongelijke rhythmen van ademhaling veroorzaken. In zijn vierde ode: *La muse qui est la Grâce*, beschrijft hij, hoe de goddelijke inspiratie op zijn ‘verset’ werkt:

> Ah, je suis ivre! ah, je suis livré au dieu! j'entends une voix en moi, et la mesure qui s'accélère, le mouvement de la joie.
> L'ébranlement de la cohorte Olympique, la marche divinement tempérée!
>
> Que m'importent tous les hommes à présent! Ce n'est pas pour eux que je suis fait, mais pour le
> Transport de cette mesure sacrée!
> O le cri de la trompette bouchée! ô le coup sourd sur la tonne orgiaque!
> Que m'importe aucun d'eux? Ce rhythme seul! Qu'ils me suivent ou non?
> Que m'importe qu'ils m'entendent ou pas?
> Voici le dépliement de la grande Aile poétique!
> Que me parlez-vous de la musique? laissez-moi seulement mettre mes sandales d'or!
> Je n'ai pas besoin de tout cet attirail qu'il lui faut. Je ne demande pas que vous vous bouchiez les yeux...
> Vous ne trouverez point de rimes dans mes vers ni aucun sortilège. Ce sont vos phrases mêmes. Pas aucune de vos phrases que je ne sache reprendre!

> Ces fleurs sont vos fleurs et vous dites que vous ne les reconnaissez pas.
>
> Et ces pieds sont vos pieds, mais voici que je marche sur la mer et que je foule les eaux de la mer en triomphe!

Ziedaar een rijkdom en een vloed van woorden en beelden en metaforen, die slechts uit de pen van een grooten dichter kunnen vloeien. Maar in technisch opzicht is hier bepaald niets nieuws te bemerken. Paul Claudel ‘op zijn best’ - en dat is hij zeer dikwijls - schrijft heerlijk rhythmisch proza, dat soms klinkt als de verzen van Rimbaud of als de perioden van Bossuet, en er uitziet als de gedichten van Walt Whitman. Maar nieuwe techniek, - dat niet. Lees na of tusschen die odes b.v. *Ariane et Barbe-Bleue* van Maeterlinck en ge zult misschien vinden, dat in dit zeer poëtische sprookje in proza zonder vooropgezette aparte techniek meer rhythme zit, dan in de bestgeslaagde ‘versets’ van Paul Claudel. Dus langs een grooten omweg reikt Claudel amper zoo ver als Maeterlinck rechtstreeks? ... Zoo schijnt het mij, nu althans. Misschien zal hier ook de tijd anders leeren.

Ik heb al de gedichten, die Léon Bocquet uitgaf onder den titel *La lumière d'Hellas* (Ed. du Beffroi, Paris, 1913; fr. 3.50), rustig en genietend doorgelezen en wenschte nu den diepen indruk dier intieme, edele kunst niet door zoekende en trachtende woorden te breken. Liefst schreef ik eenige gedichten over, zoo b.v. *La Fileuse*, *La Coupe*, zonnige offeranden, of *A une Cigale*, *Au Poète*, *Le Piège à Sauterelles*, of... alle, want deze bundel poëzie sleept geen ballast mee; geen enkel der gedichten is minderwaardig, geen enkel wordt ontsierd door onschoonheden. Dit boek van Léon Bocquet kan men bewonderen en liefhebben, zonder restrictie, zóó gelijk het daar ligt in zijn eerbied-wekkende, harmonieuse uitgave.

Andere geuren waaien ons tegen uit den verzenbundel *Un Passé mort*, van René-Louis Doyon (Eug. Figuière et Co, 1913; fr. 3.50). Uit zijn verleden heeft de jonge dichter eenige herinneringen bewaard, die hij neerschrijft in welluidende, gevoelvolle verzen. Daarin zingen niet alleen de gevoelens en gedachten van den dichter, daar leven ook de landschappen, de hemelen, de kleuren en de menschen, waartusschen hij leefde, hetzij in Algiers, in Salussola of in Parijs. De uitslag van zijn doen en denken en gevoelen schijnt de Heer Doyon saamgevat te hebben in het korte gedicht *Sagesse*, dat dan ook een der sympathiekste verzen van het boek is:

L'homme n'a de certain que sa propre inconstance;
Ce qu'il blâmait hier, il le fait aujourd'hui:
Ses désirs alternés et de jour et de nuit,
Quittent ce qu'ils cherchaient jadis avec instance.

Nul ne peut sans orgueil affirmer que demain
Il n'embrassera point les erreurs de la veille;
Ce qu'à tous à présent sa voie docte conseille,
Devant les mêmes gens sera traité de vain.

Il n'est rien d'absolu dans notre inquiétude;
Sans cesse balloté sur un chaos mouvant,
L'homme n'a de certain que son incertitude
Et ne répond de rien tant qu'il sera vivant!

Laat me nog zeggen, dat de uitgave van dit boek zeer verzorgd werd.

Nu zou ik, om te eindigen (!), nog een tiental dichtbundels moeten bespreken... Ik moet helaas! bekennen, dat niet alle een bespreking, niet eens een vermelding waard zijn. Bij andere echter zal ik langer moeten stilblijven, o.a. bij een *Choix des Ballades françaises*, die de schoone dichter Paul Fort zelf samenstelde (uitgegeven door Eug. Figuière et Co, Paris, 1913; 610 bl., fr. 6.00). Ik kan dit boek reeds ten zeerste aanbevelen; een bespreking van dit en andere moet ik echter uitstellen.

* * *

Het zij mij toegelaten een woord te reppen over een uitgave, die wel buiten mijn gebied valt, maar die de Vlamingen in 't algemeen en de lezers van den ‘Vlaamschen Gids’ in 't bizonder uiterst veel genoegen zal doen, n.l. een werk van Max Rooses, onder den titel *Flandre* in de reeks ‘Ars Una’ opgenomen (Hachette et Co, Paris, 1913; fr. 7.50). Binnen een bestek van 350 bl., opgeluisterd door meer dan 600 illustraties, heeft de veteraan onzer kunstkritiekers een schets der Vlaamsche en Belgische beeldende kunsten gegeven, op een wijze, die slechts door zijns gelijken naar rechte waarde kan geschat worden, maar mij, profanen lezer, alleszins verrukt heeft. Daarom - en ook om zijn prachtige ‘Ausstattung’ aan geringen prijs - moet dit werk op iedere boekentafel in Vlaanderen prijken.

Januari 1914.

LEO VAN RIEL.

Pol de Mont en de Ontwikkeling van de Vlaamsche Poëzie sedert 1830.

Als wij, Vlamingen van dezen tijd, een oordeel moeten uitspreken over de dichters, die na 1830 dat wonder van de wedergeboorte der Vlaamsche poëzie bewerkten, dan ontstaat er gewoonlijk bij ons een strijd tusschen hoofd en hart, die ons eenigszins aarzelen doet.

Behaalt het hart de overhand, dan zullen wij met de zwakheid der liefde geestdriftig spreken over die kranige voormannen, die te midden der algeheele onverschilligheid in de volkstaal dichtten, met iets van de heilige aandrift der oude profeten hun volk door middel van hun poëzie zochten op te beuren en te verheffen, en door hun belangloos, edel streven ons hoogste gemeenschappelijk goed, onze taal, voor algeheele verwildering hebben weten te vrijwaren.

Laten wij ons echter door reine redeneering leiden om met onbenevelden critischen zin de volstrekte waarde dier dichters te bepalen, dan zal onze geestdrift wel verminderen, wanneer wij tot het onvermijdelijk inzicht komen, dat zij niet de aesthetische hoogte bereiken, waarop hun tijdgenooten uit de naburige groote landen zich hadden weten te verheffen. Wat moeite het ons ook mocht kosten, wij zullen eerlijk erkennen, zonder iets van onze liefde en bewondering voor hun streven te verliezen, dat èn P. van Duyse, èn K.L. Ledeganck, èn Th. van Rijswijck en andere grootheden van onzen kleinen Parnassus, geen eersterangstarren zijn aan den Europeeschen literairen hemel.

Op dit oogenblik staan wij in Vlaanderen in letterkundig opzicht sterk genoeg, meen ik, om dit onbewimpeld

te kunnen erkennen. Overigens, in de erkenning dier zwakheid ligt er voor ons een groote aesthetische leering.

Wij komen er aldus toe te onderzoeken welke gunstige levensvoorwaarden ontbraken om die eerste poëzie na 1830 werkelijk krachtig en zuiver te laten opgroeien, welken overtolligen ballast hare vlucht naar hooger belemmerde.

Als een der hinderlijkste verkeerdheden in de poëtiek van de voorgangers onzer moderne poëzie treft ons in de eerste plaats hun neiging om niet zuiver-literaire eigenschappen op den voorgrond te plaatsen en zelfs als levensvoorwaarde der poëzie te beschouwen.

De dichters hielden het voor een noodzakelijkheid met hun verzen het volk te verzedelijken, te verheffen, te winnen voor allerlei ethische idealen. Dat was hun dichterroeping, meenden zij. Van Duyse's *Zang van den Germaanschen Slaaf* werd geschreven niet om een aesthetische ontroering te verschaffen, maar wel om de liefde voor de vrijheid en het gevoel van eigenwaarde aan te vuren. Ledeganck's *Drie Zustersteden* ontstonden uit den drang om het stambewustzijn der Vlamingen op te beuren, Van Rijswijck's *Bespiegelingen op het Onze Vader* zochten om het godsdienstig gevoel te louteren, - veel meer dan om een aandoening van schoonheid en kunst te geven. Van Duyse kon met geen nadruk genoeg herhalen, dat de poëzie een ‘volksbeschavingsmiddel’ was, dat ze de ‘bekrompene denkbeelden’ der massa bestrijden en medehelpen moest tot ‘de maatschappelijke zelfontwikkeling van vrije wezens’. En deze opvatting van de dichterroeping duurt nog voort tot bij Jan van Beers, die ze in zijn *Maerlant* als een hooge wet verkondigt in dezer voege:

> ‘Aller geest de bron van wetenschap doen vloeien;
> Elk hart voor eigenwaarde en plichtbesef ontgloeien;
> Den goeden steun zijn, den verdoolden gids en baak;
> Den dwingland in zijn vuist het juk des dwangs verbreken;
> Den onderdrukte troost en moed in 't harte spreken;
> Alom gelijkheid, vrijheid, broederliefde preeken.
> Dat is des dichters grootsche taak!’

Beeldt u nu niet in, dat wij elk ethisch element in de poëzie als uit den booze beschouwen. Verre van daar. Wij weten te goed welke onvergankelijke dichterlijke gewrochten op een rein ethischen grond zijn verrezen. Doch uit den booze is het ethische element wanneer het, als bij onze eerste moderne dichters, voor een *conditio sine qua non* wordt gehouden en voor gevolg heeft dat de poëzie tot een didactische dienares van godsdienst, moraal en wat al meer wordt gemaakt ten nadeele van haar zuiver literair wezen.

Een ander euvel van de dichters van de vorige geslachten was hetgeen K. van de Woestijne in zijn interessante *Kronijk der Gedichten*(1) met een gelukkig neologisme hun ‘binnensporigheid’ noemt, hun ‘brave, argeloos zelf-voldane gewoonheid’. Gewoonheid van gevoel - gewoonheid van vorm! Vrees voor alles wat maar eenigszins naar het uitmiddelpuntige zweemde, voor alles wat buiten de vaste grenzen der burgerlijke gevoelsschaal stond, voor alles wat niet tot de erkende en beproefde taalplastiek of tot de alledaagsche rhythmen- en rijmentabulatuur behoorde!

Gewoonheid van gevoel, zeggen wij. En inderdaad een overzicht op de gedichten van dit tijdvak leert, dat buiten het godsdienstig en vaderlandsch gevoel, daar alleen nog een zekere huiselijke gemoedelijkheid en een neiging tot gemakkelijke grappigheid en tranerig sentimentalisme te vinden zijn. Enkele uitzonderingen niet te na gesproken, is de globale indruk dier poëzie een van banaliteit, van gemis aan durf, die ons nog meer treft als wij ze plaatsen naast de gelijktijdige poëzie van het buitenland, die in stoute en vrije vlucht naar de hoogste toppen van gevoel en bespiegeling streefde.

Men spreekt wel eens van de Vlaamsche romantische dichters - doch wenschelijk is het steeds daarbij juist aan te toonen wat hun romantisme eigenlijk was. Het was veel meer een oppervlakkige mode-trek naar de akeligheden van een ridderballade of naar de sentimentaliteit van een tering-

(1) *De Amsterdammer*, 24 Aug. 1913.

lijdersromance, - dàt veel meer dan de machtige openbaring van een vrijgevochten individualistisch gevoel. Zeker was het niet de mooie literaire opstandigheid van een Victor Hugo, noch de schrijnende, heerlijk uitgezongen wereldmoeheid van een Byron. Uiterlijke verwantschap tusschen die twee protagonisten der romantiek en enkele hunner Vlaamsche tijdgenooten zal men wel aantreden, doch niets van het innerlijk dichterlijk wezen der eersten is in de Vlamingen overgegaan. De weekere Lamartine scheen eerder hun gading te zijn, doch de invloed van een Bilderdijk, een Helmers en een Tollens bleek ten slotte nog overwegend op hen.

Die gewoonheid van gevoel bereikt bij onze eerste dichters verhoudingen, die wij niet eens vermoeden. De besten onder hen schenen zich zelfs over hun dichterschap te schamen en het is enkel bedeesd en zich verontschuldigend, dat zij er voor uitkomen. De gevierdste van allen, K.L. Ledeganck, schreef toch in de voorrede tot de *Bloemen mijner Lente* (1840): ‘De letterkunde is bij mij niets anders dan eene verpoozing van ernstiger bezigheden *en niets anders moet of mag zij zijn voor al die jegens maetschappij en gezin dadelijke pligten te vervullen heeft*’. En in denzelfden bundel, in het gedicht *Aen mijne Lier*, herhaalt hij dit, bij een dichter op zijn minst erg bevreemdende oordeel met nog meer nadruk. Daar zegt hij tot zijn Her:

Dat ik u neêrlegge en vergeet
Als een onnut sieraed,
Als iet dat aan de jongheid past,
Maer dat hij later pligt en last,
Benadeelt en misstaet.

Een van Ledeganck's tijdgenooten althans heeft het klein-burgerlijke van die opvatting gevoeld en is er scherp tegen opgekomen. P.F. van Kerckhoven, die ten andere meer dan eens bewees, dat hij een gezonden critischen kijk op literatuur had, spot met Ledeganck's oordeel in een recensie, die hij over de *Bloemen mijner Lente* schreef in zijn

Noordstar (1840, blz. 138), doch de voornaamste reden die hij aanhaalt om den ernst der poëzie te bewijzen is haar ethisch karakter, - de beschavende roeping van den dichter, niet het eigen, innerlijk aesthetisch wezen der dichtkunst zelf. ‘(Weet Ledeganck) dan niet, vraagt Van Kerckhoven, dat aen hem, wien een grooter geestgedeelte te beurt gevallen is, het eene plicht wordt de verlichting aen zijne landgenooten mede te deelen; zijne stem, als die van een hooger wezen, in hun midden te verheffen, en aen hunne zielen te spreken! Hij weet dan niet dat de letterkundige eene hooge zending ontvangen heeft; dat hij zijne broederen als een profeet moet voorlichten; dat hij als tolk over hen gesteld is en zijnen geest over hen moet uitstorten! ...’

Gewoonheid van vorm vermeldden wij ook nog als een gebrek onzer eerste dichters en inderdaad hun metrische en rhythmische eigenschappen zijn uiterst beperkt en zelfs hun beste werk is niet vrij van aangeleerde rhetoriek, vol overgenomen, met zelf doorvoelde beelden, vol vooze reminiscenties en gezwollenheid. Dat edele worstelen van den woordkunstenaar om beeld en klank, taal en prosodie, alles wat men te recht ‘de contrapunt der poëzie’ heet, volkomen in zijn bedwang te krijgen en dan vrij en persoonlijk te gebruiken om het eenig passende kleed voor zijn gevoel en gedachte te weven, was onze kunstenaars vreemd en zoo heerschte in hun werk sleur en slenter.

Het ontbrak onzen dichters van de eerste geslachten na '30 zèker niet aan talent; heerlijk begaafde naturen treffen wij onder hen aan. Van Duyse's encyclopaedische veelzijdigheid, Ledeganck's lyrische geestdrift, Van Beers' overstroomend gevoel werden later noch overtroffen, noch geëvenaard. Doch de grondslagen, waarop ze bouwden, waren onvast; de poëtiek van hun tijd was niet zuiver en daardoor verduistert de glans van hun werk.

De bakens dier poëtiek moesten verzet worden om de Vlaamsche poëzie toe te laten zich werkelijk in modernen zin te ontwikkelen en haar de wegen naar de hoogste schoonheid te ontsluiten.

Dat is het werk geweest van vele jaren en voor dengene, die de ontwikkeling van onze moderne poëzie volgen wil, is het wel een boeiend schouwspel na te gaan hoe onze dichters ontgroeien aan de conventie, zich langzamerhand van vele valsche, knellende banden bevrijden, en aldus geleidelijk de eenig ware poëtiek benaderen.

Daar treft ons eerst en vooral die wondere verschijning van een man, die, buiten alle invloeden van omgeving of Vlaamsche tijdgenooten om, ineens als door een openbaring van het genie de ware poëzie tot de zijne maakt, - zingt uit de volheid van zijn gemoed, met sterk persoonlijken toon, frisch en zuiver, - de taal in nieuwe rhythmen en klankverbindingen heerlijk laat opschallen - en voor zich zelf in eens alles verovert wat de Vlaamsche dichtende gemeenschap eerst veel later en slechts brok voor brok zou veroveren.

Die man was Guido Gezelle, die reeds in 1861 het *Ruischen van het ranke riet* uitgaf, dat volledig, vlekkeloos mooie gedicht, dat zou doen denken, dat toen reeds de Vlaamsche poëzie los was van alle schoolsche banden. Gezelle stond echter alleen en werd, buiten den aanvankelijk kleinen en gezagloozen kring, waarin zich H. Verriest, A. Rodenbach, K. De Gheldere en andere West-Vlamingen ontwikkelden, noch gewaardeerd, noch begrepen. Gezelle stond buiten de traditie. Hij bleef in Vlaanderen de groote eenzaamling en slechts heel laat, op den avond van zijn leven, mocht hij er zich in verheugen te zien, dat de vertegenwoordigers van een jonger geslacht zich met dankbare teugen kwamen lesschen aan de bronnen van schoonheid, die hij had laten vloeien.

De Vlaamsche poëzie ontwikkelde zich dus voorloopig buiten Gezelle om. Langzaam, stap voor stap, onzeker en tastend, kwam ze tot meer werkelijkheid, tot meer echte, wezenlijk gevoelde kunst. Er ligt iets wankelends in haar gang, iets aarzelends in haar pogen, een beurtelings hellen naar zuiver en onzuiver, iets dat den indruk geeft van een halve onbewustheid, van een gemis aan werkelijk vertrouw-

bare richtsnoeren, maar door al dat onzekere heen kunnen wij toch de lijn volgen van het wezenlijk goede, dat bescheiden aan 't groeien was.

Laat mij hier met een vluchtig krabbelteekeningetje het noodzakelijk onvolledig beeld opwekken van enkele moderne Vlaamsche dichters van vorige geslachten, wier werk positieve, eerlijke poëzie bevat, waarin wij de eerste klaarten zien krieken van het beste, dat onze jongste dichtergroepen zouden openbaren.

Daar begint het al bij Van Duyse, die in zijn liedekens naar middelnederlandsch model meer dan een onvervalschte, echt dichterlijke eigenschap laat genieten. In die stukjes, vrij van rhetorische opgeblazenheid, zwierig en eenvoudig, in directe aanvoeling met de volkstaal, ligt oneindig meer echte poëzie dan in zijn hoogdravender gedichten vol Bilderdijkiaanschen namaak.

Dat was het begin van de verovering van meer eenvoudige, schoone waarheid in de poëzie, die door anderen werd voortgezet.

Jan van Beers zag b.v. al spoedig de holheid in van menig gevoelerig, romantisch dichtverhaal uit zijn eerste periode, waarmede hij nochtans groote populariteit had geoogst, en hij streefde voortaan naar meer werkelijkheid. Zijn *Begga*, dat zoo oprechte beeld van Vlaamsche burgerzeden en gewoonten, staat in een atmosfeer van reëel leven.

Zelfs de vaderlandsche romantiek bleef niet bij de oude bombarie. Julius Vuylsteke's kernachtige *Mijmeringen*, vol schamperheid en eerlijke overtuiging, met iets als het geweld van Barbier's *Iamben*, winnen het op alle vroegere vaderlandsche oden en dythyramben in werkelijkheidszin en oprechte bezieling.

Een heel gewichtige verrijking van de Vlaamsche poëzie hebben wij ook te danken aan degenen, die het poëtische taalinstrument merkelijk fijner en gevoeliger maakten, en hier staat Johan Michiel Dautzenberg vooraan.

Alleen de stroeve iamben en trochaeën der rederijkers

waren hier nog in zwang, bij uitsluiting van de meeste overige metrische vormen, waartoe onze taal zich anders zoo voortreffelijk leent. Meer dan de twee derden van de natuurlijke woordrhythmen onzer taal vonden aldus in de metriek onzer eerste moderne dichters geen plaats. Hun speeltuig was verminkt en kon dus ook maar een verminkt spel voortbrengen.

J.M. Dautzenberg was de eerste, die daarvan het duidelijk besef kreeg en er zijn levenstaak van maakte om al die mooie vormen en rhythmen bij ons in te voeren. Hij was opgegroeid onder den invloed der Duitsche dichters, die het moderne Duitsche taalinstrument op dezelfde wijze verrijkt hadden en hij volgde hun voorbeeld na. Evenals Herder zocht hij frischheid en spontaanheid in het volkslied; evenals Voss en Goethe gebruikte hij de classieke Grieksche en Latijnsche metrums, en evenals Platen, zijn voornaamste leermeester, zocht hij alle mogelijke poëtische schema's en strophen met strenge zorg te beoefenen.

Dautzenberg werd niet populair in zijn tijd: de Vlaming scheen nog steeds bij zijn dichters alleen de niet uitsluitend literaire eigenschappen op prijs te stellen - doch in den ontwikkelingsgang onzer poëzie is de invloed van dien stillen Limburgschen zanger en fijnsmeder onberekenbaar. Zoo wij hem lief hebben om zijn frissche natuurstemmingen en zijn gevoelvolle liedjes, toch is hij ons het liefst als ridder van het woord, die voor zijn geliefde taal de edelste sieraden wist te veroveren.

De behoefte om de dichterlijke taal te verlenigen begon zich zoowat algemeen te doen gevoelen bij onze kunstenaars. Van Beers ging ook de classieke metrums gebruiken en het is niet de geringste verdienste van Julius de Geyter, dat hij het zoo lichtgeschoeide en luchtig afwisselend middelnederlandsch vers van den *Reinaert* zocht weer in te voeren door zijn moderne bewerking van het oude dierenepos en zijn dichterlijk verhaal *Keizer Karel.*

Rechtstreekser onder den invloed van Dautzenberg stond Jan van Droogenbroeck, die allerlei uitheemsche,

uiterst ingewikkelde dicht- en rijmvormen ging beoefenen en o.m. Hariri's Perzische gedichten in onze taal overzette, zooals Rückert dit gedaan had in het Duitsch. Verbluffend is hier het spel van rijm en assonanties. De taal waarin zulk technisch vaardigheidswerk kon verwezenlijkt worden, was reeds bepaald de stroefheid der rederijkers en der Bilderdijkiaansche epigonen ontgroeid en volkomen geschikt om natuurlijk, frisch en zangerig te weerklinken in het werk van onze dichters.

Natuurlijkheid, frischheid en zangerigheid zijn dan ook de beste eigenschappen, die wij in dien tijd in onze poëzie vinden te waardeeren. Veel hooger dan het bezingen van het stille huiselijke geluk en de zacht innige gevoelens gaat de poëzie dier dagen niet, maar meer dan eens doet ze dat met den waren eenvoudigen, echt gevoelden toon.

Vormvoltooid en zuiver van gevoel zijn de liedjes van Frans de Cort. Die Antwerpsche volksjongen was begonnen met eenvoudig weg te zingen wat hem op het hart lag, vol luchtig levensoptimisme, klinkt het niet zoo botst het. Doch de invloed van den purist Dautzenberg liet zich op hem gelden en hij ging ook ciseleeren aan zijn vers en verfijnen aan zijn dichterlijk voelen en schonk ons eenige liederen, die ons een vreugde zullen blijven voor altijd. Sommige zijner gedichten zijn echte toonbeelden van huiselijke poëzie en behooren tot de liefste bezittingen van het Vlaamsche volk.

Naast De Cort onderscheidt zich Gentil Antheunis, eveneens door de gaven van gevoel en melodie. In dien dichter zat ook een toonkunstenaar en dit hielp hem om bij zijn uitzingen van huiselijke vreugden en stille aandoeningen, steeds het oor te streelen met een frissche, eigen woordmuziek.

Frischheid en zangerigheid zijn weer de hoofdverdiensten van Emmanuel Hiel's poëzie, alhoewel wij hier meer de natuurlijke, van zelf opborrelende, onschoolsche wildzang van een instinct-dichter met sterk hartstochtelijke persoonlijkheid te hooren krijgen. Hiel's poëzie is wellicht minder

vlekkeloos dan die van enkele zijner tijdgenooten, maar bij geen van hen voelen wij een zoo machtigen wiekslag naar het hoogste, bij geen van hen ontgloeien zoo herhaaldelijk echte vonkjes van dichterlijk genie. Hiel was stellig de meest lyrisch aangelegde onder al zijn tijdgenooten.

Bij enkele dichters van dien tijd treffen wij ook als nieuwe verovering van onze poëzie een doordringende scherpheid aan bij de opmerking van alles wat hen omringt. Met enkele juist waargenomen indrukken weten zij van het geziene een impressionistisch beeld te scheppen, dat aandoet als de werkelijkheid zelf. In dit opzicht is het werk van Rosalie en Virginie Loveling karakteristiek. Zie b.v. *Het Buitenmeisje* van Virginie. Het schrijnend gevoel der verveling en het heimwee naar het land worden hier uitgedrukt zonder eenige opgeschroefdheid, met de eenvoudigste, zuiverste middelen.

Een soortgelijke rake scherpheid in het dichterlijk teekenen wist ook A. Sauwen te bereiken in menig Limburgsch landschapje, en vooral Victor de la Montagne in de fijne woordaquarellen, die hij van Rijn- en Moezelboord meebracht.

Deze laatste dichter, hoe bescheiden zijn werk ook is, verdient een eereplaats onder de voorboden onzer jongere kunst, vooral omdat hij in zijn werk iets van zijn innigste zieleleven wist te leggen. Dit kregen we ook wel eenigszins van anderen, van Vuylsteke en van Hiel b.v., doch weinigen deden het zoo met eigen, zuiveren toon als De la Montagne in zijn *Kleine Liederen* en andere gedichtjes, die woordgeworden brokjes gemoedsleven zijn. Telkens wij die eenvoudige liedjes herlezen, genieten wij in de eerlijk innige uiting van echt doorleefd gevoel en krijgen wij de ontroering, die van alle ware poëzie uitgaat.

Ik meen in mijn voorgaand overzicht de beste hoedanigheden aangewezen te hebben, die onze poëzie vóór 1880 bezat. Welnu, als we die alle onbevooroordeeld onderzoeken, dan moet toch duidelijk blijken dat onze poëzie, in haar geheel beschouwd, nog vele en groote leemten openliet.

Vooral voelen wij, dat die poëzie niet was het trouwe beeld van het gevoelsleven van onzen modernen tijd. Ze putte niet rechtstreeks haar ingeving uit de woeling der hartstochten, de wrangheid der kampen, de angsten en twijfelingen, die de moderne intellectueele mensch door te maken heeft. Die poëzie bleef 'binnensporig'. Trots alle groeiende eigenschappen bleef ze klein-burgerlijk. In haar beluik was het huiselijk, gezellig, popperig-lief als in een dood oud-Vlaamsch stedeken, maar eng en zonder horizonnen. Onze poëzie scheen buiten den tijdstroom te liggen, buiten de groote bevruchtende invloeden der wereldliteratuur.

Op dat oogenblik is het, dat een jonge man opstaat, die dat alles zeer sterk gevoelt en zich aangordt om met moed en overmoed, zooals het den strijder voor een ideaal past, den kamp aan te gaan voor een zuivere, door er door moderne opvatting der poëzie in Vlaanderen. Die man was Pol de Mont.

Als wij in De Mont's *Losse Schetsen* (III) de critische opstellen herlezen, waarin hij zijn bezwaren tegen de Vlaamsche literatuur van zijn tijd ontwikkelt en met sterke bewustheid aantoont welke nieuwe wegen zij moest opgaan, dan herleven wij eenige van de schoonste jaren van onze jeugd. Wij waren nog leerling in de poësis op het atheneum toen wij ze voor de eerste maal te lezen kregen en toen ze ons in de eerste liefde voor letterkundig schoon overweldigden en meesleepten.

Die opstellen over *H. Swarth*, over *Idealisme en Realisme*, over *De Mont's Tendenz*, zijn pleidooi *Pro Domo* e.a. die wij nu op reeds vergelend papier als min of meer historische documenten terugvonden, zijn eens een deel van ons levend geloof en dwepen geweest en wij weten zeker, dat veel anderen nog van ons geslacht even geestdriftig met de idealen van De Mont meegingen.

Als wij naar ons zelf kijken en luisteren, dan kunnen wij ons niet ontdoen van de overtuiging, dat De Mont de klok was, die voor velen in Vlaanderen den nieuwen literairen tijd inluidde.

In zijn polemische opstellen schreef De Mont woorden als leuzen.

‘Er is een omwenteling noodig in de Zuidnederlandsche letteren!’ klonk het als een uitdaging tegen slenter en preutsche bekrompenheid, en dan ging het voort: ‘Eilaas! Wanneer zal er een Swinburne optreden, die ons den gloeiendsten hartstocht in zijn liederen zal malen en - tot meerder eere en glorie van zijnen naam - verdienen, dat Zoïlus hem op het lijf valle? Wanneer zal onder ons een Richepin, al ware 't de taal van het *argot* doen klinken, en de gewaande schelmstukken, welke hij bezong, zegevierend boeten met zestig dagen gevangenis? ... Wanneer verrijst uit ons midden een Shelley of een Leopardi om het pessimisme onzer twijfelzieke eeuw in zangen uit te storten?’ De Vlaamsche literatuur moet de ‘negentiendeeuwsche samenleving *in hare algeheelheid* tot haar gebied kiezen,’ verklaart De Mont verder. ‘Geen enkel hutje der achterbuurten, geen enkele bouwvallige kluis in de diepte der bosschen; geen enkel hoekje van bal-, schouwburg- of feestzaal, van de toiletkamer der adellijke freule tot de zolderkamer der schoonmaakster, mag men voor ons onderzoek gesloten houden. Men is doorgedrongen in onze fabrieken; men heeft den stoomsleeper gevolgd in zijn vaart; thans boudweg gezocht naar de geheime en bedekte beweegredenen van onze heldenfeiten en onze schelmstukken; thans zonder vaar of vreeze den blik gewaagd in het passionneele leven van onzen tijd! Het levend lijf der eeuw dient onderworpen aan het ontleedmes; geen spier, geen vezel mag aan dit onderzoek onttrokken worden.’

De Mont is ook de eerste, die flink durft ingaan tegen de dichters en het publiek, die nog steeds meer naar gedachten en leering dan naar ware poëzie trachten in een gedicht. ‘Het eenig doel der poëzie is de poëzie zelf,’ leeraart hij te recht. ‘Een goed hart is in het bereik van iedereen, en ik bewonder den dichter niet om de goedheid van zijn hart, maar om de mooiheid van zijn vers!’

In dien strijd om het mooie vers en den sierlijk ge-

smeeden kunstvorm erkent De Mont zich zelf als een voortzetter en uitbreider van het werk van Dautzenberg, dat ‘vijf en twintig jaar te vroeg was aangevangen.’ Het formalisme, de liefde voor sonnetten, rondeelen, terzinen, sapphische strophen, pantoens en andere rijmenschema's, het beoefenen van oud-Grieksche metrums, dat alles wat velen nog voor een ijdel spel hielden, moest in de oogen van De Mont de taal plooibaarder maken, meer golving, meer rhythmus geven en den echten cultus van het woord, die sedert Hooft en andere zeventiendeeuwsche dichters uit de Nederlandsche literatuur was verdwenen, weer in eere stellen.

De meeste dier gedachten, die de Mont hier omstreeks '80 als het ware liet ontploffen, brachten groote beroering in ons letterkundig wereldje. Vooral nadat hij in zijn eigen dichtwerk deze theorieën in toepassing gebracht had, werd de onrust groot en de voortvarende ridder der verjongde en bevrijde schoonheid had het tegenover de critiek erg te verantwoorden.

Kenschetsend voor den letterkundigen geest van dien tijd is het naamloos vlugschriftje *De Tendenz van Pol de Mont,* dat na de verschijning van de *Loreley* in 1882 tegen den jongen dichter werd uitgegeven. De Mont werd hierin aangevallen (niet zeer ridderlijk!) ‘in naam van vijftig jaren eerlijk bestaan en deftigheid van onze Zuidnederlandsche beoefening van kunst en letterkunde’. Hij kwam met zijn nieuwe opvattingen ‘den geest van ons volk bederven’. Zijn poëzie gaf ons ‘onreinheden van over Quiévrain’. Hij handelde verkeerd met onze poëzie den invloed van den Griekschen geest te doen ondergaan. Men nam het hem erg kwalijk, dat hij in plaats van de ‘gemoedelijke tafereelen uit de tijden van het voorgeslacht’, in plaats van de ‘mijmering over het liefje aan de stille beek’, ‘rein en deftig voorgedischt’ en met een ‘eerlijke pen’ geschreven, de poëzie van een Swinburne, een Shelley, een Richepin en een Leopardi dorst verkiezen. Een misdaad heette het die dichters aan de Vlamingen tot voorbeeld te hebben gewezen!

Die uitval is wel het wanhopig verweer van den slenter, die zich angstig gevoelt voor de frissche tochten, die van buiten konden komen. En stellig was dit de taal van den *Durchschnitts*-liefhebber en beoefenaar der Vlaamsche poëzie toen De Mont verscheen.

Doch De Mont bracht den ommekeer. Met zijn meesleepend, overredend woord veranderde hij den smaak van den Vlaamschen lezer en vooral de jongeren begrepen zijn leering. Het zou geen vol menschengeslacht meer duren of de zaden, door De Mont gestrooid, zouden hier flink aan het kiemen gaan.

Hij opende deuren en vensters voor al het mooie, al het vruchtbare, dat, uit welk gewest ook afkomstig, in Vlaanderen heilzaam werken kon. Evenals Potgieter vroeger in Holland wilde hij de literatuur van zijn klein volk steeds in voeling doen blijven met de wereldliteratuur. Hij schreef talrijke opstellen in allerlei tijdschriften om al de nieuwste literaire voorlichters van heel Europa in Vlaanderen bekend te maken. En hij zelf alvast bleef zijn heele werk door als een paralelganger van de literaire stroomingen, die door zijn tijd trokken. Wij vinden er naast treffende jong-Duitsche en jong-Hollandsche invloeden, het Parnassianisme, later het Symbolisme en nog andere aesthetische opvattingen meer. De modernste letterkundige leuzen hadden altijd De Mont's voorliefde en met een verbazend aanpassingsvermogen wist hij zich hun pit en geest eigen te maken.

De eene richting volgde bij hem de andere op. Van de meeste dichters kunnen wij zeggen: ‘Hij is een romantieker, of een parnassien, of een symbolist’ en daarmee dan min of meer zijn heele werk karakteriseeren. Bij de Mont gaat dat niet. Al zijn liefden voor de verschillende aesthetische opvattingen, waaraan hij achtereenvolgens offerde, bleken steeds onbestendig van duur. Aan ééne liefde maar bleef hij trouw voor altijd, - de liefde voor de schoonheid zelf, in welke school of richting ze zich dan ook mocht openbaren. Hij was zich van dit eclectisme volkomen bewust. In zijn

studie over *Idealisme en Realisme* noemt hij zich zelf ‘een enthousiastisch bewonderaar van al wat den stempel van het schoone draagt, *quae visa placent*, gelijk Thomas zeide. Zulk een bewonderaar wil ik zijn en blijven, voegt hij er bij, met het oog op alle scholen en richtingen.’

Wie dat met nog meer klem van redenen zou willen bewijzen hoeft maar De Mont's *Losse Schetsen* en andere verspreide opstellen op te slaan; hij zal er zien met welke gelijke geestdrift hij den lof zingt van kunstenaars van zeer uiteenloopende richting, doch aan elkaar verbonden door de banden van de ware schoonheid.

Zoo was De Mont in Vlaanderen een kampioen èn voor Hélène Swarth èn voor Guido Gezelle, - voor de echt modern voelende vrouw, met haar twijfelend pessimisme, ‘met haar liefde, die in de liefde niet meer gelooft’, en voor den vromen, eenvoudigen priester, - beiden vereenigd in hun heerlijken godsdienst van het schoone woord.

Natuurlijk rijst nu de vraag naar De Mont's eigen, zelfstandig dichterschap. Wat glanst er in zijn werk van onder de menigvuldige invloeden, die hij onderging, als zijn invidueele, eigen-menschelijke dichtergave op?

Moeilijk om beantwoorden is die vraag niet.

Uit de eerste lectuur van De Mont's gedichten, voor jaren, was ons steeds de herinnering aan een drietal hoedanigheden bijgebleven, die wij na een hertoetsing bij nieuwe lectuur nog steeds voor de echte De Montsche hoedanigheden houden.

In de eerste plaats is wel van hem, die steeds jonge, enthusiastische vreugde in de natuur en het leven van zijn heerlijk Klein-Brabant. Wat een landsche lucht, doortrokken met wezenlijke *Erdgeruch*, waait u tegen uit zijn *Lentesotternijen*, die tintelen van zon, schallen van vogelgepijp en krekelgesjir, en de blijheid dragen van den landschen jongen wiens oogen en hart opengaan voor al het wonnige, heerlijke, dat hem omringt. Er ligt wel iets van de instinctpoëzie van Hiel in deze lyriek, maar zwieriger, luchtiger, jonger is ze, - en ècht van De Mont.

Diezelfde natuurzin, diezelfde liefde voor de heimat spreekt uit de *Koewachter-Idylle*, uit *Tarwemei*, uit *Van den Doop naar Huis* en andere verhalen, waarin de menschen van Klein-Brabant ons hun stille gemoedelijkheid en hun eenvoudige, zuivere menschelijkheid ontvouwen.

Hier zien wij wat de folklorist De Mont voor den dichter De Mont geweest is. Immers tot de bronnen van schoonheid, die De Mont hier opensloeg om de Vlaamsche literatuur te verrijken, behoorde ook de folklore. Hij was de eerste, die hier duidelijk zag welke oorspronkelijkheid onze kunst kon winnen door het benuttigen van allerlei motieven, gemerkt met den echten stempel van onvervalschte volkschheid. Als folklorist was De Mont niet de blinde kip uit de fabel van Lessing, die kostbare parels opscharrelt zonder er den glans van te onderscheiden. Hij wist met het folkloristische element als een echt kunstenaar atmosfeer en stemming in zijn poëzie te leggen, zooals b.v. Barbey d'Aurevilly in zijn *Ensorcelée* of Frenssen in zijn *Jörn Uhl.*

Een tweede eigenschap, die wij voor karakteristiek houden bij De Mont, is zijn epische visie, zijn zin voor het markige en grootsche. *De Kinderen der Menschen* en verdere epische fragmenten, waarin hij Bijbelsche, oud-Skandinaafsche, oud-Helleensche en Middeleeuwsche verhalen, visioenen uit de Fransche Revolutie en tal van andere onderwerpen, ‘die tot de gezamenlijke kunst van alle natiën’ behooren, in Vlaanderen ‘burgerrecht deed verkrijgen’, treffen vaak door echte plastiek en breed dichterlijk gebaar, die wij in Vlaanderen alleen nog in de verhalende gedichten van Rodenbach aantreffen.

De meest persoonlijke eigenaardigheid van De Mont's dichterschap is wel de schoone, gezonde zinnelijkheid, voor wier recht op leven in de poëzie hij als onverschrokken polemist heeft gestreden en die hij door heel zijn werk met iets van de oud-Brabantsche weligheid van een Jordaens laat spelen en lachen of met meer moderne verfijning en gemoedsontleding in *Loreley, Claribella* en ook in *Iris* openbaarde.

Laat mij als besluit de vraag stellen, wat De Mont voor de jongere dichters in Vlaanderen is.

Met de uiteenzetting van zijn verdiensten in het verzetten van de bakens en het verruimen van de grondslagen onzer poëzie heb ik op die vraag al geantwoord: hij is een van de verdienstelijkste inluiders van den nieuwen tijd, een van de wegbereiders van onze huidige woordkunst. Het staat vast, dat een groot deel van de geestelijke gronden, waarop onze jongste literaire beweging zich ontwikkelde, - de algeheele vrijmaking der poëzie, het afbreken met de conventie, de verruiming van de horizonnen, de moderniseering van het gevoel, - door De Mont werden veroverd. Dit te erkennen is enkel een daad van eenvoudige rechtvaardigheid.

Ik zie De Mont als de jonge Ferguut uit den ouden ridderroman van dien naam. Ferguut verliet zijn dorpje en trok de wereld in om de schoone, bijna ongenaakbare Galiene te veroveren en zich door zijn liefde tot haar ridder te maken. De Mont ook kwam ergens uit een verloren hoekje in Brabant, trok het Vlaamsche letterkundige wereldje in en vocht zonder vaar noch vrees om de Galiene van het schoone woord, van de vrije poëzie te veroveren. En laat men al beweren, dat hij ze niet volkomen in zijn bezit kreeg, toch heeft hij veel draken gedood, die haar bewaakten, veel muren doen storten, die haar gevangen hielden, en haar verovering mogelijk gemaakt voor volgende geslachten.

MAURITS SABBE.

Stille Ontroeringen.

I.
Berceuse. (Chopin.)

Om mij is de rustig-zedige weelde van het klein-vierkante salon, met stil-glanzende praal van loofbesneden, massief-eiken kasten, zwaar houten tafel met regelmatigsierlijk-gedraaide pooten, de bewerkt-donkere stoelen met stijf-rechte ruggen, versierd met grijnzend-zonderlinge leeuwenhoofden; 't is het stemmig-rood-witte tapijt waarover gedempt-zacht de voorzichtige voetstap heenglijdt, de blinkend-spiegelende, zwart-marmeren schouwmantel, waarop het donkere, geel-groen brons van beeld en paar brons-kandelabers, de blauwe-lichte luchter van Delftsch-porselein, omkringd van glas-geslepen parelgeklater, blauw-getint, ... het geopend-wachtend klavier, met zijn afwisselend-lange rij van blank-ivoren en ebbenhouts-donkere toetsen.

Buiten, in de eenzaam-liggende straat, dubbelreeks van tegenover elkaar-staande, wit-steenen, hoog-afstompende huizenmassa's, is een droomerig-stil geschemer van grijsgrauwe, roerloos-log hangende herfstwolken, nevelig-donkere hemelsluier, doezelig-zwart-gevlekte luchten waarvan in schuin-koude-stralen, mat-bleek licht valt over stomme dingen en zwijgende menschen...

En ook in de verlaten-rustige kamer is een vaag half-duister, omzwevend alle voorwerpen met wazig-onvatbare schemer-stroomingen, afrondend, vermilderend scherpuitspringende hoekspunten, telend met vluchtig-onduidelijke

lijnen zonderling-vormige illuzie-beelden, oplossend ijle schimmenstoet...

En door die vaag-wegdroomende namiddags-atmosfeer van zwijgende salonomgeving, fluistert weemoed, met onhoorbaar-ontroerende stem... Hij spreekt uit de dingen in de kamer, hij is in de omringende lucht die ik onwetend-gewoon inadem, ik drink hem in de luisterende ziel waar nacht-floers over schaduwt, ik voel zijn verlammend-ontzenuwende werking als slaapverwekkend zoet vergift, in elken schok-trillenden vezel, in elke slorpende gemoedscel, en er is een bitterschoone wellust, een wrange vreugd, een kalm-glimlachend zich-zelf pijnigen in het trage zwelgen bij iedere ademhijging van weemoeds-innerlijkheid en smarte-scheppingskracht...

Alleen met zich-zelf waakt op, in de-in-roes-van-het-leven-kommervergeten-ziel, al wat er langzaam, langzaamstil was ingesluimerd, het bang-ontroerende vragen, het in stormig-heftigen-drang-opgestoken willen-weten, het nijdigbeklemmend wee-gevoel van niet-tevreden-zijn over eigen arbeid en streven, zelfgekozen levensrichting, over der harde menschen-nuchter-onmenschelijke wereld-doening, het anders-wilde-willen, hoog-menschelijker, natuur-beter, van wat is als het niet diende te zijn, en het wreede, wanhoops-opjagende bewust-worden van onmachtig-klein, te laffelijk-zwak wezen tegen dat grijnzend-geweldige heir van onopgelost-duistere-raadsels, ziele-verbitterende ongerechtigheden, vertwijfelings-zware levensoogenblikken...

Er is een eenig-bizondere droefheid die géène tranen heeft: lijdzaam-geduldig, zwijgend-stom (als gebalsemd-kille-mummie in duistere zuilen-grafstee), oogenschijnlijk zich voordoend, is ze toch schrijnend-bitter, beklemmend-hard, en woelt met scherp-driftige nagels in de willoos-weeke ziel, die bevreesd-zacht, bangelijk-doorschokt heur onverklaarbaar-dwaze leed klaagt... als een weenend-zwak kind beducht voor geeselend-nijdige straf...

Dan zet ik mij als hulpzoekend voor het uitnoodigend

klavier, en in een troostend-weldoende, immer-stijgende, extatische droomerij laat ik de vlugge vingeren gaan over-onder-lichten-druk melodisch-zingende toetsen...

Berceuse...

Oneindig-teer, verzoenend-streelend, ruischt het door het schemerdonkere salon vol diep-roerende harmonie, als een groot-innig gebed, als fluisterend-aanmoedigende stemme, lispelend van rustig vergeten door droomloos-gemoeds-reinen-sluimer...

Het zingt in slaap geen kreunend-schreiende kinderhart, geen woelend-onrustige oogenstraal van minnendbezorgde moeder... mijn eigene, van weemoeds-treurnis-doorweende ziel, nevel-grijs-omhuld van neerdrukkend-droeve-gepeinzen-sluier, zal het in vrede-brengenden sluimer wiegen...

Slape, slape, wond-geslagen ziele...

Ween niet meer, ween niet meer, arm-naïeve hart...

Kalm, kalm, dol-driftige gepeinzen-stroom...

Vrede, avond-schoone vrede wenkt en fluistert door scherp-ontvlamd gemoed.

Als parelend-koele dauw-laving op naar frisch-vocht-smachtende landouw, zoo daalt vergeten in droom-zoete bedwelming over het heir van onuitlegbaar-kleine dingen, dat er bitter-knagend, schrijnt en woelt...

Er is een chromatisch-klimmen van vlug-opvolgende tonenreeksen, een immer zacht, bedarend-innig doorzingen der wiege-melodie, een gedacht-onwerkelijk oplossen of verdooven van sluimer-lied in schellerklinkende triolenmotieven, een weder-zwellend omhoog ruischen van rustigen zang...

En al wat er stormig-wild woelde, toomeloos-driftig, schrijnend-treurig kampte en schreide in afgemat-zoekende ziele, het legt zich ter ruste als onder bedwelmende betoovering, in het eens zoo verre, verlangde land, van sprookjesdroom en wonder-blij-vergeten, het lost zich op, verzwindend in sfeer van wiege-zang-ruischende muziek... En rustiger troostend zingt het, en zoeter-streelend het fluistert door

onvattelijk schemer-donker vol weemoeds-kille schaduw, en over het wijde zieleland van kracht-scheppend vergeten, stroomt plechtig-galmend als in hymne-zwellenden orgelzang de groot-ontroerende stemme des vredes...

Als het beverig-zacht snikken van schreiend kind dat langzaam over zijn kleinmenschelijk wee de bloemfijne handen van den weldoenden slaap glijden voelt, en wiens heftig-tranen-uitstorten overgaat in een gelijkmatig ademhijgen, zoo is innig-verrukkend, wonderteer uitgestorven, opgenomen, vereenzelvigd met de luisterende stilte in de kamer, de zang der zingende melodie. Maar lang nog blijft voortruischen door het eenzame vertrek waar vroeg-invallend avondschemer duister-gazen weefsels spint, de wiegetoon optrillend als uit goudbesnaarde harpen...

De verward-opklinkende geluiden der groote, zenuwachtig-jagende wereldwoeling, dringen niet meer door tot in het geruischlooze, alleenige wezen mijner weer-verzoende ziel... Thans is zij als een zwijgend-grootsche, kant-marmeren kathedraal, weerkaatsend in haar talloos-hooge, gothische glasramen, verblindend-gloeiend goudgeschitter van in rozen-brand-ondergaande-zon..., thans ligt zij, een rustig-ruischend, oneindig-blauw meer gelijk, verloren achter zwart-groen geschemer van woudkrans, ver in het sneeuwig-blank gebergte waarover plechtig droomt, in grootsch-weelderige natuurpracht, de gewijd-stille avond met stralend-diamanten lichtgeflonker van duizend-gouden starrenwerelden wentelend in zins-onvattelijke, rede-ontstellende bliksem vlucht door het eeuwig-oneindige zwijgen van 't heelal...

II.
Lente.

Naar SINDING'S *Frühlingsrauschen* en E. GRIEG'S *Printemps*.

Over de rijp-geworden, bloeiend-ontloken, zwaarvoldragen pracht van groeiend, langzaam-wordend natuurschoon, over het zinnelijk-driftig, warm-gloeiend, zomerschwild leven, van mensch en dier en plant, is verkalmend gedaald als bron-frissche streeling van dauw-koel handenpaar om brandend-heet voorhoofd, onverbiddelijke oplossing en wachtend einddoel van allen barnenden werk-ijver, alle rustelooze voortbrengingskracht en hoogen schoonheidsbloei, een lang-geduurde lengte van dagen reeds, de diep-krachtige, wintersch-donkere sluimer van het peinzend-vergeten en het voor vele duistere maanden niet-meer-zijn...

In de mistig-verborgen geheimenissen, vaak-vermoed in grauwe nevelsluiers, de ongeweten-verre diepten van het ondoordringbaar-groot, schaduwvol-dicht woud, leeft, eenzaam, versomberd in grijze gepeinzen-gang, de van-diksneeuwen blankheid omkleede, streng-heerschende boschgod van den grauwen, bleektreurigen winter.

Door de slank-zwarte dichtheid der kaal-oprijzende, hoog-staande stammenzuilen, zendt hij met aanzwellend hijgen der forsche borst, zijn vreemd-galmenden, ver in echozingenden winterroep, die als onverklaarbaar geboren uit de wit-vlekkige omwazeming der in woud-diepte hangende nevelsluiers, zonderling-ontroerend heenzweeft door luisterend-wachtende, mystieke woudstilte, zwaar-moduleerenden weemoedszang in klagend-langgerekten toon bazuinend over verlaten-liggende landouwen, uitgestrekt-grauwe weiden, en bedriegelijk-slapende menschendoening, wonder-op-klankend uit gelaten-rustige vrede-wereld van schijn-dood...

Maar in het slepend-zwaar, donker-melodisch lied van groot-kille rustigheid, in den wijd-brommenden bronstoon van mat-kouden, onberoerden wintersluimer, is de immer-herrijzende, illuzie-volle droom, de troostende, grootvreugdige belofte van nieuw, heimvol-verborgen leven, dat onzienlijk, ongeacht, langzaam-gestadig zijn bruisende, driftig-klimmende groeisappen omhoogstuwt, zijne-in-vergetelheid van rust, na scheppend, mild-kwistig bloeien, weer gesterkte, voedende krachten, stil en onvermoed doet samenstroomen en eindelijk, na lang, innig-hoopvol verwachten, rijk van weldadig-verwezenlijkte verrassingen losbreekt in hel-klaterenden tooverjubel van nieuw-vreugdige, heropgestane levensblijheid...

De wonder-droeve zang van den eenzaam-peinzenden boschgod is kil en schrijnend doorweend van het onverbiddelijk-werkelijk weten, niet heftig-snel te kunnen smoren, in eerst-heropleven te kunnen verstikken het immer-aanzwellend, heimelijk murmelen van nieuwe, zonnig-omstraalde levensuitingen, kinderlijk-zwak, wanhopig-onmachtig te staan tegenover den sterkstuwenden drang van jong-lichte, gouden verwachtingen, die hij alle zou willen wurgen met de gretiggrijpende, nijdig-knellende handen van den eeuwigen sluimerdood... Wanneer in zwaar-golvend, weemoedig-ruischen zijn elegisch wiegelied een vreemde rust zingt over een niet-te-begrijpen wereld van wils-zwakken en gemoeds-sterken, van treurend-moedeloozen en zielskrachtigen, van goeden en boozen, dan trilt diep daarin, als de immer-weerkeerende grondtoon, de onverborgen smart over het bitter weten der harde zekerheid, dat in stil-verzonken, zwijgend-onberoerde gemoederen weer eens de ondoofbaar-lichtende, machtigglanzende hoop, een nieuwe sterkere levenskracht, geurendfrisch opbloeit...

Want zóó is, onveranderlijk-eeuwige natuurwet, leven in dood, en dood in leven...

De droomerig-vage sluimer-stilte over alle wezenlooze en levende dingen, over alle wereldsche menschenschepselen

is nu, opgelost en vereenzelvigd in diep-inniger, plechtiger zwijgen, meer geruischloos-stil, meer geheimvol-ontroerend geworden.

Het is de wonder-bevangen stilte der verwachting die, na onzichtbaar gevoerden, met taaie kracht van levens-instinkt volgehouden strijd, de algemeene, onweerstaanbaar-grootsche zegepraal brengen moet van het jubelend-geboren, verlangend-nieuw levensmysterie... In het grijze, onbekend-duistere land der verte versterft als een wrange weemoedsklacht over verzwonden illuziebeelden, het droefschreiend, ver-galmend stemgeluid van den wintersch-naargeestigen, bitter-ontgoochelden boschgod... Alles in de heele schepping zwijgt, rust roerloos... en wacht.

En opeens, als wekkend opgeroepen door machtigzoet tooverwoord, is het gekomen, stralend-wonder van jeugdig-frisch leven uit doffe gelatenheid van droom-dood, hel-klaterend lied van hoog-uitjubelenden blijheidsroes geboren uit donkeren smartenzang, blank-lichte hoop van beloftevolle, zacht-lachende toekomst uit pijnigende neerslachtigheid van heden.

Wat was dat?

De melodisch-zeurende, uit hol-rieten stengels borrelende tril-klank der schalmei?

De vriendelijk-welluidende dubbel-roep van den eenzamen koekoek, met loomen doch krachtig-slaanden wiekslag heen-zwevend over het hoog geboomte van het luisterend woud?

Het op-en-neer-wiekend gekwetter van ranke zwaluw op lichten vleugelklap door blauwer-lokkende lucht-sfeer drijvend?

Het stil-lachend ingehouden fluisteren van honderd koozende en minzaam-knikkende, kleurige bloemenkopjes, voorzichtig uitpiepend, nieuwsgierig-angstig glurend in vochtig-groenende beemden?

Het zacht-kabbelend, overmoedig-golvend gebruis eener vrij-geworden beek?

De fijn-geurende, wonder-bezielende, balsemende adem van een sprookje?

Door de kale, spichtig-zwarte kruinen der indrukwekkend-hooge boomen, lispelt en stoeit een zoeler-streelende windhijging... De statige, uit-zwaren-winterdroom-ontwakende woudreuzen schudden verdwaasd den top en vragen met verwonderd-galmende bromstem: 'Wat was dat?' En de tallooze, schrale, fijn-groene mosplantjes die hulpzoekend saamgedrongen of schuchter-weggedoken aan den breeden voet der massief-geweldige stammen groeien, zeggen het suizelend-zacht na, in ijl-verstervenden, nauw-hoorbaren echo, met kleine, bedeesde stemmetjes.

'Wat was dat?'

Van uit het wondere, ver-vermoede nevelland aan de bleek-blauwe ronding der kim kwam toen, fluweelig-streelend als de zijig-zachte adem eener betooverend-lokkende, weldoende fee, een zucht, licht-zwevend gedragen op blanke vlerk van ongekenden blijheidsvogel. Die zucht werd tot een vreugdig fluisteren, een zacht-stemmend lispelen, en gestadig aanzwellend golf-deinde hij rhythmisch verder, over het in teer-groenen feestdos ontwakende land, als een schoone zang van lang-verwacht geluk, als een breed-ruischende hymne van levensoverwinning, als een hoog-rein, puuropklaterend lied van duizend hel-kristallen, frisch-bloemige lenteklokjes, in parelklaar geklinkklank beierend door de droomerig-stille lucht: 'Dat was de Lente!'

'Dat was de Lente!' Wonderwoord, wekkend in elk jong hart, in elken spannenden vezel, in elke trillende cel van levend wezen, een zachten, van blijheid-doorzinderden weergalm... De zuil-rechte, bruin-blinkende stammen zegden het na in diep-rollenden, goedig-brommenden bastoon. De vernepen-kleine mosplantjes, de teer-opgeschoten grassprietjes herhaalden het, prevelend voor zichzelf, met fijnertrillende stemmetjes.. Een drieste vogel floot het, vlug heen en weer huppelend op den hoogsten tak van een glanzendgladden beuk, als een vroolijk-nieuw wijsje... De van hare-

ijzige-winterboeien bevrijde beek aan den rand van het woud murmelde zingend het na, met zacht gebruis van uitjubelende tevredenheid over herboren vrijheidsloop: ‘Dat was de Lente! Dat was de Lente...’

En daar schaterde het los uit duizend juichende stemmen, uit duizend onstuimig-kloppende harten, verheerlijkend het heropgestane, nieuw-geboren, weder-bloeiend leven in heerlijk-licht-stralende schoonheid van kleur, van vorm en zang... 't Is de Lente: zacht-luidende, bedwelmend-zoete bont-kleurige Lentetijd, wuivend met versch-groene takken van zege en hoop, in veel-tintige harmonisch-geschakeerde tonenreeks pralend met frisch-stralend tooisel van jonge, driftig-ontluikende Lenteknoppen.

Ver-gevlucht, verborgen en vergeten in de eentonig-eenzame, wijd-naakte vlakten van het schemerig-duister land van Verleden, ligt de door balsemenden lenteadem verjaagde, wintersche kilheid, de doode rust, zonder natuurschoonen scheppingsdrang...

In het weelderig-bloeiend, rijk-bevrucht gewest van het zon-bestraalde heden lokt mild-lachend, verzadigd van blijde, alom-oplichtende kleurenschittering en zangerige, ziels-lavende schoonheid, een nieuw, lang-verloren geluk, een nieuwe, herwonnen levenslente.

En verder, in het peilloos, heimvol-omwazemd verschiet, zoo ver en toch zoo nabij, wen de droomend-ernstige gelukkig-starende blik dwaalt over de vruchtbare, rijke landouwen van het wijd-wondere menschen-zieleland, warm-glanzend overstraald van den gulden gloed der in heerlijkvlammenden krans koesterende lentezon, is daar het mystieke, maagdelijk-ongerept land der Toekomst, omhullend in zijn blank-gazen, sylphidisch-luchtige sluiers, een wondere wereld van nog onvervulde beloften, van nieuwe, verrassende vreugden, van nieuw, onvermoed leed...

Uit het grijs-omneveld land der Toekomst is de jonge, rozig-bekoorlijke Lente met dauw-frisschen zegen tot mij gekomen in het klare, helder-bewuste rijk van het Heden,

het onmiddellijk-tegenwoordige. Maar na korten, als schoone-droom-voorbijgevlogen bloeitijd, zal ook zij gaan, als al wat is en leeft, in de groote, onbegrepen-wereld-doening, naar het verre schimmenland van het Verleden, waar onze dierbare dooden rustig slapen, waar onze blijde of droeve herinneringen zachtjes dwalen, mijmerend-stil leven als een heel hecht deel van ons eigen, innigste zelf...

Antwerpen, Januari 1912.

FRANS DE WILDE.

Boomgaard in Lentebloei.

Zomerzoelte huist in het grillig windeken. Dwarrelend dans-joelt op het gras een wemelzwerm van neergezegen roos-witte fruitboom-bloesems. Door de met teertonige blaartjes bekleede twijgen piep-gluren zon en lucht: wit-geel geblekker in fijn azuur. Mals-mollige, zilver-blanke wolken schuiven lui-traag elkaar voorbij of schijnen even te blijven hangen in de hoogste bomenkruinen. Duizende rij-dansjes van licht, vol prisma-tonen, flikker-dansen over het grassmaragd, waaruit legioenen boterbloemen en madelieven, zo pas ontloken, hun frisse kopjes opwaarts steken.

Roestig-rood de slootjes-bodem vol vorsengebroed. Dichte benden heel-kleine visjes zwenke-zwemmen vinnig-ras door het helder water. Met zij-zachte vederen streelvlerken laagstrijkende zwaluwen langs het in Lente-herlevend bontgetooid groen.

Lijn-recht door de boomgaard snijdt een padje, met mozaïek belegd van blaadjes rood en blank, waarop een troepje eenden schudde-waggelend voortbeweegt, op gang naar de kleine vijver, die ginds door sombere bomen-stammen blauw en helder blinke-blikkert.

Een stramme, knoestige wilg wiegt in zachte kadans zijn laagste takken over het watervlak, aaiend het nat met trillende blâren.

Tegen zijn hobbelig-ruwe stam leunt een aardig blond kind met blozend-volle wangen. Olike tinteloogskens beloeren lustig het dartel gedoe van twee kleine geitjes, die rond haar wippen en springen op de koddigste wijze, en het gulzig

gezabber van een achttal heel jonge biggetjes, die zich gretig verzadigen.

Lui-liggend op haar brede zijde, klemt moeder de voedster tussen de wijd-uitgebreide poten haar rozig, dicht-bijeen geprest kroost, terwijl ze genotvol knort en haar bleekblauwe, waterige piepoogjes van voldoening toeknijpt.

Een dichte zwerm brom-gonzende vliegen toeren in kringen rond de rijk-vlezige groep van moederlik geluk.

April 1913.

ELLEN CORR.

[Verzen]

Aan Peter Benoit.

De Leie en Schelde zingen Vlaandrens levenslied.
Gij, Peter, hun vertrouwde, wist hoe wonder eigen
Zijn lijden en zijn strijden, zijn smeeken en zijn dreigen
Verklatert in hun water, ruizelt in hun riet:

Zijn wee en bede, waar in uchtendvaal verschiet
Der schorren lisch en bies naar 't spiegelzilver neigen;
Zijn eisch en zege, waar azuren dampen steigen(*)
In milde middagzon, die gulden golpen giet...

Gij schonkt, gelijk de wind in riet en water, klank
Aan Vlaandrens daân en droomen door der tijden gang;
Gij zongt lijk Leie en Schelde, en wat ze U zingen deën.

De Leie wiegde uw wieg, de Schelde uw grafstee naârt.
Als beider glorieloop, liep de uwe wereldwaart
Door Vlaandren, - lijk des Heilands over Galileeën.

(*) = liggen in opgaande richting, - een toestand; niet stijgen, - een werking.

Na Ledeganck.

‘En met de moedermelk, kwam melodij gevloeid!’
Toen zong ons Dedeganck zijn zegening van zangen,
In vlotten loop gewiegd, van vlokke lucht omhangen,
En frisch, als 't vlietje vliet alwaar de lischbloem bloeit.

't Was minnestreel-gekweel, gekeuvel ongemoeid,
Door paadje en edeldame snoeprig opgevangen;
Of breed een bardenkreet langs woud en welfselgangen,
Voor stam en volk tot heilgen heldentoorn ontgloeid.

Wel schraal scandeerde een citherslag de melopeeën;
Toch drong de melodij, haar bronne warm ontgleën,
Gereed een traan in 't oog, de vuist naar 't klinggevest.

Het roerde diep, zijn lied; - als roert sinds geen der Jongen!
Hun klank verwekt geen weerklank meer, hoe wordt gezongen,
Helaas, op contrapunt, en meest met groot orkest....

JAN JANS.

[Verzen]

Zomerwoud.

Met de zonne alleen
kom ik lijze getreên
in de hal van de ruischende boomen.

Op den zang van mijn lied,
waar mijn vreugde door vliedt,
begeleid ik mijn ziel in haar droomen.

En mijn hoofd ligt gerust
op de mosgroene kust,
wijl de zonne verschuift door de boomen.

En dë uren begaan
stil den weg van mijn waan,
waar 't geluk weldra lichtend zal komen.

Herfstliedje.

Roode roode roodglans
huivert op de hei.
Nacht komt met een doornkrans
voor ons allebei.

Roode roode roodglans
huivert op de hei...
Alles is voorbij thans
tusschen u en mij.

Roode roode doodglans
davert op de hei!

A.W. GRAULS.

Liedjes.

I.

O! laat nu, als licht, in mijn harte druipen,
als zonne-blond licht, je zoo leutige lach,
dan zal ik wel blij zijn den langen dag.

O! laat nu je kus op mijn lippen bloeien,
de zalvende kus van je zachten mond; -
mijn hart, o mijn lieve, is zoo doodlijk gewond!

O! laat nu ontluiken je zonnige woordjes,
ontbloeiende bloempjes vol lente-licht,
wijl rust in mijn armen je lief gezicht.

Ik tuur in je lichtende, lachendë oogen
en lees er 't verhaal van een wonderen droom,
den droom van je liefde, zoo blij en zoo vroom.

II.

Je bent mijn blanke zwane...
die roeit den vijver rond,
den stillen vijver van mijn blanke droom-gedachten
in d'avond-stond.

Je bent mijn blanke zwane...
die in mijn droomen waart
en als een groote Liefdë in den vromen avond
heel zachtjes vaart.

Je bent mijn blanke zwane...
die mijn betooverd hart
nu meedraagt, al de dagen van mijn blijde leven,
en ook mijn smart.

JOS. MAVILLE.

Okeanos.

***Okeanos*:**
O wondre Zon, die gansch den wijden dag
aan Hellas' blauw-turkoozen hemelboog
in toomelooze drift, zoo welig, oog-
verblindend hebt gelachen uwen lach,
vol wilde kracht, zoodat Zeus' adelaren,
de minnaars van het glorierijke licht,
hun oogen loken vóór uw aangezicht
en 't schitter-goud, ruim-sparklend uit uw haren:
zoo min ik u...

O wondre Zonne, die vol hitte en vuur
de luchten hebt geblakerd en gebrand,
het planten-leven dor-verschroeid op 't land
en 't zwakke vleesch bedwelmd met langen duur,
zoodat de menschjes en de groote goden,
als luste- en levenloos, te slapen lagen,
van denken moe en loom en lam geslagen:
uw passie scheen al 't passielooz' te dooden...
En ik, als kind van woeste onstuimigheid,
ik ben dan uitgegaan naar de eenzaamheid,
het hart luid-jagend met zijn dolle slagen
en dragend diep de driften van veel dagen:
o Zon vol hevigheid, zoo min ik u...
Ik heb u lief...

***De Zon*:**
Wie is het, die me op aard' te minnen waagt?
Wie voelt de passie, die mijn baar-schoot draagt?
Wie is 't? O spreek! O kom tot mij! Ik wacht...

***Okeanos*:**
O Zon, mij lokt deze eerste liefde-nacht!
Ik ben de god Okeanos, gewassen
uit wijd geweld van hemel en van aarde:
'k zal rots op rotsen, berg op bergen tassen
om 't zin-genot van uwe liefde-gaarde!
Ik kom tot u! Ik heb uw stem gehoord:
't verlangen zweept mij onmeedoogend voort!

***De Zon*:**
Ik heb u lief! O kom tot mij! Ik wacht...

***Okeanos*:**
O Zon, die dezen nacht hebt voorbereid,
vol zware zwoelte en zwart als duizend nachten,
een nacht zoo broeiend-vol van onweers-machten,
dat de uil, zoo hunkrend naar heimzinnigheid,
niet wagend zijne bloed'ge roovers-tochten,
vermoedend het gevaar van 't zwijgend spoken,
zich schuil houdt, bange-rillend, in zijn krochten,
dan zijn mijn jeugdige aders blauw-gezwollen
door 't kloppend stuwen van mijn passie-bloed,
mijn bloed, dat wordt van liefde-gloed gekwollen.
Ik heb mijn oogen smachtend toe-geloken
en wacht nu blind op wat gebeuren moet...
Ik heb u lief...

Dof-dreunend bonst opeens de storrem uit
en boven heen het schrille winde-gieren
als 't wild en bandelooze gil-geluid
van honderd-duizend ruw-gekeelde dieren.

O woeste grootschheid van den nacht-orkaan,
gij hebt den storrem van mijn hart verstaan
en 't laaiend-fel begeeren van mijn bloed...
Welaan! Welaan! Ik volg u! Wijs de baan!
De onstuim'ge liefde-zonne lokt mij aan
en de hartstocht, die doorheen haar leven woedt...

***De Orkaan*:**
Ver-boven d'hoogste bergen hol ik heen
in de eindelooze driestheid mijner leên!
Okeanos! Kom naar den hemel-tuin!

***Okeanos*:**
Ik volg! Ik volg! 'k Bestijg Olympos' kruin!
en vel er Zeus, den god van alle goôn,
trots donder-woede en bliksem, van zijn troon!
O Zon! O Zon! Ik klim ter hemel-woon!

***Zeus*:**
Wie zich durft wagen in mijn rijken,
dien treffen onmeedoogend mijne pijlen
en werp ik in den afgrond van den dood!

***Okeanos*:**
Ik sterf! Ik sterf! Mijn arme leden wijlen
in knellende armen van den Dood...
Hoe weelde-zalig is het wreed bezwijken
te midden van het rijke drift-festijn,
smoor-dronken van den zoeten liefde-wijn...
Ik voel den Dood op mijne bleeke koonen:
o wondre Zon! O ongenaakbre Schoone!
Ik sterf! ... ik sterf! ...
Vaarwel! ...

MAURITS STEENHAUT.

Iets over Kometen.

Het is reeds tamelijk lang geleden sedert wij in ons land geen glanzend kometenverschijnsel meer gezien hebben. De eene en andere heeft wel iets gemerkt van de groote komeet die in Januari 1910 te Johannesburg werd ontdekt, of nog van de komeet van Halley in hetzelfde jaar. Beide echter waren bij verre niet te vergelijken met de indrukwekkende pracht van sommige dier hemellichamen, waarvan onze ouders of grootouders vertellen.

Groote, met het bloote oog goed zichtbare staartsterren behooren tot de zeldzaamste hemelverschijnselen. Geheel anders is het met de kleinere, slechts in min of meer aanzienlijke kijkers zichtbare kometen. Voor den sterrenkundige die over een sterken kijker beschikt is er bijna gestadig het een of ander hemellichaam van dien aard waar te nemen. Zoo kon men in den laatsten herfst, gedurende eenige weken, in ons land, vier kometen tegelijk nagaan.

Deze hemellichamen verbergen ons nog vele geheimen, hoewel ze ten allen tijde de aandacht der volkeren geboeid hebben, wanneer ze niet hunne vrees verwekten. In de Chineesche jaarboeken vindt men er eene lange reeks vermeld, die vele jaren vóór onze tijdrekening aanvangt. Wij moeten echter tot aan Newton komen, om den eersten wezenlijken stap te ontmoeten in het navorschen van de rol, die de kometen in het zonnestelsel vervullen. Die Engelsche wiskundige berekende hare banen en stelde vast, dat haar schijnbaar zoo grillige loop op het hemelgewelf voortspruit uit de samenwerking van hare nagenoeg parabolische beweging, door de aantrekking der zon teweeggebracht, en de jaarlijksche beweging der aarde om de zon, waardoor het

standpunt van den waarnemer van dag tot dag verandert. Zij waren geen onheilspellende uitwasemingen in onzen dampkring meer, maar hemellichamen, loopende in meetkundig welbepaalde vlakke krommen om de zon, en die, evenals alle andere leden van het zonnestelsel, groote en kleine planeten, onder de heerschappij van de alles verlevendigende zon staan. Er is niettemin een wezenlijk verschil tusschen de beweging der kometen en die der planeten. Onze aarde beschrijft om de zon eene nauwelijks van den cirkelvorm afwijkende jaarlijksche ellips; voor de andere planeten is die afwijking van den cirkelvorm soms wel iets grooter; doch over het algemeen zou men slechts moeilijk eenig verschil kunnen opmerken tusschen de gewone afbeeldingen van den loop der planeten in het zonnestelsel, door middel van cirkels om de zon, die van Mercurius tot Neptunus immer grooter worden, en de krommen welke de planeten in werkelijkheid beschrijven. Kometen gedragen zich geheel anders: in overeenstemming met de wetten der mechanica, doorloopen ze meer of min langgestrekte ellipsen, waarvan een brandpunt door de zon wordt ingenomen.

Hoe verder deze ellipsen zich uitstrekken, hoe meer jaren de komeet gebruikt om haren omloop te voltooien. Blijft de baan binnen de grenzen van het zonnestelsel, voor zoover wij die grenzen kennen, anders gezegd verwijdert de komeet zich niet verder dan de planeet Neptunus, dan is de omloopstijd kleiner dan 80 jaar en dan spreekt men van periodieke staartsterren, die dan worden benoemd naar den naam van dengene, die ze ontdekt of berekend heeft. Aldus spreekt men b.v. van de komeet van Halley of van die van Encke. De eerste heeft een omloopstijd van 75 jaar, en werd reeds lang voor het begin onzer tijdrekening waargenomen; de tweede heeft den kortst bekenden omloopstijd van slechts 3 ⅓ jaar, en is sedert de achttiende eeuw reeds 33 maal verschenen. Bij de meeste kometen is de omloopstijd echter onvergelijkelijk veel langer en nauwelijks te bemeten, zoodat zij slechts na verloop van vele eeuwen weer te verwachten zijn.

De geschiedenis van menige komeet is uitnemend rijk

aan onverwachte verschijnselen. Nu eens is het de beweging welke eigenaardigheden oplevert; hetzij de komeet in de nabijheid van een storende planeet verkeert en daardoor haren loop merkelijk gewijzigd ziet, zooals de thans verloren komeet van Lexell, welke in de achttiende eeuw tusschen Jupiter en zijne satellieten heenliep, en van eene zeer langwerpige ellips overging tot eene kortperiodische kromme; hetzij de komeet zich in twee splitst, zooals die van Biela in 1846; verscheidene jaren lang liepen de twee onderdeelen van de komeet neven elkander, terwijl hun onderlinge afstand allengs toenam, totdat beide geheel onzichtbaar werden en slechts na vele jaren aanleiding gaven tot een ongewoon getal vallende sterren. In andere gevallen zijn het de vormveranderingen in den kern, in den kop, en vooral in den staart of ook ongewone transformaties in het lichtspektrum, welke de aandacht der waarnemers trekken. In de laatste jaren is er in dit opzicht ongemeen veel nieuws verzameld geworden, dank zij het photographisch opteekenen der verschijnselen. Doch het zou ons te ver leiden hier daarover uit te weiden. Wij zullen liever een paar kometen bespreken die onlangs verschenen zijn, en waarvan de laatste dezen zomer met bloot oog waarneembaar zal worden.

* * *

Den 24en Juli 1852 ontdekte de Duitsche sterrenkundige Westphal in Göttingen, bij toeval, een helder, rond nevelvlekje, dat zich ras op het hemelgewelf verplaatste en algauw bleek eene onbekende komeet te zijn. Weldra werd zij in alle sterrenwachten waargenomen en uit de plaatsmetingen werd berekend dat de lichtsterkte zou toenemen. Eene parabolische kromme stelde echter de waarnemingen niet goed voor, en spoedig vond men dat deze beter met eene langgestrekte ellips overeenstemden, hoewel de omloopstijd nog geheel onzeker bleef. Midden Oktober 1852 kwam de komeet op haren kortsten afstand van de zon; zij was dan met het

bloote oog, als een klein wolkje, den ganschen nacht zichtbaar in de nabijheid van de poolster; hare helderheid was dan ongeveer met die van de Andromedanevelvlek te vergelijken. In een kijker vertoonde zij eene uitstrooming in de tegenovergestelde richting van de zon, aldus een korten staart vormende, waarvan de schijnbare lengte hoogstens anderhalven maandiameter bedroeg. Tot op het einde van hetzelfde jaar en nog in de maand Januari 1853, kon de baan vastgesteld worden, maar dan was het licht der komeet, door het toenemen van haren afstand, zoo flauw geworden dat ze weldra uit het oog werd verloren. In Bonn zag Schoenfeld ze nog een laatste maal den 9en Februari 1853, doch ze was dan reeds te zwak om nog eene plaatsbepaling toe te laten. De voorloopige berekeningen, te dien tijde uitgevoerd, hadden tot eene periode van ongeveer 58 jaar doen besluiten, zoodat de komeet dus omstreeks 1910 weer in de nabijheid der zon zou komen, en derhalve voor ons zichtbaar zou geworden zijn. Naderhand werden die berekeningen hernomen, en de juiste invloed van de storingen door de planetenaantrekking - hoofdzakelijk die van Jupiter - bepaald. Op deze wijze werd een omloopstijd van 60 jaar gevonden, een uitslag die echter aan eene onzekerheid van minstens twee jaar onderhevig was. Hoe nauwkeurig ook die berekeningen uitgevoerd waren, toch bleef aldus het slotresultaat te weinig bepaald om tot eene zekere voorspelling te komen omtrent de plaats op het hemelgewelf, waar de komeet weer zou te verwachten zijn. Zulks is alleen te wijten aan de kleinheid van den boog, waarop zij in 1852 kon nagegaan worden; de zichtbaarheid omvatte slechts zes maanden, en dat is veel te weinig om eene baan, die bijna tot op den afstand van de verafgelegen planeet Uranus reikt, met zekerheid vast te stellen.

Het weervinden van de komeet in deze jaren bleef dus eene zaak van kans. Het toeval begunstigde ditmaal een jong Amerikaansch sterrenkundige: den 27en September 1913 ontdekte Delavan in de sterrenwacht van Laplata (Argentina), in het sterrenbeeld van den Waterman, eene kleine staart-

ster, wier beweging goed beantwoordde aan die der komeet van Westphal. Door deze ontdekking werd dadelijk de periode van dit hemellichaam veel nauwkeuriger dan te voren bekend. Voor den omloopstijd werd iets meer dan 61 jaar gevonden, en terzelfdertijd werd het mogelijk, den juisten loop van de komeet gedurende haar huidige verschijning vast te stellen. Verder kon voorzien worden, dat de helderheid haar maximum bereikte op het oogenblik der ontdekking, en dat gedurende een paar maanden de komeet nauwelijks aan licht zou afnemen. Deze theoretische voorspelling was echter weldra in strijd met de waarnemingen. In het midden van Oktober, een drietal weken na de ontdekking, begon het licht der komeet merkelijk te verzwakken. De korte staart, dien de komeet na zich sleepte, werd moeilijker zichtbaar. De aanvankelijk heldere kern midden in den kop zette zich uit tot een onscherp wolkje; op het einde van Oktober werd dit moeilijk te onderscheiden, zelfs in een tamelijk machtigen kijker, zooals dien van onze sterrenwacht te Ukkel. In de eerste dagen van November, dus op een oogenblik dat de komeet, volgens de berekeningen, even helder moest schijnen als in het begin van Oktober, werd zij geheel en al onzichtbaar. Slechts nog enkele dagen kon ze photographisch met behulp van groote spiegelteleskopen nagegaan worden.

Dit onverwacht verdwijnen van Westphal's komeet is een voorbeeld tusschen ontelbare andere, van de grilligheid waarmede dergelijke hemellichamen optreden. Niets kon schijnbaar die ongewone vormverandering voorspellen. Integendeel was door de toenadering tot de zon eerder eene ontwikkeling van den staart te verwachten, in plaats van een volkomen uitdooven. Hier staan wij voor een onopgelost vraagstuk. Het heeft veel schijn, dat eene uitlegging niet op den weg der bewegingsomstandigheden te zoeken is, maar wel in sommige physische eigenaardigheden van de staartsterren, die we tot hiertoe nauwelijks kunnen raden.

Verlaten wij nu Westphal's komeet, die ons vroegtijdig ontsnapt is, en slechts na een nieuw tijdperk van 61

jaar, dus in 1974, weer in het gezicht zal komen voor de aardbewoners, - het zullen dan onze kleinkinderen zijn! - en beschouwen wij een oogenblik de laatst ontdekte komeet, die welke door denzelfden sterrenkundige Delavan, die de voornoemde gevonden had, op den 17en December 1913 voor het eerst bemerkt werd.

Het was slechts een onschijnbaar lichtneveltje, dat zich naar het Noord-Westen bewoog, en maar in groote kijkers goed uitmeetbaar was. Weldra vestigden de meeste sterrenwachten hunne aandacht op den nieuweling, en na een paar weken gaven de berekeingen te kennen dat dit schijnbaar onbeduidend hemellichaam in werkelijkheid tot de grootste kometen behoorde. Op het oogenblik der ontdekking bevond zich dit lichaam nog op zulk een grooten afstand van de aarde, dat, om eenigszins zekere gegevens te bekomen omtrent den aanstaanden loop, het noodig was de komeet nog gedurende eenige weken na te gaan. In Ukkel werd tot den 29en December 1913 de juiste plaats aan den hemel verscheidene malen bepaald, doch dan kwam slecht weder en daarna de maneschijn, die weldra het nevelvlekje overstraalde. Slechts den 14en Januari van dit jaar werd eene nieuwe uitmeting mogelijk, en het bleek dan dat de komeet reeds merkelijk van de eerste berekeningen afweek. Ik besloot dus uit de waarnemingen, die nu bijna een tijdperk van eene maand omvatten, eene nauwkeurige baan af te leiden. Deze berekeningen toonen aan, dat de komeet langzaam tot de zon nadert, in een vlak, bijna rechthoekig op dat der aardbeweging. Voorloopig wordt de komeet daardoor niet helderder, daar haar afstand tot de aarde vooreerst nog toeneemt. Dit duurt echter slechts tot einde Maart; van dan af zal zij door de schemering in de nabijheid der zon voor een drietal maanden uit het zicht verloren worden. Gedurende dien tijd glijdt ze achter de zon heen, en eerst in Juli verlaat zij allengs hare ongunstige stelling en zal dan kort voor zonsopgang in het Oosten waar te nemen zijn. Ondertusschen is de afstand tot zon en aarde zooveel kleiner geworden, dat in Augustus

en September de glans reeds veel toeneemt. In Oktober prijkt de komeet met haren grootsten glans. Zij is dan evengoed 's avonds als 's morgens zichtbaar in het sterrenbeeld van den Grooten Beer. Volgens de berekeningen, die zich tot nu toe (midden Maart) heel goed aan de waarnemingen aansluiten, komt op den 26en Oktober van dit jaar de komeet het naast bij de zon. Het is omtrent dit tijdstip dat men de grootste helderheid en ook de mooiste uitbreiding van den staart zal mogen verwachten, hoewel deze tot nog toe niet merkbaar is.

Volgens alle waarschijnlijkheid zal dus dezen herfst eene komeet voor het bloote oog zichtbaar worden, zonder dat men echter een buitengewoon indrukwekkend schouwspel te verwachten heeft. Wel is de eigen glans der komeet uitzonderlijk groot, veel grooter dan b.v. die van Halley's komeet, en slechts te vergelijken bij dien van de groote komeet die in 1910 in Transvaal eerst werd gezien. Maar de afstand tot de aarde blijft ongelukkiglijk zoo groot, dat de schijnbare helderheid voor den aardschen waarnemer weinig beantwoordt aan hetgeen men op het eerste zicht zou verwachten. Ware de komeet eenige maanden later verschenen, dan zou ze een der merkwaardigste tafereelen opgeleverd hebben. Na Oktober wordt het licht der komeet weer zwakker. Maar nog langen tijd, wellicht nog twee of drie jaar, zal de komeet in groote kijkers zichtbaar blijven. Ten minste zijn dit de voorspellingen die door onze berekening worden aangeduid. In hoever de komeet aan onze verwachtingen zal beantwoorden, zal ons de tijd leeren; maar het voorbeeld van Westphal's komeet moet ons voorzichtig maken in het voorspellen, zoo niet van de beweging, dan toch van het uitzicht, en in het bijzonder van den luister dier hemellichamen.

Het is tot dusverre nog niet mogelijk te schatten, wanneer de komeet van Delavan in de toekomst zal wederkeeren, doch zooveel is reeds nu vast te stellen, dat hare periodiciteit niet met jaren, maar met eeuwen zal te meten zijn.

Ukkel, 20 Maart 1914.

G. VAN BIESBROECK.

De leer der Tegenvoeters in de middeleeuwen.

Met de ideeën gaat het zooals met de kiemen van alle leven: bij de vleet worden er gezaaid, enkele slechts komen tot het licht, gedijen en zetten zich uit - het zijn gewoonlijk niet de oorspronkelijkste. Om zich te ontwikkelen moeten zij zich naar hunne omgeving schikken, doch zoo veranderen zij en ondergaan den invloed van de erfelijkheid, dit is van de overlevering. Dit blijkt namelijk uit de geschiedenis der wetenschap in de middeleeuwen. Er waren in dien tijd meer denkers dan men doorgaans vermoedt, maar zij werden dikwijls miskend en in hun streven door de heerschende begrippen tegengewerkt. Toch hebben zij grondslagen gelegd van de moderne wetenschap, al was het dikwijls met de hulp van werken uit de Oudheid. Op het gebied van de aardrijkskunde werden in alle geval onderstellingen overgenomen, die voor dien tijd zeer stout waren, onder andere die van het bestaan van eene andere wereld.

Sedert men de aarde in de rij der planeten heeft geplaatst, bespreken sterrenkundigen en wijsgeeren het vraagstuk of er op enkele dezer hemellichamen levende wezens kunnen bestaan, zooals die welke onze aarde bewonen. In de middeleeuwen deed zich een dergelijk vraagstuk voor aan al degenen die zich met de wereldgesteldheid bezighielden, in de eerste plaats de godgeleerden. Toen dacht men dat onze ‘Oude Wereld’, zooals ze later heette, - Europa, Azië en Afrika - ten Zuiden en ten Noorden door ontoegankelijke streken begrensd was. Evenals de noordelijke landen wegens

de koude, werden de zuidelijke wegens de hitte als onbewoonbaar beschouwd. Deze laatste werden, te recht meende men, onder den naam van verzengde luchtstreek samengevat. Maar bezuiden den Oceaan, dien men om de aarde dacht, vermoedde men nog een uitgestrekt gebied, dat voor vierde deel van de wereld doorging. Is dit deel bewoond of onbewoond? En zoo ja, door wie? Maakt het al of niet eene wereld op zichzelf uit? Dit waren voor den tijd echte raadselen. Alhoewel men gedurende de vroege middeleeuwen in het eigenlijke Europa de bolvormige gedaante der aarde verwierp, vond de onderstelling aangaande het bestaan van eene tegenwereld in eene andere gematigde luchtstreek nog vele aanhangers. Nochtans verklaarde de heilige Augustinus, (4e-5e eeuw) die in de middeleeuwen als de grootste geleerde gold en van wien men zei dat hij ‘meer schreef dan een mensch lezen kan’, er zich beslist tegen. In zijn beroemd werk over den ‘Staat Gods’ behandelt hij het vraagstuk na een hoofdstuk te hebben gewijd aan de monstervolkeren, éénoogigen, ‘schaduwvoeters’, menschen zonder hoofd, menschen met ‘verkeerde voeten’, en vele andere. Wel vindt hij het niet ongerijmd dat zulke monstervolkeren kunnen bestaan, daar er ook, zegt hij, in de streken die wij bewonen hier en daar enkele individuën zijn die echte monsters zijn, - hij bemerkt niet dat deze niet dezelfde gedaante hebben als de individuën der monstervolkeren -, maar hij kan niet aannemen dat er menschen op de ‘onderste’ zijde der aarde wonen. Zij behooren alleen tot het gebied der fabel, der dichterlijke verbeelding. ‘Zelfs in geval men veronderstelt dat de aarde bolvormig is, schrijft Augustinus, volgt daaruit niet dat het tegenover ons gestelde halfrond bloot en zonder water zij, en indien het wel ontbloot is, dat het noodzakelijk door menschen bewoond wordt. Want de Heilige Schrift, waarvan het verleden getuigt dat zij niets voorspelt dat niet zou verwezenlijkt worden, kan van geenerlei dwaling worden beschuldigd. Ten andere is het niet minder onzinnig te gelooven dat er enkele

menschen van hier naar de overzijde van den onmetelijken Oceaan zouden verhuisd zijn, zoodat er daar ook van den eersten mensch eene andere nakomelingschap zou voortkomen'. Zonderling mag het heeten dat de heilige Augustinus geneigd is de Antipoden als menschen met 'verkeerde voeten' als mogelijk te beschouwen, terwijl hij ze als 'Tegenvoeters' geheel verwerpt. En nochtans is het begrip 'menschen met verkeerde voeten' eene *verkeerde* afleiding van dat der echte Antipoden of Tegenvoeters! Zoo sterk was de macht der overlevering en zoo overwegend het gezag van den Bijbel, dat de vreemdste anomalieën, de wonderlijkste wangedrochten om zoo te zeggen als natuurlijk voorkwamen, op voorwaarde dat zij niet door de Heilige Schrift geloochend waren.

In het eigenlijke Europa der middeleeuwen werd de vrijheid der Ouden meer en meer voor verdacht gehouden, naarmate de dogma's van het geloof vastgesteld werden en het pauselijk gezag toenam. De heilige Benedictus wenschte alleen in eene zalige onwetendheid te leven, maar andere geestelijken waren niet van hetzelfde gevoelen, en Cassiodorus, de vernuftige minister van Theoderik (6^{e} eeuw), was met de vrije kunsten meer ingenomen en verklaarde dat zij niet mochten verwaarloosd worden, omdat zij tot uitlegging van de gewijde boeken kunnen dienen. 'Zoo is de aardrijkskunde van het grootste nut, zei hij, om de steden en plaatsen die in de Heilige Schrift vermeld worden, te leeren kennen.□ Over 't algemeen nochtans werd het aanleeren der zeven vrije kunsten of Romeinsche *artes* (spraakleer, redekunst en redeneerkunde, reken-, meet-, sterrenkunde en muziek) tot het onderwijs der jeugd beperkt, zoodat het later niet voortgezet werd. Geen wonder dat vooruitgang op het gebied der wetenschappen, en bijzonder der aardrijkskunde, bijna onmogelijk was, toen bisschoppen als Gregorius van Tours verkondigden dat de wijsheid der philosofen in strijd was met de goddelijke openbaring, en toen pausen als Gregorius de Groote († 604) de kennis der oude letteren

als een gevaar voor het geloof brandmerkten en het aanleeren der vrije kunsten verboden. Meer en meer gold de Bijbel als bron van alle wetenschap en werd van zelfstandig onderzoek en eigen waarneming afgezien. Zelfs maakte in 't begin der zevende eeuw Isidorus van Sevilla, een jongere tijdgenoot van Gregorius den Groote, alle verdere opsporingen overbodig, doordien hij samenvatte hetgeen hij de kruim meende te zijn van de vroegere wetenschap. Hij wilde het geestelijk peil verhoogen van de Spaansche Kerk, die toen in strijd was met het Arianisme. Wel verbiedt hij het lezen van heidensche werken, wel veroordeelt hij ze wegens hunne tegenstrijdigheden met de Heilige Schrift, maar hij legt zich toch bij deze meening neêr dat zij onontbeerlijk zijn als onderwerp van voorbereidende studie in zooverre zij tot verklaring der Schrift kunnen bijdragen. Ook ontleende hij hun alleen bepalingen en woordverklaringen en bracht zoo een omslachtig repertorium tot stand, dat men te recht met een kruidboek heeft vergeleken. Hij heeft waarlijk de oude cultuur uitgedroogd en leverde eene uitsluitend aan de eischen der kerkelijke opleiding beantwoordende wereldbeschouwing, welke wezenlijk van die der Romeinsche Oudheid verschilt en waarvan vele bestanddeelen met afwijkende opvatting aan deze ontleend zijn. Treffend zijn in dit opzicht zijne uitleggingen omtrent de Antipoden. Hij deelt volkomen de zienswijze van Augustinus, herhaalt dat zij bij de fabel thuis behooren en voegt er nog uittreksels uit commentaren van Latijnsche werken bij, die naar zijne meening die zienswijze nog bevestigen. Zoo neemt hij woorden over van een commentator van Virgilius, die niet het bestaan der Antipoden bestrijdt, maar het integendeel aanneemt en alleen de mogelijkheid van eene onderwereld in het midden der aarde verwerpt.

Daar hij zich, naar Bijbelsche gegevens, de aarde op wolken en water drijvende voorstelt, kan er natuurlijk in zijne wereldopvatting geen spraak zijn van echte Tegenvoeters. En nochtans veronderstelt hij dat er buiten de drie

werelddeelen, Europa, Azië en Afrika, - nog een vierde bestaat, dat der ‘fabelachtige Antipoden’. Hij plaatst het bezuiden de zee die Afrika en Azië ten Zuiden begrenst, zoodat de ‘vier werelddeelen’ door den Oceaan omsloten worden. Nochtans spreekt Isidorus zich zelven tegen, wanneer hij op eene andere plaats de Antipoden onder de volkeren van Afrika rangschikt; hij geeft dan deze zonderlinge bepaling, gedeeltelijk van Augustinus overgenomen: het zijn menschen met verkeerde voeten, waarvan ieder van acht teenen voorzien is. Deze bepaling berust waarschijnlijk op eene slechte lezing van eene of andere bron.

De invloed van Isidorus op het onderwijs in de volgende middeleeuwen was buitengewoon en deed zich zelfs gedeeltelijk in de nieuwe tijden tot in de 17e eeuw gelden. Zijne werken werden samengevat, soms in verzen, en toen in de 8e eeuw het kloosteronderwijs in Engeland en daarna op het vasteland ingericht werd, werden zij als de voornaamste bron der wetenschap beschouwd. Beda Venerabilis, de Angelsaksische monnik die het meest tot dit onderwijs bijgedragen heeft, bestreed op dezelfde wijze, nagenoeg met dezelfde woorden, de onderstelling der Antipodenwereld, alhoewel hij met klem de bolvormige gedaante der aarde verdedigde - leer die van toen af in de geleerde kringen meer en meer aanhangers vond. Nochtans achtte hij het noodig zijne meening omtrent de Tegenvoeters met teksten uit de Oudheid zelve te staven en hij haalde eene plaats uit Plinius' Natuurlijke Historie aan, die naar zijne meening deze onderstelling verwierp, - hetgeen echter het geval niet is. De methode der geleerden uit dien tijd gaf dus aanleiding tot verkeerde opvatting der heidensche werken. Men trachtte er alleen den uiterlijken vorm, den woordenschat, niet den inhoud, den geest van te benuttigen. Toch waren er hier en daar wel uitzonderingen op die algemeene doenwijze.

Ten tijde van Beda was er een land, waar het kloosteronderwijs, reeds sedert jaren tot stand gekomen, zeer gevorderd was en waaraan hij zelf veel te danken had, namelijk

Ierland. In dezen westerschen uithoek van Europa werd de studie der Latijnsche letteren nog vóór den tijd van Cassiodorus als voorbereiding tot die van de gewijde boeken in eere gehouden. De abdijen voerden er een zelfstandig leven en waren als zoovele staatjes op zichzelf. De gemeenschap met heidensche werken werd er niet als gevaarlijk beschouwd, daar er in Ierland geene volksoverleveringen met het Romeinsche heidendom in verband waren, - dit eiland was immers altijd 'barbaarsch' geweest, dit wil zeggen dat het nooit in het Romeinsche rijk omvat was geworden. Ook oefenden zich vele monniken in de vrije kunsten. Zonder het te weten echter drongen zij soms zoo ver in den geest der Oudheid door dat zij het doel van den 'voorbereidenden' arbeid uit het oog verloren en er voor doorgingen kettersche leerstelsels aan te kleven.

Dit was namelijk het geval met Virgilius, abt van Aghaboe, ten Zuid-Westen van Dublijn, die later bisschop werd van Salzburg (8e eeuw). Hij geraakte in een hevigen twist met Bonifacius, den apostel van Germanië, vooral omtrent kerkelijke zaken, maar ook omtrent de vraag der Antipodenwereld, eene erfenis uit de philosophie der Oudheid. Die twist is bekend door een brief van paus Zacharias, antwoordende op eene aanklacht die Bonifacius tegen den Ierschen monnik ingediend had. Uit dien brief blijkt dat Virgilius zou beweerd hebben, dat er buiten deze wereld 'onder de aarde' nog eene andere zou bestaan, bewoond door andere menschen, en daarnevens 'eene andere zon en eene andere maan'. Deze laatste woorden hebben aanleiding gegeven tot verkeerde uitleggingen: met ze letterlijk op te vatten hebben enkele schrijvers zelfs aan Virgilius de meening toegeschreven dat hij van eene andere aarde in plaats van eene andere wereld had willen spreken. Daar er echter in bedoelden brief alleen sprake is van eene andere 'wereld', hoeven de woorden 'andere zon en maan' in figuurlijken zin te worden opgevat. Zij beteekenen dat de schijnbare loop van die hemellichamen geheel anders is dan ten onzent. De

uitdrukking ‘zon der Tegenvoeters’ mag ten andere vergeleken worden met uitdrukkingen als ‘zon der keerkringen’, ‘zon van Afrika’, enz... De Latijnsche dichter Virgilius spreekt ook van een land, onder eene ‘andere zon’ gelegen. Bonifacius' tegenstrever heeft dus werkelijk van de wereld der Tegenvoeters gewaagd. Bestond hierover nog de minste twijfel, dan zou men overtuigd worden door de nog bewaarde geschriften van Iersche monniken, als Duncan en Johannes Scotus, die korten tijd na Virgilius van Salzburg leefden, geschriften waarin breedvoerig over de leer der Tegenvoeters gehandeld wordt. Deze geschriften gunnen ons tevens een kijkje op den wetenschappelijken arbeid van die monniken in 't algemeen. Wij zien namelijk dat zij er zich mede vergenoegden algemeene verzamelingen of handboeken uit de laatste eeuwen der Oudheid of uit de eerste middeleeuwen over te schrijven en van commentariën te voorzien en zoodoende op wetenschappelijk gebied om zoo te zeggen geen oorspronkelijk werk leverden.

De onderstelling van eene ‘andere’ wereld, de wereld der Tegenvoeters, werd door paus Zacharias ‘als verkeerd en goddeloos, tegen God en zijn geest gericht’, veroordeeld. In geval Virgilius zulke leer verkondigde, moest hij overeenkomstig de pauselijke voorschriften van zijne waardigheid afgezet en buiten de Kerk worden gesloten; ten andere werd hij voor den Heiligen Stoel gedaagd. Het schijnt echter dat Virgilius zijn kerkelijk ambt behield en zich dus wist te verontschuldigen.

Wat de leer der Antipodenwereld zelf betreft, zij werd nog wel uitgelegd naar aanleiding van de teksten waarin zij vermeld stond, maar geleerden als Johannes Scotus verklaarden er zich bepaald tegen, steunende op de eenheid van het menschelijk geslacht overeenkomstig de Heilige Schrift. In de 9^{e} eeuw schreef een monnik uit Corvey dat die leer volkomen in strijd was met het christelijk geloof.

Voortaan bestaat er eene rechtzinnige, kerkelijke wetenschap, die meer en meer aan de godgeleerdheid onder-

geschikt is. Gedurende een paar eeuwen wordt er bijna aan geene aardrijkskunde meer gedaan. Eerst in de twaalfde eeuw, toen de monniken Lambertus van Saint-Omer en Honorius van Augsburg op hunne beurt de wetenschap van hun tijd samenvatten, werd de vraag omtrent de gesteldheid van de wereld naar philosofische opvatting behandeld. Zeer kenschetsend voor den tijd is Honorius' werk, de ‘Philosofie der Wereld’, waarin eene belangrijke paragraaf komt over de gematigde luchtstreek van het zuidelijke halfrond. Te dier gelegenheid wordt de gansche theorie der philosofen uiteengezet, volgens welke die streek als bewoond beschouwd wordt, ‘wat wij niet gelooven, zegt de schrijver, maar wij zullen er van spreken om de wijsbegeerte te verstaan. Honorius denkt zelfs dat de noordelijke gematigde gordel niet geheel bewoond is. Naar zijne meening is alleen de ‘bovenste’ helft door het menschdom bezet; de ‘onderste’ behoort tot de zoogezegde Antipoden. Lambertus van Saint-Omer vervaardigde eene ware bloemlezing (*Liber floridus*, waarvan waarschijnlijk het oorspronkelijk exemplaar op de Bibliotheek der Gentsche hoogeschool berust), bevattende vooral uittreksels uit heidensche schrijvers. Breedvoerig wordt er over de ‘oostelijke’ en de ‘zuidelijke’ Antipoden gehandeld. De godgeleerden waren dus gedwongen stellingen uit te leggen die zij voor valsch hielden, en dit wel met het doel hetgeen zij van de philosophische, d.i. heidensche werken leerden, te kunnen begrijpen.

Gedurende meer dan drie eeuwen werden de boeken van Honorius door de geletterden voor kostbare bronnen gehouden. Zij werden bij talrijke exemplaren verspreid, niet alleen in hunne oorspronkelijke taal, het Latijn, maar in verschillende volkstalen. In aanzien werden zij alleen overtroffen door die van Bartholomeus, een Engelschen Franciskaner, die in de 13^{e} eeuw eene encyclopedie vervaardigde onder den naam ‘Over de eigenschappen der dingen.’

Deze schrijver neemt omtrent de Tegenvoeters de meening van Isidorus over. Voor hem bestaat het wereldrond

alleen uit Europa, Azië en Afrika en zijn de Antipoden fabelachtige wezens die in het Zuiden van dit laatste werelddeel thuis behooren. In de Nederlandsche vertaling, in 1485 gedrukt, heet het: ‘tegen den lope der sonnen int zuyden is Ethiopya, dat verbrant is, van den welken men seyt dat sy voet teghen voet gaen eens anders landts. Dit segghen die fabulen seyt Ysidorus.’

Veel minder opgang maakten de geschriften van den voor zijn tijd (13e eeuw) buitengewoon geleerden Albertus Magnus, den grootsten meester der scholastiek. Hij vertegenwoordigt eene volkomen nieuwe richting, steunende op Aristoteles en andere Grieksche wijsgeeren, die hem bekend waren door Arabische werken, alsmede op Homerus en zijne commentators. Hij is getroffen door de massa teksten, - waarvan hij echter de waarde niet weet te onderscheiden, - die van bewoonbaarheid van streken bezuiden den evenaar gewagen. Er dient nochtans opgemerkt dat hij den naam Antipoden, evenals vroeger Honorius, aan de tegenover ons in de noordelijke gematigde luchtstreek wonende menschen voorbehoudt.

Van toen af stelt zich overigens het vraagstuk der Tegenvoeters in een geheel ander daglicht. Zij maken geene afzonderlijke wereld meer uit, daar aangenomen wordt dat de verzengde luchtstreek zelve gedeeltelijk bewoonbaar is en er dus geen onoverkomelijke hinderpalen de betrekkingen tusschen het noordelijke en het zuidelijke halfrond beletten. De beroemde Baco, die nochtans het australe vasteland voor onbewoond hield, dacht dat de evenaarsgordel een zeer gematigd klimaat genoot en dat aldaar misschien het aardsch Paradijs lag.

Tevens viel de voornaamste tegenwerping der vroegere godgeleerden tegen de mogelijkheid van het bestaan van Tegenvoeters. Nochtans aarzelde men deze onder de menschen te rangschikken, daar zij in zulke afgelegen streken woonden, waarvan de levensvoorwaarden zoozeer van de onze moesten verschillen. De voornaamste autoriteit in de Hoogescholen

van de laatste middeleeuwen, Johannes de Sacrobosco, tijdgenoot van Albertus Magnus, verklaart zich volkomen tegen de leer der Antipodenwereld en Dante vertegenwoordigt de meest verspreide meening van zijn tijd met in het zuidelijke halfrond de ‘wereld zonder menschen’ te plaatsen, die Ulysses in zijne vaart naar het Zuiden bereikt. Volgens den schrijver der *Divina Commedia* is het zuidelijke halfrond met water bedekt; alleen een hoogere berg steekt er boven uit en bevat het Vagevuur.

Gedurende de 14e eeuw waren het mannen als Nicole Oresme, een der grootste geleerden der Parijzer hoogeschool en een der voorloopers van Copernicus, mits hij de wenteling van de aarde om de zon durfde verdedigen, die de leer der Tegenvoeters verwierpen. In 't begin der 15e eeuw beweerde Pierre d'Ailly, bisschop van Kamerijk en kardinaal, met overtuiging dat het zuidelijke halfrond voor het grootste deel onder water staat. Nochtans legt hij op eene andere plaats van zijn werk (‘het Beeld der Wereld’) dat, zooals men weet, onder andere door Columbus gelezen werd en op dezes denkbeelden een zekeren invloed uitoefende, de zienswijze der philosofen uit: hij zegt namelijk dat volgens de natuurlijke wijsbegeerte er een vierde werelddeel bestaat, dat aan onze wereld tegenovergesteld en ‘niet volkomen met water bedekt is zooals men doorgaans gelooft.’

De stelsels der Oudheid werden intusschen meer en meer onder de geleerde standen verspreid en gaven aanleiding tot allerlei besprekingen. Onder de aanhangers van de leer der Tegenvoeters dienen vermeld te worden, twee Italianen uit de eerste helft der 14e eeuw, de dokter Pietro d'Apone (of d'Abano) en de hoogleeraar Cecco d'Ascoli (Francesco Stabli), die om hunne stoute denkbeelden door de Inquisitie vervolgd werden. De eerste trachtte door uittreksels uit werken der Oudheid te bewijzen dat niet alleen de verzengde luchtstreek, maar ook de gordel tusschen zuidelijken keerkring en poolcirkel bewoond was. In den loop der 15e eeuw, toen de werken en de kaart van Ptolemeus uitgegeven wer-

den, werd de meening versterkt dat die verschillende streken werkelijk door menschen bezet waren, en men veronderstelde dat het vierde werelddeel met een vasteland overeenkwam, dat Ptolemeus ten Zuiden van den Indischen Oceaan dacht te zijn.

Eeuwen lang nog ging men voort aan het bestaan van een vasteland der Antipoden of australe wereld te gelooven. Nadat Columbus zonder het te weten eene nieuwe wereld - zooals Amerigo Vespucci bewees - ontdekt had, richtten de zeevaarders die naar nieuwe landen zochten, in de eerste plaats hunne tochten naar het Zuiden om het australe vasteland te bereiken. Zij ondervonden echter dat Zuid-Amerika eigenlijk niet het werelddeel der Tegenvoeters kon uitmaken, dat met het vasteland bezuiden den Indischen Oceaan van de kaart van Ptolemeus vereenzelvigd was. In de tweede helft der 16e eeuw hield men nog staande dat er buiten de Oude en de Nieuwe Wereld nog eene derde wereld bestond. Zelfs werden er in Frankrijk pogingen aangewend om er nederzettingen aan te leggen. Algemeen bekend is het ten andere dat er tot in de tweede helft der 18e eeuw, tot in den tijd van Cook, tochten ondernomen werden om dit zoogezegde vasteland te ontdekken. Wel vond men in het zuidelijke halfrond de uiteinden der Oude en der Nieuwe Wereld, maar te vergeefs zocht men naar het uitgestrekte vasteland der Tegenvoeters, den tegenhanger van onze Oude Wereld, dat in de verbeelding der Oudheid en der Middeleeuwen zulk eene ruime plaats had ingenomen.

HERMAN VANDER LINDEN.

Engelse Letterkunde.

Hall Calne. *The Woman thou gavest me.* (Heinemann. - 6 sh.)

De geboorte van Mary O'Neal is een teleurstelling voor haar vader, een stoere, wilskrachtige, hardvochtige, heerszuchtige man, omdat deze een jongen nodig had en verwachtte. Nu zal een ander jongen het lordschap, het kasteel en de eigendommen van de oude lord Raa erven, en de financiële plannen, waarvan de uitvoering Daniel O'Neal tot de machtigste man van Ierland zouden maken, moeten voorlopig plannen blijven. Zijn vrouw, die hem niet bijtijds een zoon gaf, is hem voortaan een lastpost, te meer, daar zij sedert Mary's geboorte gebrekkelik bleef en tante Bridget haar in het huishouden moet vervangen. Deze brengt met zich haar eigen dochtertje Betsy, en haar stiefdochter Nessy, en voelt niets voor Mary en haar moeder.

Zodra het ongewenste kind groot genoeg is om te lijden, begint haar martelaarschap, dat eerst met haar leven (en het boek) zal eindigen. Ze wordt van haar moeder gescheiden om in een klooster te Rome te worden opgebracht. Als zij er uit komt, wordt zij door haar vader aan de jonge lord Raa uitgehuwelikt, hoewel deze een protestant is. De bisschop heeft daarbij een handje, daar hij voor zich en de Roomse Kerk voordelen hoopt te halen uit O'Neal's financiële ondernemingen. Iedereen, ook de bisschop, weet dat lord Raa een grove, laffe, verachtelike kerel is; Mary zelf wordt verwittigd. Toch gaat het huwelik door, maar reeds de eerste dag walgt de jonge lady voor haar echtgenoot en weigert hardnekkig hem werkelik als vrouw toe te behoren. Nog op hun huweliksreis neemt hij openlik tot bijzit een vroegere kloostervriendin van Mary, Alma, en vernedert zijn vrouw op de grievendste wijze. In haar land teruggekeerd, wordt deze verliefd op haar vroeger speelkameraadje, Martin

Conrad, die nu aan het hoofd staat van een Zuidpooltocht. Op zijn kasteel brengt lord Raa zijn tijd door met slemperijen in gezelschap van Alma en een gemene troep even liederlike vrienden en vriendinnen. Aan haar liefde voor Martin weerstaat Mary heldhaftig, ook wanneer die, vol glorie van zijn ontdekkingsreis teruggekeerd, haar zijn liefde bekent. Als haar foltering ten top stijgt, bezwijkt ze, maar wil toch Martin niet volgen. Haar moederschap wordt ontdekt, ze vlucht naar Londen, moet daar in de ellendigste voorwaarden werken voor zich zelf en haar kind en is ten slotte op het punt zich zelf te verkopen om haar kind te kunnen voeden: de eerste man die zij in de straat wil aanspreken... is Martin, die haar overal gezocht heeft, en haar nu terug naar Ierland voert, bij zijn moeder. Intussen heeft Lord Raa de echtscheiding bekomen en trouwt dan ook opnieuw, natuurlik met Alma. Een ogenblik waant nu Martin zijn geluk verzekerd. Maar Mary kan er niet toe besluiten een door de Roomse Kerk verboden tweede huwelik aan te gaan, en weerstaat heldhaftig de bekoring. Zij sterft aan uitputting en verdriet.

Daniel O'Neal, de oorzaak van al die rampen, heeft veel geld gewonnen, maar nog meer gewaagd, en is geruineerd wanneer hij, op zijn doodsbed, Nessy huwt: beider doel is het kind van Mary en Martin, en daardoor een deel van het fortuin van Lord Raa, op te eisen. Dit plan, waarin de bisschop alweer de hand heeft, wordt door Martin verijdeld. Hij zweert namelik in hun aanwezigheid de drie geldwolven te zullen doden, zo men hem zijn kind ontneemt. Dan vertrekt Martin opnieuw naar de Zuidpool.

The Woman thou gavest me verscheen te gelijker tijd in 't Engels en in allerlei Europese talen (waaronder in 't Nederlands bij Sijthoff) en zelfs in 't Japanees. Het was dus op voorhand op een groot handelsukses berekend, en tijdschrift-advertenties leren ons dat op twee maanden vijf drukken en 140.000 exemplaren kopers vonden. Wij willen die advertenties wel geloven, maar vinden de geestdrift van het publiek niet volkomen gewettigd.

Onder het lezen kregen wij gedurig de indruk van een ontmoeting met oude bekenden. Dit komt omdat het onderwerp niet nieuw is en de schrijver er geen oorspronkelike behandeling van geleverd heeft, maar slechts min of meer behendig samengevoegd wat verschillende andere romans reeds verteld hadden. Het is een kompilatie van toestanden

en karakters, geen schepping. Soms zijn de reminiscences wat al te duidelik. De gehele kindsheid van Mary, tot en met haar leven op de kostschool, is afgekeken van *David Copperfield.* Tante Bridget is een tweede uitgave van de hardvochtige Miss Murdstone, en op school ontmoet Mary - zelf een vrouwelike David Copperfield - een vrouwelike Steerforth in de persoon van Alma. Ergens anders herinnert zich de schrijver de *Misérables* van Victor Hugo, wanneer hij een non laat liegen om Mary te redden, net zoals Soeur Simplice Jean Valjean uit de klauwen van Javert verlost.

De bouw van de handeling is ook gebrekkig; hij steunt op te talrijke toevallige ontmoetingen, die alle moeten dienen om de lotgevallen van Mary een eind verder te brengen: ontmoeting van Alma, die de bij zit van haar man wordt; ontmoeting te Donden van zuster Angela, die haar herbergt, van zuster Veronica, die zij ook te Rome als kind had gekend, en die nu juist van pas komt om haar te verzorgen en haar door een leugen aan haar vervolgers te helpen ontsnappen; en dan dat oprecht wonderbaar samentreffen van Martin Conrad en Mary, juist op het ogenblik dat zij, in haar ellende, haar eerste... klant zocht en hem daarvoor aanspreekt in de duistere straat!

Nu, vele van de boeken, die Hall Caine gelezen heeft, leest het tegenwoordig publiek minder of niet, en het geheel is zeer levendig en boeiend verteld, zodat men nogal gemakkelik zekere gebreken door de vingeren ziet om... het einde der historie te weten. Dat legt het handelsukses van het boek uit. Een letterkundig sukses is het slechts in geringe mate.

Florence L. Barcday. *The Broken Halo.* (Putnam's Sons. - 6 sh.)

Ook een zogenaamde ‘best-seller’, of een van die romans, die het best verkopen. De bestempeling gaat natuurlik niet zonder een zweem van minachting, en veronderstelt dat het sukses van het boek aan andere dan zuiver letterkundige eigenschappen te wijten is.

De Engelse tijdschriften, die het nieuw werk van Mrs. Barclay onder de ‘best-sellers’ rangschikten, hebben haar, dunkt ons, toch enig onrecht aangedaan. Zeker is de populariteit van ‘the broken Halo’ grotendeels te danken aan de piëtistiese toon, die in vele Engelse gemoederen,

vooral bij de vrouwen, een gelijkaardige, lichttrillende snaar zal hebben doen klinken. Maar deze roman schijnt ons toch aan het banale van vele dergelijke geschriften te ontsnappen. Ook van Tennyson werd wel eens beweerd dat hij juist datgene zei, wat de meeste Engelsen denken en voelen; hij zei het echter zoals niemand het kon, en daar komt het op aan.

Dick Cameron was vroeg een wees, en werd opgevoed door zijn oom, de 'rector' van een dorpskerk, en zijn tante, twee bekrompen wezens. Aan hart en verstand uitstekend begaafd, werd hij steeds misverstaan, miskend, gekrenkt, mishandeld. Zo doodde men zijn geloof in de rechtvaardigheid, in de liefde, en in God. Zekere avond, dat hij alweer het slachtoffer van een onverdiende, harde straf is geweest, zweert hij op het graf van zijn moeder, nooit meer te zullen bidden en werpt een steen door een kerkvenster: aldus heeft hij de gulden straalkrans om het hoofd van de heilige verbrijzeld. Ook de straalkrans, die al het aardse omringt en veredelt, is nu voor hem vernield. Zal die ooit weer kunnen herboren worden uit die oorspronkelik edele ziel? Zijn studies op school en op de Universiteit maken van hem een talentvolle, wilskrachtige geneesheer, een vrijdenker en een 'arrivist'. Een van zijn eerste patienten is echter een beminnelike oude dame, die aan een ver gevorderde hartsziekte lijdt, en die hij - tijdelik - uit de dood redt. Weldra wordt hij door haar behandeld alsof hij haar vroeg gestorven zoon was, en een zuivere genegenheid verbindt de jonge man en de oude vrouw. Maar nu komt de duivelse bekoring alweer het hermaken van 'the broken halo' verhinderen. Mevrouw Heriot heeft het vruchtgebruik van het fortuin, door haar man nagelaten; zijn testament bepaalt dat zij het kapitaal alleen in haar bezit kan krijgen op voorwaarde dat zij hertrouwt. Dick Cameron verneemt dat, en weet aan de andere kant dat de oude vrouw niet langer dan zes maanden kan leven. Hij vraagt haar ten huwelik, zogezegd om het recht te hebben met haar te blijven wonen en elk ogenblik op haar broos leven te kunnen waken. Zij komt op de hoogte daarvan, maar ziet toch ook dat hij haar wezenlik liefheeft, en geeft de strijd niet op tegen het kwade in en om hem. De adel van haar karakter, de steeds grotere bekoring, die zij op hem uitoefent, werken zo krachtig, dat wanneer zij, na eerst geweigerd te hebben, het huweliksplan aanvaardt, hij er reeds

berouw over gevoelde, en er van afgezien had. Zij trouwen, en wanneer de ‘little white lady’ sterft, is de jonge dokter bekeerd tot al wat goed is. Van een zekere naïeveteit is dit alles niet vrij te pleiten. Maar het is de schrijfster zo ernst, het verhaal is zo boeiend en de ommekeer in het agnostiese gemoed wordt zo aantrekkelik voorgesteld, dat men zich laat ‘vangen’ en eerst na de lezing, bij het nadenken, de zwakheid van het opzet gewaar wordt. Naïef is b.v. dat steeds het standpunt van de gelovige, nooit het standpunt van de ongelovige tot zijn recht komt; de viktorie van de ‘golden halo’ op de duisternis in de ziel van Dick Cameron is dus een tamelik goedkope viktorie, behaald door louter zoete, soms zoetsappige liefderijkheid op een man die wel een gevoelig hart, maar toch ook een denkende, en een scherp denkende geest bezit.

Eigenaardig stout is, aan een andere kant, dat huwelik van een jonge man met een zestigjarige vrouw: het was zeer moeilik dit aannemelik te maken. Mrs Barclay doet meer; zij wint er de sympathie van de lezer voor, hoewel een andere, jonge, beeldschone vrouw Dick Cameron bemint en later waarschijnlik zijn vrouw zal worden.

Wie dat kan doen, verdient voor haar roman beter dan de twijfelachtige eretitel van een ‘best-seller’.

Compton Mackenzie. *Sinister Street.* (Martin Secker. - 6 sh.)

Een berichtje op het schutblad van deze roman zegt ons dat hij eerst op 1 September 1913 verscheen, en dan herdrukt werd op 10 September, op 17 September en op 1 October van hetzelfde jaar: vier uitgaven op één maand. Uit tijdschriftartikelen hadden wij vernomen dat het door de beruchte ‘Circulating Libraries Association’ was gebracht op de even beruchte lijst B, dat is te zeggen onder die boeken, welke door die gesyndikeerde leenbibliotheken aan het publiek niet aangeboden, en op geen van hun gedrukte catalogussen vermeld worden, omdat zij voor ‘familielectuur’ ongeschikt zijn. Heeft dat misschien iets te maken met die triomfantelike herdrukken?

Hoogst waarschij nlik. Onze indruk is geweest, dat dit eerste deel van een roman, waarvan het tweede eerst later zal verschijnen, ‘ni cet excès d'honneur, ni cette indignité’ verdiende.

Het onderneemt de geschiedenis van een man, van zijn kleine kindsheid af, en brengt ze, in deel I, tot op de drempel van de hogeschool.

Michael en zijn zuster Stella worden deerlik verwaarloosd door hun mooie, teerhartige, doch tamelik wufte moeder; meestal is zij op reis met Lord Saxby, de vader van haar kinderen, doch niet haar man; immers, er bestaat een kinderloze Lady Saxby, die van geen echtscheiding wil horen. Zo groeit Michael op zonder de nodige zedelike leiding, zodat zijn flinke geest en zijn goed hart gestadig gevaar lopen te verdwalen. Hij komt beurtelings onder de invloed van verschillende meiden, waaronder één die altijd dronken is, en van verschillende 'governesses', waaronder slechts één voor haar taak berekend is. Dan volgen wij hem op school, van klasse tot klasse, onder allerlei, telkens zorgvuldig getypeerde leraars, en te midden van even zorgvuldig geboekte schooltoestanden en avontuurtjes. Als de leeftijd dat meebrengt, verschijnt de bekoring der vrouw op het toneel, onder de vorm van verschillende kalverliefden. Enige kwade kameraden en één goede spelen daarbij de gewone rol. Te gelijker tijd dobbert de jonge ziel, op zoek naar een geloof, tussen afzonderlike godsdienstige en ongodsdienstige invloeden, tot dat Michael groot genoeg is om van de laatste kalverliefde te genezen, de school te verlaten en te vernemen dat zijn moeder ongetrouwd is en zijn vader de pas overleden Lord Saxby was.

De verdienste van het boek ligt in de uiterst nauwkeurige ontleding van de verschillende zielstoestanden van de jonge held. Tot in de geringste en de intiemste bizonderheden van het kinder- en jongensgemoed dringt de scherpe blik van de schrijver. Maar die verdienste heeft een schaduwzijde; de schrijver wil kost wat kost volledig zijn en wordt wijdlopig. Zo worden, bij voorbeeld, twee volle bladzijden gewijd aan een reeks jongensgrappen, die voluit verteld worden, terwijl de aanduiding alleen genoeg was. Ook vele van de schoolavonturen heeft men reeds elders gelezen; na *Oliver Twist* en *David Copperfield* was het gevaarlik nog eens een verwaarloosd kinderbestaan, en na *Tom Brown's Schooldays* nog eens het leven op school te willen beschrijven. Ook wordt men het schoolleven nog sneller moe dan Michael zelf, al heeft deze een andere reden daartoe: *al* de leraars, die hij ontmoet, zijn karikaturen. Bedoelt schrijver dat als

een *ware* voorstelling van de toestanden? Kon Michael niet één ordentelike schoolman ontmoeten, al was het maar om wat afwisseling te brengen in een boek dat juist daaraan nog al gebrek lijdt?

Gelukkig dat de schrijver er toch in slaagt, belangstelling te wekken in het lot van zijn personages. Daarom verwachten wij het slotdeel met nieuwsgierigheid. Wellicht vernemen wij dan waarom de roman 'Sinister street' heet, en waarom hij op lijst B kwam te staan: twee dingen die wij tot nog toe niet konden ontdekken.

H.G. Wells. *The Passionate Friends.* (Macmillan. - 6 sh.)

Dit is niet de eerste maal dat Wells het eeuwig vraagstuk van de verhouding van de man tot de vrouw bestudeert; wij hebben hier zelfs een van zijn romans besproken die 'Marriage' heette en waarin hij poogde te onderzoeken welke voorwaarden het huwelik moet verenigen om de gehuwden gelukkig te maken, afgezien van wat buiten hun huishouden gebeurt. Toch werd daar reeds op de voorgrond geplaatst de neiging van de vrouw om te delen in het werk van haar man.

Ditmaal is de schrijver verder en dieper gegaan. Hij tracht uit te maken wat de invloed is van ons huidig huweliksstelsel op de maatschappelike orde in 't algemeen; de liefdegeschiedenis van Stephen Stratton, door hemzelven verteld om door zijn zoon gelezen te worden als deze groot zal zijn, moet zijn antwoord op die lastige vraag bevatten.

Voor Stephen Stratton, die zij sedert haar kindsheid kent, heeft Lady Mary de grootste achting en vriendschap. Als hij haar echter zijn liefde bekent, antwoordt zij dat zij hem wel bemint, maar zijn vrouw niet kan worden: want dat zou betekenen: zijn eigendom, enigszins zijn onderhorige worden, en zij wil slechts zich zelf toebehoren. Zij trouwt dus met een veel ouder man, die haar de verlangde onafhankelikheid zal geven, eerst omdat hij schatrijk is, maar vooral omdat hij belooft met haar slechts 'als vriend en vriendin' te leven. Na ettelike jaren gereisd te hebben, trouwt Stephen met een andere vrouw. Hoe hij deze toch ook bemint, hoewel zijn liefde voor Mary lang niet dood is, wordt niet zeer duidelik gemaakt; maar van de lezer wordt het geloof verwacht

dat het zo is. Hij krijgt kinderenen verneemt dat Mary er ook heeft. Waarom zij aan haar man toegegeven heeft, zien wij ook niet zeer duidelik in, want de drang naar moederschap wordt niet ingeroepen als motivering. Als zij elkander weer ontmoeten, blijkt Mary's vriendschap door de afwezigheid volkomen gerijpt tot liefde. Beide 'passionate friends' worden door de echtgenoot betrapt op het ogenblik dat Stephen Mary kust. Het dreigende schandaal wordt vermeden door Justin, die aan Stephen eenvoudig zijn huis ontzegt. Het toeval brengt de geliefden nog eens te saam, en de schijn van hun ditmaal volkomen onschuldig samentreffen is zo tegen beiden, dat Justin aanstalten tot echtscheiding maakt. Intussen heeft Stephen, als politiek man en als uitgever van nuttige boeken op reusachtige schaal, een schitterende loopbaan begonnen; hij is een gewichtige factor in de beschaving van zijn land en van de wereld. Dit alles zou door de echtscheiding te niet gaan. Mary verhindert deze ramp door zich te doden en Stephen keert terug tot zijn vrouw, zijn kinderen en zijn werk.

Aldus wordt betoogd, welk huwelik aan de moderne vrouw, die Mary is, zou gepast hebben: één waarin de liefde een plaats liet voor de vriendschap en vooral voor de gelijkheid tussen beide echtgenoten en een samenwerken op sociaal gebied. Tot nog toe is de vrouw enkel de wettelike minnares van de man en de moeder van zijn kinderen. De gehele maatschappelike inrichting miskent hare sociale bekwaamheid, en is gegrondvest op hare onderwerping aan de man.

'Ziet gij niet', zegt Mary tot Stephen in een brief, 'dat al wat gij goeds en nuttigs sticht door ons wordt ondermijnd en grotendeels vernietigd, omdat gij ons niet laat meewerken?' Wells ziet in die gedwongen futiliteit van de vrouw een dreigend gevaar en in haar ontvoogding en gelijkstelling met de man, een noodwendigheid. De liefde moet dus van karakter veranderen; minder aan het dierlik instinkt overlaten en meer aan de vriendschap ontlenen. De minnaars moeten hartstochtelike vrienden worden.

Het is te betreuren, dat zekere gebreken in de samensteling van zijn romans voor de schrijver nog steeds een onweerstaanbare bekoring schijnen te bezitten. Hij kan het niet helpen. Hij *moet* wat Jules Verne-achtige avonturen te pas brengen, en zorgt niet voor een bevredigend verband met het hoofdonderwerp. De Boerenoorloog, die Stephen meemaakt,

zijn reizen in Indië en elders, ja een gevaarlik gevecht met een luipaard, zijn dingen die op zich zelf belangwekkend kunnen zijn, maar met de huweliksvraag niets te maken hebben; evenmin de zeer lange uitweiding over het arbeiden kapitaalvraagstuk. Zekere letterkundige 'middeltjes' zouden ook achterwege moeten blijven. Waarom moet b.v. Stratton telkens en telkens herhalen dat hij zich zeker feit zeer duidelik herinnert 'als ware het gisteren gebeurd', en andere bizonderheden vergeten heeft? Wellicht om de indruk van het werkelik beleefde bij die 'autobiografie' te verhogen? Goed. Maar op de duur doet dat integendeel zeer kunstmatig aan.

Bij het sluiten van het boek blijft echter weinig over van de indruk, door die feilen gemaakt. Het is zo ernstig, zo veelzijdig en zo boeiend, en het geeft zo veel te denken, dat de uitweidingen zelf met genot gelezen worden. Het bevat bovendien die eigenaardige, stoute, roerende figuur van Lady Mary, een meesterstuk van fijne karakterschildering.

Bernard Capes. *The Pot of Basil.* (Constable. - 6 sh.)

De eerste vrouw van Jozef II was Isabella, dochter van Philips, Hertog van Parma. Het schijnt dat zij een ander beminde, toen de eisen van de politiek haar dit huwelik opdrongen, en dat haar kort leven - zij stierf zeer jong - trots de oprechte genegenheid, die Jozef haar toedroeg, niet gelukkig was.

Die jonge prinses heeft Capes tot heldin van een dier zuivere liefdesgeschiedenissen gekozen, die nu te romanties of te ouderwets worden gevonden door de kritiek, wanneer deze fatsoenlik naar de laatste mode gekleed wil gaan; en de mode, zoals men weet, wordt nu beheerst door de romans die een of ander godsdienstig, filosofies of maatschappelik vraagstuk pogen op te lossen. Wie echter te oud is geworden om veel om de mode te geven, of te jong is gebleven om minachtend neer te zien op een nieuwe behandeling van dat zeer oude onderwerp, de liefde - trouwens ook een gewichtig problema! - die zal zijn hart ophalen aan deze flinke roman.

En dat is niet de minste verdienste van de schrijver: hij weet de oude mode zo te verjongen, dat de lezer mee

verjongt, en enigszins tot zijn verbazing zich zelf op de vraag zijner jongensdagen betrapt: ‘Zullen zij elkander krijgen?’

De jonge aarsthertog Jozef, wiens huwelik met Isabella reeds door de diplomatie besloten is, ontmoet haar bij toeval en wordt verliefd. De etikette belet echter dat hij haar aanspreekt. Hij maakt haar dus het hof ‘per procuratie’, en wie deze Tristan-rol moet vervullen, is de held van het werk, Tiretta, half krijgsman, half minnestreel, die zich weldra gekneld voelt tussen zijn plicht en zijn liefde. De liefde zegeviert en bewerkt natuurlik de ondergang eerst van Tiretta, die vermoord wordt, en dan van Isabella, die, pas getrouwd, van verdriet sterft.

Met die tragiese idylle wordt op behendige wijze een folkloristiese legende saamgeweven, van het koningskruid (basil), dat vooral weelderig bloeit als het met menschenbloed gevoed wordt. Wij zijn in de achttiende eeuw, in Italië, en de historiese atmosfeer wordt gedurig voelbaar gemaakt. Maar een historiese roman is het werk toch niet. Het is een liefderoman met historiese achtergrond. Of ‘zij elkander zullen krijgen’ blijft hoofdzaak. Alle karakters worden daarbij zo getekend, dat zij leven; de behandeling is afgewisseld en belangwekkend, men wordt meegesleept door de bondigheid, de ‘snelheid’, de eigenaardigheid en de waarheid van al die mensen en toestanden, en om kort te gaan, aan de bekoring van deze blote liefdegeschiedenis is er geen ontsnappen. Er komt een minnetoneel in, dat aan de bekende balkonscene uit *Romeo en Julia* doet denken, zonder daarbij veel te verliezen. Geheel nieuw is Tiretta ook niet. Hij moet tot de familie behoord hebben van die andere avontuurlike minnaar, *Jemmy Abercraw*, waarvan Capes ons vroeger verteld heeft. Maar dezelfde persoon is hij toch niet, trots dat verwantschap. Voegen wij er bij, dat Capes, wat de stijl betreft, de meeste romanschrijvers van deze tijd verreweg overtreft. Hij schrijft korte, heldere volzinnen, waarvan elk woord gewikt en gewogen schijnt, en de beeldspraak, die dikwijls wordt aangewend, is steeds nieuw, raak en duidelik.

Maurice Hewlett. *Bendish, a study in prodigality.* (Macmillan. - 6 sh.)

Buitengewone persoonlike schoonheid en aantrekkelikheid, grote rijkdommen, hoge stand, geleerdheid, letter-

kundig talent, dit alles is aan de jonge lord Bendish te beurt gevallen. Hij schijnt dus meer dan voldoende gewapend om een aanzienlike openbare rol te spelen, en om op alle manier in het leven te slagen. Het ontbreekt hem ook niet aan ambitie en hij geeft meer dan eens blijken van moed. En toch mislukken hem al zijn ondernemingen, en wel door zijn schuld. Hij kan niets doordrijven, in niets volharden, omdat zijn ambitie van een zeer onpraktiese aard is. Zijn niet geringe verbeeldingskracht tovert hem altijd op voorhand een volkomen zegepraal voor ogen, maar nooit de daartoe nodige handelingen. Hij vat het plan van een gedicht op, beschrijft het aan zijn vrienden, overtuigt ze door zijn blakende geestdrift, dat een meesterstuk in aantocht is, maar komt er niet toe, het te schrijven. Wanneer een machtige uiterlike invloed hem daar toch toe drijft - en dat gebeurt een paar maal - dan is hij ten slotte teleurgesteld. Hij heeft zich ingebeeld dat hij met één slag alle andere dichters in de schaduw zou duwen, en is dan ontstemd en ontmoedigd door een onthaal, waarover velen zich zouden verheugen, en dat hem koel en afkoelend voorkomt. Hij zal dus wat anders beginnen, in plaats van te volharden. Overigens, de onbestendigheid is ook één van zijn zwakheden. Zijn gedicht is nog niet geheel afgedrukt wanneer hij er reeds aan denkt om als lid van het Hoger Huis te schitteren. Dadelik schildert hem weer zijn rijke verbeelding een lange reeks glanzende zegepralen. Hij leeft onder Koning William IV. De ‘Duke of Devizes’, onder wiens naam de schrijver ons een uitstekend portret van de IJzeren Hertog, Wellington, tekent, heeft opgehouden minister te zijn, omdat nu de Whig-partij aan het roer is gekomen. Bendish zal hem, zijn Tory-partij en ook aan de Whigs eens tonen wat ware, grote, edele, nuttige politiek is. Maar als zijn eerste redevoering uitgesproken is, ja, terwijl hij ze uitspreekt, ondervindt hij dat hij niet in eens de onbetwistbare meester van de toestand is, en begint reeds de ‘peers’ te verachten.

Een paar dagen later is hij - in zijn verbeelding - aan het hoofd van al wat in Engeland geen stemrecht heeft. Die lord zal een demagogiese beweging stichten. Maar daarover moet hij eerst wat nadenken en vooral dromen. Het burgermeisje, wie hij het hof heeft gemaakt, zal wel op hem wachten, terwijl hij Italië doorreist! Wie zou haar, in *zijn* afwezigheid, kunnen veroveren? In Italië ontmoet hij de dichter Poore, en wordt verliefd op zijn vrouw - een edele figuur, die vol-

komen opgaat in haar liefde tot man en kinderen. Als zij hem met verbazing en verontwaardiging afwijst, kan hij moeilik geloven dat dit wel mogelik is. Poore heeft ook democratiese plannen. Een hele tijd wordt daardoor de fantastiese ambitie van Bendish gevoed. *Hij* zal Poore onder zijn bescherming nemen; het blakend 'Vizioen van Opstand' dat deze zal dichten, zal slechts een voorbode zijn van de omwenteling in Engeland, met hem, Bendish, aan het hoofd van de opstandelingen. Hij zal Londen, het Parlement en de Koning overrompelen. Poore nu, is niet alleen een ware dichter, maar ook een man van de daad. Zijn vrouw vreest een ogenblik dat hij Bendish naar Engeland zal volgen, en zoekt hem terug te houden. Maar, zoals de schrijver zeer fijn opmerkt: 'wat haar daarbij hielp, was het ingeworteld instinkt van dichters, dat een zaak op papier een gedane zaak is.' Hij maakt zijn gedicht, en dat is zijne *daad.* Terug in Engeland gekeerd verlaat Bendish natuurlik de zo vurig opgevatte omwentelingsplannen en zoekt wat anders.

Zo vervalt hij hoe langer, hoe dieper, doet zelfs meer en meer dingen die niet geheel eerlik zijn, wordt door Wellington als politiek man voor goed vernield, verbeurt alle sympathieën, en wil dan weer troost zoeken bij Rose Pierson: maar die is intussen met zijn sekretaris, Roger Henniker, verloofd. Ook daar heeft hij dus schipbreuk geleden. Hij heeft zijn menigvuldige gaven, zijn geluk, zijn leven verdroomd.

De wereld om hem heen wordt met dezelfde vaste hand geschilderd. Maar het portret van Thomas Moore bevalt ons niet. Die beminnelike dichtergestalte wordt verkleind tot die van een vrij lichtzinnige babbelaar en het schijnt ons dat Hewlett hem onrecht aandoet, door hem in een belachelik daglicht te plaatsen.

De stijl van Maurice Hewlett is schitterend van kernachtigheid; soms wil het ons zelfs schijnen dat hij te aanhoudend epigrammaties is. Eentonigheid in de ironie is ook eentonigheid.

Robert Hichens. *The Way of Ambition.* (Methuen. - 6 sh.)

Gegeven een geniale kunstenaar zonder ambitie en een niet-geniale vrouw met grote ambitie, die het huwelik

verenigt: wat zal er van de man en vooral van zijn kunst geworden? Dit is het vraagstuk, door Hichens met grote scherpzinnigheid behandeld.

Claude Heath, de toondichter, leeft alleen voor zijn kunst, en eerst door een bloot toeval verneemt de buitenwereld dat hij over een begaafdheid van eerste rang beschikt: zo wars is hij, niet alleen van alle vertoon, maar zelfs van alle vreemde inmenging in zijn geheim kunstleven. De rijke Mevrouw Shiffney, wier bescherming door vele kunstenaars gezocht wordt, zou hem gaarne in de wereld brengen. Haar uitnodigingen op diners en soupers slaat hij af; en als zij hem komt opzoeken om hem, zo mogelik, één zijner werken te horen spelen, wordt zij beleefd, maar argwanig koel ontvangen... in een andere kamer dan waar de piano staat.

De vrouwelike Maecenas is natuurlik woedend, en zal hem nooit vergeven wat zij beschouwt als minachting, terwijl het toch hoofdzakelik angstvallige ingetogenheid is. Mevrouw Mansfield, die fijngevoeliger is, begrijpt hem beter, en wint zijn vertrouwen daardoor; voor haar speelt hij meer dan eens wat hij gecomponeerd heeft, en stelt hare mening op hoge prijs. Zij heeft echter een mooie dochter, Charmian, die gestadig met haar moeder in het gezelschap van allerlei beroemdheden verkeert, en het op de duur niet meer kan verdragen, dat zij slechts een beminnelike ‘nobody’ is. Zij wil ‘iemand’ worden, gelijk de Franse Madame Sennier, wier echtgenoot een suksesvolle opera heeft geschreven. Trapsgewijze ondergaat Claude haar invloed meer en meer; zij doet hem begrijpen dat zijn kunst nooit van enig nut zal zijn, indien hij ze voor zich houdt. Hij denkt dat haar vurige belangstelling in zijn kunst liefde is; vooralsnog is het slechts persoonlike ambitie. Het kapittel XIII, waarin hij, van de triomfantelike vertoning van Sennier's opera in zijn eenzame, geliefde werkkamer teruggekomen, aarzelt tussen zijn vroeger stille leven en het nieuwe, roemrijke, dat Charmian heeft voorgespiegeld, om eindelik, in één koorts, die beslissende huweliksaanvraag te schrijven en nog dezelfde nacht in de postbus te gaan werpen, is een der pakkendste van de roman.

Hij trouwt, en wordt nu met vaste hand door zijn vrouw geleid op de ‘weg der ambitie’. Hij was vroeger alleen met zijn onafhankelike kunstdromen; hij werkte voor zich. Nu moet hij voor het publiek werken, en zijn vrouw wil

meewerken. *Zij* duidt hem de woorden aan, waarop hij een mooi lied maakt. Het lied wordt overal gezongen: eerste zegepraal. Hij laat zich doen; rustig zijn persoonlike ingeving laten spreken en gewijde muziek schrijven kan hij toch niet meer. Hij zal dus, tegen al zijn natuurlike aanleg in, een opera maken. De pijnlike geboorte van die opera; het veroveren van een impresario die ze wel wil opvoeren, niet zonder ze naar zijn zin omgewerkt te hebben; de koortsachtige repetities in New-York, na het koortsachtig komponeren in Algerië - om de lokale kleur! -: dit alles vormt een lange lijdensgeschiedenis, die de lezer machtig meesleept, omdat de spanning gestadig toeneemt. Eerst in het voorlaatste kapittel komt er aan dat flink uitgewerkte climax een einde. De opera wordt opgevoerd en... mislukt.

Maar nu is Claude zedelik gered: hij en zijn vrouw hebben beiden door ondervinding de les geleerd, die Mevrouw Mansfield hun van den beginne af had gespeld, en die een eerlike toneelcriticus, na de vertoning, herhaalt: hij *moet zich zelf zijn*; zij moet hem zich zelf laten zijn; dan is er voor hem zuivere en machtige roem weggelegd.

En dat zal wel gebeuren. Want nu ontdekken beide echtgenoten dat zij toch niet te vergeefs samen geleefd en gewerkt hebben: zij gaan ten slotte elkaar beminnen. De nacht der nederlaag is de laatste van onbezonnen jacht op sukses en de eerste van een duurzame liefde. Was hij vroeger te angstvallig in zich gekeerd, te vol minachting voor de wereld, zij was te uitsluitend om die wereld bekommerd. Aldus hebben ze elk van elkander geleerd wat nodig was om nu gezamenlik een nieuw en ditmaal vruchtbaar kunstleven te beginnen.

Deze roman is dus hoofdzakelik een psychologiese studie; daarom bestaat hij in het begin grotendeels uit gesprekken tussen, en bespiegelingen over de personages. Soms vermoeit dit wat. Daar de schrijver blijkbaar een *volledige* ontleding bedoelde, en dus in talloze, steeds zeer fijn en juist geziene bizonderheden treedt, liep hij gevaar langdradig te worden.

Maar zodra de ‘strijd om de opera’ begint, wordt de handeling veel levendiger, en die boeiende levendigheid neemt toe tot het einde. Dit, en de verbazende macht, waarmee Hichens de lezer in de meest verschillende middens verplaatst, en toch telkens de atmosfeer voelbaar maakt, zijn de hoofdverdiensten van die uitstekende roman.

* * *

Zonder in nadere bespreking te kunnen treden moeten wij nog vermelden: *The Flying Inn* (Methuen), waarin G.K. Chesterton met de bekende virtuositeit lucht geeft aan zijn neiging tot het paradoxe; *The Custom of the Country* (Macmillan) door Edith Wharton, een gunstig onthaalde studie van de Amerikaanse vrouw; *The Joy of Youth* (Chapman and Hall), een goede roman van Eden Phillpots; *A Dinner of Herbs* (White), dat aan de wel gevestigde roem van Gissing niet veel zal bijdragen; en *A Changed Man*, *the Waiting Supper and other Tales* (Macmillan), een bundel van Thomas Hardy's vroeger hier en daar verschenen novellen, die het lezen overwaard zijn.

Op het gebied der poëzie hebben wij de volgende werken in ogenschouw te nemen.

Alfred Noyes. *Tales of the Mermaid Tavern.* (Blackwood. - 6 sh.)

Op een mistige avond wandelt de dichter door de straten van de City; zo weinig bepaalds ziet hij van de werkelikheid om hem heen, dat zijn fantazie weldra allerlei beelden van Londens vroeger leven uit de dikke mist doet oprijzen en hij verdwaalt in Droomland.

Droomland is ditmaal een smal, ouderwets straatje waarin hij een ridder uit de zestiende eeuw ontmoet, op het ogenblik dat die de hand op de klink van een oude herberg legt. Hij herkent Raleigh en volgt hem binnen. Aan een tafel bij de haard zitten de stamgasten Malvezij en Sek te drinken en uit lange stenen pijpen te roken. Ze zijn niet de eersten de besten: Raleigh reikt de hand aan William Shakespeare, Ben-Jonson, Marlowe, Lyly, Peele, Lodge, Drayton, Francis Bacon en andere bekende figuren uit de tijd van Elisabeth. De dichter is aangeland in de even bekende ‘Mermaid Tavern’ en zal daar nu een tijdje blijven, eerst als dienstknaap, dan als waard, maar vooral als getuige.

Zo wonen ook wij het gezellig verkeer van dat doorluchtig gezelschap bij, en dat is de lijst van deze ‘Rahmengeschichte’.

Gewoonlik geeft het gesprek aanleiding tot het voordragen van een gedicht of het zingen van een lied, en aldus wordt ons een zeer afgewisseld, zeer levendig tafereel opgehangen van de zestiende eeuw, uit allerlei oogpunten beschouwd.

Volledig is dat tafereel natuurlik niet; maar het is ook niet zeer nauwkeurig, omdat het wat eenzijdig blijft. Er heerst in ‘de Meermin’ een opgewonden stemming, die met de talrijke wijnteugen zeer goed, maar minder met de historiese waarheid overeenkomt. De lezer wordt meegesleept door de uitbundige fantazie van de dichter en ook door zijn verbazende vaardigheid in het hanteren van het rythme, en beleeft een droom. Als hij daaruit ontwaakt, blijft ten slotte de indruk, dat de zestiende eeuw nog wat anders en veel meer was dan wat dat doorluchtig herberggezelschap verteld en gezongen heeft. Maar er wordt uitmuntend verteld en met echt lyriese bekoorlikheid gezongen.

W.B. Yeats. *A Selection from the Love Poetry.* (Churchtown, Dundrum (Ierland), Cuala Press. - 7 sh. 6 pence).

W.B. Yeats is vooral bekend als de hoofdman dier ‘Ierse beweging’ die op letterkundig gebied zeer vruchtbaar is geweest. Met Synge droeg hij veel bij tot de bloei van de nieuwe Ierse toneelletterkunde. Maar hij heeft ook een aantal liefdegedichten geschreven, waaruit wij hier een korte bloemlezing krijgen; zij werden hier en daar gedrukt tussen 1890 en 1911.

De toon is meestal melankolies, het gevoel uiterst teder, de opvatting altijd zeer eigenaardig. Yeats is een ware Kelt door de welluidendheid van zijn rythme en de uitbundige rijkdom van zijn fantazie. Het best komt deze tot haar recht in korte madrigalen als het volgende:

He wishes for the cloths of heaven.

Had I the heavens' embroidered cloths,
Enwrought with golden and silver light,
The blue and the dim and the dark cloths
Of night and light and the half light,
I would spread the cloths under your feet:
But I, being poor, have only my dreams;
I have spread my dreams under your feet;
Tread softly because you tread on my dreams.

Jammer dat zijn verbeeldingskracht hem - en de lezer - dikwijls te machtig is. Zij voert hem dan op tot in wolken van symbolisme, die voor een ander oog gedeelte-

lik of soms geheel ondoordringbaar zijn. Meer dan een gedicht blijft volkomen duister, hoe men ook leze en herleze. De taal is ook niet altijd vrij van een zekere gewrongenheid.

Maar als de dichter eens verkiest duidelik te zijn, wordt men gewaar dat hij die naam ten volle verdient.

De ‘Selection’ neemt een dertigtal bladzijden in van een zeer mooi, zeer smaakvol gedrukt en ingebonden bundeltje, waarvan de Cuala Press, onder leiding van Mejuffer Elisabeth Yeats (een zuster van de dichter) een echt juweeltje heeft gemaakt. De eenvoudige band, het papier, de letter, de lange samenvattende titels boven ieder gedicht, het rode colophon aan het einde, alles streeft er naar om een ouderwets (zestiende eeuws) kleurtje aan het geheel te geven. Het boek werd slechts op 300 exemplaren gedrukt, en de hoge prijs zal er wel voor zorgen, dat het niet in handen komt van het grote publiek, waarvoor het overigens noch bestemd, noch geschikt is.

John Masefield. *The Daffodil Fields.* (Heinemannn. - 3 sh. 6 pence.)

Dit is een idylle in zeven hoofdstukken, waarin het bekende grondthema van Tennyson's *Enoch Arden* opnieuw behandeld wordt. Twee jonge mannen van grondverschillend karakter beminnen hetzelfde meisje; omstandigheden bewerken dat Michael, de uitverkorene, jaren wegblijft. Als hij terugkeert vindt hij zijn verloofde met zijn mededinger getrouwd: hoe zal die toestand een oplossing krijgen?

Tot zover de gelijkenis met Tennyson.

Maar de twee mannen zijn ditmaal boeren, en het toneel is niet aan zee, maar op de buiten, in Staffordshire, in en bij de drie huizen van de hoofdpersonen, die van elkander slechts gescheiden zijn door de omringende weiden vol narcissusplanten, de ‘daffodil fields’ uit de titel.

Lion Occleve gelijkt op Tennyson's Philip door zijn zacht, stil, getrouw, edelmoedig karakter. Michael is wild, driftig en veranderlik van aard, en verschilt dus volkomen van Enoch. Ook is hij niet met Mary getrouwd, als hij naar de Pampas vertrekt om daar fortuin te maken, en wordt ook niet dood gewaand, zoals Enoch. Mary trouwt met Lion wanneer zij bericht krijgt van Michaels ontrouw. Zodra deze echter van het huwelik hoort, ontbrandt zijn oude liefde

opnieuw, en hij haast zich terug naar Engeland. Zijn wanhopig dwalen rond het huis van zijn vroegere verloofde, zijn ongemerkt bespieden van wat daar binnen gebeurt herinnert aan een soortgelijk toneel in Enoch Arden, en is een van de best geslaagde gedeelten van het werk. Het einde is minder bevredigend. Als Mary haar man verlaten heeft om met Michael toch te gaan wonen, komt het ten slotte tot een bloedig gevecht tussen beide mannen. Hoe de edelmoedige Lion, die eerst zijn vrouw zonder een woord van verwijt liet vertrekken, nu bekwaam is om Michael door een zeer onedel berekende, verraderlike slag te doden, is niet goed te begrijpen. Nog minder, dat dit juist gebeurt wanneer Michael hem kwam zeggen dat hij nu Mary vrij ging laten om het echtelik huis weer binnen te treden.

Dit is melodrama van een kwade soort, en maakt slechte indruk, vooral daar men onwillekeurig met het prachtig, volkomen natuurlik slot van Enoch Arden vergelijkt.

Overigens, het geheel gedicht heeft ons verrast, komend van iemand die verleden jaar het Engels publiek stormenderhand innam met zijn *Everlasting Mercy.* Het is alsof de dichter op voorhand besloten had, eens geheel verschillend met zich zelf te zijn. De gewilde, schilderachtige onregelmatigheid van zijn meesterstuk heeft plaats gemaakt voor afgemeten strofen van zeven verzen elk, zes van vijf, en één van zes iamben. Toen was zijn taal vol treffende beeldspraak, nu schijnt hij die te vermijden, en de toon is bepaald kalm. Heeft hij zich in dat nieuw element minder te huis, minder bezield gevoeld? Wij zijn geneigd het te denken, hoewel het verhaal boeiend genoeg is en vele plaatsen, vooral die van natuurbeschrijvende aard, uitstekend zijn.

W.H. Davies. *New Poems. Foliage.* (Elkin Methews. - 1 sh. 6 pence ieder.)

Over de *Songs of Joy* van deze dichter zeiden we in onze vorige kroniek: ‘De meeste stukken uit die bundel zijn wel verzen, maar geen poëzie. Men krijgt de indruk dat Davies ze op zijn gemak en zeer koeltjes bedacht en neergeschreven heeft, zoals men doet met alledaagse reflecties over kleine zaken en gebeurtenissen, die een ogenblik de belangstelling wekken, zonder enige aandoening te veroor-

zaken. Meer dan eens ontmoet men zelfs het tegenovergestelde van kunstgevoel: wansmaak.'

Wat dit laatste betreft, is er in de twee jongste bundeltjes van Davies wel enige vooruitgang te bespeuren. Wel klaagt hij er nog over, in een gedicht over *Whiskey*, dat die drank buikpijn te weeg brengt; en in een ander (*Christmas*) belooft hij menselike broederlikheid aan een bedelaar als volgt:

> Welcome, poor beggar: *I'll not see*
> *That hand of yours dislodge a flea.*

Maar zulke vlekken zijn veel minder talrijk dan vroeger. In hoofdzaak echter blijft ons oordeel hetzelfde als voor de *Songs of Joy.* De gezichteinder van Davies is beperkt; zijn genot van de buiten, zijn medelijden met de arme, zijn belangstelling in kleine voorvallen uit het dageliks leven: daar gaat hij niet buiten. Wij verwijten hem dat niet: hij zou in diepte of in emotie kunnen winnen wat hem aan breedheid ontbreekt. Maar hij blijft koel en gewoon en vele stukjes zijn te banaal om gedrukt te worden. Wolkjes aan de blauwe hemel met een kudde schapen in de weide vergelijken, en vinden dat deze mooier zijn; verklaren dat koningen toch maar ongelukkig zijn terwijl men zich zo vrij gevoelt op de buiten; of dat de kostelike genoegens van de stad het niet halen bij de vreugde aan de natuur, die 'daarvoor geen penny doet betalen'; die, en andere gulden, doch vooral door ouderdom eerbiedwaardige waarheden mag men nog wel verkonden, maar dan op een fonkelnieuwe, pakkende wijze. Dat is niet het geval.

Soms krijgt men een betere indruk. Zo wanneer hij een meisje prijst:

> The birds are pirates of her notes,
> The blossoms steal her face's light;
> *The stars in ambush lie all day*,
> *To take her glances for the night.*

Ook zijn er gehele stukken - vooral waar medelijden met de armoede hem bezielt - die met zekere kracht een oprecht gevoel uitdrukken. Bij voorbeeld, *the blind Child*

uit *New Poems* en *the Starved*, uit *Foliage*, dat wij hier aanhalen:

The starved.

My little Lamb, what is amiss?
If there was milk in mother's kiss,
You would not look as white as this.

The wolf of Hunger, it is he
That takes away the milk from me,
And I have much to do for thee.

If thou couldst live on love, I know
No babe in all the land could show
More rosy cheeks and louder crow.

Thy father's dead, Alas for thee:
I cannot keep this wolf from me,
That takes thy milk so bold and free.

If thy dear father lived, he'd drive
Away this beast with whom I strive,
And thou, my pretty Lamb, wouldst thrive.

Ah, my poor babe, my love's so great,
I'd swallow common rags for meat -
If they could make milk rich and sweet.

My little Lamb, what is amiss?
Come, I must wake thee with a kiss,
For Death would own a sleep like this.

Maar die uitzonderingen zijn niet bij machte om de indruk uit te wissen, die wij van de meeste gedichten ontvangen hebben.

Ziehier een voorbeeld van deze laatste soort:

Seeking joy.

Joy, how I sought thee!
Silver I spent and gold
On the pleasures of this world,
In splendid garments clad;
The wine I drank was sweet,
Rich morsels I did eat -
Oh, but my life was sad!
Joy, how I sought thee!

Joy, I have found thee!
Far from the halls of Mirth,
Back to the soft green earth,
Where people are not many;
I find thee, Joy, in hours
With clouds, and birds, and flowers -
Thou dost not charge one penny.
Joy, I have found thee!

Nu moeten wij, om de dichter geen onrecht aan te doen, de lezer, als het ware, voor ons eigen oordeel waarschuwen. Het is immers een feit, dat ons bevreemdt, maar een feit, dat al de bundels van Davies door ernstige Engelse tijdschriften op meer en meer lof onthaald zijn. In *The Athenaeum* wordt *Foliage* geestdriftig geprezen. Wat wij banaal vinden is daar ‘artful simplicity’, en wij vernemen van Davies dat ‘his reputation is now, indeed, established, and there is little fresh appreciation to be added to the chorus of just praise that has been showered upon him.’

Wij kunnen ons vergissen; de criticus uit *The Athenaeum* ook. Wij kunnen ons onmogelik met zijn oordeel verenigen, maar delen het mee, omdat wij menen dat de lezer vooral dient *ingelicht* te worden.

* * *

Van de dichterlike werken van Francis Thomson verscheen bij Burns en Oates een uitgave in 3 delen, die zeer geprezen wordt; hetzelfde mag gezeid worden van de *Collected Poems* van Newman Howard (Macmillan, 7 sh. 6 pence) en van de *Poetical Works* van William Blake, door John Sampson voorzien met een inleiding en nota's (‘Oxford Editions of Standard Authors’, Milford. - 1 sh. 6 pence).

Drie toneelstukken zijn in de laatste maanden te Londen opgevoerd, die opgang hebben gemaakt. Eerst Bernard Shaw's *Androcles and the Lion*, dat, zoals gewoonlik, vol geestige zetten is, maar op meer dan een toeschouwer een pijnlike indruk zal gemaakt hebben: zekere martelaars uit de eerste tijden van het Kristendom worden in een karikaturaal licht geplaatst, terwijl wel is waar van enige een roerend beeld wordt gegeven.

Ofschoon het een reeds veelvuldig, en in meer dan een geval uitstekend, behandeld onderwerp geldt, is het drama

van Martha Kinross, *Tristram and Isoult*, op een groot en verdiend sukses onthaald.

Eden Phillpotts, die onze lezers als romanschrijver kennen, is even gelukkig geweest met zijn drama *The Shadow*, dat op het publiek van het 'Court Theatre' een overweldigende indruk maakte. De toneelcriticus van *The Athenaeum* noemt het 'powerful'.

* * *

Van de grote *Cambridge History of English Literature* verscheen het tiende deel, dat de tijd van Dr Johnson behandelt.

George Saintsbury leverde, onder de titel *The English Novel* (Dent), een uitstekende geschiedenis van de ontwikkeling van de roman sedert de Middeleeuwen (ridderroman) tot op onze dagen.

Maurice Bourgeois schreef een standaardwerk over *J.M. Synge and The Irish literary theatre* (Constable); het is een degelike, volledige, waarlik wetenschappelike studie over de stichter van het Iers toneel, en over dat toneel zelf; vele nieuwe feiten over Synge's kindsheid, en zijn leven te Parijs en in Ierland worden voor het eerst bekend gemaakt en de werken worden goed ontleed en beoordeeld. Het boek is met talrijke illustraties en een volledige bibliografie voorzien.

Niet ieder, die met *Piers the Plowman*, het vreemd allegories werk van Eangland, kennis wenst te maken, is bekwaam om het in de oorspronkelike tekst uit de XIVe eeuw te lezen. Werken als de vereenvoudigde en gemoderniseerde uitgave van A. Burrell, die we in ons vorig overzicht vermeldden, zijn daarom welkom. Reeds in 1895 had Miss Kate M. Warren een dergelijke poging gedaan om het werk nader tot het groot publiek te brengen. Haar boek verscheen nu in een derde uitgave onder de titel *The Vision of Piers the Plowman, translated into modern prose with an introduction* (Edward Arnold. - 2 sh. 6 pence). Niet het gehele gedicht van Langland, maar slechts het eerste en aantrekkelikste gedeelte, het zogenaamde Vizioen, met zijn proloog, werd vertaald. Miss Warren koos daartoe de B-tekst, zoals die te vinden is in Skeat's uitgave, en heeft de vertaling nog eens nauwkeurig met de oorspronkelike tekst vergeleken en des-

noods verbeterd. Er is een goede inleiding, een korte inhoud van het Vizioen, en verschillende nuttige appendices. Een daarvan bevat voorbeelden van de middeleeuwse tekst en een ander licht de lezer in over het vraagstuk van het auteurschap, door Prof. Manly te berde gebracht. Miss Warren besluit haar overzicht van de discussie met de verklaring, dat men nog nieuwe argumenten en vooral een volledige studie van de handschriften zal moeten afwachten, eer men met zekerheid kan zeggen of *Piers the Plowman* door een enkel schrijver, William Langland, dan wel door vijf verschillende mannen werd geschreven, zoals Prof. Manly beweert.

De vertaling van Miss Warren is warm aan te bevelen aan al wie geen vakman is en toch belang stelt in de middeleeuwse letterkunde van Engeland.

M. BASSE.

Duitse Letterkunde.

Voor een goed jaar verscheen bij de uitgever Eugen Diederichs, te Jena, een werk van W.S. Reymont: *Die polnischen Bauern* (4 delen, ing. 10 M., geb. 14 M.), waarover de kritiek zo eenstemmig haar lof uitsprak en hetwelk bij kennismaking van zulke hoge betekenis bleek te zijn, dat ik de toelating vraag het bij de Vlaamse lezer te mogen inleiden, alhoewel het niet rechtstreeks in mijn gewone rubriek ‘Duitse letterkunde’ kan gerangschikt worden. Het werd inderdaad uit het Pools vertaald, maar daar het voor ons slechts in de Duitse uitgave bereikbaar is, schijnt mij deze inleiding volkomen gerechtvaardigd door de ongemene waarde van het boek.

Het is het eerste werk van de serie ‘Der Bauernspiegel’, welke onder de leiding van Jean Paul d'Ardeschah, die ook deze vertaling bezorgde, een reeks romans wil geven, waarin het leven der boeren uit de landen rond Duitsland beschreven wordt. Het werk van Reymont speelt in Russies Polen.

De vertaler laat aan de roman een inleiding van een dertigtal bladzijden voorafgaan, waarin hij wijst op de stijgende betekenis van de boerenstand in Polen en een overzicht geeft van de historiese ontwikkeling van deze stand met zijn politieke inrichting en de vervorming van het eigendomsrecht. Deze inleiding is zeer interessant en bevat alle gegevens, welke tot het volledig begrip van het werk nodig mochten zijn.

Het is groots van opzet; niet de geschiedenis van één persoon of van één gezin wordt geboden, het is de roman van het gehele dorp, van de Poolse boeren; want treedt misschien een famielie, die der Boryna's, op de voorgrond, dan is dit omdat deze door haar rijkdom ook de eerste plaats in het dorp inneemt. De schrijver is uiterst gelukkig geweest

in het opbouwen van zijn roman. Het gehele verhaal strekt zich uit over een tijdperk van één jaar en het werk bestaat uit vier delen, welke de namen der jaargetijden dragen: herfst, winter, lente en zomer.

Met de herfst begint het eerste deel; de rijke kleuren van het landschap ontvouwen zich voor het oog en in bonte rij volgen de gebeurtenissen elkaar op. De aardappels worden binnengehaald, de laatste kolen gesneden, het eerste zaad gestrooid voor het volgende jaar. In de naburige stad heeft de jaarmarkt plaats, wij wonen een verloving en een huwelik van boeren met al hun eigenaardige gebruiken bij en zien de karakteristieke viering van Allerzielen. Duister en dreigend mengt zich in het verhaal de schildering van de vijandschap tussen de rijkste boer van het dorp, Boryna en zijn zoon Antek, die beide, alhoewel de zoon getrouwd is, om de mooie Jagna draaien, tot de vader ze huwt en na een heftige ruzie zijn zoon met zijn gezin van het hof jaagt.

Vol dramatiese beweging is ook het tweede deel, de winter. De koude heerst, sneeuw en ijs bedekken het dorp, de armoede doet hare intrede bij de huttenbewoners. De vijandschap tussen de Boryna's wordt immer heviger; terwijl de famielie van Antek met de diepste ellende te strijden heeft, knoopt deze de oude liefdebanden weer aan met Jagna, die nu zijn stiefmoeder is; de vader ontdekt deze betrekkingen, heftige scenes volgen. Ook in het dorp is onrust en beweging, het gaat er om het bezit van het woud, dat immer gemeenschappelike eigendom van alle was en om het vrijwaren hunner eeuwenoude rechten. De gemoederen worden opgehitst en een vechtpartij in het woud tussen de gehele dorpsbevolking en de vreemde arbeiders van het herengoed is het einde; de oude Boryna wordt zwaar gewond naar huis gedragen, terwijl Antek zijn vader wreekt en de boswachter doodt, die hem deze wonde heeft toegebracht. Er zijn prachtige, onvergetelike brokken in dit deel; zo, bijvoorbeeld, de bladzijden waarin de tocht van Anna, Anteks vrouw, beschreven wordt, die in een zware sneeuwstorm en het hart verscheurd door de ontrouw van haar man, naar het woud trekt om er hout te rapen, zo de hartstochtelike liefdenachten van Jagna en Antek, en andere meer.

De lente volgt. Alle mannelike bewoners van het dorp zijn gevangen genomen en weggevoerd, de grond ligt te wachten, onbewerkt, en de ellende stijgt. Anna heeft

terug op de vaderlike hoeve, waar de oude Boryna wekenlang zonder bezinning ligt, haar intrek genomen en werkt en zwoegt. De Meimaand komt, met de mooigeschilderde viering van de heilige Maria, de mannen, met uitzondering van Antek, keren terug, het werk en het leven hernemen hun gewone gang. In prachtige bladzijden wordt op het einde van dit deel de dood van Boryna beschreven, die door de koorts van zijn ziekbed gejaagd, in zijn hemd en barvoets in de lauwe Meinacht is buitengegaan en met zaaiend gebaar over zijne akkers schrijdt, tot hij neervalt op de aarde, de 'heilige aarde.'

Nu komt de zomer, met de zware arbeid in de hete zonnebrand en het bittere gebrek van de 'Vorerntezeit'. Antek, tegen borg vrijgelaten, keert terug en volgt de vader op; af en toe flakkert de hartstocht voor Jagna op, doch het plichtbesef en de liefde voor gezin en grond blijken al sterker en sterker. Roerend mooi zijn de bladzijden waarin zijn eerste wandeling beschreven wordt, als hij, uit de gevangenis weergekeerd, met zijn zoontje op de arm, langs de velden gaat.

Het verhaal is niet uit op het einde van het boek; over de uitslag van het proces van Antek, bijvoorbeeld, vernemen we niets en het leven in het dorp gaat voort.

Het is niet mogelik in deze korte samenvatting een volledig beeld te geven van de verschillende gebeurtenissen, die in het werk voorkomen. Dit boek is zo rijk, dat alleen de grote lijnen kunnen aangegeven worden. In de verschillende besprekingen, welke er over verschenen, werd dikwels het woord 'epos' gebruikt en geen zou er beter op passen. Want het is inderdaad een werk, waarin de gehele stand der Poolse boeren op meesterlike wijze wordt uitgebeeld. Het is het alledaagse dorpsleven, dat beschreven wordt, met veel arbeid en weinig ontspanning, met veel ellende, veel getwist en veel gepraat, altijd dezelfde personen komen op en nochtans daalt de belangstelling van de lezer geen ogenblik, alhoewel het boek, met zijn vier delen, bij de vijftienhonderd bladzijden telt.

En dit is niet te verwonderen. Ik wees hoger reeds op de gelukkige samenstelling van het verhaal en wil in het voorbijgaan even drukken op de meesterlike wijze, waarop de natuur, die in zulke nauwe betrekking tot de bewoners staat, beschreven wordt. De personenuitbeelding is van een

buitengewone plasticiteit; wij kennen alle dorpelingen, zien hen gaan en staan, weten hoe ze leven en kennen hunne verschillende karakters. Boven alle andere steekt de figuur van Jagna uit, die ik niet aarzel te plaatsen tussen de beste figuren van de wereldliteratuur. Met welke liefde en welk talent wordt deze dorpsschone niet geschilderd, die, na vele andere, Antek liefheeft, zijn vader huwt, om daarna de oude betrekkingen met Antek weer aan te knopen, die, terwijl haar man nog doodziek ligt en Antek in de gevangenis is, een schandelik gedrag voert met een ander gehuwd dorpeling, die verliefd geraakt op de zoon van de organist, een jonge seminarist, en het zover drijft dat zij eindelik door de verbitterde bevolking het dorp wordt uitgejaagd. En nochtans is niets ruws aan haar, niets aanstoteliks, zij blijft siempatiek tot het einde toe en is als het siembool van de zinnelike liefde en van het hartstochtelike Poolse volkskarakter.

Ik zei reeds dat in dit boek geen hoofdpersoon is, dat het de roman is van de gehele Poolse boerenstand. Deze stand is dan ook de hoofdpersoon en naast hem de grond, de akker, de eigendom. Van het bezit van de grond hangt inderdaad voor de boer alles af, naar hem gaan zijn warmste liefde en zijn heetste wensen, door hem komen de meeste onenigheden in zijn leven, zijn lot is geheel met hem saamgegroeid.

Naast de akker speelt de godsdienst een buitengewoon grote rol in het leven van de Poolse boer. Het is zeer eigenaardig dat het boek begint met de woorden ‘Geloofd zij Jezus-Christus’, gelegd in de mond van een der bijfiguren. In het middenpunt van het dorpsleven staat de pastoor - en tussen haakjes gezegd, hoe kostelik is hij hier getekend! - de kerkelike feesten zijn ook de grote feestdagen voor het dorp, godsdienstige plechtigheden alleen schenken voldoening aan de zin voor schoonheid en voor poëzie.

Dit zijn de beide hoofdfactoren in het dorpsleven: de grond en de godsdienst. Daarnaast staan natuurlik de hartstochten; de Pool is zeer zinnelik van karakter, zeer hartstochtelik en menige bladzijde in dit boek spreekt van hete liefde en wilde passie.

Het beeld van de Poolse boer zou niet volledig zijn, zonder de nationale trots, die hem bezielt. In het laatste gedeelte van het werk komt dan ook, alhoewel vluchtig, de taalstrijd te berde. Het Russies bestuur wil in het dorp een school bouwen, natuurlik met het Russies als voertaal, en

daartegen verzetten zich de boeren. En een oude, geheimzinnige bedelaar verspreidt schriften en ruit het volk op.

Dit is een kort overzicht van dit boerenepos, dat door de meestbevoegde kritiek als een meesterstuk werd geprezen en een plaats aangewezen werd in de wereldliteratuur. Het is inderdaad de beste boerenroman, die ik ken en hij toont ons nieuwe horizonten. Ook voor de folklorist bevat dit werk een schat aan gegevens: Poolse spreekwoorden en spreuken komen op elke bladzijde voor, wij zien de Poolse boeren bij doop en begrafenis, bij verloving en huwelik, bij dans en spel, en leren al zijn eigenaardige gebruiken en gewoonten kennen; wij wonen gezellige bijeenkomsten en spinavonden bij op verschillende hoeven, wij luisteren naar de vertellingen, horen raadsels opgeven en helpen mee aan de viering van Allerzielen, van Kerstmis, Paschen en andere kerkelike feesten.

Enige woorden over de schrijver wezen hier nog aan toegevoegd. Het blijkt uit de inleiding, dat hij 'trots zijn vreemdklinkende naam een kind (is) van de verre, kultuurvreemde wereld van het Poolse dorp, waar hij onder ganzendrijvers en veehoeders en zelf de kudde van zijn vader, een uit de boerenstand gesproten dorpsorganist, bewakend, zijn levensloop begint, om langzamerhand op de sociale ladder tot de rang van een bemind en bekend schrijver omhoog te stijgen, die reeds sedert jaren gewoon is een belangrijk deel van zijn tijd in Parijs, het centrum van moderne kultuur, door te brengen. Reymont kent het dorp uit de onmiddellike nabijheid, tot in elke kleinigheid, tot in de geheimste hoeken en vouwen van de Poolse boerenziel, tot de eigenaardigheden van de Poolse boerentaal, hij kent het met de diepe, instinktmatige kennis van een mens, wien de diepste herinneringen der kindsheid met het milieu verbinden en die, waarop biezonder te drukken valt, zich niettegenstaande een bonte levensloop, welke hem geleidelik het Poolse dorp ontvoerde en hem van de toonbank van een steedse winkel naar de wagen van een reizend provincietheater, van het rumoerige werk van een spoorwegarbeider tot in de stilte van een kloostercel dreef, nochtans nooit van dit dorp ontvreemd heeft.'

Zijn werk 'Die polnischen Bauern' is een boek, dat de kennismaking ruimschoots loont, zowel door zijn hoge letterkundige waarde, als door de menigvuldige punten

van overeenkomst, welke men zal kunnen opmerken hebben tussen het Poolse boerenleven en het leven van onze Vlaamse buitenbevolking.

En dit doet er me aan denken, dat als tweede deel van de serie 'Der Bauernspiegel' een roman verschenen is over het Belgiese, het Vlaamse boerenleven; het is een werk van... Lemonnier: *Ein Dorfwinkel. Ein vlämischer Bauernroman* (in het Frans 'Un coin de village').

* * *

De Duitse letterkunde heeft een zwaar verlies ondergaan door de vroegtijdige dood van Gerhard Ouckama Knoop. In twee vorige kronijken had ik reeds de gelegenheid werken van hem te bespreken, *Verfalltag* en *Die Hochmögenden*, en biezonder bij het laatste de diepe bewondering uit te drukken, welke ik voor hem gevoelde. Hij was nog jong en had nog niet de bekendheid verworven, waar zijn voornaam talent hem recht op gaf; wel lazen en waardeerden hem de kenners, maar de opmerkzaamheid van het grote publiek had zich nog niet op hem gevestigd. Kurt Martens wijdde hem in 'Das literarische Echo' (1 November 1913) een mooi en diepgevoeld 'Gedenkblatt', waarin hij de mens Knoop met warme liefde tekende en op fijne wijze zijne kunst kenschetste.

Een paar maanden na zijn dood verscheen zijn laatste werk, de roman *Unter König Max* (Fleischel, Berlijn; ing. 3.50 M., geb. 5 M.). Zoals de tietel het laat vermoeden, schildert hij er het leven te München in onder de regering van koning Max, de tijd dus waarin München zich te moderniseren begon, de eerste spoorwegen rolden en het idee van de Duitse eenheid de geesten doordrong. Een eigenlike hoofdpersoon komt in het boek niet voor; een paar farmelies worden getekend, verschillende personen treden beurtelings op het voorplan, verdwijnen en komen weer terug. Knoops kunst heeft iets van de Hollandse kleinmeesters, hij plaatst verscheidene aardige genrestukjes naast elkaar, en zo gelukt hij er in de atmosfeer van de tijd werkelik te doen gevoelen. Met de fijne opmerkingsgave en de humor in de typering der personen, met zijn stijl vol soberheid en distinktie, is dit boek een der mooiste van Knoop en geeft het een juist denkbeeld van wat hij kon.

Een zeer mooi werk is ook de roman *Das alte Haus* van Georg von Ompteda (Fleischel, Berlijn; ing. 3.50 M., geb. 5 M.). Zijn laatste boeken waren niet alle van gelijke waarde, doch dit werk toont hem weer in de volle kracht van zijn talent. Het geeft de geschiedenis van een Saksiese famielie, gedurende drie generaties. Het oude huis ziet de kinderen geboren worden, opgroeien, de wereld ingaan, sterven; aan dit huis is voor alle het begrip der famielie, der saamgehorigheid verbonden en daar ook vluchten zij henen, als het leven hun een harde slag heeft toegebracht. Als de verpersoonliking van het oude huis is de driftige, scheldende, goedhartige grootvader; hij beheerst het gehele boek en zijne figuur, evenals deze van zijn ingoede vrouw en van zijn zoon Arndt, behoren tot de prachtigste die Ompteda geschapen heeft. Minder bevalt me Wermchen, wiens gedrag en dood op het einde van het werk niet voldoende gemotiveerd zijn.

Het is een verhaal uit het alledaagse leven; geboorte en dood, huwelik, financiële en andere zorgen spelen er de grote rol in zoals in elk mensenleven, maar een temperamentvol verteller is aan het woord, begaafd met humor en gemoed, uitmuntend door diepe menselikheid en rake karaktertekening. *Das alte Haus* is kortom een boek om de schrijver zeer dankbaar voor te zijn.

Het nieuwste werk van Hans Karl Strobl: *Die vier Ehen des Matthias Merenus. Ein heiterer Roman* (Staackmann, Leipzig; ing. 4 M., geb. 5 M.) is me om meer dan eene reden siempatiek. Men voelt zich ingenomen ten voordele van een boek als dit, waarin een ernstig probleem wordt aangevat, doch zo zonder enige pretensie en op zulke luchtige, humoristiese wijze behandeld, dat men leest, en glimlacht en monkelt, om dan toch, na het boek uitgelezen te hebben, te beginnen nadenken over het opgeworpen probleeem en dan te merken, dat in dit werk een grondige kennis van het menselike hart steekt en dat die simpele, boeiende verhaaltrant grote literaire hoedanigheden verbergt. Het was reeds een gelukkige inval een man viermaal met dezelfde vrouw te doen trouwen en die huweliken en scheidingen worden zo aangenaam verteld, dat men geen ogenblik nadenkt over het al of niet waarschijnlike van het verhaal, tevreden als men is in onze tijd van zware, gewichtige kunst een fris en opwekkend boek als dit te ontmoeten.

Hoe zou ik deze roman dan willen samenvatten en

vertellen hoe Matthias Merenus een eerste maal trouwt met de mooie Asta, die hij reeds als jongen had liefgehad, waarom ze scheiden, om toch weer bij elkaar te komen en zo tot driemaal toe, altijd een beetje rijper, met meer mensenkennis en ook met diepere, want beter begrijpende, liefde. Het luchtige van het werk zou verloren gaan in dit resumeren en ik wil de lezer het genoegen laten van het nieuwe, het onverwachte; want ik hoop dat velen dit boek zullen lezen.

Niet zo hoog staat de nieuwe roman van Joseph von kauff: *Die Brinkschulte* (Grote, Berlijn; ing. 4 M., geb. 5 M.). Men weet dat deze auteur eene reeds lange reeks werken heeft voortgebracht, welke hem eene goede faam als schrijver van ontspanningslectuur hebben bezorgd en dat zijn succes vorig jaar zelfs officieel erkend werd door zijne verheffing in de adelstand.

Zijn laatste werk verhaalt de geschiedenis van Josepha Brinkschulte, een mooie, krachtige vrouwengestalte, een herennatuur, die eenzaam leeft op hare grote hoeve en er met vaste hand de teugels voert. Op rijpe leeftijd komt de liefde in haar leven, doch zij vindt het geluk niet, want vroegere schuld drukt op haar en brengt haar de ondergang.

Naast onmiskenbare verdiensten, biezonder in de persoonsbeschrijving en in het schilderen van het landschap, is in dit boek veel conventioneels, veel vals sentiment en humor van verdacht allooi.

Zoals dat in Duitsland de gewoonte is, werd de bekende schrijver Gustav Frenssen ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag (19 October) in de meeste bladen en tijdschriften hulde gebracht en verschenen van verschillende hand studies over zijn volledig werk, waarvan de roman ‘Jörn Uhl’ nog altijd de meest gelezene en, in zijn geheel beschouwd, ook de volmaaktste is. De uitgever Grote, te Berlijn, vierde dit feest op royale wijze door een prachtuitgave van dit boek op de markt te brengen, in groot formaat en op goed papier gedrukt, en met honderd houtsneden volgens tekeningen van Frenssens landsman, de bekende schilder Bernhard Winter, versierd (prijs geb. 20 M.).

Het schijnt me overbodig over de roman zelf nog iets te zeggen, want ik meen wel te mogen veronderstellen dat iedereen, die in de moderne Duitse literatuur ook maar een beetje thuis is, hem gelezen heeft. Vereerders van Frenssen, en ik hoop dat zij in ons land talrijk zijn, zullen er dan ook

wel aan houden een zo merkwaardig werk in een mooie uitgave te bezitten.

Eigenlik was het verwonderlik dat tot nog toe voor dit boek geen illustraties werden gemaakt, want landschap en personen zijn er zo plasties in voorgesteld, dat men wel denken kan hoe een schilder de lust moet krijgen ze in beeld te brengen.

Over de tekeningen van Bernhard Winter kan niets dan goeds worden gezegd; biezonder gelukt zijn de illustraties, die het Dithmarsche landschap en de eigenaardige interieurs weergeven en alle ter plaatse naar de natuur werden getekend; de personages daarentegen schijnen mij een beetje stijf, wat misschien wel met opzet gedaan is. Hoog te loven valt ook de poging, om de techniek der houtsnede weder in te voeren.

Terwijl ik het dan toch heb over geïllustreerde boeken, wil ik ook de luxe-uitgave vermelden van de novellenbundel *Das sterbende Rokoko* van Rudolf Hans Bartsch, bij Staackmann, te Eeipzig, verschenen(1).

Bij het verschijnen van de eerste uitgave werd in dit tijdschrift met de verschuldigde lof over de hoge kunstwaarde van dit werk gesproken (cf. Vl. Gids, 1910, n^{r} 3, bl. 279); sedert dien verwierf de schrijver een snelle beroemdheid en geraakte deze bundel bekend als de beste novellenverzameling der laatste jaren.

De voor mij liggende uitgave is een meesterstuk der moderne boekkunst. Prof. Hugo Steiner uit Praag, die een goede naam verwierf als boekversierder en illustrator, tekende er de mooie band, de schutbladen en initialen voor, leverde een dubbel tietelblad en tien meesterlike buitentekstplaten in oorspronkelike, gekleurde lietografie en het gehele boek werd onder zijne leiding gedrukt. De fijne kunst van Hugo Steiner, waarvan ik een warm bewonderaar ben, is in volkomen overeenstemming met de gratie en de distinktie, welke in deze novellen zo kunstig zijn uitgespreid.

(1) Bij deze uitgever verschijnt sedert 1^{e} Januarie ook een nieuw tijdschrift *Der Turmhahn*, dat onder de leiding staat van Karl Hans Strobl, een orgaan wil zijn voor blijde kunst en levensbeschouwing en waaraan biezonder de schrijvers zullen medewerken, wier werken door deze firma werden uitgegeven, dus Rudolf Hans Bartsch, Otto Ernst, Emil Ertl, F.K. Ginzkey, e.a., alle namen van goede klank. Het verschijnt tweemaal per maand, kost 3 Mark per kwartaal en maakt ook uiterlik een goede indruk.

Dit prachtige boek, hetwelk te beschouwen een genot is voor elke boekenliefhebber, is op 1200 genummerde exemplaren gedrukt, zal naar alle waarschijnlikheid dus spoedig uitverkocht zijn en kost, in mooie halflederband, 20 Mark.

Voor een jaar mocht ik de twee eerste delen aankondigen van de grote roman van Ricarda Huch: *Der grosse Krieg in Deutschland* (Vl. Gids, n^{r} 3); thans is ook het derde deel verschenen, waarmede dit merkwaardige werk volledig is (Insel-Verlag, Leipzig; ing. 3.50 M., geb. 5 M.). Het dwingt eerbied af door het buitengewone meesterschap waarmee de rijke, overweldigende stof werd behandeld; het gehele tijdperk van de dertigjarige oorlog leeft in dit boek, dat een nieuwe vorm van de historiese roman schijnt aan te kondigen en waarvan ik slechts kan herhalen wat ik vroeger zei, dat het een der toppunten beduidt van de hedendaagse Duitse letterkunde.

Een mooie historiese roman, getuigend van diepgaande studie van tijd en milieu, is ook het laatste werk van Nanny Lambrecht: *Die tolle Herzogin* (Fleischel, Berlijn; ing. 4 M., geb. 5.50 M.).

Het verhaalt de geschiedenis van Jakoba van Baden, die na een heimelike, verboden liefde, om politieke redenen gedwongen wordt de half krankzinnige Johan Willem van Gulik te huwen. Op aangrijpende wijze, met alle hulpmiddelen van een verfijnde techniek en een hartstochtelike, impressionistiese stijl wordt het leven dezer ongelukkige vrouw geschilderd. Dit ernstige werk is het siempatieke talent dezer schrijfster volkomen waardig.

Zeer belangrijk zijn de levensherinneringen van de bekende dichter en prozaschrijver Max Dauthendey, onder de tietel *Gedankengut aus meinen Wanderjahren* in twee delen bij de uitgever Langen, te München, verschenen (ing. 9 M., geb. 12 M.).

Deze auteur telt nauweliks vijf en veertig jaar en men zou zich dus mogen afvragen of het geschikte tijdstip reeds gekomen is om levensherinneringen te boek te stellen. Doch deze twijfel verdwijnt spoedig bij het lezen van dit interessante werk. Op eenvoudige wijze, zonder veel mooidoenerij of aanstellerij, praat Dauthendey over zijn jeugd in Würzburg, over zijn inwendige strijd tot het bekomen en het vestigen zijner levensbeschouwing, over zijn rijper worden en het ontstaan zijner eerste werken in München en Berlijn. Hij

verhaalt zijne ontmoetingen met bekende tijdgenoten, zoals Richard Dehmel, Przybyszewski, Strindberg, Edvard Munch, beschrijft zijne reizen in Noorwegen, Mexico, Parijs en Griekenland en boeit van de eerste tot de laatste bladzijde. Veel van het werk van deze schrijver wordt duideliker door dit boek en daar hij een open blik heeft op mensen en dingen, ervaren wij veel belangwekkende biezonderheden over de verschillende landen, welke hij doorreisd heeft en vinden dikwels interessante beschouwingen over de kunst en de literatuur van het einde der vorige en het begin dezer eeuw, alhoewel het van zelf spreekt dat men wel eens met hem van mening verschilt en enige punten met meer uitvoerigheid wenste behandeld te zien. Als bekentenisboek van een der eigenaardigste schrijvers van het moderne Duitsland heeft dit werk, naast zijn letterkundige, ontegensprekelik ook een grote kultuur-historiese waarde.

Van de laatst verschenen novellenbundels wil ik in de eerste plaats de verzamelde novellen van Gustav Meyrink vermelden, welke onder de tietel *Des deutschen Spiessers Wunderhorn* in drie, zeer voornaam uitgegeven delen het licht zagen (Langen, München; ing. 6 M., geb. 10 M.).

Zij bevatten zijne vroeger verschenen bundels ‘Das Wachsfigurenkabinett’, ‘Orchideen’, ‘Der heisse Soldat’ en ‘Jörn Uhl und Hilligenlei, Zwei Parodien’, benevens enige onuitgegeven stukken. Twee elementen van Meyrinks kunst springen al dadelik in het oog: het fantastiese, herinnerend aan E.T.A. Hoffmann en Poe, en de satiere. Ik persoonlik vind de novellen, waarin het eerste element overheerst, het best gelukt; verhalen als *Das Wachsfigurenkabinett*, *Das Präparat*, *Der Albino* e.a., aangrijpend als de vreselikste spookhistories, staan in kunstopzicht zeer hoog. De satiristiese novellen, in de toon van het bekende blad ‘Der Simplicissimus’ en waarin de schrijver het biezonder op de Duitse officier gemunt heeft, zijn, alhoewel zeer vermakelik, van mindere gehalte; een paar nochtans, zoals *Tschitrakarna*, *das vornehme Kamel* en voornamelik de satiristiese fabel *Die Geschichte vom Löwen Aloïs* stijgen boven het gewone peil. Maar ik moet toch eerlik bekennen, dat ik het succes niet begrijp van de parodieën op Frenssens romans ‘Jörn Uhl’ en ‘Hilligenlei’, die zeer oppervlakkig en zonder veel geest zijn.

Van geheel andere aard zijn de novellen *Nachbars-*

leute van Ludwig Thoma, redacteur van ‘Der Simplicissimus’ en ook in ons land bekend door een paar zijner toneelstukken (Langen, München; ing. 2.50 M., geb. 3.50 M.). Ook bij hem is satiere, doch een drastiese humor verlevendigt deze verhalen en een brede, gulle lach dreunt er door. Het zijn schetsen en vertellingen, meest uit het leven der kleine stad, en met zulk meesterschap voorgedragen als alleen Ludwig Thoma dat kan. Wie zijne ‘Kleinstadtgeschichten’, zijne beroemde ‘Lausbubengeschichten’ of ander werk van hem gelezen heeft, die weet met welke gemoedelike spot, waarin toch veel liefde is, hij deze luidjes weet te tekenen. Ook in deze bundel is weer veel voortreffeliks, zoals *Junker Hans*, *Das Volkslied* en bovenal het kostelike verhaal *Das alte Recht*, die tot het beste behoren, wat de humoristiese literatuur der laatste jaren heeft voortgebracht.

Onder de jongere Oostenrijkse schrijvers is Franz Molnár een dergenen, die het meest de opmerkzaamheid van het publiek op zich trokken en ook verdienen. Voor mij ligt zijn laatste novellenbundel *Des Zuckerbäckers goldene Krone* (Deutsch-Oesterreichischer Verlag, Weenen; ing. 2.50 M., geb. 3.50 M.), welke de lezer toelaat zich een juist denkbeeld van zijn kunst te vormen. Deze novellen zijn de producten van een uiterst verfijnde kultuur; met hun sierlike stijl en de diepe stemming die er uit opstijgt, verraden zij op elke bladzijde de echte dichter. Er is veel verscheidenheid in dit boek; naast de vluchtige impressie, zoals de tietelnovelle, en de humoristiese vertellingen *Kohlendiebe* en *Der Schneemann*, vindt men er heerlike stukken als *Ein Schuss fiel aus dem Busch*, *Schlummermärchen* en het meesterlike *Baron Marcius*, het ‘visioen van een arme, verliefde, vermoeide speler’, waarin een warm gevoel met diepe fantazie verenigd is en welke getuigenis afleggen van het niet alledaags talent van deze schrijver.

Van de in 1888 gestorven Theodor Storm verschenen thans een bundel nagelaten geschriften, die een werkelike lekkerbeet is, des te groter omdat hij onverwacht was, voor de talrijke vereerders van deze grote novellist; hij is betieteld: *Theodor Storm. Spukgeschichten und andere Nachträge zu seinen Werken* (Westermann, Braunschweig; geb. 3.50 M.).

Hij bevat een verhaal *Am Kamin*, waarin Storm acht kleine spookgeschiedenissen heeft verenigd; het werd in

1862 geschreven en verscheen dan, zonder naam van schrijver, in een Berlijns blad, de ‘Viktoria Illustrierte Muster- und Mode-Zeitung’, waaruit het eerst nu werd opgegraven; het toont Storms talent van de goede zijde en heeft meer dan alleen histories belang.

Maar de grootste aantrekkelikheid van deze bundel ligt in de verzameling voorreden en kritiese opstellen, welke in verschillende tijdschriften verspreid en voor het grote publiek onbereikbaar waren. Zij tonen Theodor Storm als een fijnvoelend criticus en laten toe ons een juist denkbeeld te vormen van zijn aestheties programma. Een in kultuurhistories opzicht belangrijk opstel over de geschiedenis van de scherprechter en enige autobiografiese bladzijden maken de verdere inhoud van deze bundel uit.

Van ongemene waarde zijn de uitvoerige aantekeningen, die Fritz Böhme er bijgevoegd heeft; zij geven alle nodige inlichtingen over de hier geboden geschriften en daarenboven overvloedige interessante nota's over Storms werken, over de kritieken, welke vroeger over hem verschenen, - zo bijvoorbeeld de uiterst belangrijke opstellen van Theodor Fontane -, en verder Storms oordeel over de schrijvers van zijn tijd.

Van een andere grote dode, Wilhelm Raabe, op tachtigjarige ouderdom den 15 November 1910 overleden, begint thans de eerste volledige uitgave zijner werken te verschijnen. Hij is de grootste Duitse humorist der negentiende eeuw en langs om meer begint het besef van zijn buitengewoon talent in Duitsland door te dringen. Een ‘Raabe-Kalender’ wordt sedert een paar jaar uitgegeven en een ‘Raabe-Gesellschaft’ werd gevormd, die zich ten doel stelt de werken van deze dichter bekend te maken en te verspreiden en in hare ‘Mitteilungen’ de studies over hem te verzamelen.

Het is hier de plaats niet om een overzicht te geven van het levenswerk van deze schrijver; het zal volstaan met de meeste nadruk te wijzen op deze uitgave.

Raabes *Sämtliche Werke* worden uitgegeven door de ‘Verlagsanstalt für Litteratur und Kunst Hermann Klemm’ in Berlijn-Grunewald; zij zullen drie reeksen van zes delen uitmaken, waarvan de eerste verschenen is en die elk in sierlike linnen banden 24 Mark en in halfleder gebonden 33 Mark zullen kosten. De eerste reeks bevat bijna al de werken zijner jeugd, de tweede hoofdzakelik deze van zijn rijpe leeftijd

en de derde deze zijner laatste tien levensjaren. Het eerste deel, dat voor mij ligt, maakt een zeer aangename indruk; het is goed gedrukt, is versierd met een zeer mooi portret van de schrijver en bevat het fac-simile van het handschrift van een autobiografiese schets en twee der voornaamste werken van Raabe, *Die Chronik dey Sperlingsgasse* en *Der Hungerpastor*.

Deze prachtige en betrekkelik goedkope uitgave zij ten zeerste aanbevolen.

Van de dichtbundels, die deze winter verschenen, wil ik slechts twee vermelden: *Das stille Buch* van Otto Krille (Fleischel, Berlijn; ing. 2 M., geb. 3M.) en de platduitse verzen *Bewernadeln* van August Seemann (W. Röwer, Berlijn).

De eerste is de belangrijkste. Gelijk de tietel het zegt, zijn het meest gedichten, waarin stille, innerlike tonen klinken. Van de eigene rythmus en de mooie vorm geeft het volgende een goed voorbeeld; het heet *Abendstunde*:

Der blasse Tag versinkt,
Die Wände weiten
das Zimmer zu dem abendstillen Garten,
der duftend alles Denken trinkt.
Die schlanke Frau lässt ihre losen Haare
in Wellen auf die weichen Polster gleiten.
Wie Blumen stehn die Dinge rings und warten
des Dunkels, das die kühle Ruhe bringt.
Auch mein Begehren schliesst nun seine Kelche
genügsam still zur eignen Brust.
Mir ist, als hätt ich nie von Glut gewusst - -
Durchs offne Fenster müd die Stunden hauchen.
Auf fernen Wiesen, schleierdicht,
der Nebel steigt, wie Opferfeuer rauchen.

Ook krachtige sociale tonen worden in dit boek aangeslagen, het meest in de gedichten als *Die Spulerin*, *Die Rose* e.a., herinneringen uit de tijd, dat de dichter nog fabriekarbeider was. Otto Krille is een persoonlikheid en een dichter, die nog van zich zal doen spreken.

Dit bundeltje werd smaakvol uitgegeven en werd versierd door Felix Hollenberg, Ludwig von Hofmann en Walter Leistikow.

Als een trouw beeld van de moderne platduitse poëzie kan de tweede, een lijvige bundel, gelden. In het eerste gedeelte *Hus un Heimat* wordt het famielieleven en de geboorte-

grond met frisse, ‘volkstümliche’ tonen bezongen; het tweede *Tit un Welt* en het derde *Achtern Auken* (achter de horiezont) zijn van meer uiteenlopende aard; naast schalkse liederen vindt men gedichten vol ernstige, diepe gedachten en enige met verhalende inhoud. Zeer goed is het vierde sonnet van de ‘Fritz-Reuter-Cyclus,’ betieteld *Dodengräwers* (*Necrophorus*) waarin ‘gewisse Reuterforschers’ harde waarheden worden gezegd. Het boek bevat een paar honderd gedichten, te veel opdat alles volmaakt of zelfs maar goed zou zijn; maar ‘Alles in Allem’ is het toch het werk van een echt dichter en een boek dat er zijn mag.

Een zeer verdienstelik werk is *Das Buch der Fabeln*, *zusammengestellt von C.H. Kleukens* (Insel-Verlag, Leipzig; geb. 7 M.). Het bevat een bloemlezing van fabels uit alle tijden en van alle volkeren, van alle mogelike, in 't geheel 76, schrijvers, men ontmoet er naast vele minder bekende, al de grote namen der fabelliteratuur: Phedros, Rabbi Berachja Hanakdan, Michael Behaim, Leonardo da Vinci, Martin Luther, Hans Sachs, Jean de Lafontaine, Lessing, Matthias Claudius, Goethe, Schopenhauer, Grillparzer, Andersen, Turgenjeff, Multatuli, Fontane, Wilhelm Busch, Strindberg, enz. Buitendien vindt men er een keur fabels van Aziatiese en Afrikaanse volkstammen en van Noord-Amerikaanse Indianen. De meeste dezer stukken zijn zeer karakteristiek en het is verwonderlik welke dichterlike schatten er in verborgen zijn.

De bloemlezing wordt voorafgegaan door een uitvoerige inleiding *Aus der Geschichte der Fabel* van Otto Crusius, genomen uit een omvangrijk, onuitgegeven werk over de geschiedenis van de antieke fabel en haar invloed. Deze inleiding geeft een prachtig overzicht van de fabelliteratuur bij de verschillende volkeren en karakteriseert de voornaamste fabulisten op meesterlike wijze.

Het scheen een tijd lang alsof de fabel niet zeer modern meer was; dit werk heeft veel kans ze weer terug in de mode te brengen.

Op het buitengewoon belang van dit boek voor de folklorist behoef ik wel niet te wijzen; maar een woordje weze nog gezegd over zijne mooie ‘Ausstattung’. Gedrukt op de ‘Ernst-Ludwig-Presse’, te Darmstadt, welke tot nog toe alleen peperdure prachtuitgaven leverde, op heerlik geschept papier en met een meesterlik tietelblad en versieringen van

de bekende boekkunstenaar W. Kleukens, is de uitgave van *Das Buch der Fabeln* een welgelukte poging om echte bibliofielendrukken aan lage prijs te verspreiden; de prijs van 7 M. voor het gebonden exemplaar is inderdaad spotgoedkoop.

Een poging van dezelfde aard werd beproefd door de uitgever Kurt Wolff, uit Leipzig, met zijne *Drugulin-Drucke*, welke ik reeds in het Januarie-nummer van dit tijdschrift mocht aankondigen. In deze degelike, mooie uitgaven, een genot voor elke boekenliefhebber, verschenen weer een paar nieuwe werken, de *Gedichte* van Walther von der Vogelweide (ing. 6 M., geb. 7.50 M.) en de *Oden* van Klopstock (2 delen, ing. 7 M., geb. 10 M.).

Het eerste, een smaakvolle kwartoband, bevat de volledige gedichten van deze beroemdste aller Duitse minnezangers in de oorspronkelike, middel-hoogduitse vorm. Wie heeft er ooit innigere of mooiere liederen gezongen als ‘Unter der linden, an der heide, dâ unser zweier bette was’, ‘Minne grüsst zum Maienreigen’ of ‘Nemt, frowe, diesen kranz’; eeuwig jong blijven deze onsterfelike zangen.

Ook voor Klopstocks *Oden* mogen wij de uitgever dankbaar zijn. Na een tijd lang op het achterplan te zijn geraakt, komt deze dichter nu weer in de mode. Dit is hoofdzakelik te danken aan de pogingen van Stefan George en zijne volgelingen, die voor het eerst weer de kultus van de vormschoonheid in eere brachten.

Met vreugde wijs ik ook op een ander boek van deze uitgever, insgelijks een juweeltje van boekkunst; het is het humoristiese verhaal van Jean Paul: *Der Feldpredigers Schmelzle Reise nach Flätz.* Het werd gedrukt in de stijl van de jaren 1800, toen het verhaal ontstond, en de druk, het papier en de band zijn zo volmaakt in het karakter van die tijd, dat men zou wanen een goed bewaard exemplaar uit die periode in handen te hebben. Doch de grootste aantrekkelikheid van deze uitgave zijn acht kleine etsen van Karl Thylmann, die zo humoristies en zo volkomen in overeenstemming met de tekst zijn, dat men al moeilik betere illustraties zou kunnen dromen. Dit sierlike boekje kost, in mooie halflederband, slechts 5,50 M.

Ten slotte mocht ik de lezer nog opmerkzaam maken op drie belangrijke uitgaven van Georg Bondi, te Berlijn. Het zijn goedkope volksuitgaven van drie standaardwerken, welke tot nog toe alleen in een dure uitgave verkrijgbaar waren en alle van meer dan gewone waarde zijn.

De twee eerste zijn werken van Richard M. Meyer, professor van literatuurgeschiedenis aan de hogeschool te Berlijn, zijne studie over *Goethe*, met 17 platen (ing. 4,50 M., geb. 5,50 M., 592 blz.) en zijne geschiedenis van *Die deutsche Literatur des neunzehnten Jahrhunderts*, met 9 portretten (704 blz., ing. 4,50 M., geb. 5,50 M.).

Als het eerste werk voor een tiental jaren verscheen, werd het algemeen begroet als een der beste studies, welke over Goethe werden geschreven en met de tijd is de waardering voor dit ernstige boek niet geringer geworden, integendeel! Het tweede werk, dat als de voortzetting van het eerste beschouwd kan worden, is naar mijn inzien, de beste geschiedenis der Duitse letterkunde in de negentiende eeuw. De uitgever verdient alle lof omdat hij deze uitstekende werken thans in het bereik van iedereen, ook van de minder bemiddelde, heeft gesteld.

Dit is insgelijks het geval met het werk van Theobald Ziegler: *Die geistigen und sozialen Strömungen des neunzehnten Jahrhunderts*, dat in dezelfde vorm en aan dezelfde prijs verscheen (700 blz. met 12 portretten). Voor dit degelike boek zocht de Wereld-bibliotheek, door een vertaling, reeds belangstelling te wekken; het verdient deze ten volle en ik kan het slechts de grootst mogelike verspreiding toewensen. Werken als dit verruimen inderdaad de blik en geven een klaar inzicht in de wording van de hedendaagse Duitse kultuur.

FRANS DELVAEN.

Op reis
Losse aantekeningen over velerlei[1].

Aan mijn lieve zoon, de architekt Frits de Mont.

I.
Dusseldorf.

Toen ik, in de Winter van 1880, voor de eerste maal Dusseldorf bezocht, herinnerde ik mij, niet zonder enig skepticisme, dat Napoleon de Eerste de stad een *klein Parijs* had genoemd en dat de anders toch genoeg spotzieke Heinrich Heine, van wie ik het geboortehuis toen noch bezocht, nooit, volgens eigen verklaring, zonder ontroering aan zijn 'zeer schone' geboortestad had kunnen denken. Zeker was er, te dien tijde, ik bedoel in 1880, al heel wat, dat de vreemdeling aanlokken kon: de *Hofgarten*, de mooie, in strenge Romaanse styl uitgevoerde *Sankt Rochuskirche*, de *Städtische Tonhalle*, het *Rathaus* met, er voor, het eigenaardige ruiterstandbeeldje van hertog *Jan Wellem*, het gedenkteken voor *Peter von Cornelius*, het *Stadt-Theater* met de beelden van Karl Immermann en van Mendelssohn-Bartholdy, de ongewoon smaakvol aangelegde, maar toen noch niet met

(1) De reis omvatte Dusseldorf, Dortmund, Hannover, Oldenburg, Bremen, Helgoland, Hamburg, Berlijn, Schwerin, Rostock, Kopenhagen, Stockholm, Upsala, Christiania, Göteborg, enz. - De *aantekeningen* zijn ontleend aan de brieven, die ik mijn zoon toezond.

zulke brede verkeerswegen omzoomde Stadtgraben, de *Zoologische Garten*, en, eindelik, de *Schwanensee* bij de Graf Adolf Platz, dat alles was er... en meer ook wel, dat mij nu niet zo onmiddellik wil te binnen schieten... En toch..., toch scheen mij de lofspraak van de grote Corsikaan, ‘Dusseldorf is Parijs in 't klein’, heel wat overdreven.

Maar heden - en al jaren ook - met name sedert de stad, stout en boud, ondernam grote tentoonstellingen in te richten; sedert, mede, zij zich, wel voor een deel dank aan de grote bijval van die tentoonstellingen, in haast elke windrichting uitbreidde, en, o.a., op de vroeger eenzaam-verlaten linkeroever van de Rijnstroom de mooie nieuwstad Obercassel deed verrijzen; - heden, dat voortreffelik ingerichte *Strassenbahnen* door middel van een uitgebreid net van sporen de stad verbinden niet alleen met de voorsteden en buitenwijken als het genoemde Obercassel, Grafenberg, Oberbilk, Unterbilk, Ratingen, enz., maar ook met tal van nijvere plaatsen in de omgeving, - Neuss, Krefeld, Kaldenhausen, Vohwinkel, Duisburg en Kaiserswerth, - heden is Dusseldorf, dat, intussen, in Maart 1911 reeds zijn bevolking tot 380.000 hoofden zag stijgen, wis en waar een van de liefelikste, aangenaamste steden, die men ergens kan aantreffen, een *Klein-Parijs*, jawel, een tweede Brussel, een stad, waar men niet dan met een soort van smartgevoel afscheid van nemen kan.

Welke reuzen-vooruitgang de kunst van het stedenbouwen in het Duitse Rijk heeft gemaakt, het blijkt *hier* zoals het blijkt te Keulen, te Leipzig, te Hamburg, te Hannover, te Mannheim, zooals het blijkt in zo menige stad van minder betekenis als Darmstadt, Bonn, Koblentz, Aken, - zoals het overal het geval is haast geheel Duitsland door.

Nergens als hier in 't grote keizerrijk verstaat men het, de steden het uitzicht te geven van *grote steden*, hun het karakter bij te zetten van *wereldsteden*, van - ik wil niet nalaten er dit epitheton bij te voegen - van *moderne* wereldsteden.

Wat er was in 1880 en tot kort na de eerste welgeslaagde Dusseldorfer tentoonstelling, - en men kan 't heden wel het allerbest waarnemen, als men 't vergelijkt met wat er later bijkwam, - dat was wel niet volstrekt kleinsteeds, maar... zonder originaliteit, zonder eigen personaliteit, zonder tijds- en volkskarakter... Vergelijk b.v. de bouw van de *Kunst-Akademie* en zelfs, ja, waarom het verzwegen, het *Ausstellungs-Palast*, de *Kunst-Halle*, en het *Stadt-Theater* bij de *Hofgarten*, met de gehele reeks paleizen, zowel door partikulieren als door gezelschappen en ook door de openbare besturen bekostigd, zoals daar zijn het *Kreishaus* (zetel van het kreits- of distrikts-beheer), de nieuwe *Synagoog*, het *Hohenzollern-Gymnasium*, het overschone *Stahlhof*, het nieuwe *Schauspielhaus*, zo menige *Bank*, het huis *Leonhard Tietz*, Bazarstrasse, tussen de Königs-Allee en de Allee-Strasse, en niet het minst, in een geheel andere wijk, de nieuwe *Königliche Regierung* en het *Oberlandesgesicht*, beide in de Cäcilien-Allee.

Een modern streven vertoont zich in al deze gebouwen, bij uitzondering alleen van zulke, waarvoor opzettelik een historiese styl gekozen werd, b.v. de Synagoog, een - alles wel ingezien - toch wel heerlike herleving van Romaanse motieven.

En dit modern streven uit zich niet in zoeken naar en in aanwenden van grillige, nieuw-zijn-willende, fantastiese lijnen, vormen, noch in 't gebruiken van zeldzame of zeldzaam gekleurde of rijke materjalen.

Het legt er zich vooral op toe om, door middel van eenvoudige, sobere, soms bijna naïeve lijnen en vormen, toegepast op natuurlike, onbesmeurde, eigen aard, kleur en wezen behoudende en tonende stoffen, de indruk uit te spreken van kracht, gevonden in eigen werk en daad, van vertrouwen en zekerheid, berustend op deze uit eigen werk en daad gewonnen kracht.

De *Macaroni*- en *Serpentijn*- spelerijen van kort na 1890 zoekt men te vergeefs.

Zie b.v. het reusachtig gebouw van het *Waarenhaus Tietz*, groter en ontzagwekkender dan een middeleeuwse graven- of hertogenburg. Met zijn streng grijze steen maakt het enorme gebouw, dank zij de edele en eenvoudige soberheid van zijn vele stijgende lijnen, die het oog volgt, haast overal, tot hoog aan de daken, altans tot de kornissen, niet eens de indruk van plompe logheid, veeleer die van krachtige, zeer krachtige schoonheid.

Zo poogt men niet alleen de tijdgeest uiting te geven in de nieuwe bouwondernemingen, maar men legt er zich vooral op toe, het *stadsbeeld* te verfraaien, het groots en eigen monumentaal te maken.

Wat voortreffelik voorbeeld geeft dit Dusseldorf - naast Keulen, Hannover, en andere Duitse steden, - aan degenen, die onze Belgiese steden willen ombouwen!

Welk weloverwogen eenheidsplan lag diegenen vóór ogen, die, in de laatste 20 à 25 jaar, Dusseldorf zo geheel verjongden en vernieuwden, *omschiepen*!

Wat wisten zij goed, wat zij wilden, en wat hielden zij het eenmaal gestelde wit flink in 't oog!

Wie 't weten wil, wandele of late zich rijden van de Schadowplatz en 't *Stadttheater* langs de Stadtgraben zo lang hij is tot de Graf Adolf-Platz, steke van deze plaats, het ruime en statige Postgebouw voorbij, over tot de Breite Strasse, volge deze tot de Allee-Strasse, deze laatste weder tot het Ratinger Tor, en kere dan terug op zijn schreden, om, door de Grabenstrasse, in de Kasernenstrasse te komen en deze tot de Karl Theodorstrasse door te lopen. Deze lanen en straten vormen een geheel van straatgezichten, *Strassenprospekte*, dat wel niet de strenge grootsheid heeft van - laat mij zeggen - *Unter den Linden* te Berlijn of de *Champs Elysées* te Parijs, ook niet het monumental karakter van de *Ring* te Weenen, maar toch in liefelikheid, smaakvolle liefelikheid, niet dikwijls overtroffen wordt.

Al de gebouwen, die ik hierboven noemde, - en ik noemde geenszins alle, - in dit geheel vindt men ze samen.

De bestrating - welgelegd, stevig, gaaf gelijk asfalt, - is de grootste steden waard...

Het Regierungspalast, naast het *Hetjens*- en 't *Kunst-Palast*, Cäcilien-Allee, in het mooi aangelegd *Kaiser Wilhelm-Park*, ligt niet in dat gedeelte. Het neemt niet wech, dat het een van de bestgeslaagde moderne gebouwen is van geheel de Rijnstreek.

Ik wil niet verzuimen aan te stippen, dat het *Stadtbild* van de op de linke Rijnoever gelegen wijken, Obercassel en Niedercassel, een zeer eigenaardige indruk maakt. Ook daar is zo goed als alles in moderne styl.

Ik sprak hoger van het streven, om *Strassenprospekte* te verkrijgen.

Van dit streven heeft men hier een goed voorbeeld, wanneer men, op de Wilhelmplatz vóór het *Hauptbahnhof* staande, in de richting van de stad kijkt. Van deze Wilhelm- of Bahnhofplatz gaan niet minder dan zeven brede, grootsteedse straten uit: door de middelste, de Kaiser Wilhelmstrasse, die ongeveer rechthoekig naar het centrum van het *Bahnhof* oplijnt, ziet men de mooie spitse toren van de nieuwe Evangeliese kerk. De andere zijn, links de Bismarck-, Adolf- en Harkorstrasse, rechts de Immermann-, Kurfürsten- en Worringerstrasse.

Of de moderne Duitse bouwstyl mij in *alle* opzichten kan voldoen? - Och neen! Overigens, op dit punt kom ik noch wel elders terug in deze brieven.

De wil, om toch maar eenvoudig en sober en tegelijk krachtig te zijn, is wel eens al te ver gedreven. Dit lijkt mij het geval met zekere gebouwen als het *Ludwig der Loewe-Hotel* tegenover het *Hauptbahnhof*: in zijn zwarte steen maakt het, met zijn bijna ruwe lijnen, een al te ongezellige indruk.

Hoeveel vriendeliker is het hoger genoemde *Regierungsgebäude* met zijn geelgrijze stenen muren en zijn lachende rode daken!

* * *

Natuurlik bezocht ik de *Grosse Kunstausstellung*. Het is voorwaar geen kleinigheid, zulk een tentoonstelling, waartoe haast alle kunst-centra en -verenigingen van het Rijk en daarenboven noch België, Engeland, Oostenrijk, Frankrijk bijdroegen, voldoende te 'bezichtigen', om zich over het aldaar bijeengebrachte een enigszins bevredigend oordeel te kunnen vormen. Ik doorliep, zonder mij zelfs door de betere en beste dingen al te lang te laten ophouden, de haast ontelbare grote en kleine zalen eerst van 10 tot 1, daarna van 2 tot 5, en dan - 's anderen daags - nochmaals van 10 tot 3 uur. De indruk was zeer gunstig, wat betreft de smaakvolle wijze, waarop de zalen ingericht en de ingezonden werken geplaatst zijn, maar zeer gemengd, ja, grotendeels ongunstig, wat betreft het gehalte van het vertoonde.

Wat in de allereerste plaats onaangenaam stemt, is, hier als overal en altijd, het *veel te vele*. Ik zou zeggen, dat er *des Guten zu viel* is, als de werkelik *goede* dingen, de heuse kunstwerken, niet zo zeldzaam waren en de *would-be*-kunstwerken integendeel zo schrikkelik overtalrijk... Ik zou zeggen *billig und schlecht*, als het niet geweten was, dat, in het gehele Rijk, de schilders en beeldhouwers - of altans zij, die zich zelven aldus noemen en laten noemen - hun gewrochten alles behalve *billik* weten te verkopen.

Opvallend zijn, de gehele *Ausstellung* door, twee verschijnselen:

het gebrek aan wezenlik, zelfbewust *nationalisme* eerst,

het zegevieren - men versta het woord in zijn letterlike betekenis - van de meest radikaal-moderne tekniek en tevens de allernieuwste, overigens, noodzakeliker- en natuurlikerwijze, voorbijgaande mode.

Dit gebrek aan *nationalisme* is vooral eigen aan de gezamenlike inzending van de Duitse kunstbeoefenaars.

Wat men in de werkplaatsen te Berlijn, Munchen, Dresden, Kassel, Dusseldorf, Wei mar, enz., zo al uitvoert, kon evengoed verwezenlikt worden *om 't even waar*, zonder veel meer.

Alle mogelike invloeden doen, in het werk van de meerderheid van de Duitse inzenders, tot groter afbreuk van oorspronkelik- en eigenaardigheid, allerlei reminiscenties opduiken.

Men leest oer-Duitse en ook wel niet oer-Duitse, o.a. Slaviese namen op werken, die niets anders zijn dan naäperij van Belgiese, Hollandse, vooral Franse gevierden, niet eens altijd terecht gevierden, en het is maar zeer natuurlik dat, waar die naäperijen opgevat en geschilderd werden naar wezenlik voortreffelike modellen, zij bij deze des te meer afsteken, ze niet alleen onzuiver, weinig levendig en weinig levenskrachtig, maar tegelijk vulgeer, alledaags en grof aandoen.

Onwillekeurig denkt men aan de volgende gedachte van Grabbe: '*Der Deutsche glaubt sich so wenig originell, dass Originalität bei ihm ein gesuchter Einfuhrartikel bildet*!' Dit laatste *nu* haast noch meer dan toen Grabbe zelf leefde en Cornelius, Schnorr, Owerbeck en W. Kaulbach arbeidden. En men herinnert zich hoe, meer dan 200 jaar geleden, ik weet niet hoevele Duitse prinsen en leden van de hoogste adel, - men zegt: 29 prinsen en prinsessen en 19 andere grote dieren - ter ere van Honoré d'Urfé, de toen dweepziek gevierde auteur van *Astrée*, een *Académie des vrais amants* stichtt'en en zich verbonden in hun hele handel en wandel voortaan het gefantazeerde leven van d'Urfé's alles behalve *natuurlik*-ware personages... na te apen.

Ik verheel niet, dat ik krachtig uitgesproken nationale eigenschappen al even weinig in de Franse afdeling als in de Duitse en Oostenrijkse aantrof... Cottet en Simon, Claude Monet en Henri Moret zijn al even karakteristiek onnationaal als Renoir, Suréda, Vuillard..., die ver beneden hen staan. Raffaëlli is een uitzondering op deze regel. Deze schilder met zijn mooie Italjaanse naam toetst al even spiritueel als een heuse Parisienne praten kan.

Hoe geheel anders de Engelse afdeling! Een 'geheel' op zich zelf, afstekend bij alle andere afdelingen door een har-

moniese geslotenheid, die des te meer waardering verdient, vermits Engelands eigen kunsttradities al niet veel hoger teruggaan dan tot de tweede helft van de XVIIIe eeuw...

Hier, zonder zelfs één uitzondering op deze regel, een volstrekt ongevoelig blijven aan de allernieuwste nufjes, een in ere houden van wellicht niet gisteren gevonden, maar steeds probaat-blijkende tekniese middelen, een streven naar oogstrelende kleuren en vormen en naar hart-verkwikkend levensschoon, en - bovenal - een wars-blijven van alle grofheid en vulgariteit.

Bij onze eigen landgenoten, ten minste bij noch velen onder hen, stelde ik, niet zonder innige vreugde, dezelfde eigenschappen vast... Werk van Vlamingen - *niet* van Fransen - zonden verscheidenen van de besten onder hen, evenzeer jongeren en allerjongsten als Vaes en Baseler, als ouderen zoals Courtens en Charlet.

Nu - het zegevieren van de radikaalst moderne *manieren*.., want *manieren* zijn het immers, veel meer dan eerlike methoden...

Onder voorwendsel van aldoor maar vrijer, aldoor maar breder, aldoor maar waarder weer te geven, maar in werkelikheid in de meeste gevallen om toch maar niet voor *oubakken*, maar wel en wis als *du dernier bateau* door te gaan, verliezen al te velen uit het oog, dat de *peinture de chevalet*, nu evengoed als vroeger, in tegenstelling tot de monumentale schildering, van nature gebonden is aan zekere vaste wetten, die zij niet kan overtreden zonder haar eigen aard en wezen geweld aan te doen; in de eerste plaats, dat haar voortbrengselen bestemd zijn om *binnenshuis*, - in muzeum of woonsalon, om 't even! - en *niet* in de weide of op de markt of het paradeplein te worden genoten.

Het obstinaat aanwenden van de radikaal-impressionistiese werkwijze, - het verdelen van de toon in zijn bestanddelen en het afzonderlik op het doek aanbrengen van die bestanddelen, heeft al te dikwijls voor gevolg, dat de toeschouwer, staande op binnenhuis-afstand vóór een figuur

of een landschap, geen harmonies geheel, maar een verwarde menigte *détails* ziet...

Jawel, hij deinze achteruit; hij deinze vijf, tien, twintig schreden; hangt het aldus geborsteld stuk tegenover een *suite* van deuropeningen, hij deinze 2 of 3 zalen achteruit..., en *dan* ja, *dán* gaat het werk spreken, zich veropenbaren, leven misschien....

Maar ik vraag mij af, of het niet mogelik is met om 't even welke schildermethode het opnieuw zo ver te brengen als b.v. Rubens en Hals en Rembrandt het brachten in de XVIIe eeuw met werken als de *Kommunie van St-Franciscus* van de eerste en de *Nachtwacht* van de tweede....

Ook die beiden geniet men van een vrij aanzienlike afstand, maar zij houden niet op mooi, genietbaar, harmonieus en vol te zijn, als men dichter komt... Integendeel!

Heus, 't kan mij niet schelen, *hoe* men het doet...: met gemengde tonen als vroeger, met vlekken, met toetsen, met vegen, met strepen, met stippels, kleine of grote.

Ik beweer, dat *Prinzipienreiterei*, Jakobinisme en snobisme hier hun toeren spelen en dat het met al die methoden en manieren mogelik is, te schilderen zó, dat men op normale afstand het geschilderde kan genieten.

Mauve, de Marissen, Israëls, Verwee, de Braekeleer, Artan, Dubois, Heymans, Door Verstraete, Claus, Baertsoen, Manet, Monet, mij dunkt: *die* hebben 't wel bewezen...

Ik laat geheel ter zijde zekere, maar aldoor talrijker wordende zonderlingen, - jawel, 't staat er, *zonderlingen die talrijk zijn*, dat wordt eerst heden ten dage mogelik en waar! - welke de brui geven niet alleen van al wat alle ware meesters van alle tijden tot nu toe *vorm* noemden, maar tevens van de meest kostelike '*Errungenschaften*' van de gezamenlike moderne schilderkunst.

Wanneer mij om waardering wordt gevraagd voor binnenhuizen, waarin met de perspektief wordt gespot; waarin kasten, tafels, stoelen glijden van boven naar beneden als langs een hellend vlak of zo voorgesteld zijn dat ik er

op neerkijk van de zoldering of uit de vogelvlucht; voor landschappen, waarin ik noch bossen, noch huizen, noch vee, noch mensen van elkaar kan onderscheiden; voor figuren op een effen grijze of bruine grond, met, in schreeuwerig safraangele of spinaziegroene tronies, met brede strepen aangegeven neus, lippen, oogleden; voor stillevens en dingen van dat soort, waarin aan appels en bloemen ook al door vingerdikke omlijning iets als *vorm* (!!!) wordt bijgezet; dan weiger ik mij te laten beetnemen en ik voel mij verongelijkt en beleedigd, dat men mij voor zulk gebroddel vragen durft, wat zij, die 't broddelden en verbroddelden, waarschijnlik aan Rembrandt of Hals of Brouwer en zeker aan Metsys, Memlinc en van Eyck... radikaal en hooghartig *weigeren*!

Van zulke kunst (!) zeg ik met de Fransman: *Cet art-là*, *ça ne se mange pas*, *ça se broute*! En, *pour brouter ça*, zou ik mij moeten voelen als aas-pikkend twee- of als herkauwend viervoetig *vee*! Daar dank ik voor!

Cet art-là..., maar dat heeft zijn beschermers, zijn bewonderaars, zijn afnemers, zijn verkopers...

Cet art-là..., men vindt het te Munchen en te Berlijn, te Parijs en te Brussel, in 't salon van menig *intellectuel*, van meer dan één zijn Mecenasje spelende kapitaliest...

Zolang ik in staat zal zijn Rembrandt, Hals en Vermeer, Hobbema en van Goyen, Rubens en van Dijck, H. de Braekeleer en A.J. Heymans, Claus en Baertsoen mooi te vinden en er vreugde in te scheppen, zal ik mij moeten spenen van *cet art-là*! Om zulke brokken te slikken is mijn keelgat te smal.

Ik bepaal mij tot deze beschouwingen van algemene aard en laat, kortheidshalve, tot zelfs de namen ter zijde van de *kleine* schaar Duitse schilders en beeldhouwers, die ik met overtuiging zou kunnen prijzen. Wie de tentoonstelling zelf niet zag, zou aan die opsomming toch al bitter weinig hebben.

Een enkel tafereel, - zeker wel een van de meest moderne - wil ik toch bespreken: de *Verspottung Christi*

van de te Kassel werkzame Rudolf Siegmund, een stuk van vrij aanzienlike afmetingen, waarin ik, ondanks opvallende zwakheden in de uitvoering, de aangrijpende dramatiese samenstelling ten zeerste op prijs stel.

Iets als de geest van een in onze tijd verplaatste Jeroen Bosch spreekt hier tot ons; spreekt tot ons, bijtend en scherp, tegelijk wreed spottend en toch innig gevoelig, zowel uit de passiegezichten van de talloze menigte, die, in volle middagzonne, een openbaar plein in een Oosterse stad vult met wild gekrijt en gezwaaide vuisten, als uit de hoofdgroep Pilatus, Jezus, en enige bijfiguren.

De schildertrant is, voor mijn gevoel, te massaal, te breed, en daardoor alleen werkzaam op een afstand, en een niet geringe.

Komt men het stuk te nabij, dan slaan de grof-aangegeven bizonderheden het geheel dood, en toch nodigt menig onderdeel van de samenstelling, o.a. zo menig oog in die hoofdenzee, uit tot *dichter* naderen. Tegenspraak!

Maar waarvan men niet los geraakt, wat men niet weder vergeten kan, dat is de tragiese verschijning van Kristus.

Daar, op de bovenste trede van Pilatus' troon, een mensengedaante, blond en blauw van de slagen, vuil van stof en bloed, niet meer kunnende gaan of staan of liggen of zitten, neergehurkt, neen, neergezegen, *affalé*, als een afgetjakkerd stuk wild, af, op, kapot, een waar *souffre-douleur*, waarbij men terugdenkt aan de onvergetelike gekruiste Kristus van Mathias Grünewald.

Gaarne betaal ik de tol van mijn volste bewondering aan de kunstenaars, die, in de bizonder welgeslaagde afdeling van *Raumkunst* hun werken vertonen, namelik - van zekere te Dusseldorf zelf gevestigde '*Innen-Architekten*', welke volle zestien kamers en zalen van alle aard en bestemming op de smaakvolste en toch meest uitgesproken moderne wijze dachten, inrichtt'en en versierden. De tijd ontbreekt mij, en de ruimte niet minder, om het hier geleverde te

bespreken.... Toch wil noch kan ik nalaten een woord van lof te wijden aan Theodor Baltzer, die in voor de burgerij bestemde eetkamers tegelijk ongemeen prakties en recht smakelik weet te zijn; aan Lyonel Wehner, van wie een in Makasser-ebbenhout uitgevoerd muzieksalon, een rijke eetkamer met daaraanpalende wintertuin en een voortreffelik intiem-gezellige boekenkamer bewondering verdienen; aan F.A. Breuhaus voor zijn behagelik ingerichte jagerskamer; aan Kurt Gabriel voor zijn klein maar allerliefst ontvangsalonnetje in gepolijst berkenhout; aan Joseph Kleesattel voor zijn fraaie koncert- en voordrachtenzaal. Ook de styl- en karaktervolle mozaïek-ornamenten van Prof. Hubert-Feldkirch verdienen hoge lof.

Een paar beeldhouwers, - Duitse, - troffen mij ook, met name Hugo Lederer en Franz Metzner. Deze laatste toont hier o.a. fragmenten van zijn reusachtig voor Leipzig bestemd *Völkerschlacht-Denkmal*, ontwerpen van bronnenfiguren, Bismarck- en andere standbeelden.

Er is een zonderlinge verwantschap waar te nemen - verwantschap naast en ondanks zeer vele en grote verschillen - tussen 't werk van deze Berlijner en het vroegere werk van onze uitgelezen Gentenaar, Joris Minne.

Beiden toch vereenvoudigen tot primitiefworden toe; beiden, tevens, pogen het volstrekt persoonlike te laten spreken in het algemeen-typiese.

Waarom Metzner zulke reusachtige figuren schept, wordt duidelik, als men weet, dat zijn monumentale plastiek bestemd is om het *Völkerschlacht-Denkmal* te versieren. Dat men zijn werk, ook zo 't niet zulke verhoudingen had, niet licht zou vergeten, is zeker.

Zijn voorstelling van de Nibelungenheld, *Graaf Rudiger biddend vóór de kamp*, is een puike brok. En welk een heerlik zinnebeeld is niet dit beeld, waarin men, dwars door de grote *Hüne* of kempe uit die verre epostijden, het Duitsland door populeere figuur van Bismarck ziet schemerleven....

Die krijgsman, staande, met breed uitgezette benen,

met gebogen hoofd en houdend op de vroom samengebrachte armen zijn zwaard, bidt innig, met heel zijn ziel... Hij is als de belichaming van de Duitse *trouw*, de *Nibelungentrouw.*

Metzner is een kunstenaar, en - wat hem noch hoger doet stellen, - een nationaal kunstenaar.

Hij durft en weet *Duits* te zijn in zijn werk!

II.
Duisburg, Dortmund en verder Westfalenwaarts.

Indrukken van esthetiese, immers artistieke aard krabbelde ik in mijn *block-notes* te Dusseldorf; van geheel andere aard zijn die, welke ik opdeed in de nacht-sneltrein, die mij over Duisburg naar Dortmund bracht.

Van de werkelik ontzaglike binnenhaven, welke het aanzienlike steden-komplex Duisburg-Ruhrort, met zijn meer dan 250.000 inwoners, ten behoeve van de machtig-ontwikkelde metaal-nijverheid, waaraan zij hoofdzakelik hun rasse opbloei en van nu af grote welvaart danken, bekwam ik ditmaal zeker niet hetzelfde geweldige beeld, als zo vaak op vroeger doorreizen in de dag-trein.

Toch laten de duizende lichten, die zo ver als het oog reikt, in alle richtingen, in rijen en noch rijen achter elkaar deinzen en - door de beweging van de *Schnellzug* veroorzaakte gezichtsbegoocheling - schijnen te bewegen als gaspitten in een reuzencirkus, de opmerkzame passagier wel toe, zich een denkbeeld te vormen van de kolossale uitgestrektheid van de Duisburg-Ruhrortse dokken, waar, zoals algemeen genoeg bekend is, jaarliks ongeveer 25000000 ton geladen wordt.

De aanblik van de haven is, overigens, bij nachtelike

verlichting, niet minder verrukkelik dan die van Rotterdam of Antwerpen.

Toverachtig, van op het spoor-viadukt, de glimmende donkerblauwe kleur van kanalen en dokken, hier en daar spookachtig verlevendigd door kleinere of grotere plekken licht.

Heel in de verte, massaal-donker, onduidelik, iets als een bos.... Is dat het *Stadtwald* misschien, dat, 880 hektaar groot, van nu af een lustpark is, dat menige grote stad aan Duisburg-Ruhrort mocht benijden?

Welke van de vele lijnen van het spoornet in de streek hier tussen de Beneden-Rijn en Hannover men ook voor de doorreis verkieze, - Keulen-Opladen-Solingen-Elberfeld-Hagen, of Gladbach-Dusseldorf-Elberfeld-Hagen, of Gladbach-Krefeld-Duisburg-Bochum-Hamm, - overal wordt men getroffen door een en hetzelfde geweldige verschijnsel, namelik: de reusachtige ontwikkeling van de Duitse staal- en ijzer-nijverheid.

Zelfs het beeld, dat de spoor-reiziger, vooral over nacht, daarvan kan opdoen gedurende de toch korte baan-rit Duisburg-Dortmund, is reeds alles behalve alledaags. Aldra verkeert men in een zeer eigenaardige stemming, wanneer men, nu links, dan rechts uitkijkend, grootser en verschrikkeliker noch in de onduidelike veropenbaring van hun ware gedaante en uitgestrektheid, ziet gloeien en laaien fabriek na fabriek, gieterij na gieterij, smeltoven na smeltoven, en de vlammen, rood en geel, als die van een wereldbrand ziet uittongen hoog boven de daken van de dorpen en de steden, die de stoomdraak voorbij dondert.

Van weerskanten de ijzeren spoorbaan, zover men in het spookachtig verlicht donker ziet, strekken zich de *Hüttenwerke*, de smederijen, de bergen metaal-erts, uit.

En dat gaat zo van Duisburg over ik weet niet hoevele plaatsen, die wel niet alle de betekenis van Duisburg zelf hebben, maar, te oordelen naar de stations, toch ook heel wat industrieel belang opleveren, als daar zijn: Oberhausen, Altenessen, Gelsenkirchen, Wanne, Herne, Mengede...

Verscheidene van deze plaatsen waren gewone boerendorpen vóór 30 tot 40 jaar!

Als men zo, in de nacht, uitkijkt over deze streek, krijgt men de indruk, dat men, in de bans van een vuurmonster gezeten, heenzweeft door het *Inferno* van Dante Alighieri! Tot zo dicht mogelik bij de spoorweg-heining verrijzen soms de fabrieken, gloeiend van binnen, vlammen en rook uitbrakend door deuren, vensters, daken, vol kleine zwart-uitziende duiveltjes, die, van ver bekeken, schijnbaar dwars door die vlammen heenlopen, springen, buitelen, dansen, allerlei bewegingen maken, niet alleen beneden, maar op elk van de twee, drie en meer verdiepingen.

Van Duisburg tot Dortmund moet de spoor-afstand 100 kilom. bedragen, - ik schat: een afstand gelijk aan die van Luik tot Brussel. Wellicht groter: Verviers-Brussel.

Dortmund, nu meer dan 200.000 inwoners, nam, 1909 of '10, in één jaar met 30.000 hoofden toe.

Hoofdzakelik bierbrouwerijen, - doch ook ijzerindustrie.

Toch volstrekt *niet lelik*, integendeel!

Tal van nieuwe en grote gebouwen in moderne styl, o.a. de Schouwburg.

Om zich een werkelik goed denkbeeld te vormen van de geweldige ontwikkeling van de ijzer-nijverheid in deze streek, mag men niet vergeten, niet alleen dat ook verderop dan Dortmund, zo o.a. te Hamm, noch allerbelangrijkste fabrieken, o.a. machinenfabrieken, bestaan, maar ook dat Bochum, Essen, Barmen-Elberfeld in deze streek liggen, plaatsen die men zou mogen vergelijken met Manchester b.v., die zijn als komplexen van honderden fabrieken, de ene al groter dan de andere!

Overbodig is het hier Krupp te noemen.

'*Landschaftlich*' heeft de bewuste streek, ook noch verder dan Hamm i. W., niet veel meer te bieden. De nijverheid duldt maar amper het natuurschoon; dit evengoed hier als in Engeland (lees Ruskins klachten daarover!) en overal.

Edoch, het is nu eenmaal een noodwendigheid van de tijd, dat de natiën elkaar op industrieel gebied de voorrang betwisten tot zij het, om die voorrang te behouden, doen zullen op het oorlogsterrein, en - van dit standpunt uit kan men niet genoeg bewonderen, wat de Duitsers sedert een kwart eeuw of hoogstens 40 jaar hebben tot stand gebracht. Wat een hoeveelheid miljoenen mark moet er niet steken in deze Rijnlandse en Westfaalse ondernemingen!

Men zou zeggen, dat de industrie niet alleen het natuurschoon inkrimpt, - inkrimpt, waar zij net niet geheel vernietigt, - maar dat zij ook de vijandin is van de kunsttraditie. Tussen Dortmund en Munster i. W. zag ik, van uit de trein, nauweliks zeer enkele boerenhuizen of schuren in de bekende Saksies-Westfaalse bouwtrant.

Toch neemt weer de landbouw de overhand van Hamm af, zo o.a. te Mersch i. W. en verderop.

Het landschap is er nu weer; de bomen worden talrijker; in wei na weide graast vee.

Maar de Nederduitse huizen zijn er noch niet.

* * *

Een opmerking: de bevolking van de bij uitstek industriëele plaatsen, die ik hier bedoel, ziet er *lichamelik* veel minder vervallen en vermoeid uit dan dit meestal elders het geval is. Van *ontaarding* zag *ik* ten minste geen spoor. Zelfs de fabriek-arbeiders zien er tamelik welvarend uit - uitgezonderd, echter, de exotieke, van elders naar hier overgestoken arbeiders, vaak uit- en overschot van de bevolking van hun geboorteland, verslaafd aan de drank, wezenlik gepeupel, *canaille*, dat de overheid tot bescherming van de zedelikere autochtone arbeidersbevolking met kracht diende te weren.

Maar de nijverheid roept immers om aldoor maar meer en meer armen! En het kapitaal is overal elders dan in Engeland zo weinig bezorgd om het eigen volk en het eigen ras!

* * *

Twee of drie stations voorbij Mersch wordt de streek bosachtiger, dit vooral even vóór Hiltrup, met zijn eenvoudig, net, zeer geschikt *Bahnhof* en zijn, dicht daarbij, grote fabriek en zijn boomkwekerijen. In deze *Umbegung* vertoont het landschap zowat het uiterlik van vele Vlaamse landschappen: weiden, wilgen, olmen, schaarhout, en echte Vlaamse huizen en hoeven.

III.
Hannover.

De weldaden van de tot lang *na* 1866 en zelfs 1871 door vele aanhangers van het Hannoverse Koningshuis zo luid gewraakte, doch door al de vrijzinnige en vooruitstrevende elementen der bevolking al van vóór 1848 vurig verlangde aanhechting, kan men wellicht nergens zo goed herkennen als te Hannover.

Het zal wel niet erg overdreven zijn, te zeggen, dat de stad, die een schone, maar niet zeer gewichtige provinciestad was tot 1866, zich in omvang, - ik bedoel van met gebouwen overdekte grond, - in bevolking en in schoonheid verdriedubbeld heeft....

Waar de Hannoverse Regering zich vooral ten voordele van *de Vorst* zelf deed gelden, daar kwam nu de Pruisiese en stelde zich, daar als overal, tot hoofddoel: de gezamenlike belangen van het Volk, zo men wil - van de Staat.

Waar de vorige vorsten geen paleizen genoeg konden bouwen voor zich zelf, daar gaf Pruisen meermaals een andere bestemming aan reeds bestaande paleizen, en zo o.m. werd het jongste te Hannover gebouwde paleis een polytekniese hogeschool, namelik het paleis in de Herrenhäuser-Allee, waar het Saksenpaard vóór verrijst. Een prachtige bouw, doch - als universiteitsgebouw, lang niet de mooiste in het Keizerrijk.

De nieuwe straten, zowel die van 1866-71 als die uit

de *nu* allerlaatste jaren, vertonen, in trant en grootte van de aldaar verrijzende huizen (geen 'Miethkasernen', evenwel) het karakter van de meest moderne komfort. De bestrating, ook daar waar geen asfalt gelegd is, - en dit is toch in heel wat voorname straten het geval, - is verweg beter dan in onze Belgiese steden, Brussel wellicht uitgezonderd.

Wat men in Duitsland DURFT en hoe men er van sleur en klein-burgerlikheid de brui geeft, bewijst het best het bouwen van het *Neue Rathaus*, en tegelijkertijd bijna van de *Steuer-Direktion* en van het *Polizei-Presidium.*

Het oude *Rathaus*, overigens zeer mooi, maar al vast een halve eeuw veel te klein, ligt in *de oude stad*, net zoals dat logies en noodwendig in *alle* steden het geval is.

Het nieuwe verrijst te midden van een geheel onlangs aangelegde wijk, minstens 20 minuten *gaans* van het hart van de oude stad, met name in '*die Masch*' een wezenlike lusttuin, waarin men het nieuwe, pas nu in Junie van dit jaar 1913 plechtig door de Keizer zelf ingewijde gebouw, nu eens ziet oprijzen achter een rij bomen of een massief struikgewassen, elders weer zich ziet weerspiegelen in de heldere watervlakte van een vijver.

Werk von Baurat Eggert, die zijn in 1897 ingediend plan door de bevoegde overheid één jaar later reeds aanvaard en goedgekeurd zag, maakt het *Rathaus*, opgevat in een vrij eigenaardige half-moderne, half historiese styl, onbetwistbaar een niet alledaagse indruk.

De koepel, die het geheel, waarin de onderscheiden stylelementen wellicht niet al te volmaakt ineensmelten, bekroont, is wel zeer mooi. Elk op zich zelf zijn ook al de onderdelen van het gebouw voortreffelik.

Of het daarbij niet een beetje zonderling aandoet, dat de versiering van de prachtzalen en de zittingszalen, zoals die door Professor Hahnhuber uitgevoerd werden, geheel aan de moderne smaak beantwoordt, laat ik in 't midden.

De reusachtige schilderijen, die Hodler op de muren uitvoerde, zijn - op zijn minst - *interessant*, al zijn zij geen

schilderwerk zoals b.v. Leys of zelfs de IJperling Delbeck dit verstond.

Ook de mozaïeken van Diez zijn merkwaardig.

Het *ensemble* kenmerkt de toestand van de Duitse bouwkunst zoals deze was vóór de opbloei van het moderne, dus rond 1900.

Op twee minuten afstands het al vroeger gebouwde *Provincial Musäum*, waarvoor het zit-beeld van *R. von Bennigsen.*

Mooi uitzicht op stadhuis en park, de *Steuer-Direktion*, *das Polizei-Presidium*, *die Kriegsschule*, van uit het Muzeum.

In hoever het aanbeveling verdient, openbare gebouwen van zulk gewicht als b.v. een stadhuis, te verplaatsen van het hartje van de oude stad naar een buitenwijk of zelfs en geheel nieuw stadskwarier, - daarover, ik weet het, is men het in ons vaderland lang niet eens.

Dáár houdt men halsstarrig vast aan de regel, dat de gewone stedelike, en, niet minder, de provinciale en goevernementele diensten, evenals ook Handelsbeurs en Nationale Bank, in de van ouds zich gevormd hebbende middenkuip van de gemeente MOETEN blijven.

Daar is ongetwijfeld wel veel voor te zeggen, maar toch vrees ik dat, eer vele jaren verlopen, de Duitse methode, de *revolutioneere* zou men mogen zeggen, als de enig-goede zal zegevieren.

In een *nieuwe* wijk toch vindt men zoveel ruimte als men maar kan nodig hebben, en daarenboven is er de grond minder duur dan in de oudere stadsgedeelten.

Ook mogen mijn landgenoten hier te Hannover eens een kijkje komen nemen, om zich een denkbeeld te vormen van de offers, die een stad, die 't belang van Antwerpen niet heeft, zich getroost om een Rathaus te bouwen, dat binnen 300 jaar noch niet te klein zal zijn. En er is noch iets! Ook zulk een Rathaus bouwt men hier - niet meer in de na-äapstyl van vroeger, - maar in een *gemodernizeerde*, zo niet vlakaf moderne trant.

* * *

Bij het slenteren door de stad treft, hier zoals overal in dit land, zoals *ook* in veel geringere steden, het ruimste, mildste streven naar kultuur, vooral door het bevorderen van letteren en kunst.

Wij, Vlamingen, kunnen niet dan met verbazing en nijd stil staan vóór de vele heerlike grote magazijnen, waar voorwerpen van nijverheidskunst, en *vooral* noch, produkten van zuivere kunst, etsen, kleurendrukken, busten, en ook een schat van littereere werken tentoon gesteld zijn.

En *billik*, dus in het bereik van niet-vermogenden even als van meer bemiddelden, is zo heel veel moois!

Echt Duitse platen, uitgaven van ik weet niet hoevele uitgeversfirma's, o.a. van Hanfstaengl, Munchen, kosten 5 M.; vele noch aanzienlik minder.

In vele van deze *Laden* schijnt een zeer gezocht artiekel een netjes ingeraamde afdruk van de *Spruch*, die in het *Arbeitszimmer* van S.M., van Keizer Willem II dus, aan de wand hangt.

Uit die *Spruch* schreef ik af:

'*Für tausend bittere Stunden sich mit einer einzigen trösten*, *welche schön ist*, *und aus Herz und können immer sein Bestes geben*, *auch wenn es keinen Dank erfährt.*'

Is dit geen heerlike gedachte?

IV.
Helgoland.

5 Sept. '13.

Bij aankomst van de trein, waarmede ik, te 8 uur, van Bremen was vertrokken, dus, even 9 uur 10, herhaalde zich, zeker wel opzettelik voor mij, - daar ik haast alleen uit de trein stapte, - een van die wonderen, die men terecht alledaags mag noemen, maar die toch altijd degene, *dem es just passirt*, het grootste genoegen doen.

Reeds van gister avond was het weder grijs geworden; over nacht had het geregend, en tot Geestemünde toe was het voort blijven regenen...

De overvaart naar Helgoland lachte mij noch maar weinig toe...

Toen - in minder tijd dan ik er behoef om het te vertellen - gebeurde het....

De wolken scheurden, zo wijd men zien kon, open; de hemel vertoonde zich van het helderste blauw, en de zon, de heerlike, stralende zon, lachte de hele Wezerhaven vol van het blijdste licht.

Nu zou het mooi worden! En het werd ook mooi...

Eerst ging het de Wezermonding door, terwijl, even rechts, Lehe uit de mist opdook, en dan, links en rechts, de kust zich meer en meer verwijderde, tot zij, in de dunne halve nevel, die noch over de watervlakte hing, al vager en vager werd...

Dan, eerlang, de volle Noordzee, - de wachtboten nu verder, dan dichterbij en meestal op grote afstand, maar toch duidelik waarneembaar zelfs voor het blote oog; - enkele Hollandse boten en een paar grote dampschepen, en dan, noordoost, nu noch vrij onduidelik, slechts een geschemer, de eilandjes Neuwerk en Scharhorn....

Van de Oostfriese eilanden, die daar liggen langs de gehele kust en welke meest druk bezochte badplaatsen zijn, - Wangerooge, Spickeroog, Langeoog, Baltrum, Noderney, Juist, Borkum, - is, van op de stomer, die naar Helgoland koerst, niet veel te zien. Alleen het dichtstbij -, als meest oostwaartsgelegene - Wangerooge was, rond zowat halfelf, vrij goed waar te nemen. Zelfs de kerktoren en de lichtbaak waren duidelik te zien.

Een hele gebeurtenis is, voor de passagier van een plezierboot, de verschijning van een lichttoren... Nauweliks krijgt één hem in de gaten, - heel klein noch en onduidelik - of al de anderen spannen het oog in dezelfde richting...

Een groot half uur noch duurde het, eer de *Najade*,

- zo heet mijn kleine damper, - de *Leuchtturm* van *Rothersand* voorbijstoomde...

Uit een van de ronde kijk- en luchtgaten daar omhoog, wuifde, - heel melankolies, - een hand....

Nu lag, geheel wit, met brede rode strepen, de sterkgebouwde baaktoren achter ons, en wel een uur lang konden wij hem, in het blinke-blanke zog van ons schip, kleiner en kleiner zien worden.

Zelden zag ik de zee zo over en overmooi als nu....

Blauw, blinkend, vochtig, doorschijnend blauw, maar van een blauw, dat, van minuut tot minuut, een andere schakering vertoont, - van bleek en groenblauw tot Pruisies en indigo-blauw toe, met hier en daar stevig wit, sneeuwwit, krijtwit, wat gaande en komend schuim en - scherend op blijde brede open vleugels er over heen - witte gevlekte meeuwen, - zo was de Noordzee een echt feestelike wijdingsvolle aanblik, een feest van licht en kleur, ongeëvenaard...

Rond 12 nieuwe verrassing, vlak vóór ons uit, in noordelike richting, evenals straks de *Rothersand*-lichttoren... Maar nu iets anders!

Een reusachtig gebouw in rood graniet, zou men zeggen, uitstekend, onswaart, iets als een scherpe hoek, lost zich af op de glimmend blauwe middaghemel.

Een soort plompe en stompe toren van dezelfde roodachtige kleur verrijst rechts van de zonderlinge gedaante, links vóór ons....

Was ik, in plaats van een negentiendeeuwse Vlaming, een negende- of tiendeeuwse Wiking, vol van het dichterlike bijgeloof van de oude Germanen, ik zou wanen, dat het Walhalla der goede dierbare Azen van een onzichtbare Asgaard benedenwaarts in de zee is gegleden, zo reusachtig en fantasties ligt het daar, - massief reusachtig, een zeeveste uit voorhistoriese tijden, bestand tegen tempeest en storm, en - van hier zou men 't zeggen! - met zijn steile wanden, waarin geen enkele opening, zwart, ongenaakbaar, onbestijgbaar voor elke vijand!

Zeker - hierover bestaat geen twijfel - zeker hebben de Joten, de Reuzen uit Jotunheim, de burg, de veste, het Walhalla, - wat is 't? - eigenhandig gebouwd...

Sneller en sneller klieft de *Najade* door de golven, die hoog nu opspringen tegen de voorsteven, de snebbe van het kloeke, dappere, lachende schip.

Durch muss des Kieles Erz.

Tien minuten, vijftien, wellicht meer, vergaan...

Hoog op de roode kuklopenbouw, langs de oostkant, witte vlekken...

Eerlang - meer westelik weder - groen...

Op enige afstand, midden in de zee, een heftig-witte streep...

Op de granieten vestemuren schemering van witgeel en zwart...

't Is alsof van links naar rechts witgele strepen lopen..

Weder minuten...

De witte vlekken, daarboven, worden gevels van huizen...

De grote witte streep, oostelik in zee..., zandduinen zijn 't...

Op de reuzenbouw die strepen, het zijn heuse strepen, door de anderskleurige aardlagen veroorzaakt.

En groter en groter, duideliker en duideliker wordt nu, bij elk stampen en horten van de *Najade*, het in volle zomermiddaglicht heerlik stralende Helgoland.

En op mijn lippen zweeft het oude volksrijmpje, dat zo volmaakt, in al zijn eenvoudige kracht, het rots-eiland schildert:

Grön is het Lon',
roa is de Kant',
wit is het Son',
dit sin de Farwen van Hillelon'.(1)

Even na 2 uur lag de *Najade*, in volle zee, vóór anker vóór het rotseiland.

(1) In onze taal: *Groen is het land*, - *rood is de kant*, - *wit is het zand*, - *dit zijn de kleuren van Helgoland.*

Daar de haven te ondiep is, worden de passagiers '*ausgebootet*', in boten aan wal gebracht.

De duinen, waarop zoëven gedoeld werd, liggen, oostelik, in de zee. De *Kurgäste*, die wensen te baden, moeten er zich per boot laten heenbrengen.

* * *

Helgoland is dus een reusachtige rots, niet van basalt maar van *Thon*, omgeven, oost- en zuidwaarts, door een tamelik smal strand, geen 300 meter breed op zijn smalst, wellicht 3 maal zo breed op zijn ruimst...

Dat strand heet het *Unterland*, - het *gelijkvloerse*, het *rez-de-chaussée*, zou men haast zeggen, tegenover het *Oberland*, het *bel étage*, dat op de rots ligt.

Beneden het onaanzienlike *Kurhaus*, tal van hotels, restaurants, koffiehuizen, bazars, tabakwinkels - een *Aquarium*, het bezoek overwaard, - een *zeemuzeum*, dito; - boven de kerk, de kazernen, de kanonnenkoepels, en vooral gehele dozijnen kosthuizen.

De meeste huizen, zo boven als beneden, zijn in hout; - slechts de allernieuwste, b.v. het *Prinzessin Alexandrahaus* rechtover de havenbrug, in steen.

Dit laatste, - nagenoeg in dezelfde modern-Duitse trant, die men tans zowat overal aantreft, - is werkelik aardig. Een zeer sobere versiering: boven, in de voorgevel, drie vrouwefiguren; op elk van de vijf massieve balkons van die gevel en van de vier van de ene zijgevel een drietal kartoesjen, voorstellende, in 't midden, de kop van een sater of een stroomgod, links en rechts een garnaal of een vis of een kikker.

Alle vensters draaien naar buiten open, zoals in honderden oude huizen van geheel Duitsland en van de Skandinaafse landen.

Een stevig rood pannendak bekroont het blanke geheel.

En lang niet lelik kan ik het noemen, al zijn de schouwen onschoon.

* * *

De oorspronkelike Germaanse stam, die dit eiland bevolkte, moet een overheerlik ras geweest zijn, dat nu, zeker wel voor een deel ten gevolge van kruising, langzaam aan 't uitsterven is. Er is een opvallend verschil waar te nemen tussen de meer-bejaarden en de jongeren, hun klein- en achterkleinkinderen. De oude zeebonken zijn bizonder kloek gebouwd, hoog van gestalte, breed van borst en schouders, met als uit arduin gehouwen karakterkoppen. De meesten dragen - zoals haast overal langs de kust van de hele Noordzee - niets dan een soms vrij langen kinbaard. Vele ook hebben kleine ringetjes in de oren. De mannen van het jonger geslacht zijn merkbaar kleiner, minder bonkig en zwaar; zij dragen geen kinbaard, maar snorren. In ernst - bij de ouden vergeleken, als telgen van een ander ras! 't Is een plezier *de mannen van Helgoland* te zien omgaan met de roei-, zeil- en motorboten; te zien met welke vastheid van hand en zekerheid van blik zij roeien, hijschen, reven, uitzetten of inhalen, het roer wenden....

Schone mensen, die ouderen, zoals er heden noch te weinig op onze wereld zijn.

De *great attraction* van het eiland is - zoals men 't kan raden - het *Oberland*, alleen reeds om het enig mooie uitzicht, dat men daar in alle windrichtingen geniet.

Architektonies heeft geen enkel gebouw veel te beduiden, allerminst noch de kerk, die uit de XVI_e eeuw dateert, doch waarvan de toren gebouwd werd *in the XIIX year of the Reign of Her Majesty Queen Victoria*, aldus in 1885, in de leste jaren van Helgolands 'Engelse tijd', waaraan, buiten een paar straatnamen (b.v. *O'Brienstrasse*, naar *Lieut. Col. T.A. O'Brien*, destijds goeverneur van Helgoland), niets anders meer herinnert dan - - enige dungezaaide Engels uitziende vrouwentypen onder de bevolking.

Alleen de in de leste jaren opgetrokken, tot het militeer beheer horende gebouwen, zoals het *Offizier-Casino* en de *Süd-Kaserne*, zijn enigszins merkwaardig, alle in moderne bouwtrant, smaakvol en eenvoudig tegelijk.

Opmerking verdient het, dat, ondanks jaren en jaren Brits bewind, de Friese bevolking *nooit* ophield haar aangeboren dialekt en *ook* Hoogduits te spreken.

De ruimte, waarover de huisgezinnen hier op *Oberland* beschikken, is, door het dicht naast elkander liggen van de evenwijdiglopende straten, zeer klein. Toch weten de bewoners er noch voldoende op uit te sparen, om een koertje en liefst een tuintje aan te leggen.

Geen huis, groot of klein om 't even, of, gedurende het badseizoen, aldus van Junie tot Oktober, zijn er kamers te huur.

De eet- en drankhuizen vindt men echter op een paar uitzonderingen na alleen in de benedenstad.

Ik stipte reeds aan, dat de bevolking hier, als op al de eilanden van de Duitse Noordzee, Oost-Fries is.

De lui heten Borenzen, Haarkens, Lührs, Claasen, Jürgensen, Kruse, Krüss, Krühs, Reymers, Packross, Guderjahn, Kröger, Ohlsen, Broders, Brodersen, Aeukens, Rickmers, Gätke, Eilers, Janssen, Röhrs, Botter, Haas, Tamm, Düyffcke, Witt, Oebrichts, Havinga, Scheppelmann, Klugkist, Keiken, Block, Koopman, Heickens, Boymann, Kanjee. Voornamen als Pay, Maamke, Keiken, Ingeborg, Tütje, Mamke, Heike, Jasper, Perke, Antje, Nickels, Stintje, Pehrke, Oelrich!

In 't voorbijgaan aangestipt: de autochtone bevolking - zonder het militeer - schijnt ongeveer 2500 hoofden sterk.

Onder elkander spreken deze lieden hier plat; met de vreemdelingen een sterk dialektachtig gekleurd Hoogduits.

Voor 't allereerst op Duits grondgebied hoorde ik hier - schoon anders, namelik met Duitse *g* uitgesproken, het woord: '*gau*', ons '*gauw*', met juist dezelfde betekenis.

* * *

Naar *Oberland* klimt men langs een brede, vrij gemakkelike weg, of men *rijst* er heen per *Fahrstuhl.*

Ik heb, gedurende de vier dagen, welke ik op het eiland gesleten heb, elke voor- en elke namiddag de gehele, niet korte weg afgelegd, die de toeriest toelaat, trouw de hoge rotskant volgend, de zee, langs de vier windstreken, in al haar uitgestrektheid, in al haar schoonheid te bewonderen en tevens, leunend over het gelint, dat overal langs de weg gespannen is, van de witgestreepte rode rotswand al de fantastiese vormen waar te nemen.

In ongeveer derdehalfuur kan men deze weg afleggen, ik zou haast zeggen: zonder noemenswaarde vermoeienis, dank zij de gele en rode bakstenen, waarmede hier in de laatste tijden geplaveid werd.

Dit geschiedde op aanraden van S.M., dat is, van Keizer Wilhelm II, en het heeft tot doel, de rots, die veel minder door de zee wordt wechgevreten dan zij onder de invloed van de wintervorst afbrokkelt, tegen deze beschadiging door de natuurkrachten enigszins te beveiligen.

Enig is, om 't even van welke plaats, tussen om 't even welke van de onderscheidene spitsen, de aanblik van de zee... Een *Augenweide* zonder weerga is het rijk en steeds afwisselend kleurenspel van het nergens door het geringste stukje landkust, alleen door de bleekblauwe cirkellijn van de watereinder begrensd, neen, afgesloten.

Kijkt men in de richting, waar de zon staat, dan strelen de teerste akwareltonen, parelmoer, grijs, zilverblauw, alles in duizenderlei schakering, de blikken; keert men zich plotseling om en wendt men de zon de rug toe, daar ligt vóór u, effen, glad, soms rillend maar, schuchter en maagdelik onder het zachtstrelend briesje, dat er zichtbaar over heenstreelt, in alle denkbare nuanceringen van blauw, bleekblauw onwijd van de kust, *lapis lazuli* verder, dan, bij pozen, sterker en heviger, van Pruisies tot indigo-blauw toe, de eindeloze, eindeloze plas.

Het mooiste uitkijkpunt is toch de Zuidspits, opstekend hoog boven de noch slechts een 10-tal jaren gebouwde krijgshaven, die daar beneden, met gebouwen, onderzee-

boten, werf, en de rest, juist de indruk maakt van een plan-in-opstand, door een of ander bouwmeester vervaardigd.

Richt men dan even het oog naar het Westen, dan, achter de landingsbrug, omgeven van ontelbare barken, trekt een hevig-witte, een schreeuwend witte vlek de blik onweerstaanbaar aan: dat zijn de witte duinen, - *witt is het Son'*, - waar de *Kurgäste* baden.... Blauwer noch dan elders lijkt nu daaromheen het water, ongelooflik blauw, indigo-blauw in de hoogste macht, zou ik zeggen.

Wie evenwel meer op mijmeren dan op bewonderen belust is, geve de voorkeur aan de Noordspits, die, veel verder van 't *Unterland*, ondanks de *Erfrischungshalle* '*Zum Hohenzollern*', veel minder bezocht wordt. Daar kan men minuten lang zitten, en zich afgezonderd wanen van de rumoerige buitenwereld *mit seinen vielen Mühen*, *Sorgen und Plagen*, en vertoeven, met gevoel en fantazie, *im vollen*, *herrlichen Zauberlande der Märchen und der Träumerei.*

En geen sekonde duurt dit mijmeren te lang, voor wie, aan zich zelf alleen, gezelschap en *conversatie* genoeg heeft! En, daar toevend, zegende ik God, dat ik tot deze laatsten - is dit verwaandheid? - behoren mag....

Ik herinnerde mij, staande dichtbij de noordelike kanonkoepel, niet ver van *Zum Hohenzollern*, met de blik op het reusachtige rotsblok, dat de bevolking '*die lange Anna*' noemt en dat daar staat, acht à tien meter van de spits, als een voorhistories monster op schildwacht, met, op zijn rode romp, een soort bleekrode kapoets, het oude bijbelwoord: '*Laat ons hier drie tenten bouwen.*'

Neen, een enkele zou ik hier willen, en hoogstens zou ik die willen delen met hem of haar, die even vatbaar ware voor de hier opgedane indrukken, en als ik even goed uren lang de mond zou kunnen houden vóór zoveel poëzie!

Een mooi rustplaatsje biedt, ongeveer halfweg tussen Noord- en Zuidspits een rots, die als een soort ronde waltoren in de ruimte steekt. Vandaar, links en rechts, vooral rechtsnoordelik, kijkt men op een prachtige rotsmuur, grillig van

vorm door de eeuwenlange afbrokkeling, donkerbruin, soms bruinrood, met schuins lopende witte strepen doorhaald. Hier is het *plateau* noch zo goed als vrij van *Befestigungswerke.* Keer u om, oostwaarts, en - hevig blauw ligt daar de zee, hier en daar met een groene streep of zelfs een mauve of minstens naar mauve zwemende vlek.

Aan de zuidelijke spits verheffen zich andere niet minder merkwaardige rotsen. Daar verrijzen der *Monch* en der *Predigstuhl*, zo genoemd omdat zij werkelik het beeld vóór de geest roepen van een monnik, rechtopstaande naast een, ongelukkig, wel wat al te kleine kansel.

En, midden op het *plateau*, van op de grote artilleriekoepel, kijken, o tegenstelling! kijken, wijd over de zee, als reuzenverrekijkers uit, de dubbele lopen van de grootste Kruppkanonnen, gereed om Helgoland te verdedigen tegen elke aanval.... En ook die tegenstelling heeft haar grootsheid...

Si vis pacem, *para bellum*!

Meer dan ooit is deze Latijnse spreuk een waarheid en een noodzakelike raad.... vooral voor dit jonge Rijk, dat in zo hoge mate de bewondering en de naijver opwekt van andere Rijken, al te zeer gekend, dan dat ik ze hoeve te noemen.

* * *

Niet duizenden, maar miljoenen Mark heeft het Rijk er aan besteed, om het '*Sagenumwobene*' eiland te maken tot een krijgsveste, waarmee het Engelse Gibraltar noch nauw kan vergeleken worden, - een veste, die, als, binnen een of twee jaren, al de voorziene werken zullen voltooid zijn, een des te gunstiger gelegen middelpunt zal zijn voor alle ondernemingen van de vloot, als van daar uit de monding van drie gewichtige waterstroomen zal kunnen beschermd worden, de Weser, de Elbe, en de Ems.

De krijgshaven, die, zuidwaarts van het eiland gelegen, met uitsluitend Duitse bouwstoffen werd ingericht, bestrijkt een oppervlakte, gelijk ongeveer aan de helft van dit van Helgoland zelf.

Daar zijn de ligplaatsen van een niet onaanzienlik gedeelte van de vloot, - en het is voor de talrijke badgasten een haast onuitputtelike bron van ‘Interesse’, om, van de Zuidspits, neer te kijken op de daarbeneden liggende of bewegende onderzeeërs, kleine kruisers, torpedojagers en dito-boten.

In de dagen, toen ik er was, lagen of kruisten er zeker een vijftigtal onderzeeërs en wellicht honderd torpedoboten.

Het grote tunnel, dat, dwars het gehele eiland, van Noord naar West is uitgegraven, en waarvan men in oorlogstijd grote voordelen verhoopt, bezocht ik niet.

* * *

Evenmin als de *esprit* van de Fransman, verliest de Duitse *Witz* zijn recht.

Een paar, door mij gehoorde *Witze*, aan boord van de *Najade.* Een bediende werpt, even na *Rothersand*, een viertal kistjes in het water. Een passagier: ‘*Was ist denn d'rin*?’ - Het antwoord, onmiddellik, kort en vriendelik: ‘*Postkarten*!’

Op Helgolands *Nordspitse.* Bewoners van Sylt of een ander eiland, zoëven aangekomen. Enkele vrouwen dragen hele pakken levensmiddelen. 't Is middag; 't zonneken brandt en steekt. Een boer tot zijn vrouw: ‘Zet het eten hier in de zon, Maamke: dat het *warm blijve.*’

Beneden, bij de *Landungsbrück*; - twee dragers volop aan het krakelen. De ene scheldt: ‘*So dumm bist Du als.... ein Kurgast*!’ - Vleiend! De Kurgasten, namelik, laten zich in het *Unterland* scheren zonder zeep!

* * *

Wie de eigenaardige gestalten, welke de rots vertoont, in al hun verscheidenheid en grootheid wil leren kennen, die late zich, - zoals ik heden Zondag namiddag deed, in een motorbootje rond het gehele eiland varen.

Dit uitstapje duurt ongeveer 40 minuten.

Rotspartijen, die men bezwaarlik of in 't geheel niet van *Oberland* of *Unterland* te zien krijgt, treden nu, elk ogenblik, te voorschijn. En des te beter ziet men ze, daar de boot, om de al te geringe diepte van het water en de vele klippen daaronder, op tamelik grote afstand van de rotsen moet blijven.

Toen wij de Noordspits naderden, ging de zon onder.

De hele zee lag te huiveren in oranjerode schemerglans....

De rotsen gloeiden in het noch hevige licht....

Een schouwspel, dat mij niet licht uit het geheugen gaan zal.

Helgoland, *Kade. - Vrijdag* 5 *tot 7 Sept.* 1913.

Op de bank aan het aandenken gewijd van Hoffmann von Fallersleben, *voor het logementhuis* DEUTSCHER REICHSADLER.(1)

* * *

Een toeval was oorzaak, dat ik, gedurende mijn verblijf op Helgoland, ooggetuige was van een ongeval, dat gelukkig zonder erge gevolgen afliep.

Zaterdag, 6 September, bevond ik mij, rond 5 1/2, voor de derde maal sedert mijn aankomst Vrijdag namiddag, op de *Südspitze*, en wel in de hoop een of andere *Wasserflieger* daar beneden uit de *Halle* in de *Kriegshafen*, te zien te voorschijn komen, en - wie weet - opstijgen.

Dit was toch, de vorige dagen, rond diezelfde tijd herhaaldelik gebeurd, had men mij gezegd.

(1) HOFFMANN dichtte op Helgoland, de 26 Augustus 1841, het populeerste van zijn liederen: *Deutschland über alles.*
F. Schaper voerde 1892 dit borstbeeld uit.

Doch, ditmaal scheen er van het verlangde spektakel niets te zullen komen.... 't Werd 6, 't werd kwart over 6, en - - niets...

Ik getroostte mij over het uitblijven van de belangwekkende vliegmaneuver door het bewonderend genieten van de in de zeldzaamste kleuren wijdstrekkende zee en de ongeëvenaard heldere hemel, die alleen in de richting van Wangeroog en Norderney wat bewolkt was. Toen, - het was wel half zeven, hoorde ik plotseling een paar stemmen: '*Da kommt er*!'

Ik keek naar de gewone *Flughalle*, beneden, - niets! '*Da kommt er*, *aus der Wolke*!' herhaalde iemand.

Inderdaad, - het was zo, en 't was heerlik.

Als een reuzen-libelle, blank in de zon, vloog de machien ons tegen, groeiend, altoos groeiend. En hoe snel!

Na een tiental minuten kon men de 'schoenen' van het toestel duidelik onderscheiden...

Op de kop (?) blonk iets als staal of zilver....

Twee zwarte gestalten werden zichtbaar.

Nu zweefde het toestel bijna boven de *Kriegshafen...*

En nu begon het dalen, snel, zeldzaam snel, in niet langer dan één minuut.

Ei! Daar raakte het bijna de waterspiegel... Neen, het VIEL! Het VIEL, en het lag, en... was gebroken.

Dater hoorde ik het. '*Das Flugzeug war bei der Landung zu hart auf das Wasser niedergekommen*!'

Een motorboot naderde..., nam een van de twee donkere gestalten aan boord...

De andere bleef op het toestel, blijkbaar gaaf en ongedeerd, want - boutrecht.

Deze was de *Flieger*, *Oberleutnant von Skrebensky.*

Hij was heen en weder naar Wilhelmshaven gevlogen.

Een opmerking. Men spreekt steeds van de hypernervoziteit van onze tijdgenoten... Terecht? Mij dunkt, er gaat wel wat van af.

Minstens vijftig personen, waaronder dertig vrouwen,

woonden het voorval bij, zagen de plotselinge val. Geen kreet werd geslaakt... Geen gezicht werd bleek... Was er misschien hier en daar een ontroerd, - anders dus dan enkel geïnteresseerd, - dan werd die ontroering wonderwel verborgen.

Gebrek aan menselike gevoelens? ... Ik denk het niet... Wij zijn eenvoudig niet meer *bang* voor de dood door - *toeval* en door - *ongeval*, - omdat wij er elke dag van horen....

'*Da kommt der andere*!' hoorde ik. Uit dezelfde richting, uit dezelfde wolk hadde men gezegd, kwam hij aan....

Van links bescheen hem de dalende zon en sloeg oranjerood de haar toegewende helft van het toestel....

Een ogenblik, aldoor nader komend, scheen de machien te stijgen.... Een paar sekonden hing zij als een vogel, die op beide wieken drijft, in de lucht...

Toen beschreef zij een boog en.... raakte, noch wijd genoeg in volle zee, om geen grond te treffen, de waterplas.

En, als een zonderling dier, brommend, gonzend, ratelend van genoegen, scheerde het over de glimmende vlakte en keerde naar de groene Halle daar beneden, - zijn stal.

POL DE MONT.

(Wordt voortgezet).

Mislukte Nering.

Bijna in elke herberg waar hij gister geweest was had Warre van die kramers zien inkomen, de klanten lastig vallend en lacherig-dwingend in hun bak te spelen. 't Waren meestal mannen welke hij kende, gewone gasten die daar op andere zondagen ook zaten, maar nu gerobbeld waren in groezelige wijvenrokken en rossige jurken, vuil slodderend om hun wekedaagsche broek en werkschoenen, de grove wezens geborgen achter mombakkessen of uitgerafelde gordijnen, kennelijk toch aan hun slecht-veranderde taal. Ieder jaar wel had hij dat gemerkt, onverschillig aan die doening toen, maar nu hij die loeders de stuivers opstrijken zag, zonder te drinken zelfs waar ze binnenkwamen, was het stilaan in zijn stuggen kop gerocht dat daar een schoone winst moest aan vast zijn en was 't in hem gaan broeien: van morgen ook met kramellen te leuren. Hij had er eerst om gelachen, maar 't was blijven soezen aldoor, overal waar hij zat of kaartte of gesprongen had met de gemaskerden, en binst hij alleen, laat in den nacht, naar huis trok, had hij 't nog eens allemaal rondgedraaid en overdacht, en daar hij er niets dan bate en leute bij vond, was 't eindelijk gekomen tot de zekerheid dat hij 't doen zou.

- 'k Zal wel een bak vinden en wat kleers van moeder aantrekken!

In zijn bed had hij 't nog lang liggen overpeinzen en de deugdelijkheid gevoeld van op de kap zijner makkers geld te winnen, binst hij zich verzette.

En eer 't nog volle klaar was, met die lange winter-

dagen, had hij reeds wakker gelegen, verlangend om op te staan, maar al 't gezopen bier van den vorigen dag gistte nog zwoel in zijn hersenpan en verdoofde hem terug in een dommeling tot 't halve den voornoen.

Hij dacht toen dat het te laat was, sprong verweerd op, doch als zijn uurwerk nog maar weinig over tienen wees, herkreeg hij gerustheid. Hij trok zijn werkbroek aan. 't Stond nog immer vast, doch hij zou niets zeggen aan moeder alvorens er teenemaal mee klaar te zijn. Hij zocht zijn geld, dat los en verzaaid in al de zakken van zijn vest zat, telde het op het beddedeken, herrekende nog: bij de twee franken. Met 'tgeen hij nog zou losmaken, docht hij wel rond te komen. Hij was blij dat hij den laatsten vastenavonddag zoo smakelijk verdoen zou en had spijt de vorige zoo nutteloos verspild te hebben, als er zoo gemakkelijk winst te maken was. Hij voelde nog wel wat zwaarte in zijn hoofd en een waterigheid om de maag, maar dat zou wel beteren achter 't ontbijt.

Hij tort beneden, den steilen wenteltrap af. Moeder had zijn boterhams gereed gesneden en ze zat nu, heel ineengehurkt, bij 't weggeschoven gordijn aan 't straatvenster, kousen te verstoppen. Ze blikte rijzekens omhoog achter heur blinkenden bril, toen hij goendag mompelde.

Hij at spraakloos, niet wetend hoe 't gesprek te beginnen, nu hij dat iets, waarvan hij vol was, verzwijgen wilde. Hij veurde zelf nog brood af, hongerig na dat ongewoonlange slapen, dronk groote slokken koffie.

- Ze zal weer denken dat 'k zat geweest ben! dacht hij, maar hoe hij ook moeite deed, hij vond niets om te vermonden. In 't roestig spiegeltje rechtvoor, zag hij zijn grofbeenig voorhoofd, waarop de haren klam nog en verwilderd warden.

- 'k Heb nonkel Jan gezien!

Hij zei ‘hoenkel ttchang’ met zijn hazenmond, waar al de woorden en klanken geschud en gekaatst werden in de gehemelte-looze holte, tot ze, afgeknot en onkennelijk, uitgespetterd gerochten langs de gesplette lippen en neus, met veel

sissen van adem en hijgen van borst. Dat kwam nu zoo ineens, als van zelfs opgeweld, maar daarachter zweeg hij weer, omdat hij niets zeggen wou van 't halffrankske, dat hij gekregen had, en nu liever voor zich hield.

- Zoo! zei moeder enkel en ze bleef voortverstellen.

Achter een tijdeke, nam ze heur bril af, en met heur wit-wassen wezen naar hem gekeerd, wrijvend heur oogen om 't pijnende pieren dat ze gedaan had, vroeg ze:

- Zoo, en waar was hij?

- Bij Fieke, rond den éénen! viel hij dadelijk in en vertelde slaggelings hoe en wie er nog was.

- G' hebt u toch op uw stuk gehouden? en ze bekeek hem achterdochtig.

- Wel zeker, wel zeker!

Dien ‘tcheker’ snauwde hij heel geweldig, overtuigend. Nonkel Jan immers was de erfoom, de gezette jongman, welke goed aanboerde, van deftigheid hield en in-kristelijk leefde. Hij had geen ander verwanten, was al eens berecht geweest, en hij dreigde dikwijls, als hij klachten hoorde van Warre of zijn getrouwde broers, van 't later ook te gedenken.

- En die was nog zoo laat alleen op gang?

- Hij was ook op den dool geraakt, zei hij!

Warre had gedaan en stond overeind, wreef zijn lippen en snor droog met zijn handen, zocht zijn steenen pijp op de schouw. Terwijl hij stopte en vuur streek, voelde hij alsaan dat hij 't toch niet langer verzwijgen kon, en hij ging bij 't venster staan, te kijken naar buiten, de woorden gereed om 't mee te deelen.

- Hoe zit het nu met de duiven van Bert? vroeg moeder ineens.

- Voor dien ‘ffaächeur’ vraagt hij drij frank!

- Drij frank! dat hij hem dan maar houdt, goddomme!

Daarmee was 't weg van zijn lippen. Hij eerselde nog wat, schoof dan de deur uit en boven. Op den steiger proestte hij 't ineens uit van de deugd, dat hij 't nu gedoken zou kunnen gereed doen.

In 't berdelen kot, dat den halven zolder afsloot, was 't een geflodder en geronk van de duiven. Hij trok een beschot weg en striemde een greep Spaansche tarwe binnen, dat 't kletterde op de planken.

- 'k Zal straks meer geven, dacht hij en daarmee was hij aan 't zoeken en grijpen in een rommel planken en bakken om zijn gerief te vinden. Hij vond niets dat dienen kon, hoe hij 't al overhoop smeet. Hij zou er zelf een moeten maken, koos reeds de planken die best pasten en effen waren, rekende uit, maar dan zag hij de oude stijfselkist, waar hij gewoonlijk opzat, binst hij uitkeek als zijn duiven prijsvlogen. Hij keerde en herkeerde, betastte en bestreek ze met zijn handen, en dan schenen hem de boorden weer 't hooge.

- Kom, Jommeke had zoo ook een! Maar toch zaagde hij ze schuin af, schaafde de safraankleur weg, zoodat hij ze 't ende in zijn handen hield als een nieuwe. Nog een band met drij nagels vast aan elken kant en daarmee hing hij ze op en deed gebaar alsof hij de teerlingen klutterde.

- Vijf centiemen den worp, toe, menschen!

En op den donkerdoffen zolder, wijl zijn voeten strompelden in den beroerden brol, leek het hem of hij ging van klant tot klant, bood en telde en deelde de kramellen. Daarachter, zot ineens, sloeg hij zijn beenen uit tot een flikker, lachte zich krom om de komende pret.

En slaggelings kwam dat op: zijn eigen verkleeden en zoo bij moeder gaan. Hij deed zijn klompen uit, teende tot op heur slaapkamer en achter 't groene voorhangsel van de alkoof, zocht hij tusschen de afgedragen stukken, 'tgeen hem aanstond. Hij nam eerst een roode jurk, maar die kon hij slecht over zijn armen krijgen, niet toeknoopen over zijn breede borst. Dan sloofde hij een slaapjak aan, die losser was, en met danig trekken en een koordje kreeg hij ze vastgesnoerd om zijn lenden. Hij schudde een rok over, snuffelde in de prullen van de kas, tot hij een lap gordijn vond, en met een bebloemde kap, waarvan hij de linten vastbond onder

de kinne, was hij klaar. Hij schikte en hertrok nog wat, rok zijn armen om vrij spel te krijgen in de jak, die kraakte met elk beweeg, beloerde zijn eigen in 't spiegeltje van de waschtafel, en dan was hij weg, voorzichtig terdend den trap af.

De deur van de voorkamer stond open en er roerde geen geruchte. Op de straat ging geroep van spelende kinders. De kat lag op een stoel bij de stoof, ineengedraaid en beweegloos. Moeder vermoedde niets, ze zat immer gebogen bij 't venster.

- Toe, madammeke, vijf centiemen den worp! en hij doog zijn lijf binnen, zijn lach verduikend achter 't gordijn voor zijn gezichte.

't Mensch schrok vervaarlijk om 't slodderwijf dat daar medeen voor heur stond, en z'en lachte niet.

- Wat krijgt ge nu, zot!

Hij tort dichter, den bak vooruitstekend op zijn buik.

- Toe, madammeke, toe!

En hij sloeg zijn beide handen op de billen, bleef een spanne te schateren staan.

- Dat is verschieten, niewaar! en hij hief 't bedeksel van voor zijn oogen.

Ze zat nog te daveren van 't verschot en vragend toe te zien, den bril op 't witte voorhoofd geschoven.

- 'k Ga met kramellen leuren t' avond!

Ze keek nog verwonderder en heur wenkbrauwen fronsten boven heur beenigen neus.

- Watte, weer wat nieuws!

- Wel ja, is dat niet ‘chlum’?

Z'en vond het geenszins slim, moeder. 't Kostte geld aan waren, bracht niemendal op en gaf aanleiding tot nog meer zuipen. En ze wist dat ze hem anders al zoo begekten en 't dan nog erger zijn zou. Hij moest maar liever den dag op zijn gemakske verdoen, vroeg in 't bed kruipen. Er was toch niet veel volk meer 's dinsdags en 't had al wel geweest drij dagen, de week zou nog kaal genoeg zijn. Ze zeurde dat

langzaam, lijzig, lijk ze gewend was hem te overreden als hij goed gemutst was.

- Toe, Warre, en doe dat nu af, g' hebt nu al lang genoeg schoon geweest!

Maar hij wilde niet hooren, dat stond nu zoo zeker in zijn kop, en de winst spookte verleidelijk voor zijn oogen.

- Baneen, moeder, 'k zal ik morgen wel werken! En, met den bak die tegen hoeken en stoelen aanstuitte, zocht hij overal in de laden en in de zilverglazen vazen op de schouw, naar de teerlingen, die hij ievers zitten wist.

Ze wees ze zelf, hem niet te bot willend tegenwerken, beproefde nog den sterken slag:

- En als nonkel Jan u ziet!

Hij loech uitbundig.

- Wel, mensch, die zal mij niet herkennen! Toe, ga maar kramellen halen. Ge zult morgen wel zien dat ik wat verdiend zal hebben.

Toen stoof ze op:

- Ik, kramellen halen? Ja, daar zullen veel menschen komen naar gapen! En ze nam terug heur kous op. Ze kende hem, zweeg. Al heur jongens waren zoo: als er iets in zat, kon men 't er niet uitgebrand krijgen. Eigentlijk was zij 't zelf, die te zwak was, maar dat had ze nooit bekend of geweten.

Hij had ze, de teerlingen. Ze lagen tusschen roestige nagelen en krijtstukjes. Hij joelde als een kind, rammelde ze in zijn palm, ketterde ze overendweer in den ijlen bak. Moeder moest ook eens. Ze deed het, met tegenzin, maar ze lachte mee als ze zijn danige leute zag.

- Ge zijt zot!

- Nu toch! En hij vatte heur bij de kinne, neep dat ze ineenkromp en schreeuwde.

- Ge zult kramellen halen?

- Neen, neen, neen! giegelde ze, 'k bemoei er mij niet mee!

- Jawel, hé?

Ze zei nog neen, hardnekkig en er kwam slaggelings een kwaadheid in zijn oogen, maar ze slonk vlugge omdat hij achteraan dacht dat ze 't toch doen zou.

Dan was hij gerust. Hij ontdeed zich van zijn plunje, lei er den bak boven op met de teerlingen. Hij moest al zijn beestjes nog eten geven. Hij begon met de kat, goot melk in 't bord onder de stoof, plette er oude aardappels bij en rinkelde zoolang op den vloer, tot ze wakker rekte en gedoezig leppen kwam. Hij klom op de tafel en nam de bakjes uit de kanarievogelkooi, vulde ze met versch water en zaad en stond lang te turen naar de moer, die spichtig-oogend geflokt zat in 't wollen nestje. 't Mannetje zat er onder, stijf op zijn rilde stekkepootjes. 't Ende verjoeg hij ze allebei, voorzichtig wuivend met zijn hand en telde de purpergetikkelde eikens die er lagen.

- Er zijn er al vijf, moeder!

- Al vijf!

Als 't wijfke terug schuddend in 't nestje gekropen was, kwam hij af, nam water in een kanne voor de duiven. Met groote schreden klauterde hij boven, keek eventjes door een spleet. 't Was er 't eigenste geflodder en geroetekoe en 't en meerderde noch zweeg binst hij de deur opentrok en den drinkbak vulde. De duivinnekens bleven gehuikt in de nesten omlaag tegen den grond en aan den muur, en die op de stokken trantelden versnokten rijzekens hun koppekens. Hij schepte handsvollen korrels, smeet ze reuzelend rond, overal, en bleef te schuifelen zitten, lijzekens te schuifelen tot er gewaai en geklapwiek van vleugels ging buiten en gekrabbel in de keete.

Dan tort hij uit, en zette zich te kijken, den kop in de handen.

Die in de nesten zaten kwamen eerst af, behoedzaam terdend en pikkend de graantjes die in hun bereik lagen. De bovensten kwamen achterna bij gevlogen, zoek-wendend hun koppekens eerst, en dan meeflodderend in den hoop. De harde bekken tikten op de planken, de teenen krasselden en

bijwijlen waren er die naar mekaar snapten en vleugelklappend uiteenstoven. Als 't gevecht aanduurde bonkte Warre op de berdels dat 't dofte. Ze bleven dan te horken, de halsjes zijlings omhoog, tot ze weer onveranderd keesden en hapten. 't Blauw-gevlekt duivinnetje, met glinstervederig hoofdeke, waarvan de duiver doodgevlogen was tegen den telefoondraad voor den huize, werd overal verjaagd en weggesnokt, en alsof 't verstond dat er nergens wat te krijgen was voor heur, vloog het terug op, zette zich op de kijkerplank en bleef daar gelaten te winkoogen.

't Was om daarmee te paren dat hij dien duiver van Bert geschalmd had. 't Was een beest als een haan, een eerste prijsvlieger, altijd recht en eerst binnen en een schoonen stuiver opbrengend 's zomers. 't Zouden net twee eender zijn, gelijk van schaliekleur en glanzige koppluimkes. En lijk hij dat nu zitten zag, eenig en moedeloos, verstooten uit 't nijverig gekriel en geknoter beneen, kwam de begeerte heviger op om dien ook te hebben.

- Maar drij frank! 't is te kras! zei hij. Doch naargelang hij zich dat koppel voor de oogen komen deed en schoon vond, leek de prijs hem alsaan wel overdreven, maar bereikbaar toch, nu hij ze straks verdienen zou.

- Voor twee en half neem ik hem, en 'k zeg er niets van aan moeder.

't Stond al zoo gemeenstig in zijn kop dat hij nog meer winnen ging, dat hij zich nog nieuwe verlangens vóórspiegelde.

- 'k Herschilder den kijker en koop een drinkbak bij. 't Was toch te weinig, zoo maar één. De diertjes lagen daar te drummen en te bekkappen om de gaatjes te genaken, en errond was 't een gewriemel en geroefel van kleurige lijvekens en slaande vleugels, dat de pluimen opvlogen.

- Verdomd! zei hij opeens en hij klopte dat 't kot daverde. 't Duivinneke was nog eens afgeritst en poogde weer hier en daar een korrel te scharrelen, maar zoodra het te dicht bij een nest kwam of te vlak in de ronde, schoot er daar

een ander uit, aanvallend, preusch-kopbijzend, smakte er op met zijn bek, tot 't afdroop. En nu weer lag het daar gedwee, ineengekropen, en met twee korven en stekten ze in de glanzige pluimkens, dat het dons aan de bekken kleverde.

- Hij zou er hem bijzetten, morgen al, en 't zou weer zijn eigen plaats en gezag hebben in den hoop.

Er bleven er nog voortkrasselen, maar de meesten vlogen terug op, wandelden staartwiegend buiten, of kropen terug in de nesten en flokten zich breed over de eikens. Buiten hoorde hij er op de pannen scherrelen of in de dakgoot trantelen. 't Kot gerocht rustiger, van tijd kwam er nog een laatblijver binnengerumoerd en de laatste korrels gulzig opknippen.

Moeder schreeuwde aan den trap. Hij antwoordde niet, bleef maar turen, betooverd door de geringste doening van de nijverige diertjes. Als ze ten tweede maal riep, rok hij zich toch, ging beneden.

Ze zat heur heete soep te leppen, en aan heur gezichte merkte hij dat ze nog niet mee instemde in zijn voorgenomen besluit. Hij at ook, den kop gebogen boven zijn bord, zonder spreken aanvaardend hetgeen ze hem toeschoof, plots weer een weerbarstigheid voelend, lijk telkens er iets aanstuitte tegen zijn loggen wil. Daarachter lei hij zich achterover tegen de schouw, de handen in den broekband, rookte zijn pijp. Terwijl volgden zijn oogen moeder in heur gang en hij zag ze redderen en kletsen met de borden, die ze omwaschte. Iedermaal hij de pijp uit zijn mond nam en liggen bleef zonder rooken, spletten zijn uitgekertelde lippen half-open en rauwde er een eind dikke tong uit. Zijn adem ging in zware hijging, snuivend uitjagend langs de breede neusgaten.

In de kooi omhoog zaten de vogels al lang te knoteren in 't zaadbakje, wippend hun staarteke met elk opsnokken van hun kop. Medeen, dol, jachtig-vleugelslaand, schrilfluitend bevloog 't manneke de traliën, sloeg terug en zakte achteraan op 't wijfje, dat steertsleepend vluchtte.

Warre's gepeinzen werden er door afgeleid en hij keek

lang, genietend van 't bedrijf daar omhooge. Als 't weerom stil gewerd, loerde hij terug naar moeder, wachtte, en als ze even heur gezichte draaide, vroeg hij:

- Voor zestien en halve, zou dat genoeg zijn?

- Kan ik dat nu doen, goddomme?

Ze wrocht onverstoord en hij keek. Maar als ze gedaan had, wiesch ze heur handen, snoerde heur zwarte voorschoot om, schikte heur kapsel.

- Kom, geef geld, trunterd!

Hij ging in zijn zak, telde de munt in heur hand.

- Ge geeft maar een frank! zei ze achterdochtig.

Hij snoklachte gemeenstig, foefelde hetgeen hij nog hield terug in zijn veste.

- Ge zult er wel een halfje bijleggen!

Maar ze kletste 't op de tafel, liet zich op een stoel zakken.

- Meent ge, sakkerdomme, dat 't op mijn rug wast? Zondag pree, gister pree, en vandaag nogal. Zuip wat minder. En wat hebt ge van nonkel Jan gekregen?

- Niemendal! loog hij, doch hij kwam rechte, schoof bij hetgeen te kort was.

- Pin! verweet hij.

Ze nam 't geld, schepte versche kolen op 't fornuis, stak heur handen onder den voorschoot, trok buiten. Hij volgde tot aan de deur, zag ze weggaan in 't krommend straatje, met heur kleinen trantelstap in den zeeverenden regen.

- Zie dat g' er veel krijgt! riep hij achterna.

Terug binnen zwaaide hij zijn armen, zwikte op de beenen en lalde hortend zijn dronkemanslied:

> Schipstraat, Groenstraat,
> Daar leuren ze met mosselen,
> Daar leuren ze met zand...

Dan ging hij staan bij de stoof, maar de tijd woog hem

aldra en hij stopte een versche pijp en ging bij 't duivekot zitten rooken. 't Korte steel-eindje wipte gedurig overendweer met 't smekzuigen van zijn lippen. De assche poeierde en bevuilde zijn vest en broek. Als hij een gesnerk hoorde, duwde hij den tabak vast met zijn vingers, die groezelig gewerden, en wannneer ze leeg was, vulde hij ze vanher. 't Was de eenige doening die hem aftrok van 't geroer daarbinnen.

De sluikerige dag verschemerde 't kot en den zolder al tot donkerte, als hij moeder hoorde inkomen.

- Ze zijn hier! tierde ze.

Hij kwam met den slag overeind, riep gedempt ja aan 't trapgat, en dan schuifelde hij een spanne tot de duiven weer binnen kwamen gevlogen, zag ze elk hun plaatske of weerga zoeken, telde en hertelde, tot hij ze allemaal zitten wist. Hij haalde de koord bij van 't valdeurke, zoodat ze weer gevangen zaten voor den nacht - en liep haastig zijn kramellen bekijken.

Ze lagen daar uitgeschud op tafel, een heuvel smetteloos-witte blokjes, fijntjes gesnuisterd elk in een papieren hulseltje, en talloos: een hoop nauwelijks te overgrijpen met zijn armen! Hij stond er van onthutst en was blij dat er zooveel waren.

- Als ik dat allemaal kwijt geraak!

- 'k Geloof het, spotgromde moeder achteraan, en ze droogde en warmde aldoor heur verrunselde handen, - de winkelmeid zag ook verwonderd! Onverhoeds toch kipte ze een klompje uit den hoop, smuigde 't vlugge binnen en sabbelde 't lang met heur tandloozen mond binst ze voortzanikte.

- 't Is al dinsdag, zulle jongen, de centen zijn op en 'k schat dat we zelf de grondige week zullen kramellen zuigen!

Hij wiesch zijn gezichte, kamde zijn haren voor 't spiegeltje, liet ze maar aanzeuren. 't Taande wel ietwat zijn opgetogenheid: er waren er wat veel, hij moest het bekennen, maar stilaan het in hem kwam waar hij overal gaan zou, de

geheele stad rond, in koffiehuizen en rijke herbergen, gelijk waar, dan kwam 't vertrouwen weer overmoedig boven en opgewonden borst hij uit:

- 'k Wed dat ik er nog te kort heb!

Ze proestte het uit, kletste op heur povere billen.

- Heere, 'k zal er nog bij halen, kom!

Ernstig ineens schudde hij den rok over, wroette om de jak rond zijn lijf te krijgen, bond 't gordijn voor zijn gezichte, dat de neus er in spande en hij schier wimpers noch lippen roeren kon. 't Was te vast en hij moest eerst nog eens wel drinken, daarachter knoopte moeder 't zelf, strikte de kap onder zijn kin. Ze hielp ook mee de suikerklompjes in den bak leggen, wel uiteengespreid, dat ze voorkwamen. Ze keerde hem nog, bekeek zijn rugge, rok de jurk wat lager.

- Trek nu maar op, en veel kans!

Hij eerselde om de benieuwdheid van daar zoo dichte bij te zijn, greep een handsvol suikerlingen en gaf ze moeder. Binst poogde hij zijn stem onkennelijk te maken.

- Als 't u blieft, wijfke, tot de naaste keer.

Maar 't lukte niet. Hoe hij ook zijn strot en tong wrong, eendere hortende klanken joegen door de gordijngaatjes, krijschender en moeilijker dan anders.

- Ze zullen me kennen! Maar kom!

Hij hief de klinke en vertrok.

De straatjes lagen reeds gesmuikeld in den avondmist, leeg tusschen de verweerde gevels. De lantaarns glommen rossige walmen bij plekken en hier en daar geelden de vensters aan der stille huizekens. Een bende jongens, verkleed in slepende rokken en verslonste jurken, met gedeukte hoeden over de spichtige maskers, holden uit een achterbuurtgang, gingen daarna gearmd, op één reke, klompkloppend op de keien en zingend.

Warre stapte langs de huizen, den bak vooruitgesteken op den buik, hem houdend met beide handen. Hij had moeite om te gaan met den rok, die om zijn beenen slodderde en gedurig stropte onder zijn schoenen. Als hij eenige keeren

gesobbeld had, sjorde hij hem hooger, haalde hem vaster toe. 't Ging beter en aldra bevond hij zich heel gewend in zijn plunje.

Hij wou eerst binnengaan in ‘de Klamper’, maar als hij er nog alles donker zag, trok hij verder naar ‘de Groenen Hof’.

In de smal-lage kroeg zaten daar een zestal kerels te kaarten of te kijken in 't gele lampelicht. Ze wendden hun hoofden lijk hij binnenkwam, maar dan deden ze voort.

Hij zeulde er vastberaden naartoe, bood de teerlingen.

- Toe, menschen, smijt een keer, zooveel tel, zooveel kramellen!

Hij deed nog moeite om zijn spraak onkennelijk te maken, maar 't zeerde hem en hij liet het.

Ze herkenden hem slaggelings, lachten, maar speelden voort.

- Ha, Warre!

- Ook op gang, jongen!

Hij schaterde tegen, duwde den bak tegen hun lijf, wilde de teerlingen in hun handen moffelen. Als ze enkel schouderschokten, ging hij bij de bazin, die over den toog lag.

- Toe, Sofie, gij!

Ze betaalde en wierp.

- Maar drij! schreeuwde hij en als ze besteld was keerde hij terug bij de mannen.

- 't Zijn lekker, toe!

Ze speelden nu ook. 't Viel mee, en binst hij, gniffelend achter zijn masker, deelde en over de tafel bukte, was er een die achterbaks een greep ontfutselde.

Hij merkte het niet, dankte luidruchtig.

Op straat waren de jongens daar weer. Ze kwamen terug, slierend de breedte tusschen de gevels innemend. Ze deden lijk groote mannen, zwadderden zijwaarts, maar er was een die hem herkende.

- Ei, Warre!

Ze losten en kwamen rond hem gedrumd, schreeuwden allen.

- Ei, Warre!

Hij doog zich door den hoop, onverstoord, maar dan trokken ze aan zijn slippen, wierpen met wat ze vonden, dribbelden weg en tierden in koor:

- Warre, tale tin hetolen!

't Was iets dat bijbleef en hem toegegekt werd, een oprakeling uit zijn schooljongens-tijd, toen hij eens gebiecht had, zoo luid dat veel bijzittende makkers het gehoord hadden: Een stalen pin gestolen, mijnheer Pastoor.

't Miek hem zoo gram niet als anders en hij trok verder, doch als de snaken aldoor schreeuwden, wijdbeenend in hun rokken rond hem dansten en vuiligheid naar zijn bak slingerden, joepte hij er naartoe, zoodanig dat zijn kramellen vervaarlijk hutselden, en wou er een snappen.

Hij misgreep en dan stonden ze buiten bereik te huilen. Hij tort zijn eigen weg, maar een kwam bijgeloopen, deed zijn masker af, stak zijn handeke uit en fleemde:

- Warre, krijg ik een kramel? En 't monkelde omhoog.

Hij gaf er twee, heel profijtelijk, maar drij stappen verder snokte hij zich omme, nam nog een greep.

- Hier zie! dat is voor ulie!

Ze ijlden allemaal on verschrikt bij en hij lei ze in hun handen, verdeelde ze gelijkelijk, brabbelde:

- Niet meer roepen, zulle! 'k Heb niet geerne dat ge treitert!

Hij zakte voort, en bij Bert, zijn broer, was 't een leven als hij binnenkwam. 't Zat er vol versleurde mannen en hel-kleurige meiden, in woel ondereen. Er lagen er op de banken langs den muur te giegelen, omarmd, de lijven geklist; anderen zwikbeenden en sprongen zwijmelend op de voois van 't schril-doorklankend orgelke, in ronde, aanbeukend tegen de tafels als bezetenen. De rook en 't rumoer walmden boven de koppen.

- Allemaal dag! schreeuwde hij, overtierend 't geruchte.

Hij veranderde zijn spraak niet meer, 't pijnde te fel. Ze kwamen rond hem gedrumd, duwden hem in den hoop, dokten op zijn hoofd, hieven zijn rok in sleep omhoog en hij moest meespringen tot 't lied uit was. Daarna speelden ze allemaal. Hij had werk om de teerlingen te geven en te deelen, proestte 't mee uit als ze lalden om de spreuken die op de papieren snippers gedrukt stonden. In gedoken blijheid voelde hij de nikkels al in zwaar trosje in zijn broekzak zitten.

- Hewel, wie nog! En als er geen meer waren zocht hij naar Fieke, Berts wijf. Ze gleed tusschen 't volk, eenbarig monkelend met heur fijn-snoezig snuitje, droeg heele borden vol pinten en flesschen, bestelde elkendeen en streek 't geld in heur sisten voorschoot. Dan stak ze een versch koperstukje in 't orgelkaske, en als de woel weer in zwier was, kwam ze over den toog liggen en kijken.

- Fieke, ge moet ook smijten!

Ze schetterde om zijn koddig uitzicht en zijn scheefgezakte kap.

- Nu zijt g' een lief poezeke, Warre!

- Ja, hé! en hij loech mee en greep naar heur kinne. Bert kwam uit den warrel en speelde ook. Fieke wierp elf. Ze kreeg een volle greep en Warre hielp mee de papieren omwindsels ontdoen, spelde de rijmen en kikkerde 't meteen uit als hij las:

> Brand het nachtlicht niet te fel,
> Heusch, ge vindt malkander wel.

- Dat is goed, he? En hij stond gestopen van de pret, kittelde onder heur oksels.

Dan moest hij drinken, zijn mond was flepsch van den gerstensuiker, dien hij geknabbeld had. Hij lei zijn armen op 't toogblad, bleef te praten met Fieke. Ze liet Bert bedienen en algedurig moest ze 't vanher uitschateren als ze zijn koddig lijf zag in den buffetspiegel.

- Waar hebt ge dat nu gehaald, jongen?

Omdat Fieke lachte, kreeg hij er eerst fijn zin in en openhartig deed hij uiteen hoe dat in zijn kop gekomen was en waarom.

- Ge zijt gij immers ook niet te lui!

Hij schreeuwde 't luid aan heur oor om 't geruchte dat weer eendelijk gerocht. Maar naderhand werd hij ernstig.

- Zeg, ge moest eens zorgen dat ik dien ‘blauwen’ wat minder kan krijgen!

- 'k Zal mijn best doen! giechelde ze, maar dan was ze weg.

Er zeulde nog een troep in, de handen op elkaars schouders, wringend en stampend, slangend rechtdoor tot achter, dan weer terug, losten slaggelings lijk 't orgelke oplawaaide, hutsten en zwijmelden tot ze tegen mekaar vielen.

Warre had terug zijn bak opgenomen, doog tusschen de lijven.

- Wie speelt er nog, wie speelt er nog?

't Joeg als een vlaag boven de koppen.

- Warre, Warre!

Ze bepootelden hem, deukten zijn kapsel plat op zijn hoofd, foefelden in zijn rok. Hij zwaaide met zijn armen om vrij te geraken, bralde en schreeuwde, hutselde de teerlingen.

- Wie nog, wie speelt er nog?

Ze vochten er om, drumden hem ruggelings tegen den toog, wilden allen gelijk.

- Halt, nu Fons, nu gij! en huilend bracht hij er orde in, klopte op de grijphanden die in de witte brokkelingen scherrelden of niet weg wilden, miek gebruik van de herrie om minder te geven, greep Lamme, die wegritste zonder betalen, bij zijn veste.

- Hier, leelijke dief!

Hij was bijna overmand, schormde woest. Fieke moest er tusschen komen, de uitbundigsten afkeeren. Als hij vrij gerocht en ze weer ondereenwoelden, perelde 't zweet van

zijn wezen, joeg de adem zwaar door zijn gekneusde lippen. Hij schoof 't gordijn bij zijn kap, dronk twee glazen slaggelings achtereen.

- 't Gaat goed, niewaar Warre?

- Hontechu, ja, Fieke!

Hij begluurde zijn bak, waar de kramellen nu bevingerd en bevuild in lagen, met ijlten al in den hoop. Hij scharrelde ze bijeen, loech als hij aan moeder dacht en de nikkels veilig in zijn zak zitten wist. Hij bestelde nog een pint. De woeligaards stieten gedurig aan tegen zijn rug en 't bier plaste op zijn kinne en borst. Medeen werd hij van achter vastgegrepen en Fakke, een groote slungel met begrimseld wezen, dokte op zijn schouder.

- Zijt gij nu een wijf! G' hebt geen borsten! Jongens, Warre moet borsten hebben!

Ze tierden 't allen overluide. De meiden schetterden van de pret, beaamden 't allemaal.

Hij stond een spanne ontdaan, groot-oogend, maar als ze lappen en vulsel in zijn jakke proppen wilden, stampte en weerde hij geweldig. Ze prangden en nepen hem, hielden zijn armen vast, stopten de krakende jurk vol, dat ze kwabberend lutste met elk beweeg van zijn lijf.

Dan had hij er zelf leute in, sprong in den hoop, grinnikte en hurkte op mate met 't orgel, wiekte zijn armen:

> Schipstraat, Groenstraat,
> Daar leuren ze met mosselen,
> Daar leuren ze met zand.

In die warreling van geverfde wezens en walmende lijven, met al 't lawijd en de roezende pret, werd hij weer mede de wilde drinkebroer, uitbundiger dan al de anderen. Hij vergat zijn eigen doening, ging mee op in de leute. Hij miek een ruimte vrij, doog zijn kop neerewaarts, stak de beenen in de lucht, dat de rok over zijn kop robbelde.

Zoo stond hij lange. Ze deden hem aanhoudend herbeginnen en stampten in ronde en zongen zoolang hij 't houden

kon. Dan liep hij vooruit op zijn handen, kloppend zijn schoenen tegeneen, wiekend zijn beenen, liet zich achterover vallen in den krijschgillenden hoop.

Onhoorbaar in 't geruchte was de deur opengeklikt, en een lange rosse vent, met jeugdig-blozend wezen en blauwe oogen, stond daar, zocht mij de een plaatske. Fieke alleen had hem gemerkt, spotterde er vriendelijk-lachend heen, vroeg wat hij wilde.

In 't weerkomen bukte ze naar Warre.

- Nonkel Jan is daar!

Hij scherrelde recht, stond een pooze te kijken, borstjagend, al 't bloed in zijn hoofd. Dan van verre riep hij en doog door de woeling.

De man zat toe te kijken, den vouwhoed over de oogen, zijn beide handen om den zilveren appel van zijn stok. Hij keek onthutst omhooge, knikte.

- Zijt gij 't, Warre?

Fieke bracht 't bier, maar als ze 't geld aannemen wou, sprong Warre voor heur, dreigend met de vuist.

- Neen, hoor, ik betaal! en hij haalde geld boven.

De andere het doen, monkelend met zijn bloos-ros gezichte.

- Ook gemaskerd, jongen?

- 'k Leur met kramellen. Wacht, ge moet ook spelen!

Hij snokte omme. De mannen gekten al terug ondereen, 't orgelke klankte. Maar hij vond zijn bak niet en zocht ontdaan. Plots zag hij Fakke, die hem schudde en den inhoud boven de hoofden te grabbelen gooide.

't Duizelde slaggelings voor zijn oogen. Hij joepte, dokte zijn vuist in Fakke's wezen, kreeg zijn goed vrij. Een nekslag deed hem wankelen, en razend dan, den vechtersaard in noodzaak opbruischend, snapte hij zijn aanvaller, neep om dood te nijpen, smakte hem neer op den grond.

- En allemaal mogen ze afkomen, allemaal. Smachthonden! 'k Misdoe niets! Vort, vort!

Hij stond te daveren. Zijn vuisten kraakten, zijn

oogen puilden in den sidderenden kop en 't kwijl spon langs de lippen over zijn borst.

Fieke wilde tusschenkomen, hem in de keuken tweefelen.

- Toe, Warre, 't is om te lachen.

Hij stiet haar woest terug, en zonder reden of aanvuring zijn eigen opwindend, stoof hij weer op, beukte blindeling in den hoop, stampte en huilde.

- Hier, leelijkaards! hier, dieven!

Hij werd overmand. Ze sleurden hem buiten, wierpen hem kwakkend op de straatsteenen, maar terug sprong hij op, rende naar de gesloten deur en bonsde uitzinnig tegen de planken, sloeg zijn vuisten in de ruiten dat 't glas schervelde.

- De smachten! de smachten!

't Volk kwam bijgeloopen, stond in een kring te zien, buiten bereik, de maskers omhoog, en in de vrije ruimte liep hij rond, aldoor steunend, en de bebloede handen aan zijn kop.

- 'k Misdoe niets, 'k misdoe niets, de smachten!

En toen, overstelpt, dwaas ineens, reikte hij zijn armen en riep:

- Fieke! Fieke!

't Orgelke klankte alweer binnen, de voeten klopten in trappeldans, opdoffend uit 't geruchte van zang en roepen.

Hij wou nog terug, maar twee stadswachters grepen en wrongen hem tot ze de boeien aan zijn polsen kregen. Hij weerde tegen, schreeuwde en schormde, doch onmachtig, en een dofheid in zijn oogen, in opkomende bezinning, verweet hij enkel:

- 'k Misdoe niets, 'k misdoe niets, hontechu!

De menschen drumden nu dichterbij en er klonk gelach in den hoop. Warre zonk sluts ineen en liet zich meesleuren, kijkend met dwalende blikken overal waar ze met hem gingen....

JAN VAN DEN BERGHEN.

Mechelen.

[Verzen]

Poëten.

Poëten zijn geen popen, dominees, rabbijnen,
Brahmanen, bonzen, moefties, - ja, hoe heeten ze al? -
Gewijde stuurlui naar onzeekren overwal;
Vertolkers andrer woord, gezegd of op velijnen;

Die, des geprebendeerd, het leven verlatijnen;
Den dood en de eeuwigheid verdietschen; 't aardsche dal
Devoot verengen tot een alledaagsch geval
Van zondig zijn, of zalig in den Heer verdwijnen...

Poëten doen geen priesterdienst; ze zijn zichzelf,
Schier Goden: hangend warmer zon aan 't wereldwelf;
Met malscher maatslag wijder zielewieken reppend;

Beschikkend eedler beeldlijn, rijker tooi en grond
Aan menschen, dieren, planten, dingen; - te elken stond
Naar eigen schoon, al schooner, 't Scheppingswerk herscheppend!

God.

Het hart verlangt, het hoofd vermag niet, Hem te kennen.
Het hart gelooft en hoopt, naar liefde of 'rouw het vult;
Maar 't hoofd staat stug, en wijt juist Hem de schande en schuld,
Dat heel ons mensch-zijn zonder Hem het kan gewennen.

Wel hijgt het angstig hart, waar wereldzwermen rennen
Door de eeuwge grensloosheid, met heimlikheên omhuld;
Wel heeft het, rustbelust, beslist in ongeduld:
Er hoeft - dus is! - een Oppermacht, die 't al wil mennen.

Doch 't hoofd beweert: Geen macht gaat boven stof en krachten,
In onafscheidbare eenheid meervoud: oppermachten!

En hangt het hart, de schepper Gods, Hem aan om reden',
Zoo oud en ongestaafd, als onweerlegd tot heden, -

Het hoofd, bij wijzer weten, schudt in ergernis,
Dat 's menschen volste woord een ijdel stopwoord is...

JAN JANS.

Sonnettentrits.

I.

Gij waart op 't voetpad vóór mij blijven staan...
De fulpen rozen gloeiden op uw wangen...
Gij waart als eene hinde: schuw, bevangen,
En toch, gij loegt mij met vertrouwen aan...

Ik was zoo lang gebleven uit uw baan,
Dat ik tenauwernood u nog herkende...
Zoodra uw hindenoog aan mij gewende,
Begreept gij dat wij samen zouden gaan

Het leven door... Gij zijt tot mij gekomen
En hebt uw schuchter hoofdje zonder schromen
Aan mijne borst gevleid... Mijn harte sloeg:

Ik had u zonder zoeken weergevonden:
Mijn kinderliefje, gaaf en ongeschonden,
Dat nu vol maagdenmin mij tegenloeg.

II.

Terwijl door jaren andre zijn vergaan,
Is uwe koon vol rozedons gebleven...
En, is 't aan andre rozen niet gegeven,
Mijn rozeblom is bloeiend blijven staan...

Mijn voorhoofd draagt een diepe rimpelbaan:
Het wagenspoor der lasten van ons leven...
Ook gij hadt deel aan lijden en aan streven,
Aan angsten en aan bange harteslaan...

En toch is uwe wang nog fijn en teer,
Uw lachend oog nog vol van zonnig glansen;
Uw pruilend lipje kan nog evenzeer

Als vroeger mij doen knielen aan uw voet...
Uw vreugde doet mijn ziel van vreugde dansen...
Uw zoenen smaken mij nog even zoet.

III.

En weet gij hoe dit wonder is geschied?
Hoe 't uwe duurt een dubbel liefdeleven?
Hoe gij een frissche blomme zijt gebleven,
Ondanks den tijd, de zorgen en 't verdriet?

Omdat ik als een hostie heb bewaard,
Aanbeden en vereerd, uw minneweelde...
Omdat ik u in kuischheid immer streelde,
Uw maagdenschoon als kleinood heb gespaard...

Gij kostbaar, zeldzaam doel van mijn verlangen,
Gij zoete paaien van mijn nood en drangen...
Ik heb u veel, maar nooit genoeg bemind...

Het is als fleemde mij de lentewind,
Zoo telkens uwe vormen langs me zweven:
Aanbeden schikgodinne van mijn leven!

Lentemaand 1914.

ANTOON MOORTGAT.

Korte schets der geschiedenis van Ninove.

Te midden van vette weiden, in eene effen vlakte, spreidt Ninove zich uit op den linkeroever van de Dender. Een weinig stroomopwaarts van de stad, nadat zij Pollare verlaten heeft, splitst de rivier zich in twee armen, die bij den *Kloostermeersch*, aan het zuid-oostelijk uiteinde der stad, weer samenloopen, en onderling verscheidene eilanden vormen. De linkerarm heet de Molen-Dender; rechts omvat een andere vertakking, de Hellegracht, in hare kronkelingen den *Cranenmeersch* en de *Burchtweiden.* Een tamelijk aanzienlijke beek, de *Beverbeek*, die uit Oelter komt, doorloopt de stad van noord-west tot zuid-west en werpt zich in de Dender, een weinig stroomopwaarts van den samenvloei der rivier met de Molen-Dender; de *Paardebeek*, die vroeger de Beverbeek in betrekking stelde met de Molen-Dender achter de zuidelijke huizen van de Graanmarkt, is thans opgevuld en verdwenen.

De naam Ninove verschijnt voor de eerste maal in 822, onder den vorm *Neonisio in pago Bracbatinsi*, namelijk in eene oorkonde van Keizer Lodewijk den Vrome, ten voordeele der abdij van St-Amand-les-Eaux op de Scharpe. Doch zeker is 't dat dit domein of *villa* een veel ouder bestaan heeft. De vestiging der Romeinen in de vallei van de Dender getuigen de talrijke vondsten van potwerk, van wapens en van munten, van Moerbeke bij Geeraardsbergen af tot Mespelare bij Aalst toe. Andere voorwerpen, gevonden aan de poorten van Ninove, te Meerbeke in 1874, bewijzen dat die

vruchtbare streek sinds 't begin der V^e^ eeuw door de Franken in bezit genomen werd. De groote verkondiger van het Christendom in den *Brachbant*, d.i. de streek der Bracke of Senne, was Sint-Amand, de vrome raadgever van Sint-Geertruide, de beroemde abdis van Nijvel (gestorven 659). Het klooster van Meerbeke, in 870 door de tractaatakte van Meersen vermeld, was waarschijnlijk eene filiale stichting der abdij van Nijvel. Door het verdrag van Ribemont (Februari 880) werd de Denderstreek, als deel uitmakende van Lotharingen, bij het Duitsche rijk ingelijfd.

Men weet dat de afstammelingen van Renier I er in gelukten, op het einde der X^e^ eeuw, - ondanks de Duitsche Keizers, - zich weer in 't bezit van hunne Lothringsche erven te stellen. Omstreeks 1025 stond Herman van Ardennen, graaf van Eenhame, een gedeelte zijner leenen aan zijn schoonzoon Renier V af, en zóo vermeerderde deze zijne bezittingen in Henegouwen met gansch den westelijken *Brachbant.* De graaf van Vlaanderen, Boudewijn IV met den Baard, zag die nabuurschap met leede oogen aan; ook vernietigde hij in 1033 het slot Eenhame, hoofdplaats der hoogergezegde streek. Ja, zijn zoon Boudewijn V van Rijsel veroverde den *Brachbant* tot aan de Dender, en deed zich die bezitting bekrachtigen, eerst door graaf Herman van Henegouwen en later door den Keizer (1047-1056). Het is waarschijnlijk dat gedurende dien tocht van den Vlaamschen graaf over de Schelde, zijne strijdmakkers aanzienlijke domeinen verworven in dit inbeslaggenomen gedeelte van Lothrijk. Sinds het midden der XIe eeuw vinden wij het geslacht der Kasteleins van Gent in bezit van het *allood* Bornhem, de voogden van Sint-Baafsabdij in bezit van het *allood* Dendermonde, en de voogden van Sint-Pietersabdij kregen een groot gedeelte van het graafschap Aalst, zonder den titel Wat Ninove betreft, het schijnt ten deel gevallen te zijn aan zekeren Amelrik. Diens zoon, Amelrik II, zag zijn domein Ninove, vóor 1096, aanvallen door de benden van Boudewijn II den Dikke, van Aalst, die de *villa* Okeghem plun-

derde; doch de heer van Ninove verraste den overweldiger, ontnam hem zijn buit en nam hem gevangen. Deze Amelrik van Ninove wordt dikwerf in de gelijktijdige oorkonden als connestabel van Vlaanderen aangeduid; zóo zien wij hem, onder meer, in 1115 te Atrecht de verwisseling van Testereep bij Oostende met het domein Herlinchove bij Oelter, tusschen graaf Boudewijn VII Hapken en den abt van Sint-Amand-les-Eaux bijwonen; 't was ook op zijne bede dat bisschop Burchard van Kamerijk (gestorven 1130) de kerk van Ninove van alle geldelijke bijdragen vrijstelde.

Waarschijnlijk was het als een verzoeningspand met het geslacht van Aalst, dat Geeraard I, zoon van Amelrik II, ook bijgenaamd den Connestabel, een huwelijk sloot met Gisela van Peteghem, dochter van Ingelbrecht en dus eene nicht van Boudewijn den Dikke van Aalst. Geeraard was dikwijls in oorlog met de heeren van Boelare bij Geeraardsbergen, wier aanvallen hij afsloeg en wier domeinen hij verwoestte. Gisela schonk hem twee dochters: Mathildis van Ninove, die met Geeraard (II) van Grimbergen huwde, en Ermengardis van Worme, die in den echt trad met Michiel van Boelare, welke insgelijks (sedert 1128) den titel van Connestabel van Vlaanderen droeg.

In 1107 bezochten de monniken van Sint-Amand-les-Eaux, die stoetsgewijze de relikwieën van hun heiligen patroon Vlaanderen dóor ronddroegen, '*Herlinchove et villa quoe Ninive dicitur.*' Twintig jaar nadien, eene maand na den moord op Karel den Goede, werd Ninove ingenomen door den medestander naar de Vlaamsche kroon, Boudewijn III van Bergen (April 1127), doch reeds op 1^{en} Mei werd het stadje door den erkenden graaf, Willem Clito van Normandië, heroverd. 't Jaar nadien ging Ninove met de rest van Vlaanderen onder de heerschappij van Dirk van den Elzas.

In 1137 besloot Geeraard I, voogd van Ninove (die zijne vrouw Gisela verloren had), op aandringen van den bedienaar zijner huiskapel, kanunnik Boudewijn Wala, eene abdij van Praemonstratensers te Ninove te stichten,

en ontbood zeven broeders uit de Parckabdij bij Leuven. Bisschop Nikolaas van Kamerijk schonk in 1139 een bekrachtigingscharter aan de jeugdige instelling; graaf Dirk van den Elzas nam de abdij onder zijne bescherming en gaf haar de tienden te Herlinchove (1142).

De abdij der HH. Cornelis en Cypriaan kreeg van Iwein van Aalst (gestorven 1146) de kerk van Liedekerke, ten nadeele van de abdij van Jette-Dilighem, hetgeen lange betwistingen verwekte, die alleen door het scheidsgerecht van Sint-Bernard van Clervaux beslecht werden (1146); Geeraard van Ninove trok zich, gansch op 't einde van zijn leven, in de abdij terug en stierf er.

Zijn opvolger, Geeraard (II) van Grimbergen, verre van de abdij te beschermen, dacht er alleen aan deze van hare bezittingen te berooven. Toch kwam er hierin een kortdurende stilstand, waarna hij weer tegen de monniken begon te woeden (omstreeks 1160). En noch de smeekingen van den abt van Sint-Cornelis en van den bisschop van Kamerijk, noch die van Dirk van Aalst (gestorven 1166) konden den toorn afwenden noch de roofgierigheid breidelen van Geeraard en diens vrouw. Geeraard moet erg twistziek van aard geweest zijn; want het jaar nadien werd hij bestookt door de heeren van Sottegem, drie gebroeders, die de stad in brand staken; alléen de abdij werd gered. En sindsdien onderging Ninove verscheidene werven de aanvallen dezer krijgszuchtige naburen.

Op hare beurt werd de abdij ook nog eens geplunderd door Geeraard van Grimbergen en zijn zoon Geeraard, bij de valsche mare dat de toenmalige regent van het graafschap, Philips van den Elzas, zou gedood zijn. In 1165 deed dan ook de jonge graaf aan de kloosterlingen teruggeven wat Geeraard hun ontnomen had en verklaarde zich voogd en beschermer van de abdij. Overigens kwamen Geeraard (gestorven tusschen 1184 en 1190) en zijne vrouw in 't einde tot besef hunner verkeerdheden en herstelden het gepleegde kwaad (1167). 't Is rondom dit tijdstip dat de eerste kloosterkerk, tien jaren vroeger begonnen, voleindigd werd.

Mag men geloof hechten aan eene overlevering, door Sanderus (omstreeks 1637) geboekt, dan zou Ninove in 1194, ten tijde van Geeraard III (gestorven 1200), zijne eerste omheining gekregen hebben, ten gevolge der oorlogen tusschen Hendrik I van Brabant en Boudewijn VIII den Dappere, van Vlaanderen. In 1223 legde Agnes, echtgenoote van Walter van Ninove en Grimbergen (gestorven 1225) den eersten steen van de nieuwe parochiekerk. 't Is te Ninove en omstreken dat de bekende Gillis de Reeuw, in 1214 en 1227, zijne prediking begon van de vijfde en zesde kruisvaarten.

Wij bezitten geene inlichtingen nopens den toestand van Ninove gedurende den strijd van Ferrand van Portugal tegen den hertog van Brabant in 1227. En van den tocht van diens opvolger Thomas van Savooie tegen den hertog, heeft de kroniekschrijver Boudewijn van Ninove alleen de verwoestingen onthouden, door het Vlaamsche leger op de domeinen der abdij van Sint-Cornelis gepleegd (1242). Eenige jaren later, gedurende den oorlog der d'Avesnes en der Dampierre's, werden de omstreken van Ninove erg beproefd: sedert 't jaar 1252 deed Jan d'Avesnes zich het kasteel van Liedekerke leveren, en in 1254 maakte hij zich meester van Geeraardsbergen, terwijl zijn schoonbroeder Willem, koning der Romeinen, zijn kamp bij Brussel opsloeg.

De laatste erfgename der heeren van Ninove, Maria, vrouwe van Grimbergen en Perwez, huwde den graaf van Vianden-in-Luxemburg en had een zoon, Godfried. Deze, in den echt met Alix van Oudenaarde verbonden, verkocht op 30 November 1295 zijne heerlijkheid Ninove aan graaf Gwijde van Dampierre. Bij het uitbreken van den oorlog tegen koning Philips den Schoone stond de voorzichtige Gwijde van Dampierre dit domein af aan een zijner zonen van zijn tweeden echt met Isabella van Luxemburg, namelijk Hendrik van Vlaanderen. Deze Hendrik kreeg later van keizer Hendrik VII van Luxemburg, dien hij op zijne Roomvaart vergezelde, het graafschap Lodi in Italië; en hij huwde bij zijn terugkeer de dochter van Dirk VII, graaf van Kleef.

Ninove onderging, met het overige van Vlaanderen, gedurende twee jaar de Fransche overheersching, en werd bevrijd door den slag bij Kortrijk. Het schijnt dat, omstreeks 1303, Jan van Namen, regent van Vlaanderen gedurende de gevangenschap van zijn vader, hier munt liet slaan. Om den moed van den dapperen Boudewijn van Popperode, kastelein van Aalst, te beloonen, schonk Jan hem op 4 Februari 1303, ten erfelijken titel, het commando over het kasteel van Ninove, doch de moedige ridder kon niet lang van die waardigheid genieten, daar hij weldra op het slagveld sneuvelde.

Na zijn terugkeer uit Italië kwam Hendrik (I) van Vlaanderen zich te Ninove vestigen; hier bewees hij aanzienlijke diensten aan zijn klein-neef Lodewijk van Crécy, gedurende diens langen strijd tegen de oproerige Vlamingen (1325-1328), alsook tijdens den oorlog van den graaf tegen hertog Jan II van Brabant in 1333; 't was hij die, zoo 't schijnt, Ninove met eene bemuurde omheining voorzag.

Na zijnen dood (6 November 1337), volgde zijn zoon Hendrik (II) van Vlaanderen, graaf van Lodi, hem op; hij ging een eerste huwelijk aan met Margareta, dochter van Godfried van Vianden, die hare beide broeders overleefd had; later trad hij in den echt met Philippa van Valkenberg. Gedurende den opstand van Vlaanderen en het bestuur van Jacob van Artevelde koos Hendrik van Vlaanderen veeleer partij voor de Gentenaars dan voor den graaf, zijn bloedverwant; aan het hoofd der Vlaamsche ridderschap onderteekent hij het verdrag van 3^{en} December 1339, sluit zich bij de zaak van Edward III van Engeland aan, zit het ‘parlement’ van Ninove op 27 Januari 1342 voor, en stelt zich aan het hoofd der gemeentelijke militiën in 1346-47, bij de verdediging van het Westland. Doch in 1348, door een plotselingen ommekeer, helpt hij Lodewijk van Maele Ninove heroveren, onderteekent den vrede van Duinkerken en zit het enkwest tegen de rebellen voor. Tijdens den oorlog van Lodewijk van Maele tegen Wenceslaus van Brabant, wordt

Hendrik tot *rewaert* der grenzen van Vlaanderen aangesteld, en zijn dapper gedrag verwierf hem eene rijke belooning van wege den graaf; hij stierf in 1366. Zijn ver verwijderde bloedverwant, Robrecht van Vielge (beter bekend als connestabel van Frankrijk onder den naam van Moreau de Fiennes), betwistte zijn erfdeel aan de weduwe Philippa van Valkenberg; Lodewijk van Maele wees hem Ninove en bijbehoorigheden gerechtelijk toe, om dadelijk met Robrecht van Vielge Bambeke op den IJser tegen deze bezittingen te verwisselen, zoodat Ninove alzoo in het rechtstreeksch domein der graven van Vlaanderen terugkeerde.

Gedurende den grooten Vlaamschen burgeroorlog werd Ninove ingenomen en verbrand door de Gentenaars in October 1380 en weer veroverd in September 1381; nochtans bleef de gemeente de partij van Gent kiezen na de nederlaag van West-Roosebeke, en werd alzoo begrepen in de algemeene kwijtschelding, door den vrede van Doornik uitgeroepen (1385). Het stadje lag - eilaas! - gansch ‘bedorven, verwoest en verbrand’ en zelfs waren zijne keuren door het vuur verslonden. Philips de Stoute kende aan de Ninovieten nieuwe privilegiën toe, door zijn karter van 26 April 1398.

Enkele jaren later leverden de ingezetenen van Ninove een militiekorps in de tochten van Jan zonder Vrees tegen Ham (1411) en van Philips den Goede tegen Kales (1436). Doch de stad werd erg beproefd door den hongersnood en de smetziekte van 1437-1438. Wanneer in 1452 de bloedige strijd tusschen Philips den Goede en de Gentenaars losbrak, was Ninove de eenige Vlaamsche stad die partij voor de oproerige gemeente dorst kiezen. Doch zij werd aan de rebellen ontnomen op 22 Juni 1453 door de Boergondische troepen van den Bastaard van Komen, die de *Burcht*, waarin de Gentenaars zich verdedigden, innam en vernietigde.

Gedurende dertig jaar beijverden de Ninovieten zich om de rampen van den vreeselijken oorlog te herstellen. Doch zie, in 1484 brak de strijd los tusschen de Staten van

Vlaanderen en Maximiliaan van Oostenrijk; de Gentenaars verhaastten zich Ninove te bezetten; op 7 April 1485 nam echter Ingelbrecht van Nassau Ninove, namens den aartshertog, stormenderhand in, en stelde hier alles te vuur en te zwaard. Mag men Sanderus gelooven, dan zou Maximiliaan te dien tijde de abdij van Sint-Cornelis met muren en grachten doen omwallen hebben.

De nieuwe opstand der Gentenaars in October 1487 verwekte eene nieuwe afvalligheid van Ninove. Ook wanneer, na de invrijheidstelling van den door de Bruggelingen gevangen Maximiliaan, zijn vader Keizer Frederik III dezen een hulpleger uit Duitschland had aangebracht, was de eerste onderneming van den bevrijden Roomschen koning een tocht tegen het ongelukkige stadje, dat de landsknechten met ongehoorde gewelddadigheid en zonder eenig ontzien verdelgden (29 Mei 1488). Twee groote branden, op 10^{en} September 1490 en 24 Augustus 1506, vernielden wat nog van Ninove overbleef. In 't begin van de XVIe eeuw werd Ninove door Philips den Schoone in pand gegeven aan den prins van Montfort, die het aan zijn dochter als bruidschat meegaf, wanneer hij ze aan den vrijheer van Gaasbeek uithuwde. Keizer Karel hechtte, in 1515, het stadje aan het domein terug.

Gedurende den opstand der Gentenaars tegen Keizer Karel, begingen de Ninovieten de onvoorzichtigheid hunne poorten gesloten te houden voor den heer van Glajon, die door de regentes Maria van Hongarië belast was met de bevoorrading van het slot te Gavere. Zij werden hiervoor geweldig in Juli 1540 door den Keizer gestraft, die hun eene boete van 2.000 gouden carolus oplegde en hunne privilegiën afschafte; de abolitiebrieven vermelden ‘de groote armoede en poverheid van het volk dezer stad, die buiten alle passagie lag en slechts leefde van eenige kleine nijverheid, en waarvan bijna al den grond aan den leenvorst en het overige aan de abdij van Sint-Cornelis toebehoorde’; dit laatste punt wordt bevestigd door het plan van land-

meter Ph. De Dyn (1662), 'twelk bewijst dat gansch het stadsgebied tusschen de Oude Veste, de Beverbeek en den Vestbarm het eigendom van dit klooster was.

De met schulden bezwaarde toestand van den Spaanschen staat verplichtte Philips II Ninove in pand te stellen (9 Augustus 1558) bij den hertog van Brunswijck, die de stad dan op zijn beurt aan graaf Egmont ter hand stelde. Omstreeks 1560 kwam Jacob Roelofs van Deventer, landmeter en geograaf des konings, het plan van Ninove, dat wij hier vereenvoudigd geven, opnemen; en drie jaar nadien liet Philips II de *Costumen* of wetboek van Gewoonterecht van Ninove door den Raad van Vlaanderen goedkeuren.

Daar brak nu de tijd van de godsdienstige beroerten in Vlaanderen aan. Liep het voorspel van den Tachtigjarigen Oorlog in volle rust voor Ninove af, des te meer had het stadje te lijden na het vertrek van Alva. In 1574 stuurde de gouverneur Luis de Requesens eene compagnie lichte ruiters in garnizoen naar Ninove. Reeds het volgende jaar eischte die bezetting, onder bevel van baron van Pollweiler, welke sedert maanden geene soldij meer ontvangen had, van de schepenen, onder allerlei bedreiging, een tamelijk hooge geldelijke bijdrage, legde aan den abt eene maandelijksche quote van 1.400 gulden op en eindigde met dezen uit zijne abdij te jagen. In Juli 1576 kwamen de oproerige Spaansche soldaten van Mondragon, die onder het commando van een *eletto* zich van Aalst meester gemaakt hadden, de streek plunderen tot onder de muren van Ninove. Enkele maanden nadien bracht het sluiten van de Pacificatie van Gent het stadje onder de souvereineteit der Staten-Generaal. De Staatsgezinde graaf van Egmont, zoon van den onthoofden Lamoraal, werd in Mei 1577 plechtig onthaald door zijne ‘onderdanighen’ van Ninove.

Doch Philips van Egmont bleef niet lang in de partij der Staatschen en schaarde zich aan de zijde der Malcontenten, d.w. de Waalsche katholieke heeren. Op 23 Juni 1579 maakte Egmont zich bij verrassing meester van de stad.

NINOVE
omstreeks
1560.
ABDIJ VAN
S. CORNELIS
Station
NEDERWIJK
KLOOSTERMEERSCH
PEPULEGEM
Dender
Dender
GRAMMEERSCH

Maar nog geen jaar nadien nam de beruchte François de La Noue, gezegd Bras de Fer (een Huguenootsch kapitein, alstoen in dienst der Calvinistische Gentenaars, Hembyze en Ryhove) het stadje weer in en voerde, op 30 Maart 1580, den gevangen Egmont mede naar Gent. De verschrikkelijke verwoesting van dit Fransche garnizoen van Huguenoten herschiep de gansche Dendervallei in eene ware woestijn. Nog in April 1582 maakte de gouverneur van Ninove, graaf de Thiant, zich meester van Aalst. Doch reeds op den eerstvolgenden 14^{en} November viel Ninove, na een kortstondig beleg, in handen van den Spaanschen gouverneur-generaal, Alexander Farnèse.

Op dit oogenblik boden stad en abdij het schouwspel van de ellendigste verdelging. De monniken hadden sinds 1578 de in puin vallende kloostergebouwen verlaten om zich te verschuilen in hunne *refugie*, ‘den Gapaert’ te Aalst; slechts in 1584 dorsten zij terugkeeren. Wat de laatste inwoners betreft, hun bekrompen getal werd nog gedund door eene smetziekte, die met den hongersnood gepaard ging.

Niettegenstaande alle deze onheilen, keerde, dank zij de bezorgde pogingen van Farnèse, een gedeelte der oude bevolking in zijne haardsteden terug en begon de geteisterde huizen en gebouwen herop te richten. Reeds nam het stadje een minder bedroevend uitzicht aan, en de abdij, sedert 1594 in herbouw, begon de kwalen van die lange beroering weer te boven te komen, toen een verschrikkelijke brand Ninove tot den grond toe in asch legde, op St-Pieters- en St-Pauwelsdag van 't jaar 1603: de tijdgenoot Sanderus verzekert dat er enkel elf huizen bleven recht staan. Doch, zooals de Gentsche dichter Maximiliaan De Vriendt, in zijne *Urbes Flandriae* (1614), verklaart, duurde het niet lang eer Ninove uit zijne asch verrees; reeds in 1635 legde men den eersten steen der nieuwe kloosterkerk.

Ter gelegenheid van de samenzwering der Belgische edelen tegen den Spanjaard in 1632, waaraan Lodewijk van

Egmont, pandleenheer van Ninove, zulk belangrijk aandeel nam, verbeurde de Spaansche regeering het pandleen, zoodat het stadje bij het domein terugkeerde. Doch reeds in 1641 gaf Philips IV het over aan den heer van Nevele, Joris della Faille; negen jaar later ontlastte Jan-Baptist della Faille er zich van ten voordeele van den beruchten Karel IV van Lorreinen (gestorven 1675), die de stad in pand nam voor de som van 500.000 ponden grooten, hem door den Spaanschen Staat voor bewezen krijgsdiensten verschuldigd (19 Mei 1650).

Ziedaar waarom zijne erfgenamen, - Karel-Hendrik van Lorreinen, prins van Vaudémont; diens zuster Anna, gravin van Lillebonne; later hunne nichten de abdis van Remiremont en de prinses van Espinoy; eindelijk Maria-Louisa van Rohan, prinses van Lorreinen en gravin van Marsan, - Ninove als gagisten tot het einde van het oud regiem behielden. Wij vestigen de aandacht van den lezer op het plan van Ninove rondom 1640, dat men in het *Verheerlijkt Vlaendre* van kanunnik Sanders vindt, benevens een panoramazicht op de abdij.

Ninove had ontzaglijk veel te lijden gedurende de oorlogen van Louis XIV. In October 1658, tijdens den Fransch-Spaanschen strijd, maakte Turenne zich meester van de stad en leverde haar aan de plundering over. De Fransche troepen verschenen hier weer gedurende den Devolutieoorlog en legden allerlei rekwisitiën aan de stad op (September 1667): de opperintendent Talon nam zijn intrek in de abdij, waarvan de prelaat naar Gent gevlucht was, en bleef hier tot 4 Juni 1668. In Mei-Juni 1676, na den inval in Holland, sloeg de maarschalk d'Humières zijn kamp te Aspelaere, bij de muren van Ninove, op; 't jaar nadien verscheen hij hier weer om de gansche Dendervallei uit te plunderen en het land kaal te eten. Nog erger werd Ninove en zijn omtrek geteisterd, wanneer, in September 1678, de Fransche maarschalk de Ruxembourg met d'Humières die afpersingen en geweldenarijen kwam vernieuwen;

die ontzettende toestand nam slechts een einde met het vertrek der Franschen op 25 Februari 1679.

De vrede van Nijmegen duurde vijf jaren. In April 1684 bemachtigde d'Humières Oudenaarde en onderwierp de steden en dorpen van 't hand van Aalst aan een regiem van geweld en afzetterij. Weer vijf jaar rust. Dan kwam de verschrikkelijke Negenjarige Oorlog. De verbondenen van het verdrag van Augsburg legerden Spaansche troepen te Ninove (13 December 1689), die weldra door Hanoversche regimenten gevolgd werden. Op 11 Juni 1690 moesten zij echter voor de Franschen wijken, en na de overwinning van Fleurus gaf de maarschalk de Luxembourg bevel de stad te ontmantelen (31 Augusti 1690). Weer ingenomen door de Bondgenooten op 28 November 1690, legerden dezen hier den kolonel Perès met een garnizoen tot 2^{den} April 1691. Na twintig dagen onder de muren van Ninove gekampeerd te hebben, trok de prins van Waldeck, generaal der geallieerden, tot Leuze, werd aldaar echter teruggeslagen en liet den aftocht blazen tot Ninove, waar hij zijn leger ontbond (October 1691).

't Jaar 1692 was rampzalig voor stad en abdij. De maarschalk de Luxembourg, te Lessen gelegerd, liet in de maand Augustus de gansche vallei van de Dender tot de poorten van Ninove toe uitplunderen, en vernielde alzoo op het platteland al hetgeen het leger der Verbondenen niet ter plaatse verbruikt had. Op 12 Juli 1693 kwam de hertog van Wurtemberg, die tegen de liniën van Zuid-Vlaanderen optrok, met meer dan tien duizend man te Ninove legeren, en hij werd in September gevolgd door den nieuwen gouverneur der Nederlanden, Maximiliaan-Emmanuel van Beieren, die hier tijdelijk zijn intrek nam. Hij is 't die in 1694 de vestingen van Ninove deed heroprichten. Gedurende nog drie volle jaren bleef het stadje en zijne omgeving ten prooi aan de hebzucht der Franschen en der Verbondenen; zelfs bezette Villeroy in Oogst 1697 nogmaals Ninove, doch hij verbet het op 30^{en} September, na de uitroeping van den vrede van Rijswijck.

Ninove's ondergang was voltrokken. Gelukkig dat gedurende den Spaanschen Successieoorlog het stadje geenszins beproefd werd; vermelden wij alleen het gedurig oversteken van de Dender benoorden of bezuiden Ninove door de troepen van den hertog van Bourgogne na zijne nederlaag bij Oudenaarde. Tijdens den Oostenrijkschen Erfenisoorlog werd Ninove bezet door de legers van den maarschalk Maurits van Saksen, van September 1745 tot Januari 1749, en onderging allerlei afpersingen. Ook beliep de volksoptelling, door Maria-Theresia bevolen in 1756, nauwelijks tot 2.500 inwoners; doch in 1784 was het bevolkingscijfer reeds tot 2.835 geklommen.

Ninove nam deel aan de Brabantsche omwenteling. Na de inneming van Gent door den prins de Digne, ging het stadje tot het Souverein Comiteit der Vereenigde Nederlanden over, en op 30^{en} November 1789 werd de abt Jan Pamelerre naar Brussel tot de Vereenigde Belgische Staten afgevaardigd. Op 12 Juli 1790 stortten de leden van het Patriotisch Kantoor aan de oorlogskas te Gent eene som van 1.054 gulden. Reeds op 6^{en} December moest Ninove nochtans de overheid van Keizer Leopold II van Oostenrijk erkennen.

Op 10^{en} November 1792 werd Ninove in bezit genomen door de troepen van den republikeinschen generaal Dumouriez; doch deze eerste Fransche verovering duurde slechts tot 30 Maart 1793. Na den slag van Neerwinden stemde de magistraat eene ruime bijdrage, om keizer Frans II te helpen in het bestrijden der Fransche Sans-culotten. Doch reeds in Juli 1794, acht dagen na de nederlaag van Fleurus, kwamen de Franschen de stad in bezit nemen. Toen begon dit hatelijk tijdperk van vervolgingen, opzoekingen, takseeringen en willekeurige aanhoudingen, die reeks van afpersingen, rekwisitiën en gewelddaden, die den inval der Carmagnols hier te lande kenmerkte. In 1796 werden de goederen der abdij verbeurd en verkocht; doch de kerk, het klooster en zijne bijbehoorigheden werden aangekocht door den oud-prior in de niet-verwezenlijkte hoop, hier later het gemeenzame leven te hernemen.

De geweldenarijen der Fransche commissarissen verwekten in 't Land van Aalst den opstand der ‘Brigands’; op 28 October 1798 rukte eene bende boeren, uit Denderwindeke vertrokken, op Ninove af, wierp hier den Vrijheidsboom en het standbeeld der Rede omver en doorliep dan altijd groeiende al de omliggende dorpen. Doch het is gekend hoe de republikeinsche troepen van generaal Rostolland de ‘Boeren’ vernietigden te Pollare op 3^{en} November. Ninove kwam toen beurtelings onder het Keizerlijk en onder het Hollandsch regiem; 't is uit Ninove dat op 17 Juni 1815 de hertog van Brunswijck vertrok, om 's anderen daags in den bloedigen slag van Waterloo te sneuvelen. Voegen wij er nog bij dat verscheidene Ninovieten deelnamen aan de glorierijke Septemberdagen in 1830.

Dank zij het leggen van de spoorweglijn van Denderleeuw naar Aat (1857), met vertakking van Aalst naar Dendermonde het volgende jaar, later gevolgd door de bevaarmakingswerken van de Dender, klom de bevolking van Ninove van 4.400 (1834) tot 5.250 (1858). De stekjes-, garen- en sigaren-nijverheid deed dit getal aanzienlijk klimmen, zoodat in 1912 het aloude stadje zich mocht verheugen in een zielencijfer van 9.300 inwoners.

V. FRIS.

Nederlandsche Letteren.

De ex-archivaris der stad Antwerpen, P. Jos. Van den Branden, heeft zich weer verdienstelijk gemaakt door het uitgeven van een monographie, die heel wat nieuws en boeiends bevat voor de liefhebbers der Antwerpsche kunstgeschiedenis. Voor een paar jaren pas vermeldden wij hier zijn belangrijk werkje over *Anna Bijns*, ditmaal mogen wij ons verheugen in een studie over *Willem Ogier*, den zoo eigenaardigen zeventiendeeuwschen tooneeldichter (Antwerpen, Drukkerij V. Resseler, Lange Nieuwstraat, 48).

Over den levensloop van W. Ogier was totnogtoe weinig of niets bekend. Dank zij gelukkige vondsten in de oude Antwerpsche oorkonden is de heer Van den Branden er in geslaagd ons ditmaal een tamelijk volledig levensbeeld van den talentvollen zwierbol en tooneelschrijver te schetsen. Daarin ligt de voornaamste en stellig hoog te schatten verdienste van zijn nieuw werk.

Eerst maken wij kennis met Ogier's ouders. Zijn vader, Frans, liet hem in 1618 in de Antwerpsche hoofdkerk ten doop dragen, maar toch werd hij zóó verdacht van geuschgezindheid, dat hij met vrouw en kroost naar Amsterdam moest vluchten. In 1628, na zijn dood, kwam zijn weduwe, Anna de Potter, naar Antwerpen terug, waar zij een naai- en kantwerkschool opende. Naar aanleiding van klachten, uitgaande van de naijverige schoolmeesters en -juffrouwen, in de St-Ambrosiusgilde vereenigd, werd haar dit na korten tijd belet. Men verdacht haar van protestantisme en ze had geen exaam voor de Ambrosiusgilde afgelegd. Toen begon zij een kleinhandel in garen, saai, enz., waarmede zij haar kinderen moeizaam opvoedde. Haar zoon Willem ging ter school bij de paters Augustijnen, doch voltooide zijn studiën niet. Tooneelschrijven bleek al spoedig zijn roeping, want reeds in 1635 begon hij te werken aan

zijn *Dronken Heyn*, later in den cyclus der *Seven Hooftsonden* opgenomen onder den titel *De Gulsigheydt.* Hij was de goede vriend geworden van een liederlijken zonderling, Artus Loemans, een rijkgeworden huikmaker, die zoowat Maecenas speelde met lustige schilders, die Wijntje en Trijntje in eere hielden. ‘Het Schild van Keulen’, Loemans' woning, was hun geliefkoosde vergaderplaats. Daar kwamen o.a. Adriaan de Brouwer, de schilder van de *Zeven Hoofdzonden*, die wellicht Ogier op het denkbeeld van zijn tooneelcyclus bracht, Peter de Jode II, Joos van Craesbeeck e.a. In het ‘Schild van Keulen’ ontmoette Ogier ook een bevallig meisje, Cornelia, dat hij voor de dochter van den rijken Loemans hield. Hij werd op haar verliefd en bracht het zoo ver, dat ze weldra ‘begord van kind’ was. Intusschen had Ogier vernomen, dat Cornelia Loemans' naam niet droeg en dus ook nooit zijn erfgename zou worden. Toen Ogier's eigen moeder hem voorhield, dat het zijn plicht was met zijn slachtoffer te trouwen, weigerde hij halsstarrig en verwekte een openbaar schandaal door bekend te maken, dat Cornelia op de doopboeken van de St-Joriskerk vermeld stond, met nog twee jongens, als het kind van een zekeren Hans van Schuppen en Magdalena Reinet, personen die nooit bestaan hebben. Die vervalsching der doopboeken zou de pastoor van St-Joris niet ongestraft laten, hij zou de zaak door het geestelijk hof doen onderzoeken. De vrees voor de straf deed Artus Loemans aan den pastoor bekennen, dat hij de schuldige was, die aldus drie bastaardkinderen, verwekt bij zijn huishoudster, Magdalena Huycks, onder valschen naam op het doopboek had doen brengen. Loemans erkende dus die kinderen en de pastoor verplichtte hem zijn huishoudster tot wettige vrouw te nemen. Alhoewel Cornelia's afkomst nu geregeld was, kostte het nog heel wat moeite vooraleer de wederspannige Ogier haar in Mei 1638 tot vrouw nam. Zij leefden samen in het huis van Ogier's moeder, die haar zaakje aan haren zoon overliet. Reeds in November 1638 stierf Ogier's vrouw, eenige weken na haar kindje. Nu die huwelijksbanden verbroken waren, nam moeder Ogier weer de leiding van den winkel op zich en liet haar zoontje zich aan zijn letterkundige liefhebberij overleveren. Nu voltooide hij zijn *Dronken Heyn*, die hij in de rederijkkamer *De Olijftak* ter opvoering kwam aanbieden. De eerste vertooning greep plaats in 1639 en genoot veel bijval. Ogier

werd in de heele stad door bekend. In 1643 werd hij als schoolmeester aangenomen. Hij begon zijn onderricht in een kamer achter den winkel zijner moeder, doch betrok naderhand verschillende eigen woningen. Hij werkte ook voort als tooneeldichter en in 1644 liet hij zijn *Hooveerdigheydt* opvoeren door de *Violier* voor een uitgelezen gezelschap, waaronder zich David Teniers II, Erasm en Artus Quellin e.a. bevonden. In 1645 gaven de *Violieren* zijn *Gramschap*, het levendige, realistische spel, dat o.a. ook herhaalde malen werd opgevoerd te Amsterdam onder den naam *De Moedwillige Bootsgezel* en dat aan den schilder Van den Bosch het onderwerp voor een schilderij schonk. Onder dezen laatsten titel werd het werk van Ogier in 1672 onbeschaamd onder den naam van J. Sommers uitgegeven. In 1646 was Ogier klaar met zijn *Onkuysheydt*, ook door de Violieren voor de eerste maal vertoond. Het jaar nadien kwam *Haet en Nijdt.* Hoe zeer Ogier in zijn hoofdzonden nu ook als zedenmeester preekte, was hij al niet veel verbeterd. Het ‘vuur der jeugd’ was nog lang niet uitgebluscht bij hem. Na een verdacht avontuur met Mayken Broers, waaruit bleek, dat Ogier in zijn huis een viertal jonge meisjes hield, die bezwaarlijk voor zijn leerlingen konden doorgaan, kwam weer een droevig geval als vroeger met Cornelia Loemans. Ogier verleidde een zeventienjarige wees Maria Schoenmakers, doch van een huwelijk met haar wilde hij niet hooren. Het is enkel nadat de onderwijzersgilde van St-Ambrosius Ogier dreigde uit te sluiten, dat hij besloot het bedrogen meisje te huwen.

Dit gebeurde in Januari 1648 en reeds in Februari bracht Ogier zijn kind, een dochterje, Barbara, ten doop. In 1650 kwam een tweede spruit, in 1652 een derde. Nu schijnt hij ernstiger geworden te zijn, te oordeelen althans naar de waardigheden, die hij in de St-Ambrosiusgilde bekleedde. Hij werd er ouderman, adjunct en eindelijk deken. De *Violier* werd na een periode van verkwijning af geschaft, en de *Olijftak* werd met de *Lucasgilde* vereenigd. Om deze vereeniging te vieren speelde men Ogier's comedie *De Turksche historie van Mahomet en Erena*, in 1661. Dit werk is ongelukkiglijk verloren gegaan. Nu wachten we weer tot in 1677 vooraleer de *Lucasgilde* een nieuw werk van Ogier vertoont, nl. *De Traegheydt.* Op denzelfden avond speelde men het treurspel *De getrouwe Panthera* van zijn

dochter Barbara, die nu 29 jaar oud was. In 1678 werd de *Gierigheydt* voor de eerste maal vertoond. In 1680 kwam de *Boere-Geck.* In 1689 overleed hij. Niet alleen zijn dochter Barbara wijdde zich aan het tooneel, maar ook zijn kleinzoon, Barbara's kind, Willem Ignatius, schreef verschillende treurspelen.

Dit noodzakelijk kleurloos en onvolledig overzicht op de studie van den heer Van den Branden toont genoegzaam aan, dat er zeker heel wat onbekends wordt door aan het licht gebracht. Het werk is zoowat opgevat in den trant van Jan ten Brink's *Jan Starter en zijn wijf*, boeiend verteld als door iemand die tegelijk historicus en romanschrijver wil zijn. Hier en daar wordt met een treffend locaal kleurtje de omgeving van Ogier geschilderd en bijwijlen ligt er ook een tintje gevoel in het werk, dat niet onwelkom is, alhoewel het soms wat naïef aandoet.

Wij betreuren alleen, dat de heer Van den Branden het modern wetenschappelijk gevoel onbevredigd laat door zijn bijna volledig gemis aan bronnenopgave. Bovendien kunnen wij niet altijd duidelijk onderscheiden wat een door bronnen (al zijn het dan ook ‘verborgen bronnen’) bewezen feit is of enkel een op waarschijnlijkheden berustende veronderstelling van den heer Van den Branden (Zie b.v. blz. 6, 11, 12, 13, 23, 25 en andere meer).

Het critisch letterkundige deel van de studie is veel minder verzorgd dan het biographische deel. Van Ogier's werken krijgen wij enkel een samenvatting en vele uittreksels. Hier had de schrijver dieper tot op den bodem van zijn onderwerp moeten doorgaan. Zoo wordt o.a. het zeer belangrijke onderzoek van de verhouding van Ogier's werk tot dat zijner tijdgenooten maar even aangeraakt. Het is een onbevochten waarheid verkonden te zeggen dat Ogier's tooneelwerk heel ver verwijderd is van het stichtelijke Jezuïeten-drama, van de allegorische spelen, de Grieksche en Romeinsche tragediën van W. Van Nieuwelandt, van de Spaansche namaaksels van F.C. de Coninck en dergelijke, maar het zou daarentegen de moeite loonen te onderzoeken in hoever Ogier's spelen groeien uit of afwijken van de battementspelen, de tragi-comediën en cluyten van Wils, Vrancx, Ysermans en andere zijner voorgangers.

In de *Utrechtsche Bijdragen voor Letterkunde en Geschiedenis* heeft Dr. M.W. Immink *De Spiegel der Minnen*

van Colijn van Ryssele uitgegeven, voorzien van inleiding, aanteekeningen en woordenlijst.

Deze tekst, een herdruk van de eerste uitgaaf van 1561, zal velen uiterst welkom zijn (A. Oosthoek, 1913).

De Spiegel der Minnen is het eenige ernstige stuk uit de 16e eeuw, waarin de gegoede burgerij zonder allegorische vermomming optreedt. Om die reden verdient het werk al onze belangstelling, maar het is bovendien in letterkundig opzicht een van de beste rederijkersstukken, die ons bewaard bleven.

Ontdaan van alle rederijkersversieringen, komt de inhoud van het spel op het volgende neer. - Een rijke koopmanszoon uit Middelburg, Dierick, heeft liefde opgevat voor zijn buurmeisje Katharina, een arm naaistertje. Dierick's ouders, die wat van die neiging gemerkt hebben, willen er niet van hooren, en zenden hun zoon voor een tijdje naar Dordrecht, bij een oom, om hem Katharina te doen vergeten. Dierick krijgt voor zijn vertrek van zijn meisje een haarlok, die hij steeds in een gordel bij zich zal dragen. Dierick verkwijnt bij zijn oom, en als de ‘medecijn’ er bijgehaald wordt, verklaart deze, dat zijn patient ‘gequelt is van minnen’ en als eenig geneesmiddel schrijft hij hem voor: ‘den asem van een zuyver maeght.’ Het lange wegblijven van Dierick maakt Katharina achterdochtig. Allerlei ‘zinnekens’ als ‘Jalours ghepeyns, Begheerte van hoocheyt en Vreese voor schande’ kwellen haar zoodanig, dat ze besluit met haar neef naar Dordrecht te gaan om de haarlok terug te halen. Ze trekt manskleeren aan en onder voorwendsel van een beevaart naar St-Andries, zet ze zich met neef op reis. Ze ontmoeten Dierick voor de herberg van zijn oom. Hij ziet er slecht uit, doch is vol vreugde als hij hoort, dat de reizigers, die hij niet erkent, uit Middelburg komen. Katharina's hart was al heel verteederd, maar toen de neef het gesprek op haar bracht, gaf Dierick voor, dat het hem met Katharina nooit ernst was. Het vermomde meisje werd daardoor zoo wanhopig, dat ze Dierick in den nacht den gordel met de haarlok ontsteelt en met neef naar Middelburg terug keert. Na het verlies van zijn gordel wordt Dierick steeds zieker, zoodat zijn ouders hem eindelijk laten terugkomen. Katharina heeft berouw, elken dag komt ze heimelijk het ‘rincxken van der deure’ van Dierick's huis kussen. Om Dierick afleiding te bezorgen geven zijn ouders een ‘croon-

spel' (zingen en dansen om een krans), waarop Katharina ook genoodigd wordt. Dierick ziet haar van uit zijn ziekbed. Zijn verlangen naar haar wordt zoo groot, dat hij zijn ouders smeekt haar bij hem te brengen. Zonder haar zal hij sterven. De ouders gaan Katharina vragen, maar zij toont zich hooghartig en antwoordt, dat Dierick tot haar moet komen, zoo hij getroost wil worden. Dierick sterft dan ongetroost. Als Katharina dat hoort wordt ze ziek en sterft kort daarop, gekweld door berouw.

Deze stof is zeer organisch ingedeeld in zes spelen, waarvan de twee eerste feitelijk maar één uitmaken. Wij staan hier dus voor een navolging van de verdeeling in vijf bedrijven der klassieken, die bij den auteur een beter begrip van den harmonischen bouw der oude tragedie verraadt dan bij welken anderen rederijker ook. In dit opzicht is *De Spiegel der Minnen* een stap op den weg naar het klassicisme van de 17e eeuw.

Voor het overige vertoont het werk al de typische trekken van het rederij kerstooneel. Saturnus, Phoebus en Venus loopen onder de Nederlandsche menschen, die in het stuk optreden, evenwel niet als mythologische goden, maar als symbolen van de kracht, die van uit de planeten van dien naam het levenslot van Dierick en Katharina beheerscht. Venus 'spraeyt den soeten dau van minnen' en Saturnus doet minnaars sterven 'vol druckelycke smertens van jalousien in desperacien'. Belangrijker dan deze astrologische geleerdheid is de rol der 'zinnekens', die hier niet alleen de bekende half duivelsche, half clownachtige personages zijn, maar in het heele werk door de treffende verpersoonlijking geven van de hartstochten der hoofdpersonen. In zijn merkwaardig *Gids*-artikel (Februari 1910), dat wij hier vermeldden, zegt J.A.N. Knuttel, dat de zinnekens in den *Spiegel der Minnen* als weergave van 's menschen innerlijken strijd de plaats van de latere alleenspraak vervullen, maar veel levendiger en veel natuurlijker. Men denkt hier onwillekeurig aan Goethe, die, in de kerkscène van Faust op dezelfde wijze alleenspraken vermijdt door Gretchen's gedachten in den boozen geest te belichamen.

In de karakterteekening zijner personages overtreft de dichter van dit werk al zijn tijdgenooten. Al de personen, en ze zijn talrijk, zijn naar hun stand getypeerd en hebben meestal een eigen karakter. In dit werk treft ons ook een

sterke gevoeligheid, die aan sentimentaliteit grenst, een verschijnsel, dat in onze zestiende-eeuwsche dramatische letterkunde alleen staat.

Daarnaast vinden wij dan weer de gewone zucht tot moraliseeren, die al onze rederijkers onderscheidt. Er is in dit spel voor onze spreekwoorden verzamelaars b.v. een heele schat volkswijsheid op te doen (Zie *Inleiding*, XLV).

Van den dichter Colijn van Rijssele is ons nog steeds weinig meer dan de naam bekend. Waarschijnlijk werd hij geboren te Rijsel, was lid van een Vlaamsche of Brabantsche Kamer en leefde vóór 1561. J.A.N. Knuttel is van oordeel dat Colijn van Rijssele en Colijn Keyart, bijgenaamd ‘den amoureusen Colijn’, auteur van een ‘Handel der Amoureusheyt’, maar een en dezelfde persoon zijn, dien hij ‘den amoureusen Colijn Keyart van Rijssele’ noemt. Dr. M.W. Immink deelt deze zienswijze niet en ontwikkelt in zijn inleiding zijn bezwaren met klem van redenen.

De zeer degelijke uitgave van Colijn's werk verdient allen lof en is de vorige interessante tekstuitgaven van de *Utrechtsche Bijdragen* volkomen waardig.

Met genoegen vermelden wij een van de jongste uitgaven van de Koninklijke Vlaamsche Academie, nl. Leo van Puyvelde's *Schilderkunst en Tooneelvertooningen op het Einde van de Middeleeuwen* (Gent, W. Siffer). Dit is wel het boek, dat over het onder kunsthistorici zoo veel betwiste onderwerp der wederzijdsche invloeden van tooneel en schilderkunst in de middeleeuwen door een Vlaamsch geleerde moest geschreven worden. De argumenten, die te putten waren uit de kennis van onze oude mysteriespelen, abele spelen en kluchten, worden hier voor de eerste maal met de thans mogelijke volledigheid en met echt wetenschappelijke methode, voorzichtig en betrouwbaar, in het algemeen debat gebracht.

De wijze, waarop L. van Puyvelde zich van zijn taak kweet, gaf aan zijn boek niet alleen een duurzame waarde in de kunstgeschiedenis, maar maakte het ook genietbaar voor iederen leek, die met de vroegere studiën over het onderwerp minder bekend is.

Van Puyvelde gaat in tegen de meening van kunsthistorici als Emile Mâle, die de vernieuwing van de Nederlandsche schilderkunst in realistischen zin op het einde van

de 14e eeuw toeschrijven aan den invloed van de suggestieve groote tooneelvertooningen in de middeleeuwen. In zijn belangrijk tweede hoofdstuk ontwikkelt hij de meening (ook reeds door J. Mesnil voorgestaan), dat de invoering van meer menschelijk bezield en natuurgetrouw leven in de kunst door de werking van verschillende factoren moet verklaard worden, als daar zijn: de natuurlijke aanleg van ons volk; de voorspoedige levensvoorwaarden, die de liefhebbers van werkelijkheid nog meer deden genieten van de dingen rondom hen en de schilders tot nauwkeuriger weergeving van hun omgeving aanspoorden; de Franciskaansche geest van genegenheid voor de natuur en het mysticisme, dat het hoogste in den kring van het dagelijksche leven bracht. Daarna onderzoekt Van Puyvelde een andere gewichtige vraag, nl. waar vandaan de wijziging in de iconographie kwam, de nieuwe keus van onderwerpen, de nieuwe wijze van behandeling en schikking. Is die vernieuwing te danken aan den invloed der Italiaansche vroeg-Renaissance, of haalden de schilders dat nieuwe uit de geestelijke literatuur, die ze tot hun beschikking hadden, de *Armenbijbels*, den *Spiegel onser Behoudenisse*, de *Meditationes Vitae Christi*, de *Legenda aurea* e.a.? In zijn derde en vierde hoofdstuk volgen wij Van Puyvelde's critisch onderzoek van die punten en komen met hem tot een ontkennend besluit. De werkelijke vernieuwingen, die de middeleeuwsche schilders in hun werk invoerden, zijn, volgens Van Puyvelde, voor een groot deel het gevolg van wenken en inlichtingen, hun door theologen gegeven. Zoo lijkt het hem onbetwistbaar, dat een schilderij als de *Aanbidding van het Lam Gods*, dat niet enkel een in beeld gebrachte tekst van de Apocalypsis is, maar de dogmatische plastische samenvatting van het christelijk geloof, alleen met hulp en raad van theologen kon ontworpen worden. Van die afhankelijkheid van de theologen, die ook de beste bestellers van schilderijen waren, haalt Van Puyvelde treffende voorbeelden aan, o.a. dat van Dirk Bouts, die door een contract verbonden was, bij het schilderen van zijn *Laatste Avondmaal*, de raadgevingen te volgen van twee Leuvensche hoogleeraars in de theologie.

Daar nu theologen en klerken in de meeste gevallen de dichters en de regisseurs der geestelijke tooneelspelen waren, zullen zij de schilders wel meer dan eens gewezen hebben op den plastischen vorm, dien zij zelf aan het onderwerp op

het tooneel gegeven hadden. Ook buiten die raadgevingen der theologen zullen de schilders de oogen naar het tooneel gericht en er de suggestie van ondergaan hebben. Zij stonden niet sceptisch tegenover die vertooningen, zooals J. Mesnil ten onrechte beweerde; integendeel, hun gemoedsleven was volkomen in eenklank met de vroomheid der gemeenschap, waarin ze leefden en waarvan de tooneelvertooningen een kenschetsende uiting waren. Van Puyvelde haalt voorbeelden aan van schilders, die bij het ineenzetten van tooneelspelen behulpzaam waren, en noemt er zelfs een, Peter Balten, die als bekwaam tooneelspeler bekend stond. Het kan ons dus niet verwonderen zoo schilders bij het behandelen van een onderwerp zich door de tooneelvoorstelling van datzelfde onderwerp lieten beïnvloeden.

Uit dien invloed, waarvoor Van Puyvelde slechts weinige bewijzen kan aanhalen, kon in elk geval het realisme niet geboren worden, daar de tooneelvertooningen toch maar styliseeringen waren van de werkelijkheid. Het grootste gedeelte van het boek wordt dan gewijd aan het toetsen van het werk onzer schilders aan dat onzer tooneelschrijvers. Al de nieuwe voorstellingen en de wijziging van de oude voorstellingen in de schilderkunst worden vergeleken met onze oude tooneelspelen. Ook de inrichting van het theater en verschillende bestanddeelen van het tooneeldecoratief worden besproken in verband met het werk der schilders. De uitslagen van dezen zeer nauwgezetten arbeid toonen aan, dat de invloed van de tooneelvertooningen zich meestal beperkte tot de keus van onderwerpen, tot de opvatting en de bijzondere behandeling van sommige onderwerpen, tot een houding, een gebaar, een kleedij, een decor. Zoo heel veel is dat niet. Ook verbergt Van Puyvelde niet, dat hij bij den aanvang van zijn onderzoek gehoopt had tot bepaalder besluiten te komen en zich in dit opzicht eenigszins ontgoocheld zag. Meer dan eens leidt zijn onderzoek alleen tot het stellen van een vraagteeken. In elk geval blijkt uit zijn werk, dat de invloed van het tooneel op de schilderkunst wel degelijk heeft gewerkt, maar niet in de overwegende mate, die vroegere kunsthistorici hadden laten vermoeden.

Het werk, dat klaar en aangenaam geschreven is, bevat zes en vijftig afbeeldingen van schilderijen, teekeningen, miniaturen, enz., die den lezer in staat stellen de redeneeringen en beweringen van den schrijver goed te volgen en te controleeren.

Wij kunnen Van Puyvelde geluk wenschen met zijn eerlijk, echt wetenschappelijk werk, dat door niemand minder dan Prof. G. Kalff in den *Gids* van Februari 1914 zeer waardeerend besproken werd. Door de gewaagde theorieën van E. Mâle, die trots al zijn verdiensten als ‘prospector’ in wetenschappelijk opzicht veel verder sprong dan zijn stok lang was, aan een onbevooroordeeld onderzoek te onderwerpen, heeft hij de eer van de Belgische wetenschap een ernstigen dienst bewezen. Prof. G. Kalff mocht schrijven: ‘Geenerlei twijfel aan de waarheid van Mâle's voorstelling kwam op bij die Belgen, die geen andere wetenschap kennen dan de Fransche; bij wie al wat uit Frankrijk komt, “erin gaat als Gods woord in een ouderling.” Het werk van Van Puyvelde zal den Hollandschen geleerde de verheugende verzekering gegeven hebben, dat er andere Belgen zijn met meer wetenschappelijken, minder eenzijdigen geest.’

Een ander werk, waarmede de Koninklijke Vlaamsche Academie eer zal inleggen, is de studie met tekstuitgaaf van *Tondalus' Visioen* en *St-Patricius' Vagevuur*, door Dr. R. Verdeyen en Dr. J. Endepols, waarvan het deel I zooeven verschenen is (Gent, W. Siffer en 's-Gravenhage, M. Nijhoff). De leek vraagt zich stellig af wat dat voor werken zijn. Het eerste werd omstreeks 1149 in het Latijn geschreven door zekeren broeder Marcus, van Iersche afkomst, die zich in een klooster te Regensburg gevestigd had. Het vertelt de stichtelijke geschiedenis van den Ierschen ridder Tondalus, die dood valt, doch drie dagen nadien weer levend wordt, zijn goed aan den arme geeft en zich aan den dienst van God wijdt. Gedurende zijn driedaagsch dood-zijn had hij een bezoek aan de andere wereld gebracht en uitvoerig vertelt hij nu zoowel over de straffen der verdoemden als over de belooning der gelukzaligen. *St-Patricius' Vagevuur* behandelt een zeer verwante stof, doch anders ingekleed. Dit werk, waarvan de schrijver een Cisterciënser monnik uit Saltrey is, dagteekent van omstreeks 1189 en is eveneens in het Latijn opgesteld. Hier vernemen we hoe God aan St-Patricius, den bekeerder der Ieren, een hol toont, waar boetelingen de geheimen der andere wereld konden zien. Nu zouden de weerbarstige Ieren tot het ware geloof komen, daar het hun gegund werd met eigen oogen het hiernamaalsche te zien. St-Patricius bouwde bij dit hol een kerk en een klooster. Het was echter niet zoo gemakkelijk dat hol te bezoeken. Eerst

moest de bisschop zijn toelating geven, dan moest de boeteling 15 dagen vasten en bidden en daarna de sacramenten ontvangen. Onder het zingen van litanieën werd hij dan naar het hol geleid en er voor een nacht in opgesloten. Het werk van den monnik van Saltrey vertelt nu hoe een Ridder Owein toegang tot het hol kreeg en weidt dan uit, even uitvoerig als Tondalus, over de pijnigingen en de vreugden der andere wereld, waarvan Owein ooggetuige was geweest.

Beide werken werden gedurende de middeleeuwen op groote schaal verspreid en in alle Europeesche talen overgezet. Van *Tondalus' Visioen* bestaat er zelfs een IJslandsche vertaling uit de 13e eeuw en van *St-Patricius Vagevuur* o.a. ook een Czechische en een Hongaarsche. Herhaaldelijk werden ook Nederlandsche vertalingen gemaakt.

Het groote cultuurhistorische en theologische belang van die twee legenden ligt natuurlijk hierin, dat zij ons een uitvoerig beeld geven van de andere wereld, vooral van de hel, zooals vele middeleeuwsche menschen zich die voorstelden. In zijn *Divina Comoedia* geeft Dante ons een heel leerstelsel over de wijze van beloonen en straffen, dat echter maar de volmaking is van hetgeen de middeleeuwsche theologie daar geleidelijk over ontwikkelde, en reeds in Tondalus vindt men gesprekken over den aard en den graad van straffen en beloonen, die Dante uit de verte laten voorgevoelen. Broeder Marcus bespreekt o.a. achtereenvolgens de bijzondere straffen, die in de hel voorbehouden zijn voor de mansslachtigen, de dieven, de roovers, de vrekken, de onkuische leeken en geestelijken, enz.; zoo kan men zich een duidelijk denkbeeld vormen van de voornaamste menschelijke zwakheden, die hij te bestrijden had.

Dr. R. Verdeyen en Dr. J. Kndepols hebben die belangrijke werken nu met alle wetenschappelijke nauwgezetheid onderzocht en bestudeerd. In het eerste deel van hun studie geven zij alles wat zij over de legenden zelf en hunne geschiedenis weten mede te deelen. De vergelij kende uitgaaf der oude Nederlandsche vertaling zal in het tweede deel volgen.

Bijzonder rijk gedocumenteerd zijn de hoofdstukken over de visioenen der andere wereld bij de oude Ieren en bij de christelijke schrijvers vóór *Tondalus' Visioen* en *St-Patricius' Vagevuur.* Ook de beschouwingen over de theologische waarde van de visioenen is zeer boeiend. Daarna worden de

twee legenden volgens een gelijk plan behandeld. Na een opgave van den inhoud komt de bespreking van de dateering van het werk, de historische personen, die er in voorkomen, de bronnen en de beteekenis. Daarop volgt dan de letterkundige geschiedenis van de legende, die o.a. ook handelt over de vertalingen, verwante stoffen, toespelingen in de latere literatuur, enz. De lijst van handschriften en drukken, van uitvoerig bibliographisch materiaal voorzien, sluit de beide studiën.

Bij de behandeling van *Patricius' Vagevuur* komt een afzonderlijk hoofdstuk voor, waarin zeer onderhoudend verteld wordt over de tegenwoordig nog bezochte bedevaartplaats van *St-Patricius' Vagevuur* in het Noorden van Ierland in het graafschap Donegal op een der eilandjes *(Saints* of *Station Island)* van het meer *Lough Derg.* Op dat eiland was het dat Patricius op Gods aanwijzing den beruchten helleput vond.

Van in de vroegste middeleeuwen kwamen hier bedevaarders heen en weldra werd Lough Derg een der voornaamste 'officiëele' bedevaartplaatsen van geheel christelijk Europa, misschien even beroemd als het tegenwoordige Lourdes. In 1497 was een Nederlandsche monnik uit Eemstede oorzaak, dat Patricius' Vagevuur tijdelijk gesloten werd. Hij had slechts met veel moeite toegang tot het hol gekregen, omdat hij geen almoezen wilde geven aan de geestelijken, die het bewaakten; bovendien had hij er niets gezien; verontwaardigd bracht hij Paus Alexander VI op de hoogte. Deze beval het Vagevuur te sluiten. Weldra werd het echter weer geopend en welke moeite de Engelsche wereldlijke overheid ook aan wendde om het bedevaartgaan te verhinderen, zelfs niettegenstaande het afbreken van het 'purgatory', bleef het oude gebruik in leven, alhoewel er van visioenen nu geen spraak meer is.

Reeds Erasmus werd getroffen door de overeenkomst tusschen het verhaal van de bezoeken aan *St-Patricius' Vagevuur* en het Grieksche verhaal van het hol van Trophonius te Lebadea, waarin men na allerlei voorbereiding toegelaten werd om een kijkje te nemen op de andere wereld. Dit wekt natuurlijk het vermoeden, dat het geloof aan het vagevuur van St-Patricius niet heelemaal vrij is van oudheidensche invloeden.

Het werk van Dr. R. Verdeyen en Dr. J. Endepols

zal welkom zijn niet alleen bij taal- en letterkundigen, maar ook bij historici en niet het minst bij folkloristen.

De zoo sympathieke dichteres van de verrukkelijke *Kindersproke*, van de mooie verhalende gedichten *In de Smidse*, *Ballade* e.a., - de in Vlaanderen zoowel als in Holland hoog gewaardeerde Jonkvrouwe Marie Agathe Boddaert, is op 12 April 1914 overleden. Zij werd op 6 Februari 1844 geboren.

Zij leefde als een stille in den lande, in zulke mate, dat meer dan een letterkundige geschiedenis uit den laatsten tijd haar niet eens vermeldt of weinig meer dan haar naam opgeeft. En nochtans bevatten haar twee bundels poëzie *Aquarellen* ('s-Gravenhage, W. Cremer, 1887) en *Serena* (Utrecht, Honig, 1898) meer stukjes, waaraan een duurzaam leven verzekerd is, dan de talrijke bundels van andere dichters met luidschallender faam.

Alhoewel Marie Boddaert geen figuur was in de letterkundige beweging van '80 - het lag niet in haar karakter zich naar voren te dringen - toch is haar kunst met die van de tachtigers zeer nauw verwant. In haar lyrische stukjes, die door de Hollandsche toondichters zóó gezocht werden, geeft zij volkomen ‘individuëele expressie van individuëele emotie.’ Frischheid en opgewektheid, verlangen naar 't mooie leven, romantisch droomen van nakend geluk gingen uit haar gemoed in haar lyriek over. Ook haar beschrijvende poëzie was persoonlijk doorvoeld en werd aldus tot lyriek. Marie Boddaert leefde lang op het ouderlijk kasteel Westhove, bij Domburg, dicht bij duin en zee. Het spiegelbeeld van die natuur ligt op menige plaats in haar werk, rustig, mooi bezonken. Zelfs waar de dichteres vertelt, geeft ze nog eigen subjectief gevoel.

Marie Boddaert schreef ook heel wat prozawerk: *Pater Clement*, *Sturmfels*, *Buiten de Wet*, boeiende verhalen waarvan er enkele tot twee- en driemaal herdrukt werden, en vooral boeken voor de jeugd: *Jong Leven*, *Prins Almanzor's Makker*, enz. Zij leverde ook aan Richard Hol twee operateksten: *Uit de Branding* en *Floris V.*

Uit onze bellettristische lectuur van den laatsten tijd vermelden wij met genoegen *Elooi in het Woud*, van H. van Walden (Antwerpen, V. Resseler).

Het verhaal op zich zelf is bijzonder eenvoudig. Elooi is op de mooie Felicie verliefd met een diepen, ietwat *schwär-*

merischen hartstocht. Felicie begrijpt Elooi's liefdeidealisme maar half; dochter van de arme, als heks verafschuwde Tatie, heeft zij zich aan Elooi gehecht vooral omdat hij rijk is. Een huwelijk met hem zou haar wreken over den smaad, haar om wille van haar ellendige afkomst dagelijks aangedaan. Als Elooi's vader van die plannen hoort, weet hij Felicie's moeder over te halen om hem te helpen de verwezenlijking er van te beletten. Felicie keert zich van Elooi af en wordt weldra de vrouw van een anderen rijken boer, Mandus, wiens liefde zoo plomp en grof zinnelijk is als die van Elooi edel en geïdealiseerd. Het huwelijksleven van Felicie wordt een hel en weldra voelt ze diep wat ze verloren heeft aan Elooi, die sedert hun scheiding, wrokkend tegen zijn vader en wanhopig om het verlies van de nog steeds beminde vrouw, de eenzaamheid opzoekt van het woud, waar hij bittere berusting leert. Felicie voelt zich nu onweerstaanbaar naar Elooi gedrongen. Ze gaat hem in het woud vinden om haar liefde te bekennen, doch Elooi wijst haar van zich af. Intusschen sterft Felicie's moeder, en wordt Elooi ernstig ziek. Op zijn koortsbed groeit in hem de oude liefde voor zijn vader weer op, als hij ziet hoe de man om hem begaan is en voor hem zorgt. Ook de vader begrijpt wat hij vroeger aan Elooi misdeed, nu hij hem in ijlkoorts zijn ondanks alles vast gebleven liefde voor Felicie hoort uitroepen. Na zijn genezing ontmoet Elooi Felicie weer in het woud, verzoent zich met haar in een oplaaiing van hartstochtelijke liefde en als Felicie het bij Mandus niet meer uithouden kan en bij Elooi in het vaderlijke huis om steun komt bidden, wordt zij daar met open armen ontvangen. Elooi's vader vereenigt de twee gelieven, die nu naar de stad een nieuw leven te gemoet trekken.

Dergelijk verhaal zou onbelangrijk zijn, indien de lyrische toon er van niet dadelijk liet inzien, dat het moet beschouwd worden als een soort van allegorische-symbolische inkleeding van een brok subjectief gevoelsleven van den dichter, niet als een beeld van werkelijkheid, van objectief geteekend landelijk leven.

Dat objectieve beeld van dorpsleven ligt er wel in. Elooi's vader en vooral Mandus zijn o.a. in dat opzicht voortreffelijke boerentypen. Maar de held van het verhaal, Elooi, is een door en door lyrische figuur. Zijn woudgevoel is dat van een modernen intellectuëele en in alles wat hij

zegt klinkt het lyrisme van den dichter-zelf door. Elooi staat op een heel ander plan dan andere dorpsbewoners, en als drager van het hooger gevoel geeft hij aan het boek zijn kenschetsend karakter. Het episch element is in het boek niet de hoofdzaak. *Elooi in 't Woud* doet op menige plaats aan als een gedicht in proza en dan genieten wij kostelijk van de mooie, kleurige, frissche taal, die Van Walden ons ten beste geeft. Het liefdeleven van Elooi met zijn hoog-opzwevende droomen, zijn smart, zijn na zijn genezing nieuw geboren hoop, zijn weelde bij Felicie's terugkeer, enz. is één zang. Ook de schildering van het woud is tot lyrisme geworden.

Het minst zijn wij ingenomen met de figuur van Tatie, die te zeer doet denken aan sympathieke heksen uit den tijd der romantiek. Die Tatie is een dubbelgangster van Zwarte Griet en andere modellen van dien aard.

In onze vorige kronijk werd *Geerten Basse* van Lod. Monteyne met ingenomenheid besproken. Thans kunnen wij met nog meer genoegen een nieuw werk van denzelfden jongen, veelbelovenden schrijver aankondigen: *De tweede Lente van Meneer Quistwater* (Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel en 'Plantijn', E. Secelle). Het is een verhaal uit het Antwerpsche volksleven, dat getuigt van eigenaardigheid en scherpen observatiegeest. Gerust mag dit werk, met enkele verhalen van L. Baekelmans, beschouwd worden als behoorende tot de beste Antwerpsche zedenschilderingen, die wij in onze literatuur bezitten. De liefdes- en huwelijks-avonturen van den lijkbidder op rust Quistwater worden smakelijk verteld met een ingehouden humor, waaronder we al den waren ernst van het leven voelen. Wij wenschen het boek in vele handen.

MAURITS SABBE.

Fransche Letteren.

Toen, na den dood van den edelen dichter Léon Dierx, Paul Fort tot prins der Fransche dichters uitgeroepen werd, was deze nog voor velen een onbekende. En nochtans had die dichter reeds meer dan een dozijn werken uitgegeven en was hij, in den vreemde zooals thuis, bekampt, bespot en geprezen geworden. De onwillekeurige barnumreklaam der Fransche dichters en der wereldpers, gedurende de laatste twee jaar rond Paul Fort's naam gemaakt, heeft het gelukkig gevolg gehad zijn werk alom te verspreiden. De dichter stelde zelf een bloemlezing uit zijn gedichten samen, die inderdaad al het merkwaardigste bevat, dat Paul Fort geschreven heeft. (*Choix des Ballades françaises*; 1 vol., 614 bl., Eug. Figuière & Co, Paris, fr. 6.00).

Men kent den dichtvorm, door Paul Fort gevonden en bijna zonder uitzondering toegepast: gerhythmeerd proza, meestal door staf- en eindrijmen gedragen. Een stijl dus, die het midden houdt tusschen het proza en het Fransche vers en de tegenstrijdige kwaliteiten dier twee stijlen schijnt te vereenigen. Paul Fort heeft in zijn proza-vers een vaardigheid en een virtuositeit verkregen, die volstaan om alle tegenkritiek te ontwapenen. Dat anderen minder goed in dien nieuwen vorm zullen slagen (en misschien beter doen hem niet na te volgen), is geen reden om Paul Fort's vinding minder interessant te vinden. Overigens, de pracht zijner kunst heiligt haar vorm.

Wát die vorm inhoudt, is moeilijker te bepalen, want weinige dichters zijn zoo veelzijdig begaafd als Paul Fort: het gewoon gesprek en het volkslied geeft hij met dezelfde innige kunst weer als het heldendicht en het klaaglied. En altijd schijnt hij even jong en levendig en pittig. Al wat van hem uitgaat, is eerlijk gevoeld en schoon uitgedrukt. Niets is verrukkelijker dan dit liedje uit zijn eersten bundel, dat

thans het eerste der *Chansons* uit voormelde bloemlezing uitmaakt:

La ronde.

Si toutes les filles du monde voulaient s' donner la main, tout autour de la mer elles pourraient faire une ronde.
Si tous les gars du monde voulaient bien êtr' marins, ils f'raient avec leurs barques un joli pont sur l'onde.
Alors on pourrait faire une ronde autour du monde, si tous les gens du monde voulaient s' donner la main.

En niets is pijnlijker dan dit andere liedje:

La fille morte dans ses amours.

Cette fille, elle est morte, est morte dans ses amours,
Ils l'ont portée en terre, en terre au point du jour.
Ils l'ont couchée toute seule, toute seule en ses atours.
Ils l'ont couchée toute seule, toute seule en son cercueil.
Ils sont rev'nus gaîment, gaîment avec le jour.
Ils ont chanté gaîment, gaîment: 'Chacun son tour.'

Paul Fort schrijft soms strophen van het hoogste lyrisme, zoo o.a. in *Orphée charmant les animaux*:

> Orphée chanta sans lyre les beautés de la flore. Et les fleurs enchantées, captives de son chant, se détachaient des branches en papillons vibrants, pour se cristalliser, étoiles, sur son front.

Paul Fort kan ook komisch, fantastisch en realistisch zijn in hoogste mate. Beperkte plaatsruimte belet mij in dit opstel, waar ik ieder een plaatsje moet gunnen, langer over den grooten dichter der *Ballades françaises* uit te weiden. Doch dit voorsmaakje is misschien voldoende geweest om den lezer naar 's dichters rijke bloemlezing (die werkelijk heel zijn werk omvat) te doen verlangen. Zij zullen er meesterstukjes vinden, zooals *Pour t'avoir vu sourire, ô brune et rose plaine*, *Tristesse de Pan*, *Les Fous et les Clowns*, *Henri III*, *Coxcomb*, en honderd meer!

Met den mooien titel *Je respire* biedt Mej. Henriette Sauret ons hare eerste gedichten aan (Eug. Figuière, Paris, 1913, fr. 3.50). Zij heeft gevoel en talent en ook reeds een zekere vaardigheid om de alexandrijnen lenig te plooien en te rhythmeeren. Ook haar figuren, hoewel niet nieuw, zijn treffend en gelukkig aangewend. Zij hangt echter nog

wat aan den ouden sleur, zooals reeds blijkt uit de titels van sommige gedichten: *Les Yeux*, *Le Nez*, *La Paupière*, *Les Larmes*, *Les Dents*, *Manger*, *Boire...* Genoeg, niet waar?

Onder de leiding van den proza-dichter Albert Mercereau wordt door den uitgever Eug. Figuière een zeer belangrijke verzameling anthologies bezorgd, onder den algemeenen titel *Les grandes anthologies européennes*, waarin alle literaturen, ook de Nederlandsche, door hun jonge dichters zullen vertegenwoordigd worden. Die der Fransche en Duitsche dichters zijn reeds verschenen, die der Belgische (door Maurice Gauchez bezorgd) is ter perse, en die der Engelsche en Russische in voorbereiding. De *Anthologie des poètes nouveaux* (Figuière, fr. 3.50), met een voorwoord van Gustave Lanson, is in meer dan één opzicht belangwekkend. Men ontmoet er eenige jonge kennissen, zooals Guillaume Apollinaire, Paul Castiaux, Léon Deubel, Fernand Divoire, A. Mercereau, Tancrède de Visan, men heeft eenige aangename verrassingen en men wordt ook wel eens in de war of in het futurism gestuurd, want zelfs de beruchte Marinetti werd hier gastvrij toegelaten!

Een bespreking der *Anthologie des poètes allemands depuis Nietzsche* (Figuière & Co, fr. 5.00), op uitstekende wijze samengesteld door Henri Guilbeaux en ingeleid door Emile Verhaeren, ligt buiten mijn gebied.

De goede dichter Edouard Dujardin heeft zijn *Comédie des Amours* en zijn *Délassement du Guerrier* met eenige andere oude verzen saamgelezen tot een kostbaren bundel *Poésies* (Mercure de France, 1913, fr. 3.50). Hier staan geen overtollige verzen. Alles is innig geleefd en met de oprechtheid en de schoonheid, zelfs met de vaardigheid van den echten kunstenaar gezegd. Maar dit alles weten wij reeds lang uit de vroeger afzonderlijke verschenen (en thans zeldzaam geworden) bundeltjes. Liever dan eenige verzen uit te pikken en daarrond over Dujardin's kunst te gaan disserteeren, laat ik het gouden schrijn dier poëzie gesloten, om u, lezer, het genot te schenken het zelf te openen en u in den aanblik dier kleinoodiën te vermeien.

Indien men de geschiedenis der tragaedie in Frankrijk herschrijft, moet men ze zeker aanvullen met den naam van Alfred Mortier, schrijver van *Marius vaincu* en van *Sylla.* Deze laatste, in vier akten en in verzen, werd verleden jaar opgevoerd - met veel bijval - in den Odéon en sedertdien

uitgegeven door den *Mercure de France.* Zooals het werk daar is zou het kunnen doorgaan voor een tragaedie van Corneille, niets minder, maar ook niets meer. Zelfde taal, zelfde vers, wat minder vlucht, maar even boeiend (voor wie door Corneille geboeid wordt); maar *Sylla* schijnt tweehonderd jaar oud te zijn, zooals *Le Cid*, - wat bewijst, dat we hier te doen hebben met het maakwerk van een man, die minstens zoo knap is als de schrijvers van *A la manière de....* De tragaedie van M. Mortier is een ongemeen werk, dat voor een reusachtige mystificatie zou kunnen doorgaan.

* * *

Louis Pergaud is een der zeldzame laureaten van den 'Prix Goncourt', die hun beloften gehouden hebben. Zijn *Roman de Miraut, chien de chasse* (Mercure de France, 1913, fr. 3.50) is weer zeer knap en degelijk werk. De schrijver bepaalt zich natuurlijk niet bij het nauwkeurig weergeven van Miraut's leven en zijn waarschijnlijke gedachten en gevoelens; hij schildert het leven der menschen met evenveel talent. De figuur van Da Guélotte, de knorrige vrouw van Miraut's meester, is meesterlijk gebeeldhouwd.

La Feuille morte van Julien Ochsé (Bern. Grasset, Paris, 1913, fr. 3.50) is een aloude liefdegeschiedenis met zelfmoord aan 't einde en die grootendeels een autobiographie schijnt te zijn. De roman is niet erg boeiend, maar opvallend goed geschreven.

Een aangenaam verpoozen was het lezen van Jean Nesmy's *Roman de la Forêt* (Bern. Grasset, Paris, 1913, fr. 3.50). Het verhaal is braaf, maar boeiend, de stijl onderhoudend en de beschrijvingen van het woud en zijn duizendvoudig leven zijn allermooist.

Geprikkeld door den grooten bijval van dit plezierige boek *Le Crime du Bouif*, heeft G. de la Fouchardière dadelijk de hand aan een nieuwen roman gelegd, ditmaal met medewerking van Clément Vautel, van den Parijzer *Matin.* Roman is te veel en te weinig gezegd voor *Monsieur Mézigue* (Librairie des Lettres, 1914, fr. 3.50). M. Mézigue is maar een automaat, die het echter tot 'prince des poètes' brengt en zelfs een oogenblik minister van Buitenlandsche Zaken is, hoewel hij door zijn maker, een Amerikaansch ingenieur, eigenlijk bestemd was om voorzitter der Mexicaansche

republiek te worden.... Dit alles is echter maar een voorwendsel om heel Parijs over den hekel te halen: Auguste Rodin, Jean Richepin, Isidora Duncan en de cubisten en futuristen bij voorkeur. Liefhebbers van dergelijke boeken zullen dit gretig lezen en reeds verlangend naar een tweede, *Madame Mézigue*, dat aangekondigd wordt, uitzien.

Bij dezelfde uitgevers (Librairie des Lettres, 1914, fr. 3.50) verscheen van T. Trilby *Le droit d'aimer*, dat, onder den vorm van een aangenamen, onderhoudenden roman, een pleidooi is voor de lotsverbetering der Fransche officieren. Dezen hebben immers, als andere menschen, het recht een familie te stichten. De geringe soldij belet hun dat natuurlijk. Dat het boek overloopt van vaderlandsliefde hoeft niet gezegd. Het maakt overigens een kolossalen opgang en de uitgave bereikte in eenige weken tijds het 10e duizend, hoewel de roman eerst als feuilleton in *L'Echo de Paris* verschenen was.

Een zonderling werk, *Mengeatte*, van Raymond Schwab. Een middeleeuwsche roman met ernstig-philosophischen ondergrond. Mengeatte meent een soort Jeanne d'Arc te kunnen zijn en wordt ten slotte gewaar, dat zij er alleen in geslaagd is ramp en rouw te brengen, waar zij zich vertoonde. Mengeatte's leven begon als dat van een heilige en eindigt als een smartelijk menschenleven. Haar geloof in de eigen roeping maken haar de ontgoochelingen ruwer en geweldiger. *Mangeatte* is een roman zooals er slechts zelden in Frankrijk geschreven worden (Uitgever: B. Grasset, 1914).

Pilar d'Algésiras, *Histoire d'une petite danseuse espagnole* (Bern. Grasset, Paris, 1914, fr. 3.50) schijnt een eersteling te zijn van een schrijver, die een diepen indruk behouden heeft van *Carmen* en van *La Femme et le Pantin.* Meer hoedanigheden en minder gebreken dan gewoonlijk bij een eersten roman het geval is en daarvoor dient de schrijver, Maxime Blum, geprezen te worden. Hij weet niet alleen te boeien, maar ook stemming te verwekken en een atmosfeer te scheppen en nog wel met eenvoudige middelen. Daarvoor is meer dan gewoon talent noodig en daarover beschikt M. Maxime Blum dan ook.

Al het aardige, grappige, leuke, maar vooral het pijnlijke, akelige en roerende, dat Parijs, het echte, door den vreemdeling ongekende Parijs kan aanbieden, vindt men in *La Lanterne rouge* van Frédéric Boutet (L'Edition, Paris,

1914, fr. 3.50). Die novellen, van een schel, maar eerlijk realism, zijn meesterlijk naar het leven geschreven. De pijnlijkste bladzijden zijn verheerlijkt door het diepe medelijden van den schrijver. Frédéric Boutet heeft hier echte, loutere kunst geleverd.

Een ouwe heer, die allemachtig aardig weet te praten over het intieme leven en de private avonturen der 'demisolde'; zoo komt mij Albert Sorel voor in zijn laatste werk, een bundel novellen onder den titel *Vieux habits*, *vieux galons* uitgegeven (Plon-Nourrit & Co, Paris, z.j.) De verhalen zijn alle kleurig, schilderachtig en indrukwekkend als een rechtstreeksch vizioen van het verleden. Die kleine helden in het groote napoleontische drama, met hun zonderlinge verrassende avonturen, herleven werkelijk voor het oog van den lezer....

Jules, *Totor et Gustave* van Raymond Hesse (Bern. Grasset, Paris, 1914, fr. 0.50) is, onder den vorm van een verhaal, een propagandaboekje om belangstelling op te wekken voor de verwaarloosde jeugd, die de kinderrechtbanken de handen vol geeft. Dit werkje, in alle opzichten uiterst belangrijk, behoort natuurlijk tot de sociologische literatuur eerder dan tot de bellettrie. Ik wensch het niettemin in ieders handen. Eenige treffende teekeningen van Poulbot luisteren den boeienden tekst op.

In een keurige, fijn-libertijnsche uitgave, bij de liefhebbers welgekend, verscheen van den dichter en essayist Guillaume Apollinaire *La Fin de Babylone* (Bibliothèque des Curieux, Paris, 1914, fr. 5.00). Dit werk verplaatst ons in volle Aziatische beschaving, op het oogenblik, dat in de Babylonische hoofdstad naar vrijheid smachtende Joden, wulpsche en heerschzuchtige Jodinnetjes, tooveraars, sterrekijkers, kooplieden en slaven van alle slag en ras in bonte mengeling onder elkaar leefden en een woelige, verwijfde, perverse bevolking uitmaakten... Zonderling en... gewaagd verhaal, dat onverwachte dingen van onvoldoend-gekende personages vertelt, zoo van den profeet Daniël, van de kuische Suzanne en anderen... Eenige afbeeldingen naar schilderijen van Rubens, Poussin, Crypel, Sadeler, Delacroix, Rochegrasse, versieren dit boek.

Daisy en Allemagne, anonieme roman uit het Engelsch vertaald (?) door P. & M.H. Bourgongne (Eug. Figuière & Co, Paris, 1914. fr. 3.50) is een geschiedenis.... 'aus einer kleinen

Garnison', die tevens een kleine hofstad is. Natuurlijk wordt alles op bijtende wijze en met de onvermijdelijke overdrijving bespot. Het lijdt wel geen twijfel of ongeveer alles is waar of mogelijk wat in dit boek verteld wordt; men vraagt zich echter af of onder den titel *Daisy en France* of *Gretchen en Angleterre* ook geen romans van hetzelfde alooi zouden kunnen geschreven worden en of èn Daisy èn Frankrijk dan die geschiedenis zoo prettig zouden vinden als die van Daisy's vacantie in Walberg....

Anatole France heeft nu zijn roman *La Révolte des Anges*, die eerst in *Gil Blas* verscheen, in boekvorm uitgegeven (Calman-Levy, Paris, 1914, fr. 3.50). Dit boek is niet te ontleden. De gewone ironie van Anatole France is sinds eenige jaren vreeselijk bitter geworden. Hij was oneerbiedig zooals Voltaire; thans is hij geweldig en scherp geworden als Lucretius, die het epicurism tot zijn bekende vreeselijke conclusies dreef. Nochtans behoudt France de bekoring van zijn geest, de kleur en de sierlijkheid van zijn ongeëvenaarden stijl, waar de gracie van den vorm zich lenig beweegt naar al de schakeeringen der gevoelens.

De wekelijksche artikels, die Alfred Capus in een groot Fransch dagblad laat verschijnen, geeft hij in boekvorm uit onder den titel *Les Moeurs du Temps* (Bern. Grasset, Paris, 1913, fr. 3.50 per deel). Reeds twee reeksen zagen het licht. Al de artikels zijn, hoewel zeer luchtig van toon, met veel zorg geschreven. Het is echter opmerkelijk, dat ze dien tintelenden geest missen, die de tooneeelstukken van Capus beroemd maakte. Overigens geven zij wat de algemeene titel belooft en als keurig gestelde documenten zal die verzameling dan ook waarde krijgen.

Met oneindig meer genoegen, ja, met een waar genot, las ik Edmond Pilon's *Portraits de sentiment* (Mercure de France, 1913, fr. 3.50). De titels der verschillende stukken, die het boek vormen, zijn nochtans niet veelbelovend: *Daniel de Foe - Suite au récit du chevalier des Grieux - Madame Daubenton*, enz.; doch er gaat van iedere bladzijde een bekoring uit, die u dadelijk èn den schrijver èn zijn stuk lief maakt. En dan is ieder dier opstellen verrassend door zijn inhoud zelf. *Daniel de Foe* is bijzonder mooi, terwijl het hoofdstuk over Des Grieux niet zou misplaatst zijn achter het vermaarde werk van den Abt Prévost. Met *Madame Daubenton* nemen wij een kijkje in het intieme leven van

Buffon. Nog een paar andere opstellen, o.m. over *Louis Chénier* (vader der dichters), verdienen evenzeer de aandacht van den ernstigen lezer.

De prachtige biographische studie van Arthur Ransome over *Oscar Wilde* is thans in 't Fransch verschenen (Mercure de France, 1914, fr. 3.50) in een uitstekende vertaling van G. de Lantrec en H.D. Davray. Men beseft nog niet genoeg welken grooten invloed de Kngelsche dichter op de moderne Fransche letterkunde, zoowel als op de Engelsche, heeft uitgeoefend. De studie van den Heer Ransome zal die opspeuringen vergemakkelijken. Hoewel bondig, is die Wildestudie zeer ernstig en vooral eerlijk tegenover den mensch en den kunstenaar. Daar de werken van Oscar Wilde het een na het ander publiek eigendom worden, beginnen er Fransche vertalingen van te verschijnen, die bij de niet-Engelsch lezenden vooral welkom zullen zijn. Onder de merkwaardigste vermeld ik: *De Profundis*, met de brieven aan Robert B. Ross en de vermaarde *Reading-Ballade*, vertaling van H.D. Davray, en *Les Origines de la Critique historique*, vertaling van G. Bazile, beide werken uitgegeven door den Mercure de France.

Uit de ontelbare letterkundige studies van den Deenschen kritieker Georges Brandes werd een ernstige keuze gedaan en thans biedt Mevr. S. Garling, in een verzorgde vertaling, het Fransche publiek een bundel *Essais choisis* aan (Mercure de France, Paris, 1914, fr. 3.50), waarvan de studies over *Renan* en *Taine* natuurlijk het meest zullen gesmaakt worden, terwijl die over *Nietzsche*, *Heine*, *Kielland* en *Ibsen* die schrijvers van een anderen kant belichten dan in Frankrijk gewoonlijk het geval is. De proeve over den Duitschen philosoof is ongetwijfeld de volledigste uit den bundel.

Edward Montier, de gewaardeerde schrijver van *L'Age enclos* en *Essaims nouveaux*, geeft thans een boek van zeer bijzonderen aard. *Les Amis célèbres de la Fable et de l'Histoire* (Plon-Nourrit & Co, Paris, 1914, fr. 3.50) is een vulgarisatiewerk. Het is de evocatie, in hun historisch en letterkundig midden, van die mannen die door hun vriendschap vermaard werden en hun vriendschap zelf onsterfelijk maakten door ze te vertellen. M. Montier is een opvoeder; hij gebruikt een zoo fijnzinnige als aangename methode om den lezer, profaan of niet, in de intimiteit dier vermaarde

vrienden in te leiden. Al pratend wijdt hij de discipelen in tot de schoonheden van Homeros, van den Bijbel, van Plato, Virgilius, Horatius en van het Evangelie. Hij doet ons de schrijvers der werken liefhebben om deze dan genietbaarder te maken. Hij stelt ze voor als vrienden: Achilleus en Patrokles, David en Jonathan, Nisus en Eyriales, Virgilius en Varius, Socrates en Phedre, Jezus en Johannes....

Dit boek moet zoowel de geletterden als de gewone lezers bekoren.

Mei 1914.

LEO VAN RIEL.

Max Rooses (1839-1914)

In 1905 stichtte Max Rooses met eenige vrienden den *Vlaamschen Gids.*

Prof. Heremans' *Nederlandsch Museum*, dat veertig jaar oud was geworden, was in 1894 verdwenen. Doch het werd weldra door het *Tijdschrift van het Willemsfonds*, onder de leiding van Prof. Vercoullie, van 1896 af, gedurende een tiental jaren eenigszins voortgezet.

Wanneer het op zijne beurt, in 1905, ophield te verschijnen, bezaten de vrijzinnige Vlaamschgezinden geen liberaal tijdschrift meer, terwijl de Vlaamsche katholieken in *Het Belfort*, sedert 1886, een belangrijk orgaan hunner richting hadden tot stand gebracht en het in 1890, onder den titel *Dietsche Warande en Belfort*, nog steviger hadden gevestigd.

Max Rooses, die in de jaren '60 als prozaschrijver in dagbladen en tijdschriften zijne eerste lauweren had geplukt, was meer dan iemand overtuigd van de zedelijke macht die ligt in zulke tolken der openbare denkwijze. Daarom beklaagde hij het in zijne gesprekken en brieven aan zijne politieke vrienden, dat de Vlaamsche liberalen over geen eigen tijdschrift meer beschikten. Doch hij was geen man om lang te jammeren zonder de handen uit de mouwen te steken. Op eenige dagen tijds trommelde hij eenen kleinen staf rondom zich bijeen en in Februari 1905 verscheen de eerste aflevering van zijnen *Vlaamschen Gids*; want het was wel degelijk *zijn* kind.

Het nieuw tweemaandelijksch tijdschrift opende dan ook met eene flinke bijdrage van zijne hand: *Jordaens Calvinist*, waarin hij met zijne bekende scherpzinnigheid de vraag toelichtte wanneer en waarom de groote joviale en zinnelijke Antwerpsche meester in de tweede helft van zijn leven tot de strenge hervorming van Calvijn was overgegaan. Dat stuk was eene degelijke studie, op archiefmateriaal gebouwd en tevens een nieuw bewijs van Rooses' schilderachtigen stijl, dien hij aan het palet zijner geliefkoosde schilders uit de Scheldestad schijnt ontleend te hebben. Men leze bij voorbeeld de twee bladzijden, waarin hij tracht uit Jordaens' werken aan te vullen wat men van elders niet weet over zijne levensopvatting en over zijn gemoed.

In de tien jaargangen van zijnen *Vlaamschen Gids* heeft Rooses nog vier andere uitgebreide bijdragen geplaatst, buiten ééne enkele roerende bladzijde ter inleiding van eene reeks Brugsche sonnetten, door zijnen ouden Gentschen vriend Julius Sabbe gedicht[1].

In *Het huis van Rubens*[2] geeft Rooses ons als 't ware een tegenhanger voor zijnen *Jordaens Calvinist.*

Het is insgelijks een heropbouwen van eene brok uit de glorierijke geschiedenis der zeventiende eeuw te Antwerpen, in den bloeitijd der Vlaamsche schilderschool. Met de eruditie van den eersten Rubenskenner in Europa en met zijn eigenaardig verbeeldingsvermogen toovert Rooses vóór ons oog het paleis, dat Rubens voor zichzelven had laten opbouwen en waar slechts eenige kleine, doch merkwaardige gedeelten nu nog van bestaan. Het was sedert lange jaren Rooses' droom dat paleis te laten heropbouwen door het nageslacht. Op de Brusselsche Wereldtentoonstelling van 1910 had de stad Antwerpen, op Rooses' aandringen, Rubens' huis in broos materiaal nagebootst. De indruk op het publiek was overweldigend en bracht Rubens' vereerders

(1) Afl. Mei-Juni 1905.
(2) Afl. Mei-Juni 1910.

eenen grooten stap nader tot het gedroomde ideaal, dat wellicht kort na Rooses' heengaan zal kunnen bereikt worden.

In 1911 hield Rooses te Gent in den grooten Franschen Schouwburg, op den geruchtmakenden ‘Vlaamschen Kunstdag’, eene der officicele feestreden over *Vlaanderens beeldende kunsten* in het verleden. Dat stuk plaatste hij kort daarna in zijn tijdschrift(1). Daarin hangt hij een breedgepenseeld en geestdriftig tafereel op van Vlaanderens kunstroem in vervlogen tijden en zingt hij den lof van onze meesters der tapijtweverij, van onze beeldhouwers, van onze bouwmeesters en van onze schilders. In een kort bestek heeft Rooses daar al het voornaamste over zijn onderwerp saamgedrongen, zooals alleen een groot kenner in de veelzijdigste kunstgeschiedenis der Nederlanden het kon doen en te gelijk is zijn stuk als een lyrische kleur- en liefderijke huldezang, ter eere van onze Vlaamsche kunst en van ons vaderland.

Toen in 1905 geheel België door uitbundige feestvreugde zijn vijf en zeventigjarig bestaan vierde, gaf Rooses in zijn tijdschrift een algemeen overzicht(2) van den taal- en cultuurstrijd der Vlamingen sedert de Omwenteling van 1830. *De Vlaamsche Beweging in*1905 is eene krachtig geborstelde schets der geschiedenis van het ontstaan, van de ontwikkeling en van de veroveringen dier Beweging, tegenover een niet minder aangrijpend zondenregister der tekortkomingen van de Vlamingen en eene duidelijke omschrijving van de rechtsherstellingen die nog volgen moeten, vooraleer Vlaanderen een normaal en gezond leven leiden zal. Geene drie Vlamingen buiten Rooses waren in staat geweest zoo'n stevig gebouwd overzicht van Vlaanderens verrijzenis en lijden sedert 1830 te leveren. Niemand in geheel Vlaamsch België zou het in eenen kloekeren en sierlijkeren stijl hebben kunnen schrijven.

Doch de perel onder Max Rooses' bijdragen in zijnen

(1) Afl. Januari-Februari 1912.
(2) Afl. Januari-Februari 1906.

Vlaamschen Gids was de uitvoerige studie, door hem *con amore* gewijd aan *Burgemeester Jan van Rijswijck*. Beter dan iemand had hij zijnen pas gestorven vriend in zijne gansche loopbaan gevolgd; hij was zijn steun en zijn raadsman geweest in de jaren zijner groote politieke rol, de vertrouweling zijner innigste gedachten en drijfveeren. Rooses' biografie van den grooten Antwerpschen burgemeester is dan ook een zijner allerbeste prozawerken naar inhoud en vorm. Over Jan van Rijswijck's eenige welsprekendheid vindt men er onder meer een paar onvergetelijke mooie bladzijden. Ook over het tragisch lichamelijk verval van ‘Onzen Jan’ in zijne laatste levensjaren, toen hij nog zoo jong was en op het punt scheen de hoogste sporten der politieke ladder te zullen opklimmen, tot heil van zijn volk en van zijne taal, schreef Rooses meesterlijke, hartverscheurende bladzijden. Die levensschets is de heerlijkste eerezuil, die aan den beminnelijken Antwerpschen burgemeester werd opgericht, eene eerezuil nog duurzamer dan brons of graniet. Zichzelven heeft Rooses tevens vereerd in dat stuk, dat getuigt van zooveel hart, van zooveel politiek doorzicht en van zooveel kunstvaardigheid in het hanteeren van het Nederlandsch proza.

Een drietal maanden geleden werd in de reeks *Taal en kultuur uit Vlaanderen* een bundel *Verspreide stukken* van Rooses opgenomen, bevattende zes zijner verhandelingen uit de laatste jaren. Bij zijn afsterven zou stellig aan velen een tweede bundel uiterst welkom zijn, waarin zijne artikels uit den *Vlaamschen Gids* zouden te vinden zijn.

Want de blijvende waarde van Rooses ligt vooral in het puik schrijverstalent, dat hij gedurende eene halve eeuw meer en meer ontwikkelde. Zijne schitterende diensten, bewezen als voorvechter en hoofdman in den strijd voor de Vlaamsche taalrechten en volksbeschaving, zullen met het geleidelijk veldwinnen der Vlaamsche Beweging op den

achtergrond wijken; zijne hooge en alom erkende verdiensten op het gebied der kunstgeschiedenis als kenner der Antwerpsche schilderschool en der Plantijnsche uitgeversfirma zullen allengskens toch verbleeken voor de nieuwe historische ontdekkingen en den gewijzigden smaak der volgende geslachten; maar zijne beteekenis als kunstenaar met de pen, als keurig prozaschrijver zal onaangeroerd blijven in de rei van de goede Nederlandsche prozaschrijvers der negentiende eeuw, naast andere voormannen onzer letter- en kunstcritiek, in de groep waar Potgieter, Busken Huet, Allard Pierson, Schaepman en enkele dungezaaide nog levenden het sieraad van mogen heeten.

Zeer vroeg ontkiemde bij hem die edele gave van het degelijk prozaschrijven, die zoo zeldzaam is in onze letteren, vooral in Vlaamsch België, buiten het alleenzaligmakend vak van den roman en van de novelle.

Zijne eerste schreden op dat glibberig pad zette hij in zijne korte kleurrijke epistels aan *Het Vaderland* van den Haag; zij werden in 1871 door eenen ondernemenden Antwerpschen uitgever in een bundeltje verzameld(1). Het is heden zoo goed als onvindbaar geworden. Bij het doorbladeren van die gele, slordig gedrukte, dunne bladzijden is men getroffen door de kleur, den zwier, de losheid, den humor, de eigenaardigheid van den nog onbekenden Antwerpschen leeraar aan het Gentsch atheneum, die nog geene dertig jaar oud was. Men vindt er luchtige korte schetsen over Jan van Rijswijck vader, Benoit, Hendrik Leys, Cremer, Van Beers, Dautzenberg, de Juffrouwen Loveling en andere tijdgenooten, die als de kiem bevatten van latere, meer uitgewerkte en uitgediepte studies. Echte pereltjes van natuurlijke schilderachtigheid en sympathieke volksliefde treft

(1) *Brieven uit Zuid-Nederland*, door Max Rooses (uit de jaren 1869 en 1870), n^{r} 5 van de *Bibliotheek van fraaie letteren*, uitgegeven te Antwerpen (L. De Cort, 1871), waarin ook Sleeckx' *Scheepstimmerlieden* en Tony Bergmann's *Twee Rijnlandsche novellen* verschenen waren.

men er ook aan, bij voorbeeld de stukjes: *Werkerscongres te Lausanne* of *De kinderen in de fabrieken.*

Die veelzijdige gave van opgroeienden prozaschrijver spreidde Rooses in dien tijd vooral ten toon in Emanuel Hiel's *Nederlandsch Museum*, waar hij weldra de rubriek der lettercritiek beheerschte door zijne zoo eigenaardige recensies over de Vlaamsche boeken van den dag: Frans De Cort's *Liederen*, Emanuel Hiel's *Gedichten* en Vuylsteke's *Uit het Studentenleven* (alle drie in 1868), Tony Bergmann's *Ernest Staas* en de eerste *Novellen* der gezusters Loveling (beide in 1874 verschenen), benevens Jan van Beers' *Gedichten* van 1876. Te gelijker tijd schreef hij even degelijke studies over de eerste schrijvers der Vlaamsche Beweging, als Jan-Frans Willems, Conscience, Ledeganck en Theodoor van Rijswijck. Dit vestigde zijnen naam als lettercriticus en in 1877 gaf hij al die stukken uit in eenen bundel, zijn bekende *Schetsenboek*(1).

In die richting werkte Rooses voort tot aan 't einde van zijn zoo rijkgevuld leven, zooals bleek uit allerlei bijdragen over letter- en kunstcritiek die hij in Noord- en Zuidnederlandsche tijdschriften liet verschijnen, meestal in Jan ten Brink's *Nederland*, in Prof. Heremans' *Nederlandsch Museum* en in den Amsterdamschen *Gids*, die toentertijd geheel alleen stond aan de spits der Hollandsche tijdschriften en in 't klein voor Nederland mocht heeten wat in Frankrijk de alom gelezene en geprezene *Revue des Deux Mondes* was, vóór den Fransch-Duitschen oorlog en voor dat er te Parijs zoovele andere groote tijdschriften als mededingers opgerezen waren.

Die eigenaardige verspreide bijdragen verzamelde hij van tijd tot tijd in bundels. Alzoo in 1882 zijn *Nieuw Schetsenboek*, waarin zijne uitstekende studies voorkomen over de geuzen- en antigeuzenliederen, Pater Poirters en Willem Ogier. Men mag zeggen, dat Rooses de twee laatste

(1) Met den ondertitel: Nederlandsche schrijvers onzer eeuw (Gent, Ad. Hoste).

schrijvers van talent onzer Zuidnederlandsche letteren der 17e eeuw voor 't eerst wetenschappelijk bestudeerde en hun daardoor in de geschiedenis onzer vaderlandsche letterkunde de plaats verzekerde, waar zij recht op hadden, maar waar zij sedert lang te vergeefs naar wachtten. Alzoo in 1885 de twee deelen van zijn *Derde Schetsenboek*, waarin zijne belangrijke studie over zijnen leermeester Taine voorkomt. Eindelijk in 1894 zijne *Letterkundige Studiën*, waaronder eene verrassende over het volksepos der Finnen, de heidensche *Kalewala.*

Reeds veel vroeger had Max Rooses het Gentsch atheneum verlaten; om in 1877 conservator van het Plantijnsch Museum te worden in zijne geboortestad Antwerpen. Van dan af geraakte bij hem de lettercritiek stilaan op den achtergrond en werd zijn hoofdvak de studie der Antwerpsche typografie en der Vlaamsche kunstgeschiedenis. Eenen Europeeschen naam verwierf hij zich weldra op dat gebied door eene reeks uitstekende werken: *Plantijn en de Plantijnsche drukkerij* (bekroond door de Koninklijke Academie van België in 1876); *Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool* (bekroond door de stad Antwerpen in 1877, te Gent bij Ad. Hoste in 1879 uitgegeven; eene Duitsche vertaling verscheen reeds in 1881 te München, door de zorgen van den welbekenden kunstcriticus Franz von Reber); *Christophe Plantin, imprimeur anversois* (1883), een standaardwerk in-folio, met prachtige platen versierd (2e uitgave in 1897); *Correspondance de Plantin* (1883 en 1885); *L'OEuvre de P.P. Rubens*, de vrucht van jarenlange studie en reizen door gansch Europa, een verbazend werk in 5 groote deelen, bevattende eenen uitvoerig beredeneerden catalogus van al de kunstscheppingen van den grooten Antwerpschen meester, met talrijke platen (1886-1892); *La Correspondance de Rubens* (6 deelen, 1897 en volg.), ook de vrucht van onvermoeibaar reizen en opsporen; *Rubens' leven en werken* (1903), dadelijk vertaald in 't Fransch, 't Duitsch en 't Engelsch, zijn meesterstuk, in 1906 bekroond met den vijfjaarlijkschen

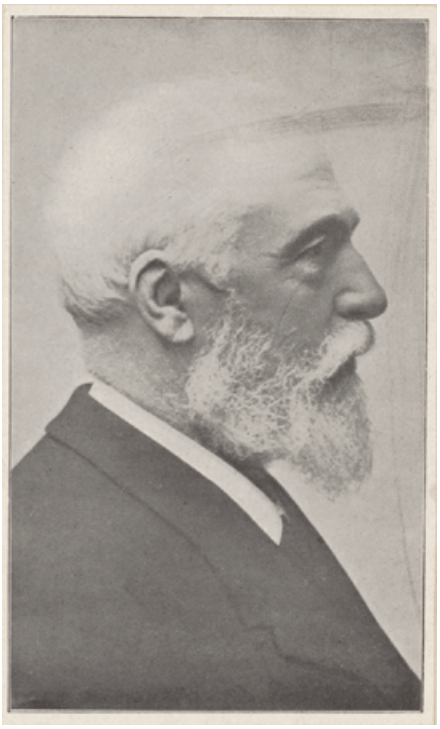

Staatsprijs van 5000 fr. voor het beste historisch werk over de vaderlandsche geschiedenis; en *Jordaens' leven en werken* (1906), even degelijk, maar minder bekend en gewaardeerd, wellicht omdat Jordaens' roem minder wereldkundig is dan die van Rubens. Wij zwijgen over allerlei andere werken van populaire kunstgeschiedenis, waaronder enkele zijn, die in meer dan ééne der groote wereldtalen werden overgezet[1], en vooral het juweeltje van eene kunstgeschiedenis voor algemeen ontwikkelde lezers: *Flandre,* verschenen in de meertalige serie *Ars una, species mille.* Ter perse ligt, om binnen kort het licht te zien, zijn laatste groote wetenschappelijke arbeid, *Le Musée Plantin-Moretus*, eene prachtuitgave, groot in-folio, met talrijke heerlijke platen binnen en buiten den tekst[2].

Om overal, soms tot in de kleinste steden en dorpen, schilderijen van Rubens te gaan opsporen, zien, bestudeeren en ter plaatse zelve beschrijven op zijn notaboekje, met de doeken van den meester onder de oogen, had Rooses een groot gedeelte van Europa bereisd. Zoo bezocht hij Nederland Frankrijk, Italië, Duitschland, Engeland, Schotland, Oostenrijk-Hongarije, Spanje, Denemarken, Zweden, Finland en Rusland, meest alleen, soms met zijne aangebedene trouwe levensgezellin of met zijnen schoonvader, den bekenden grooten Antwerpschen bloemist Karel van Geert, die een boezemvriend van Hendrik Conscience was geweest in hunne jongelingsjaren en die hem zelfs gered had in de beslissende crisis van zijn leven, toen vader Conscience den ongehoorzamen zoon zijn huis ontzegd had.

Ook met dochter en schoonzoon of met vrienden reisde soms Rooses. Alzoo bezocht hij een deel van Duitschland, Oostenrijk en Hongarije met zijnen Gentschen ver-

(1) *Vijftig meesterwerken van Antoon Van Dijck* (vertalingen in 't Fransch, 't Duitsch, 't Engelsch, 't Italiaansch en 't Russisch); - *De schilderkunst van* 1400 *tot* 1800 (vertalingen in 't Fransch, 't Engelsch en 't Duitsch).

(2) Dit nagelaten werk van Rooses wordt uitgegeven door den kunsthandel Zazzarini en C^{o}, te Antwerpen.

trouweling, den wakkeren uitgever en kunstkenner Willem Rogghé, die hun beider reis uitvoerig beschreven heeft in het *Nederlandsch Museum*[1].

Rooses had de gewoonte vele en lange brieven naar huis te schrijven, 's avonds, soms iederen dag. Die epistels werden zorgvuldig weggelegd en naderhand heeft hij er enkele van in bundels verzameld, gelijk hij het voor zijne verspreide lettercritieken gedaan had. Ook zijne geregelde brieven aan *De Nieuwe Rotterdamsche Courant* uit Antwerpen of uit elders, naar gelang zijner reizen, heeft hij soms evenzoo benuttigd.

Zoo ontstonden zijne sappige bundels *Over de Alpen* (1880), *Op reis naar heinde en ver* (1889) en *Oude en nieuwe kunst* (2 deelen, 1895-1896). De laatste werken gaf het Willems-fonds uit en verspreidde ze onder zijne duizenden lezers in Vlaamsch België en in Nederland. Rooses was aan het Willems-fonds bijzonder gehecht. Te Gent in 1866 had hij de eerste afdeeling van het Vlaamsche *Nut* helpen stichten en was er als secretaris de ziel van, tot aan zijn vertrek naar Antwerpen in 1877. In de Scheldestad was hij, na August Michiels' dood in 1884, de voorzitter der Antwerpsche afdeeling geworden en hij bleef dit ambt getrouw vervullen, zoolang zijne lichaamskrachten het hem toelieten.

Die reisbrieven, waarin zooveel treffende indrukken over natuurschoon, monumenten, schilderijen en andere kunstwerken ter plaatse als 't ware gefotografeerd zijn, getuigen van Rooses' verbazende vaardigheid met de pen. Geene de minste weifeling in den stijl is in dien kloeken, gezonden schrijftrant te bespeuren; nooit tast hij met onvaste hand rond om de juiste uitdrukking te vinden. Zijne toets is zeker en kloek van de eerste borstelveeg af, gelijk bij zijne groote meesters der Antwerpsche schilderschool. Daar

(1) *Eene week te München* (1877); *Van Weenen naar Pesth* (1880) en *In Saksisch Zwitserland* (1882), later herdrukt in Willem Rogghé's *Gedenkbladen*, met eene inleiding van Rooses, in 1898 door het Taalverbond uitgegeven.

ook zijn mooie en soms meesterlijke brokken Nederlandsch proza niet zeldzaam.

Uit Max Rooses' prozaschriften zou eene heerlijke bloemlezing te maken zijn, wilde men de beste bladzijden uitkiezen, die gedurende eene halve eeuw aan zijne onvermoeibare pen ontvloeid zijn. Dit ware wellicht het duurzaamst gedenkteeken, dat men aan dien grooten Vlaamschen letterkunstenaar zou kunnen oprichten.

Voor ons tijdschrift, voor zijnen *Vlaamschen Gids* was hij de stuwkracht en de ziel van alles. Gedurende tien jaren was hij een voorbeeldig bestuurder, vol tact en smaak, ook vol vriendelijkheid voor zijne medeleden der Redactie, die hij gewoon was jaarlijks aan zijnen disch te vereenigen.

Bij zijne begrafenis werd in het sterfhuis door eenen der lijkredenaars daarover getuigd in de volgende bewoordingen:

'Nu staan wij hier met neergeslagen blikken, diep gebogen hoofden en benepen harten geschaard in deze ruime, gastvrije woning, waar wij zoo dikwijls zijn hartelijk onthaal mochten genieten.

Hoe fleurig en opgeruimd was dan onze Max, als hij de Vlaamsche vrienden ontving in dien tempel der vriendschap, door hemzelven gebouwd, en opgesmukt met heerlijke schilderijen der oude vaderlandsche meesters, die hij zoo goed kende en zoo hartstochtelijk bewonderde: Rubens, Van Dijck, Jordaens, - en waar ook de jongeren naast die reuzen prijkten met hunne doeken en hun beeldhouwwerk, in die puike kamers, door zijnen Gentschen boezemvriend den grooten landschapschilder Gustaaf Den Duyts zoo zwierig versierd.

Al die stomme getuigen der onvergetelijke uren, hier met Rooses in den huiselijken kring gesleten, roepen ons aan den voet zijner lijkbaar zijn fijn en beminnelijk beeld vóór den geest, met den glans der gulhartigheid over zijn rozig gelaat, met de schittering der oprechtheid en der kordaatheid in zijne fluweelen blikken, met den vloed der

zingende, kleurrijke woorden over zijne minzame lippen.

Niemand overtrof hem als gastheer; nergens smaakte men beter dan onder zijn dak al het zoete, al het innige, al het hooge der echte Vlaamsche gastvrijheid.'

Den 15n Juli ll. is onze schrandere, edelaardige leidsman veel te vroeg heengegaan.

Op zijn graf legt de Redactie van den *Vlaamschen Gids* eerbiedig haren krans neer, naast de ontelbare bloemen van zooveel andere dankbare en ontroostbare Nederlanders uit Noord en Zuid.

26n Juli 1914.

PAUL FREDERICQ.

Paul Fredericq

Het overlijden van Paul Fredericq, die den 30 Maart 1920 aan eene beroerte bezweek, is een zwaar verlies voor de Gentsche Hoogeschool, de liberale Vlaamschgezinden en allen die iets voelen voor de eenheid en de toekomst van den Nederlandschen stam.

Fredericq, den 12 Augustus 1850 te Gent geboren, studeerde te Luik tot in 1871, werd leeraar aan het atheneum, achtereenvolgens te Mechelen, te Aarlen en te Gent, in 1879 professor aan de Hoogeschool te Luik en in 1883 aan die te Gent, waar hij de Belgische geschiedenis onderwees, alsmede de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde en de vergelijkende geschiedenis der Europeesche letterkunden.

Er bestond eene spreekwoordelijk geworden sympathie tusschen hem en zijne studenten. Al zijne lessen, zijne raadgevingen, zelfs zijn eigenaardig spottende humor, alles getuigde van zooveel echte jovialiteit, zooveel gulle hartelijkheid, zooveel vaderlijke goedheid, dat men voor den geleerden en toch bescheiden man, die daarenboven bekend stond als hulpvaardig en mild, niets anders dan achting en vriendschap voelen kón.

Vele zijner leerlingen leidde hij, in zijne practische leergangen vooral, tot flinke, goed onderlegde werkers op; zij erkennen dan ook ‘dankbaar’ - aldus Maurits Sabbe in een afscheidsgroet bij de lijkbaar - ‘welke voortreffelijke werkmethode hij hun daar, in een hartelijken, haast kameraadschappelijken omgang, wist eigen te maken.’

Reeds te Luik liet hij, als studiën van zijn practischen leergang over vaderlandsche geschiedenis, opstellen verschij-

nen van eigen hand, alsmede van zijne leerlingen H. Pirenne, H. Lonchay, A. Journez, E. Monseur, Eug. Hubert.

Te Gent gaf hij eene reeks werken van een dergelijken practischen leergang uit, o.a. studiën van wijlen Julius Frederichs over de secte der Loïsten (1525-1545); van wijlen Jan Joris Mulder over de uitvoering der geloofsplakkaten en het stedelijk verzet tegen de inquisitie te Antwerpen (1550-1556); van wijlen Daniel Jacobs over het wonderjaar te Gent (1566-1567); daarenboven *Onze historische Volksliederen van vóór de godsdienstige beroerten der* 16e *eeuw*, benevens zijn hoofdwerk: *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden tot aan hare herinrichting onder Keizer Karel* en het *Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae*: eene verzameling van stukken over de pauselijke en bisschoppelijke inquisitie in de Nederlanden.

Nog dient vermeld zijne *Historiographie de l'Inquisition*, door de vakmannen als meesterlijk geroemd en die als inleiding diende voor de Fransche vertaling van het werk van H.Ch. Lea (Philadelphia) over de geschiedenis der inquisitie in de middeleeuwen. Ook aan de Duitsche vertaling van dat werk ging de studie van Fredericq vooraf, onder den titel: *Die Inquisition und die Geschichtsforschung.*

Zijn nauwgezette historische arbeid werd al spoedig in het buitenland bekend en gewaardeerd; in ons land werd hij eerst in 1911 met den vijfjaarlijkschen prijs voor vaderlandsche geschiedenis bekroond.

In 1891 werd Fredericq briefwisselend lid benoemd van de Koninklijke Academie van België, klasse der Letteren; drie jaar later werd hij werkend lid. Het aantal verhandelingen, verslagen en redevoeringen, die hij daar leverde, is buitengewoon groot. Laten wij, onder meer, de levensschets vermelden van Domien Sleeckx en deze van Jean Stecher; *Het Nederlandsch proza in de zestiendeeuwsche pamfletten uit den tijd der beroerten*, met eene bloemlezing (1566-1600) en een aanhangsel van liedjes en gedichten; zijne studie over de

Secte der geeselaars en der dansers in de Nederlanden tijdens de 14e *eeuw*, en vier verhandelingen over den aflaathandel, die eene voorbereiding waren tot een *Codex* van documenten over dat onderwerp, naar het plan van het *Corpus inquisitionis*.

Hij was doctor honoris causa van de Hoogeschool te Brussel en van de Universiteit te Genève; werkend lid van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis; buitenlandsch lid der Koninklijke Academie te Amsterdam, van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg, van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden; eerelid van het Historisch Genootschap te Utrecht en van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden; briefwisselend lid der Koninklijke Belgische Academie van Oudheidkunde, der State Historical Society te Wisconsin (Vereenigde Staten), der Massachusetts Historical Society te Boston (Vereenigde Staten), enz.

Hij was commandeur in de Leopoldsorde met gouden boord; officier in de Oranje-Nassau-orde; commandeur in het Eerelegioen van Frankrijk; commandeur in de orde van de Italiaansche kroon. Deze laatste onderscheiding viel hem ten deel na het internationaal congres der geschiedkundigen, te Rome, waarvan hij voorzitter was geweest.

Maar hij droeg geen enkele decoratie....

Hij leverde (met A. Wagner) een merkwaardig artikel over Gent in *La Belgique illustrée*, van Van Bemmel, en werkte mee aan de *Histoire générale*, van Lavisse en Rombaud, waarin hij *Les luttes religieuses aux Pays-Bas de* 1555 *à* 1584 schreef.

Er valt niet aan te denken, al de tijdschriften op te noemen, waaraan hij bijdragen afstond. We moeten ons bij enkele bepalen: *The Athenaeum*, van Londen, waarin hij, eerst samen met zijn vriend De Laveleye, elk jaar, later om de zes maanden, de voornaamste nieuwe boeken besprak, in

onze taal in Vlaanderen verschenen; het *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*, van den Haag; den *Gids*, van Amsterdam; het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, van Leiden; den *Nederlandschen Spectator*, van den Haag; het *Leeskabinet*, van Leiden; de *Revue historique*, van Parijs; de *Revue internationale de l'Enseignement*, van Parijs.....

Onder de Belgische tijdschriften zullen wij het *Nederlandsch Museum* vermelden, de *Toekomst*, de *Jaarboeken van het Willems-fonds*, het *Tijdschrift van het Willems-fonds*, de *Revue de Belgique*, de *Revue de l'Instruction publique*, *Athenaeum belge...*

In den *Vlaamschen Gids* van zijn vriend Max Rooses maakte hij, van bij de stichting, deel uit van de redactie. Niet alleen drong hij gedurig bij verschillende geleerden en letterkundigen aan om voor het tijdschrift, waar hij zeer veel belang in stelde, kopij te leveren, maar hij zelf liet er verschillende degelijke opstellen in drukken: in den eersten jaargang, de omvangrijke en zeer opgemerkte studie over *Thorbecke vóór* 1830; in den tweeden, *Een letterkundig juweeltje uit onze vijftiende eeuw*; in den vierden, *De lijdensgeschiedenis van Coremans' wetsvoorstel op het vrij middelbaar onderwijs* en *Uit de Geschiedenis van Willems-fonds en Davidsfonds*; in den vijfden, *De dood van Julius De Vigne* en *De toekomst van Zuid-Afrika in den strijd tegen de Engelsche invloeden...* Enkele dagen vóór het uitbreken van den oorlog zond hij een levensbericht van Rooses in, dien we den 17 Juli 1914 naar het kerkhof hadden gedragen. Wie had toen gedacht dat dit eerst in 1920 zou verschijnen, te gelijk met een rouwartikel over den schrijver zelf?

Wat bij Fredericq in hooge mate te waardeeren valt, is zijne onafgebroken medewerking aan het vrijzinnig weekblad het *Volksbelang*.

Dat blad, waarvan het eerste nummer den 12 Januari 1867 te Gent verscheen, had in den beginne geen vaste

redactie; het leefde op vrijwillige medewerkers, die niet eens samenkwamen: Jozef Van Hoorde, een jong onderwijzer; Julius Sabbe en Julius De Vigne, studenten en Paul Fredericq, leerling van 't Atheneum, die zijne kopij - nu eens een feuilleton, dan eens artikels - in de bus ging steken van den drukker, Is. Van Doosselaere.

Weldra begonnen Rooses en Vuylsteke in het weekblad te schrijven en toen, in 1869, laatstgenoemde het tot orgaan der liberale Vlaamsche partij maakte en onder zijne vrienden een kapitaaltje bijeenbracht om eene naamlooze vennootschap tot uitgave van het *Volksbelang* te stichten, behoorde Fredericq tot de eerste aandeelhouders. Hij bleef regelmatig medewerken en sinds 1883, het jaar waarop hij aan de Universiteit te Gent benoemd werd, maakte hij bestendig deel uit van de redactie.

Onafzienbaar is de arbeid, dien hij in dat orgaan week aan week leverde; onschatbaar zijn de diensten, die hij daarin aan de Vlaamsche Beweging, de liberale partij en den Nederlandschen stam bewezen heeft.

Op het Nederlandsch Congres te Dordrecht (1897) zei hij van de Vlaamschgezinde weekbladen dat zij ‘iedere week de taalverdrukking zoo krachtig, zoo kleurrijk - al te kleurrijk soms, maar toch zoo oprecht! - aanklagen en afweren, en voet voor voet het grondgebied van onze bedreigde taal in de Vlaamsche gewesten verdedigen.’

Tot die verdediging heeft hij in het *Volksbelang*, op prachtige en krachtige wijze, vol liefde en toewijding, het zijne bijgedragen.

Over àlles had hij zijnen zeg, maar steeds, naar de traditiën van het blad, bedaard in den toon, ernstig in de redeneering, rotsvast in de beginselen, volledig en eerlijk in verslagen en polemiek.

Als meesterstukjes in het genre mochten de levensberichten gelden, die hij daarin aan zijne ontslapen vrienden wijdde, en aan al wie in de politiek, in den taalstrijd of in de kunstwereld eene rol had gespeeld.

Groot was het gezag, onloochenbaar de invloed van het blad; en het herdrukken van vele artikels zou, nù nóg, tot Vlaamschgezinde propaganda kunnen dienen.

In het *Volksbelang* spaarde Fredericq de liberale voormannen niet, die niet inzagen of niet wilden inzien dat hunne onvoldoende kennis van de volkstaal, of hunne vijandelijke gezindheid tegenover de verdedigers van die taal, de kiezers meer en meer van hen moet vervreemden.

De vulgarisateurs van allen aard wees hij er op dat de voorrechten en misbruiken, die zij trachten te behouden, tóch ten doode veroordeeld zijn, dank zij de wassende macht der Vlaamsche Beweging.

En toen, den 20 December 1912, minister Ferdinand David in de Fransche Kamer het crediet, voor de wereldtentoonstelling te Gent voorgesteld, had aanbevolen met te zeggen dat te Gent de Fransche invloed moest verdedigd worden; dat, volgens de vrienden uit België, Frankrijks deelneming iets anders moest zijn dan eene handelsbetooging; dat men onlangs beproefd had in de Fransche Universiteit te Gent zekere professors te vervangen door professors die eene andere taal spraken (??!) enz., liet Fredericq zich het *Journal officiel de la République française* zenden, nam in extenso den officieelen tekst op van de gansche redevoering van den minister en bepaalde zich bij den volgenden commentaar:

‘Hoe zou onze Franschdolle pers eenparig aan 't tieren en aan 't brieschen gaan, indien in de Tweede Kamer te 's-Gravenhage of in den Reichstag te Berlijn een Nederlandsch of een Duitsch minister dergelijke verklaringen had gedaan?

‘En let wel, dat wij alsdan aan de zijde onzer Franschgezinde confraters zouden staan om aan de vreemde mogendheden elke inmenging in onzen Vlaamschen taalstrijd te ontzeggen.’

Het weekblad hield den 10 October 1914 op te verschijnen. Fredericq wilde niet dat het zich aan de militaire

censuur zou onderwerpen. Den 12 October, trouwens, deden de Duitschers hunne intrede te Gent.

Tot in de laatste nummers hekelde hij met onverschrokken krachtdadigheid de moderne barbaarschheid der overweldigers, geeselde de onmenschelijke behandeling van honderden weerlooze, ongewapende burgers na de wraakroepende verwoesting van Leuven, en voorspelde wat Duitschlands onvermijdelijke straf zou zijn.

In 1876 was Fredericq één ijver in het comiteit, dat te Gent de 300e verjaring van de Pacificatie vierde met een prachtigen historischen stoet en de onthulling van eene herinneringsplaat in het stadhuis. Hem werd het archeologisch en geschiedkundig gedeelte van den stoet toevertrouwd. Hij gaf er het *Album* van uit en de op het stadhuis uitgesproken *Redevoeringen.*

Hoe kende en minde hij al de merkwaardigheden, al de schilderachtige hoekjes van zijne vaderstad! En wat was hij in zijn schik, toen hij die aan zijne vrienden uit den vreemde toonen kon!

Hij was lid van de Commissie der Monumenten, van de Commissie van 't Gravenkasteel en van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring te Gent. Dat de bouwvallen van St-Baafsabdij werden gespaard, dat 's-Gravensteen niet werd gesloopt, is grootendeels aan zijn flink en rusteloos optreden te danken. Voor de oprichting van den nieuwen Nederlandschen schouwburg heeft hij insgelijks onvermoeid geijverd, ook vóór hij tot den gemeenteraad behoorde, waarin hij van 1891 tot 1895 gezeteld heeft.

In de *Vlaamsche liberale Vereeniging*, de stichting van Julius Vuylsteke, Albert Fredericq en Julius De Vigne, was hij een verkleefd bestuurslid en een invloedrijk raadsman.

Het *Verbond der liberale Vlaamsche Maatschappijen* vond in hem niet alleen een ijverigen secretaris, maar een knappen, helderzienden leider.

Hij was voorzitter van den *Vlaamschen liberalen*

Kiesbond, waarin hij een tijd lang de democratische elementen zocht te groepeeren, die niet rechtstreeks in de *Liberale Associatie* wenschten te treden, daar deze, volgens hen, te doctrinair, te aristrocratisch en te Franschgezind was.

Zooals Prof. J. Vercoullie het in zijne lijkrede uitdrukte, ‘gold hij algemeen in het binnen- en het buitenland als de voorman der liberale Vlaamschgezinden; zijn gezag en zijne aanminnelijkheid straalden op hunne zaak terug.’ Bij alle Vlaamsche vrijzinnige betoogingen, zoowel in feestzalen als op kerkhoven; bij de studenten van *'t Zal wel gaan*; in den *Bond der oud-leden van 't Zal*, overal was hij de overtuigde voorstander en geestdriftige verkondiger van Vuylsteke's kernspreuk: Klauwaard en Geus.

Van 1889 tot 1895 was hij voorzitter van de Gentsche groep van het *Taalverbond*, waar de letterlievende genootschappen van Gent bij aangesloten waren; en hij ontzag noch tijd noch moeite om, in de jaren 1892 en volgende, als spreker en als inrichter van leergangen, te Gent, te Brugge, te Oostende, te Aalst, te Mechelen, te Antwerpen, te Ninove, te Kortrijk, te Oudenaarde, te Zelzate, te Nieuwpoort, enz., de University Extension te doen gedijen. Tot in 1914 heeft hij de leergangen van hooger onderwijs voor het volk in stand gehouden.

Als lid èn van het algemeen bestuur èn van het Comiteit ter bevordering van den Nederlandschen zang, ook als voorzitter van de afdeeling Gent, gedurende dertig jaar, heeft hij aan het *Willems-fonds* onschatbare diensten bewezen.

Er zullen wel geen afdeelingen zijn waar hij niet, over allerlei boeiende onderwerpen, als spreker is opgetreden, met die gemoedelijkheid, waarvan hij het geheim bezat.

In zijne eigen afdeeling stond hij er op, dat er, van Allerheiligen tot Vastenavond, elken Zondag eene openbare concert-voordracht gehouden werd.

Ook van de liederavonden was hij een geestdriftig voorstander.

Maar vooral voor volkslectuur zorgde hij. Te Gent

heeft het Willems-fonds vijf bibliotheken, die jaarlijks aan vier duizend lezers honderd duizend boeken uitleenen. De vijfde, in de volkrijke wijk van de Muide, is uitsluitend tot stand gekomen met giften, die Fredericq bij de vrijzinnigen is gaan afbedelen.

Met hetzelfde stelsel van bedelen bij al wie iets voor volksontwikkeling over had, heeft hij het mogelijk gemaakt dat het Willems-fonds, behalve zijne 63 bibliotheken, over 46 plaatsen verspreid, nu 36 rondreizende bibliotheken bezit, die aan kleine, afgelegen dorpen lectuur verschaffen.

En op den dag van Vuylsteke's begrafenis (19 Januari 1903) riep hij ten zijnent enkele trouwe vrienden samen en stichtte hij het Julius Vuylsteke-fonds, met het doel om boeken met vrijzinnige strekking uit te geven. Reeds denzelfden dag was voor 4,500 fr. ingeschreven; maar hij wilde 25,000 fr. bijeen hebben. En weer is hij bij iedereen gaan aankloppen. Nu zijn de 25000 fr. met 3000 overschreden en het Julius Vuylsteke-fonds heeft al elf boeken uitgegeven.

‘Dit alles - aldus J. Vercoullie in de reeds aangehaalde lijkrede - was practisch flamingantisme: voortgezet volksonderwijs door middel van de volkstaal... Hij was overtuigd dat de volkstaal de eenige hefboom is tot zedelijk en verstandelijke opbeuring van het volk en voor die Vlaamschgezinde overtuiging kwam hij altijd en overal rondweg uit. Daarom ondervond hij van zijn anti-Vlaamsche politieke vrienden heel dikwijls tegenkanting, bestrijding en verguizing.’

Voor de boeken, door Willems-fonds, Victor De Hoon-fonds en Julius Vuylsteke-fonds in 't licht gezonden, schreef hij verschillende werken, die onder de degelijkste tellen: *Marnix en zijne Nederlandsche geschriften* (1881); *De Nederlanden onder Keizer Karel*, I: de 30 eerste jaren der XVIe eeuw (1885); *Schets van eene geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, 3 deelen (1906, 1908, 1909); *Uit de geschiedenis van Willems-fonds en Davids-fonds* (1909), overgedrukt uit den *Vlaamschen Gids*; *Zuid-Afrika*, verspreide

stukken (1903). Niet onvermeld blijve zijne medewerking aan het *Nederlandsch Liederboek*, uitgegeven onder toezicht van Florimond van Duyse, 2 deelen (1896 en 1898), dat zich in een ongeëvenaarden bijval mocht verheugen en eene tweede uitgave beleefde.

Voor niet één van die werken heeft hij honorarium gewild; ja, van *Willems-fonds en Davids-fonds* en van *Zuid-Afrika* heeft hij zelf de drukkosten betaald, wat hij omschreef met de vermelding: 'Door den schrijver aan de leden van het Julius Vuylsteke-fonds en van het Willems-fonds als eene kleine vriendengift aangeboden.'

Wij zullen hier niets nieuws verkondigen, als we zeggen dat, in zake de Vlaamsche Hoogeschool, Fredericq niet meeging noch met het stelsel van Mac Leod, noch met dat van De Raet. Hij was voorstander van de tweetaligheid: hij achtte die 'voordeelig uit een Vlaamsch standpunt en van aard om eene gevaarlijke crisis der Gentsche Hoogeschool te vermijden.'

Niemand, zei hij, kan met zekerheid zeggen wanneer de openbare denkwijze in Vlaanderen de kracht zal hebben om de wet over de vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool te bekomen. Maar wat men wèl bekomen kan zonder slag noch stoot, is de invoering, in iedere faculteit, van Nederlandsche examen-leergangen, zonder de Fransche leergangen af te schaffen.

De voorstanders van *alles of niets*, herhaalde hij ons geen twee weken vóór zijn overlijden, hebben sinds bijna twintig jaren *niets* verkregen; zij beweerden tijd te hebben om te wachten tot wanneer zij *alles* zullen hebben. Zij hebben twintig jaar verloren, en nog is het pleit niet beslecht. Hadden zij *iets* aanvaard, het tweetalig stelsel ware misschien reeds sedert 1902 geleidelijk ingevoerd geworden en honderden studenten hadden reeds hooger onderwijs in onze taal genoten, met al de voordeelen, daaraan voor ons volk en onzen strijd verbonden.

Doch hij wist dat hij schier alleen stond met zijn stelsel, dat het noch bij Flaminganten noch bij Franskiljons instemming vond en dat hij er zijne populariteit bij ingeschoten had...

Over eene Vlaamsche Universiteit elders dan te Gent was hij niet te spreken: zij zou niet anders kùnnen zijn dan eene ‘zwans-universiteit.’

Op de Nederlandsche taal- en letterkundige Congressen, die om de twee jaar beurtelings in eene Vlaamsche en in eene Hollandsche stad gehouden worden, was hij steeds eene welkome verschijning. Wat een trouw bezoeker dier Congressen hij was, moge hieruit blijken, dat hij ze sedert 1869 *alle* heeft bijgewoond. Hij nam er ook regelmatig het woord, over onderwerpen in verband met de geschiedenis van de Nederlanden of met algemeen Nederlandsche stambelangen.

Geestdriftig maakte hij er propaganda voor.

‘Lang voor dat de stoffelijke brug over den Moerdijk was geworpen - zoo sprak hij te Arnhem (1893) en te Dordrecht (1897) - zijn die Congressen sedert 1849 de geestelijke brug geweest, voor de toenadering en verzoening van Noord en Zuid, na 't jaar dertig. Daarom, hoe bespot en versmaad zij ook soms werden door die kleinhartigen, die zich wereldburgers noemen, zijn zij als de hoeksteen van ons geestelijk en letterkundig verkeer; want de Congressen bieden het eenig gemeenschappelijk terrein aan, waarop Noord-Nederlanders, Vlamingen en Zuid-Afrikanen geregeld kunnen bijeenkomen om te toonen, dat zij hunne vroegere twisten hebben vergeten, en te belijden dat zij kinderen derzelfde moeder zijn....

Maar die Congressen zijn ook en vooral het terrein geweest, waarop Hollanders en Vlamingen elkander persoonlijk hebben leeren kennen: er zijn daar vriendschapsbanden gelegd voor het leven, die ons te vaster hebben vereenigd.

Persoonlijk moet ik zeggen, dat ik de meeste dankbaarheid gevoel voor de instelling der Congressen, omdat ik daar mijne beste Noordnederlandsche vrienden heb gevonden.....'

En die vrienden waren talrijk, kunnen wij er bijvoegen.

Paul Fredericq was in Nederland populair bij uitnemendheid. Van alle Vlamingen was hij, de geestige, vriendelijke man, de meest bekende, de meest geliefde, de meest gewaardeerde.

Vóór vele anderen had hij in stad en dorp met aantrekkelijke voordrachten de belangstelling opgewekt voor Vlaamsche toestanden, Vlaamsche kunst, Vlaamsch leven. Was hij in de Nederlandsche Congressen een hoofdfiguur, in het bestuur van het *Algemeen Nederlandsch Verbond* was hij een gezaghebbende raadgever, en in de Hollandsch-Belgische Commissie de meest bevoegde verdediger der Groot-Nederlandsche belangen. Bij de beroemdste Hollandsche geleerden en kunstenaars was hij een steeds welkome gast, en in alles wat bijdragen kon tot de toenadering van Noord en Zuid de flinkste stuwkracht.

Een voorbeeld moge de algemeene waardeering staven, die hij genoot. Toen, in 1904, de Regelingscommissie van het Nederlandsch Congres te Deventer het bericht ontving dat de Koningin eene zitting zou bijwonen met den Prins-Gemaal en liet verzoeken dat een Nederlander en een Vlaming zouden worden aangeduid om in hare aanwezigheid eene rede te houden, toen klonk het eenstemmig, geestdriftig als uit één mond: Fredericq!

Hij stond op het programma van het Congres ingeschreven met het onderwerp: De liederavonden van het Willems-fonds. In tegenwoordigheid van de Koningin (1 September 1904) heeft hij uiteengezet hoe het op de liederavonden toegaat en, dienst doende als voorzanger, aan de vergadering het 'Kwezelken, wilde gij dansen' aangeleerd. De Koningin had er zichtbaar grooten schik in. En de bijval was niet gering.

In verband hiermede kan nog worden aangestipt, dat het Congres van 1891, te Gent, grootendeels *zijn* Congres was: hij was er de secretaris en de spil van. Voorbereiding en inrichting waren bewonderenswaardig. En óveral was hij, de onvermoeibare; óveral tooverde hij, met zijn kruimig woord en zijn luimig lied, hartelijkheid en leven. ‘Zijn naam - schreef de *Gazette van Gent* - werd met dank en vriendschap uitgesproken door alle taal- en letterminnaars in Noord en Zuid.’

Ook voor den Westhoek van Fransch Vlaanderen, ‘het nog verwilderd gebied van den Nederlandschen stam,’ voelde Fredericq sympathie.

En wat de taalbroeders uit Zuid-Afrika betreft, te recht mocht hij getuigen dat hij een der eersten in Vlaanderen geweest is om in hen belang te stellen, dat zijne liefde voor hen nooit verflauwde en dat hij trachtte, zooveel hij kon, dat gevoel onder de Vlamingen te doen veld winnen.

Bij de ontvangst der Boerengeneraals De Wet, Botha en Delarey, te Gent (8 October 1902), was hij het, die de drie helden van Zuid-Afrika aan de geestdriftige menigte voorstelde en hun in eene kernachtige toespraak de verzekering gaf van de onbegrensde bewondering der Vlamingen voor den reuzenstrijd der heldhaftige Boeren.

Wat Fredericq's gedraglijn was, van bij den aanvang van den vreeselijken oorlog van 1914-18, is genoeg bekend: het was die der loyale gehechtheid aan het Belgisch staatsbeginsel en der on voorwaardelijke bekamping van het Duitsch machtmisbruik.

Verre van zich te storen aan de anonieme lasterbriefjes en bedreigingen, die hem, omdat hij Flamingant was, van in de eerste uren na de oorlogsverklaring toegezonden werden, voorspelde hij nog heviger Franskiljonsche uitvallen. En hij had zich niet vergist. Weldra werd, op ruime schaal, een schimpschrift verspreid tegen Franck, De Vos

en Ryckmans, in zake de overgave van Antwerpen. Dààr ging hij tegen in. Hij stelde een stuk op, dat, naast den laster, de waarheid mededeelde. Het werd gemimeografeerd en aan vriend en vijand uitgedeeld.

Hij behoorde tot degenen die, nog vóór de verschijning van *De Vlaamsche Post* (21 Februari 1915), als gezaghebbende leiders van de Vlaamsche Beweging te Gent verklaarden, dat zij met de ontworpen uitgave van dat activistisch orgaan niets gemeens hadden.

Toen de Duitschers het Hoogeschoolvraagstuk aanpakten, was hij in het geheel niet voor hunne plannen te vinden, verre van daar; ook werd hij, den 19 Maart 1916, wegens ‘offenkundige Aufhetzung gegen die von der deutschen Verwaltung beabsichtigte Eröffnung der Universitât Gent als einer vlamischen Hochschule’ (openbare ophitsing tegen de door het Duitsch bestuur voorgenomen opening der Universiteit te Gent als eene Vlaamsche Hoogeschool) naar Gûtersloh verbannen, vervolgens met zijn vriend Pirenne naar Jena gezonden en later, alleen, naar het dorp Bûrgel verwezen, met deze pijnlijke straf dat hij nog slechts aan zijne twee broeders, en niet meer aan zijne vrienden mocht schrijven.

Den 4 December 1918 kwam hij in België terug.

Hij klaagde niet. Hij zei dat hij het, dank zij milde vrienden uit Nederland, Denemarken en elders, in Duitschland beter had gehad dan wij in België. Maar hij was erg verouderd....

Daar kwam bij dat hij rector benoemd werd van de Universiteit. Dat was te zwaar een last. Na twee maanden zag hij er van af. Hij zou het vierde deel van zijne *Geschiedenis der Inquisitie* voltooien

Nu rust hij, hij die zich zoo weinig rust gunde.

Hij heeft geen bloemen gewild bij zijne teraardebestelling. Zijne vrienden heeft hij laten verzoeken, liever hunnen penning te storten voor de volksbibliotheken van het Willems-fonds.

Op het gemeentekerkhof van de Brugsche Poort sprak de heer Kiewiet de Jonge, van Dordrecht, een innig afscheidswoord tot den sympathieken man, van wien zooveel zonnige vriendschap uitging.

En zooveel bescheiden weldadigheid, zal menigeen er, stil en dankbaar, bijvoegen.

Hij ruste zacht!

POL ANRI.

Bij het Graf van Paul Fredericq

Namens mijne vrouw leg ik op deze kist een palmtak, zinnebeeld van vrede en rust, op welks witte lint zij deze woorden heeft gewild: Aan Paul Fredericq, den uitnemenden man, den man bij uitnemendheid.

En wij hebben tot elkaar gezegd: Hoe somber, die zwarte zelfkant aan dat mooie leven! Eerst de duisternis van den oorlog, toen de vale slagschaduwen van den vrede en nu de nacht des doods. En dat bij hem, die zon en licht zoo lief had, wiens leven van ernst zoo vervuld was van blijden lach en die zooveel blijheid heeft gegeven aan het leven van anderen. Nu zelfs bij zijn graf geen zon; toch nog een enkele zonnestraal in den voorhof van de Universiteit, waar aan zijn overschot het academisch eerbewijs werd bewezen.

Als zijn stoffelijk oog thans mij kon zien, zijn oor mij hooren, zijn hand mij tasten, dan zou hij verheugd en ontroerd op mij toetreden, want hij heeft, evenals wij, verlangd naar het weerzien. Het heeft niet zoo mogen zijn; enkel in dankbare herinnering kunnen zijne vele Nederlandsche vrienden hem blijven gedenken. En dat zullen zij; zij hebben zoo veel en zoo oprecht van hem gehouden en in hun leven heeft hij zulk een groote plaats ingenomen.

In waarheid was hij een uitnemend man, een vriend bij uitnemendheid.

Maar zijne beteekenis gaat ver uit boven den vriendenkring. Hij is de man geweest die het stamverwante Vlaanderen aan Nederland heeft ontdekt. Het jonge geslacht kan dat niet weten dan van hooren zeggen. Maar wij ouderen weten het, die onder de bekoring zijn geweest van zijn milde stem bij woord en lied, wij die zijn beschaafde, vriendelijke, hooge persoonlijkheid hebben genoten.

Ons land, ons volk, onze taal heeft hij gekend als slechts weinige onzer eigen landgenooten; hij heeft ze lief gehad met heel zijn hart. En daarom heeft in hem Nederland, evenzeer als België, een groot verlies geleden.

Nu hij is heengegaan is er niemand in dit land, van wiens gezag een even betrouwbaar oordeel als het zijne, over Nederland en zijne bewoners kan worden verwacht.

En toch, zulken hebben wij noodig van weerszijden. Beide onze volken hebben het allergrootste belang bij een juist begrijpen en eene juiste waardeering, aangewezen als wij zijn, door verwantschap en grenzen, op een bestendig goede buurtschap. Hand in hand kunnen wij gaan in veel, bij volkomen behoud van eigen aard en van zelfstandigheid.

Die toenadering heeft Paul Fredericq zijn leven lang gewild; zij was het ideaal waarvoor hij heeft gewerkt en gestreden. Hier aan zijn graf eeren wij hem het best door de belofte, dat ook wij dat ideaal hoog zullen houden.

KIEWIET DE JONGE.

Lijst der medewerkers.

	Blz.
ANRI, POL	397
BASSE, M.	80, 249
CORR, ELLEN	45, 47, 48, 49, 118, 120, 122, 220
DE BACKER, FRANZ	18
DE HOON, H.	97
DE MONT, POL	289
DELVAEN, F.	71, 272
DE WILDE, FRANS	210
FONCKE, DR. ROBERT	161
FREDERICQ, PAUL	385
FRIS, V.	346
GRAULS, A.W.	224, 225
Hipp.	114
JANS, JAN	222, 223, 341, 342
KIEWIET DE JONGE	411
LAMBRECHTS, LAMBRECHT	125
LEDEGOUWER, M.B.	54
LEFLOT, PR.	51, 52, 53
MAVILLE, JOS.	56, 128, 226
MOORTGAT, ANTOON	343
SABBE, MAURITS	1, 157, 193, 361
STEENHAUT, MAURITS	228
VAN BIESBROECK, G.	231
VAN DEN BERGHE, JAN	322
VANDER LINDEN, HERMAN	238
VAN RIEL, LEO	60, 183, 376
VERBRUGGEN, JULIUS	136